

PAAVO VÄYRYNEN

2
O S A

ON MUUTOKSEN AIKA

Tosiasioita ja haavekuvia
tulevaisuuden Suomesta

Paavo Väyrynen
ON TOTUUDEN AIKA

1. osa: tosiasioita ja muistikuvia
Urho Kekkosen Suomesta

"Kirjan julkaiseminen on rohkea teko aikana, jolloin puolueiden ja poliitikojen arvostus kansalaisten keskuudessa on heikempi kuin koskaan aikaisemmin. Se ei ole vain puolustuspuhe vaan myös puheenvuoro eräistä poliittisen elämän ajankohtaisista ilmiöistä." (Max Jakobson, Helsingin Sanomat)

"Minusta kirjaa sävyttää vahvasti myös itsekriittisyys. Kirjoittaja arvioi nuorta keskustapoliitikkoa kokeneen valtiomiehen silmin, yllättävänkin viileästi ja osuvasti. Itsekriittikkona Paavo Väyrystä ei ole opittu tuntemaan. Nyt kannattaa oppia." (Kari Hokkanen, Poliitiikan Puntari)

"Jos kaikki poliitikot olisivat yhtä poliittisia ja kävisivät poliittista monologia Väyrysen tavoin, olisi Suomi toisenlainen. Poliitikko ilman ideologiaa on sumussa ajelehtiva laiva." (Kari Väisänen, Etelä-Saimaa)

WSOY

ON TOTUUDEN AIKA

2. osa: tosiasiota ja muistikuvia
Mauno Koiviston Suomesta

"Tiedotusvälineiden vaikutus politiikkaan nousee Väyrysen kirjan toisessakin osassa keskeiseksi kysymykseksi. Se on minunkin mielestäni tärkeä kysymys, enkä tahtoisi kokonaan torjua Väyrysen käsitystä, jonka mukaan hänen toimintaan on annettu tiedotusvälineissä usein yksipuolinen tai jopa vääristelty kuva." (Max Jakobson, Helsingin Sanomat)

"Suosittelen lämpimästi Paavo Väyrysen viimeisintä kirjaa kaikille, jotka haluavat tietää millainen mies Väyrynen on." (Antti Vuorenrinne, Turun Päivälehti)

"Avoimuuden puutteesta Paavo Väyrystä ei voi syyttää." (Ulpu Iivari, Demari)

Paavo Väyrysen teokset

Köyhän asialla (1971)

On muutoksen aika (1974)

Kansallisia kysymyksiä (1981)

Kansakunta, ihmiskunta (1987)

Suomen ulkopolitiikka (1989)

Yhteinen tehtävämme (1989)

On totuuden aika 1. osa
Tosiasiota ja muistikuvia Urho
Kekkosen Suomesta (1993)

On totuuden aika 2. osa
Tosiasiota ja muistikuvia Mauno
Koiviston Suomesta (1993)

ON MUUTOKSEN AIKA ²

"Tämän kirjani nimeksi olen merkinnyt *On muutoksen aika 2*. Kaksikymmentä vuotta sitten kirjoitin samannimisen kirjan. Nimien yhtäläisyydellä on perusteensa.

Edellinen *On muutoksen aika*-kirjani oli protesti 1960-luvun lopun koivistolaista talouspolitiikkaa vastaan. Pyrin osoittamaan, ettei silloinen sosialidemokraattinen rakennemuutos- ja keskittämispolitiikka ollut taloudellisesti järkevää, ja esitin omia ajatuksiani siitä, kuinka Suomen talous olisi tervehdytettävä. Kirjassani, puheissani ja kirjoituksissani esitin tuolloin oman vihreän vaihtoehdoni.

Nyt kritiikkini kärki kohdistuu siihen 'vahvan markan' ja 'hallitun rakennemuutoksen' talouspolitiikkaan, jolla Harri Holkerin hallitus tuhosi Suomen talouden. Tämän talouspolitiikan taustavoima ja takuumies oli presidentti Mauno Koivisto. Tässä kirjassani kerron, kuinka voimme mielestäni parhaimmin korjata syntyneet vauriot ja tervehdyttää taloutemme.

Näillä kahdella kirjalla on yhtymäkohta senkin vuoksi, että vuoden 1994 presidentinvaalien kautta on vihdoinkin mahdollisuus saada aikaan se yhteiskunnallisen kehityksen suunnanmuutos, johon olen 1970-luvun alusta alkaen pyrkinyt. Nyt kestävään kehitykseen siirtyminen ei ole enää vain ihanteellinen tavoite, vaan se on myös välttämättömyys ja elinehto.

Tämän kirjan lisänimi 'tosiasiota ja haavekuvia tulevaisuuden Suomesta' kertoo teoksen kahdesta muusta peruspiirteestä. Kerron kirjassani niistä lähimenneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden tosiasioista, joihin tulevaisuutemme rakentamisen tulee perustua. Oma toimintani elähdyttää tavoitteellinen visio – haavekuva – ihmiskunnan ja Suomen tulevaisuudesta."

Päällyksen valokuva Heikki Tuuli

991

ISBN 951-0-19109-4

9 789510 191095

ON
MUUTOKSEN
AIKA

Vuokolle ja lapsille

PAAVO
VÄYRYNEN
ON
MUUTOKSEN
AIKA

Tosiasioita ja haavekuvia
tulevaisuuden Suomesta

2

Werner Söderström Osakeyhtiö
Porvoo - Helsinki - Juva

Kuvalähteet:

Lehtikuva Oy, Pressfoto,
Suomen Keskusta rp, Ulkoministeriö

© Paavo Väyrynen 1993

ISBN 951-0-19108-6 (nid.)

ISBN 951-0-19109-4 (sid.)

WSOY:n graafiset laitokset
Juva 1993

SISÄLLYS

SAATTEEKSI: ON MUUTOKSEN AIKA....9

ITSENÄINEN, PUOLUEETON, AKTIIVINEN SUOMI....21	
Suomen tie laakson pohjalta avarampiin maisemiin....21	
Maailman ja Euroopan murros....23	
»Kesällä 1991 epäilin kovasti,	
olisiko Suomen järkevää hakea jäsenyyttä EY:ssä»....27	
Euroopan arkkitehtuuri ja Pohjola....27	
»Ajatustyöni lähti liikkeelle Suomen puolueettomuudesta»....30	
»Ensi keväänä meillä ei ole vielä	
edellytyksiä päättää jäsenyydestä»....32	
»Voimmeko valita kahdesta vaihtoehdosta kolmannen?»....33	
Eurooppaan ja maakuntiin jäsenyysasiaa selvittämään....42	
»Jäsenyyslakemus on järkevää jättää»....46	
»Suomen puolueettomuus on paljon vanhempi kuin	
kylmän sodan kausi»....56	
Suomen puolueettomuus uudessa Euroopassa....57	
Vaikeuksia yhteistyössä Mauno Koiviston kanssa....61	
Pulmana Suomen puolueettomuus....66	
Kiista EYneuvottelujen työnjaosta....81	
Eurooppalaisen yhteistyön arkkitehtuuri....85	
EY hyväksyy Suomen puolueettomuuden....89	
Jäsenyysneuvottelut käynnistyvät....99	
Paavo Väyrysen »avauslausunto»....101	
Venäjän »vallankumous» ja Suomi....105	
Lähialueyhteistyö käynnistyy....106	
Vallankaappaus Moskovassa....109	
Viro, Latvia ja Liettua itsenäistyvät....111	
Valtiolliset suhteet Venäjään luodaan....115	
»Hiihtodiplomatiaa» Lapin hangilla....119	
Ihmiskuntapolitiikkaa Rion konferenssissa....127	
YK:hon tarvitaan »kehitysneuvosto»....130	
»YK on tehoton ja korruptoitunut»....133	

- »Suomen talouden kuntoonpano on tärkein
ulkopoliittinen tehtävämme»....140
Millaista olisi presidentti Väyrysen ulkopoliittikka?...143
...entä presidentti Ahtisaaren?...146

SUOMESTA PIENI TALOUSMAHTI....149

- »Holkerin hallitus jätti jälkeensä pahan konkurssipesän»....150
»Sitoutuminen vahvan markan politiikkaan
oli kohtalokas virhe»....152
»Minulle kerrottiin,
että devalvaatiovuoto tuli Ahon lähipiiristä»....153
»Oli selvästi nähtävissä, ettei Sorsan esitys paranna
vientiteollisuuden kilpailukykyä riittävästi»....157
»Vahvan markan politiikka oli yhteinen julkinen itsepetos»....160
Keskustelua Suomen suhteesta
Euroopan talous ja rahaliittoon....163
»Talouspoliittinen keskustelu tuo mieleen
keskiajan noitavainot»....168
Paavo Väyrysen ehdotus Suomen talousstrategiaksi....170
Keskustelua korkosääntelystä ja -säännöstelystä....175
Keskustan tuki korkosääntelylle....178
»Hallitus teki juuri sen kaltaisen päätöksen,
jota olin ehdottanut»....184
Koivisto paljastaa korttinsa....186
Vahvan markan politiikka jatkui vielä
kellutus päätöksen jälkeenkin....188
»En ole pitänyt hallituksen linjaa joka suhteessa oikeana»....190
Pankkituki paisuu — valtiontalouden alijäämä kasvaa....191
Keskusteluja hallitus pohjan laajentamisesta....195
»Ilmoitin, että lähdän hallituksesta ennen kesää»....198
»Maaliskuun puolivälissä hallitus pohjan
laajentaminen näytti edelleen mahdolliselta»....199
»Kun hallitus keskustelut päättyivät tuloksettomina,
toteutui eroni suunnitellulla tavalla»....204
»Nämä eivät olleet hyviä eväitä ehdokkaalle»....207
»Työtä, toimeentuloa ja vapaa-aikaa on jaettava uudelleen»....210
Onko kylmän sodan päättyminen työttömyyden syy?...215

Huipputekniikka aiheuttaa työttömyyttä.....	217
Kommunismiin, sosialidemokratian ja kapitalismin kriisi.....	218
Millainen on tulevaisuuden talous- ja yhteiskuntajärjestelmä?.....	221
Millaista talouspolitiikka tukisi presidentti Väyrynen?.....	223
...entä presidentti Ahtisaari?.....	225

TODELLISEEN KANSANVALTAAN.....	226
»Holkerin hallituksen toteuttama valtiosääntöuudistus oli arvelluttava».....	226
»Tämä Pokan hanke lähti alusta alkaen väärään putkeen».....	227
Poliittisen järjestelmämme valta- ja vastuusuhteet on selkiytettävä.....	231
Etujärjestöjen tulee pysyä lestissään.....	233
Mielikuvapolitiikasta aate-, asia- ja tahtopolitiikkaan.....	234
»Onkohan Martti Ahtisaari huomannut, että presidenttiehdokkaana hänkin on 'poliitikko'?».....	236
Miten presidentti Väyrynen kehittäisi Suomen poliittista järjestelmää?.....	239
...entä presidentti Ahtisaari?.....	240

TASAVALLAN PRESIDENTIN VALITSEE SUOMEN KANSA.....	242
»Harkitsin eroa hallituksesta ja luopumista politiikasta».....	242
»Kaavailin jopa sitä, että luopuisin ehdokkaudesta ja tukisin Koiviston uudelleenvalintaa».....	243
»Tulin siihen tulokseen, etten voi alistua tällaiseen asetelmaan».....	246
»Ilmoitin Aholle, etten ole esivaalissa mukana, ellei sovittua sitoumusta vaadita».....	250
»Aho kertoi, ettei presidenttikään kannata hallituspohjan laajentamista».....	251
»Monet äänestäjät pitivät Koivistoa epäpoliittisena talousasiantuntijana».....	254
»Oliko Koiviston toinen kausi liikaa?».....	256
»Tasavallan presidentin valitsee Suomen kansa».....	257

SAATTEEKSI: ON MUUTOKSEN AIKA

Tasavallan presidentti on Suomen poliittisen järjestelmän tärkein luottamushenkilö. Presidentinvaihdos on aina merkittävä tapahtuma kansakuntamme elämässä. Toisinaan presidentinvaalien tuloksella on ollut suorastaan käänteentekevä merkitys.

Sotien jälkeen Suomella on ollut kolme pitkäaikaista presidenttiä.

Juho Kusti Paasikiven tehtävänä oli rakentaa luottamukseen perustuvat yhteistyösuhteet Suomen ja suurvaltanaapurimme Neuvostoliiton välille. Hänen johdolla Suomi nousi syvältä laakson pohjalta avarampiin maisemiin.

Urho Kaleva Kekkonen johdolla kehittyi suomalainen puolueettomuuspolitiikka. Hänen presidenttikaudellaan Suomen aineellinen elintaso saavutti eurooppalaisen huipputason.

Mauno Henrik Koiviston kaudelle osui maanosamme suuri murros: Neuvostoliiton hajoaminen, kommunistisen maailmavallan luhistuminen, uuden Euroopan syntyminen. Koiviston johdolla Suomi haki paikkansa uudessa Euroopassa. Hänen presidenttikaudellaan Suomi suistui historiansa syvimpään lamaan.

Nyt olemme taas laakson pohjalla, josta on lähdettävä ponnistelemaan kohti avarampia maisemia. Edessämme ovat mittavat haasteet sekä ulkopoliitikassa että oman maamme kehittämässä.

Euroopan murros jatkuu. Venäjän taloudellinen ja poliittinen kehitys on vaakalaudalla. Eurooppa yhdentyy, ja Suomen on löydettävä paikkansa tässä kehityksessä.

Koko ihmiskunnan tulevaisuus on vaakalaudalla; Suomenkin tulee kantaa vastuunsa kestäväen kehityksen toteuttamisesta sekä omassa maassamme että koko maailmassa.

Oman taloutemme pohja on pettänyt pahasti. Olemme yksi velkaantuneimmista kehittyneistä teollisuusmaista. Valtiontaloutemme on pahasti velkaantunut ja velkaantumiskierre jatkuu edelleen. Maassamme on puoli miljoonaa työtöntä.

Olemme käännekohdassa, jossa presidentinvaaleilla on tavanomaista suurempi merkitys. Uuden presidentin johdolla meidän on löydettävä itsellemme turvallinen tie levottomassa maailmassa. Uuden presidentin johdolla meidän on saatava taloutemme ja koko yhteiskuntamme taas terveelle pohjalle.

Vuoden 1994 vaaleissa valittavan presidentin johdolla Suomi siirtyy uudelle vuosituhanalle: hänen toimikautensa päättyy vuonna 2000. Jos valittava presidentti onnistuu tehtävässään, hän saattaa tulla valituksi uudelleen toimikaudeksi, joka päättyy vuonna 2006.

Jos Suomen kansa onnistuu ensi talvena valitsemaan hyvän presidentin, hän voi olla mukana toteuttamassa sen kansallisen tehtävän, joka meillä suomalaisilla on nyt edessämme.

Poliittiset puolueet ovat jo asettaneet ehdokkaansa vuoden 1994 presidentinvaaleihin. Meitä on kaikkiaan seitsemän. Tämän lisäksi mukaan on lähdössä joukko muita ehdokkaita. Jos kaikki liikkeelle pannut nimenkeräykset onnistuvat, on mukana kaikkiaan pitkälti toistakymmentä ehdokasta.

Kun uusi presidentin vaalitapa päätettiin ottaa käyttöön, oletettiin, että ehdokkaiden määrä vähenisi. Uskottiin, että mukaan tulisi vain sellaisia ehdokkaita, joilla on edes jonkinlaiset mahdollisuudet päästä toiselle kierrokselle. Ajateltiin, että muut mahdolliset presidenttiehdokkaat ja heidän taustavoimansa pyrkisivät vaikuttamaan vaalin lopputulokseen ja tukisivat jo ensimmäisellä kierroksella jotakuta pääehdokkaista.

Toisin kuitenkin kävi. Presidenttiehdokkuus houkuttelee urallaan eteenpäin pyrkivää poliitikkoa. Asettumalla ehdokkaaksi poliitikko kokee kohottautuvansa presidenttisarjaan. Ehdokkuus tuo julkisuutta ja se antaa arvovaltaa.

Pienissä puolueissa ei ollut innostusta oman ehdokkaan asettamiseen, mutta ne taipuivat ehdokasehdokkaansa tahtoon. Keskustan kaksi jäsentä pyrkii presidentiksi vastoin oman puolueensa demokraattisia järjestöpäätöksiä.

Pyrkyä presidentiksi siis riittää.

Uusi vaalitapa on muutoinkin mullistanut vaalien luonnetta. Yksi näiden vaalien uutuus ovat olleet puolueiden toimeenpanemat esivaalit.

Ensimmäiseksi esivaalista innostui Keskustan johto. Kun periaatepäätös esivaalin toimeenpanemisesta tehtiin, luultiin, että kaikki presidenttiehdokkuutta tavoittelevat puolueen jäsenet ovat valmiit osallistumaan siihen ja tyytymään sen tulokseen. Esivaalin uskottiin antavan puolueelle paljon myönteistä julkisuutta. Näissä toiveissa petyttiin. Siitä huolimatta esivaali järjestettiin.

Kun Keskusta oli päättänyt esivaalin toimeenpanemisesta, seurasivat Kokoomus ja sosialidemokraatit perässä.

Kokemukset esivaaleista ovat ristiriitaiset. Kaikissa puolueissa esivaali oli neuvoa-antava, mutta siitä tuli käytännössä sitova. Kaikki puolueet avasivat esivaalit myös muille kuin puolueen jäsenille. Tämä ei ollut loogista: nimenomaan jäsenistön tulisi voida valita puolueen ehdokas. Tämä oli ilmeinen virhe: mukaan tuli joukko äänestäjiä, joiden tarkoituksena oli tehdä puolueelle kiusaa.

Erityisen omituinen oli sosialidemokraattien toimeenpanema esivaali. Avoimuudessaan se meni pitemmälle kuin muiden puolueiden esivaalit: äänestää sai kuka tahansa; jäsenet olivat samassa asemassa kuin muutkin suomalaiset. Jotkut ulkopuoliset ää-

nestivät jopa useampaan kertaan.

SDP:n esivaalin lopputulos oli omituinen sekin. Valtaosa puolueen johtavista luottamushenkilöistä tuki Kalevi Sorsan ehdokkuutta. On ilmeistä, että Sorsa sai enemmistön jäsenten antamista äänistä. Mutta Martti Ahtisaari sai runsaasti muita ääniä ja tuli valituksi.

Monet ovat ajatelleet ja sanoneet, ettei puolueilla ole oleellista merkitystä suorassa kansanvaalissa. On sanottu, etteivät ne voi ohjailla äänestäjiä.

Yhtäältä tämä väite pitää paikkansa, mutta toisaalta ei.

Puolueet ovat ylivoimaisesti vahvimmat vaaliorganisaatiot. Puoluejärjestöt ulottuvat kaikkialle maahan. Ne ovat kokeneita ja asiansa osaavia kansanliikkeitä. Ne ovat ihmisten omaan vakaumukseen ja innostukseen perustuvia järjestöjä, jotka toimivat ilman yksityiskohtaista ohjausta ihmisten keskellä ja ihmisten kanssa. Tästä syystä suurimpien puolueiden ehdokkailla on parhaimmat mahdollisuudet selviytyä toiselle kierrokselle ja tulla valituksi.

Äänestäjät joutuvat pohtimaan, kuinka he voisivat tehokkaimmin vaikuttaa vaalin lopputulokseen. Oleellista on tällöin se, kutka ehdokkaista pääsevät toiselle kierrokselle; siihen on pyrittävä vaikuttamaan. Muulle kuin pääehdokkaalle annettu ääni menee tässä mielessä hukkaan.

Jos esimerkiksi Suomen EY-jäsenyyttä vastustava tai epäilevä äänestäjä tukee ensimmäisellä kierroksella jotakuta jäsenyyden jyrkkää vastustajaa, saattaa hän joutua toisella kierroksella valitsemaan kahden jäsenyyttä innokkaimmin kannattavan ehdokkaan väliltä.

Tämä järkeily johtaa siihen, että kannatus keskittyy pääehdokkaille. Tätä pienpuolueet eivät voi estää — tässä mielessä puolueiden vaikutusmahdollisuudet ovat aikaisempaa vähäisemmät. Samoin käy loppuvaiheessa myös niin sanotuille kansa-

laisliikkeille: kansa kaikkooa.

Kun uusi vaalitapa on korostetusti henkilövaali, liikkuvat äänestäjät myös suurten puolueiden välisten rajojen yli — tätäkään puolueet eivät voi estää.

Suurten puolueiden asettamat ehdokkaat ovat hyvin erilaisia. Tästä syystä äänestäjät joutuvat ottamaan myös periaatteellista kantaa. Minkä ikäinen tulisi presidentin olla? Millainen koulu-olisi sopiva? Mikä merkitys annetaan kokemukselle ulkopolitiikan hoitamisessa ja mikä taas kansainvälisissä järjestöissä hankitulle kokemukselle? Mikä on talouspoliittisen ja muun sisäpoliittisen kokemuksen merkitys? Tutkitaanko ehdokkaiden pätevyyttä vai annetaanko julkisuuden kautta saadulle vaikutelmalle ratkaiseva merkitys?

Pääehdokkaiden kampanjatkin näyttävät olevan hyvin erilaisia.

Erot tulivat näkyviin jo esivaalien yhteydessä. Kokoomuksen ja SDP:n esivaalit olivat suuri julkisuustapahtuma. Erityisesti valitut ehdokkaat — Raimo Ilaskivi ja Martti Ahtisaari — kävivät tehokkaan mediakampanjan. Keskustan esivaali käytiin lähinnä jäsenistön ja kannattajien keskuudessa, eikä sille edes tavoiteltu laajempaa julkisuutta.

Tunnen Raimo Ilaskiven 1970-luvun alkupuolelta lähtien, jolloin olimme molemmat kansanedustajia. Sittemmin Ilaskivi siirtyi arvopaperipörssin johtajaksi ja lopulta Helsingin kaupunginjohtajaksi. Viime vuodet hän on ollut eläkkeellä.

Kun Ilaskivi ei ole vuosikausiin ollut kansanedustajana eikä muutoinkaan hoitamassa valtiollisia asioita, hänet on voitu esitellä tuoreena voimana. Jo esivaalikampanjan yhteydessä hänelle pyrittiin tietoisesti rakentamaan edullista julkisuuskuvaa poliittisen elämän ulkopuolelta tulevana talousasiantuntijana. Toisaalta Raimo Ilaskivi on ollut valmis tapaamaan ihmisiä, osallistumaan tilaisuuksiin ja ottamaan kantaa. Häntä on arvosteltu

lähinnä kannanottojen populistisuudesta.

Tuntemukseni perusteella rohkenen väittää, että Raimo Ilaskivistä julkisuudessa syntynyt kokonaiskuva on osapuilleen oikea.

Martti Ahtisaaren olen tutustunut ulkoministeriössä. 1980-luvun puolivälissä hän työskenteli kolmen vuoden ajan kehitysyhteistyöasioita hoitavana alivaltiosihteerinä. Toisen kahdesta viimeisestä ulkoministerivuodestani hän toimi ministeriön valtiosihteerinä. Muun osan ulkoministerikaudestani hän on ollut Yhdistyneiden Kansakuntien palveluksessa.

Vaikka Martti Ahtisaari on ollut koko aikuisikänsä puolue mies, hän ei ole koskaan toiminut kunnallisissa tai valtiollisissa luottamustehtävissä. Tästä syystä hän on presidenttiehdokkaana siinä »onnellisessa» asemassa, että häneltä puuttuu poliittinen kokemus. Kun ei ole kokemusta ei ole myöskään »ryvettynyt» — tätä monet äänestäjät nyt erityisesti arvostavat.

Esivaalikampanjassaanikin Martti Ahtisaari pyrki saamaan laajaa tukea puolueen ulkopuolelta. Kampanja kosiskeli puoluepolitiikan ja samalla Kalevi Sorsan vastaista ilmapiiriä. Puolueen jäsenistön keskuudessa Ahtisaaren kannatus kasvoi sitä mukaa kun gallupit osoittivat hänen yleisen kansansuosionsa kasvavan: jäsenistä yhä useampi arveli, että hänellä olisi presidentinvaaleissa paremmat menestymismahdollisuudet kuin »ryvettyneellä» Kalevi Sorsalla.

Martti Ahtisaaren esivaalikampanja ja sen jälkeen tehty työ ovat olleet puhdaspiirteistä mielikuvapolitiikkaa. Lehdistöä on käytetty taitavasti hyväksi. Ehdokas esiintyy pyöreästi, ei ota kantaa. Hän kosiskelee kansan keskuudessa vallalla olevaa politiikan vastaista mielialaa. Kohtaaminen muiden ehdokkaiden kanssa lykätään mahdollisimman myöhäiseen ajankohtaan.

Martti Ahtisaarella ei totisesti ole aihetta olla tyytymätön omaan imagoonsa.

Minun lähtökohtani ovat lähes täydellinen vastakohta sille, mistä Martti Ahtisaari ponnistaa.

Olen ollut koko aikuisikäni mukana valtiollisissa luottamustehtävissä. Eduskunnassa olen ollut vuodesta 1970 lähtien — ensin Lapin läänin ja sitten Uudenmaan läänin vaalipiiristä. Vuonna 1975 tulin valtioneuvoston jäseneksi, opetusministeriksi. Seuraavana vuonna siirryin työvoimaministeriksi ja sitä seuraavana ulkoasiainministeriksi. Ulkoministerinä olen palvellut lähes 11 vuotta, kauemmin kuin kukaan muu suomalainen. Olen ollut jo kerran aikaisemmin presidenttiehdokkaana. Puolueeni puheenjohtajana toimin kymmenen vuoden ajan.

Kun minulla on kokemusta yhteisten asioittemme hoitamisesta, olen myös »ryvettynyt».

Poliittinen järjestelmä on kilpakenttä, jossa puolueet ja poliitikot ottavat mittaa toisistaan. Jos järjestelmä toimisi demokration ihanteiden mukaisesti, kilpailisivat puolueet ja poliitikot puhtain asein puhtaan asian puolesta; aatteet ja asiat ratkaisisivat — vain ne riitelisivät keskenään.

Käytännössä poliittisessa kilpailussa ovat kuitenkin käytössä kovat — toisinaan myös likaiset — aseet. Varsinkin vaarallisimpia kilpailijoita yritetään usein keinoja kaihtamatta vahingoittaa. Oleellinen osa kilpailusta käydään julkisuuskuvilla, imagoilla. Omia myönteisiä julkisuuskuvia rakennetaan, kilpailijoista pyritään aikaansaamaan kielteisiä mielikuvia.

Jokainen politiikassa mukana oleva ja siinä menestyvä — jokainen jolla on kokemusta — »ryvettyy» väistämättä.

Lähtökohtani on siis tämä: olen nuoresta iästäni huolimatta ylivoimaisesti kokenein presidenttiehdokas; minulla on erityisesti sellaista asiantuntemusta ja kokemusta, jota presidentin virkaa hoidettaessa tarvitaan — mutta samalla olen myös »ryvetynein», julkisuuskuvani on hyvin keho.

Ainoa mahdollisuuteni on, että saan suoran kosketuksen suo-

malaisiin. Tämä on yksi syy kirjoittaa kirjoja; ainakin ne tietävät, jotka lukevat. Tämä on syy siihen, että käyn kampanjan, jonka yhteydessä pyrin tapaamaan mahdollisimman paljon ihmisiä.

Kampanjani tulee olemaan asiallinen ja voimakkaasti tulevaisuuteen suuntautuva. Pyrin haastamaan muut pääehdokkaat käymään keskustelua Suomen ja koko ihmiskunnan tulevaisuudesta. Puolustan maamme poliittista järjestelmää ja vastustan pinnallista mielikuvapolitiikkaa. Uskon menestyväni ehdokkaiden välisissä keskusteluissa. Niissä ehdokkaiden asiantuntemus ja pätevyys punnitaan, niissä käytännön kokemuksella on suuri merkitys.

Tämän mukaisesti olin ajatellut, että kirjoittaisin kolmannen kirjani vasta myöhään syksyllä — sitten kun asiakeskustelu ehdokkaiden kesken olisi päässyt kunnolla vauhtiin.

Martti Ahtisaaren taktiikan vuoksi olen kuitenkin päättänyt muuttaa suunnitelmiani.

Tultuaan valituksi presidenttiehdokkaaksi Ahtisaari päätti lähteä neljäksi kuukaudeksi Geneveen avustamaan David Oweinia ja Thorvald Stoltenbergia heidän työssään rauhan palauttamiseksi entisen Jugoslavian alueelle. Lisäksi hän ilmoitti, ettei hän koko tänä aikana osallistu presidenttiehdokkaille järjestettäviin lukuisiin paneelikeskusteluihin eikä muuhunkaan vaalitoimintaan.

Ymmärrän hyvin sen, että Ahtisaari katsoi vaikeaksi jatkaa toimintaansa ulkoasiainministeriön virkamiehenä sen jälkeen kun hänestä tuli presidenttiehdokas. Samat näkökohdat vaikuttivat osaltaan siihen, että erosin ulkoministerin paikalta.

Ihmettelen sitä, ettei Ahtisaari ottanut virkavapautta voidakseen osallistua asianmukaisesti vaalitoimintaan. Hän tuntee Suomen heikommin kuin muut varteenotettavat ehdokkaat. Hän on pääehdokkaista suomalaisille vähiten tunnettu. Suomi on suuri maa; täysipainoinen vaalityö vie hyvinkin puolisen

vuotta. Vetoaminen taloudellisiin syihin ei vakuuta.

Ymmärrän tavallaan sen, että Ahtisaari kuitenkin päätti lähteä Geneveen. Sitä sen sijaan en ymmärrä ollenkaan, että hän päätti kieltäytyä osallistumasta koko tämän ajan vaalitoimintaan: hän laiminlyö presidenttiehdokkaalle kuuluvia velvollisuuksia. Tämä ei ollut tarpeen; osittainen mukanaolo vaalitoiminnassa ei olisi voinut mitenkään haitata hänen YK-tehtävänsä suorittamista.

Martti Ahtisaaren ratkaisu osoittaa, että hän pyrkii käymään vaalikampanjansa mielikuvapolitiikan ase-in. Korkealle kohotettu gallup-kannatus pyritään säilömään marraskuulle saakka. Sitteen alkaa kampanja, joka keskittyy myönteisten mielikuvien ylläpitämiseen ja niiden vahvistamiseen. Asiakeskustelua Ahtisaari näköjään pyrkii välttelemään.

Emme voi jäädä odottamaan marraskuulle. Asiakeskustelu on saatava käyntiin. Siksi päätin kirjoittaa kirjani jo nyt kesällä.

Kun julkaisen kirjani jo tässä vaiheessa, ovat siihen sisältyvät kannanottoni alustavia ja suuntaa-antavia. Syksymmällä ajatukseni täsmentyvät ja täydentyvät.

Ahtisaaren osalta minun on tyydyttävä siihen, mitä hän on esivaalikampanjan yhteydessä ja sen jälkeen sanonut.

On selvää, että kaikki presidenttiehdokkaat esiintyvät muutoksen puolesta; kukaan ei kannata nykyisen tilanteen säilyttämistä eikä kukaan pidä Suomen nykyistä politiikkaa täysin oikeana. Mutta millaiseen muutokseen, millaiseen Suomeen, itse kukin pyrkii? Kuinka itse kukin ehdokkaista tuo esiin oman linjansa?

Minun osaltani lähtökohta poikkeaa muista pääehdokkaista. Olen ollut viimeisen neljännesvuosisadan eduskunnan jäsen. Valtioneuvoston jäsenenä olen toiminut suurimman osan viimeksi kuluneesta kahdesta vuosikymmenestä. Vielä toukokuun alussa toimin ulkoasiainministerinä. Yhteiskunnallisen ajattelu-

ni ja toimintani linja on tullut esiin käytännön toiminnassa.

Olen myös puhunut ja kirjoittanut paljon. Tämä on yhdeksäs kirjani.

Jokainen, joka haluaa, voi saada tiedon siitä, mikä on ollut ja on Paavo Väyrysen yhteiskunnallisen ajattelun ja toiminnan linja.

Nojaudun tässä kirjassani lähihistoriaan ja erityisesti niihin kahteen vuoteen, jotka toimin pääministeri Esko Ahon johtaman hallituksen ulkoasiainministerinä. Kerron siitä, mitä tein ja sain aikaan. Kirjoittamalla näistä vuosista voin toteuttaa monien edelliset kirjani lukeneiden — muun muassa Max Jakobsonin — toivomuksen.

Käytännön toiminta kertoo ihmisen yhteiskunnallisesta ajattelusta ja tavoitteista enemmän kuin ohjelmat ja tulevaisuuden suunnitelmat. Siksi kirjani käsittelee myös elettyä aikaa. Kerron myös siitä, mihin en ole ollut tyytyväinen, minkä olisin halunnut tehdä toisin. Tälle pohjalle rakennan linjanvetoni tulevaisuuteen.

Valtioneuvos Johannes Virolainen ennusti Keskustan ylimääräisessä puoluekokouksessa viime kesäkuussa, että presidentinvaaleissa toistuu vuoden 1956 asetelma: silloin lopullinen vaali käytiin K. A. Fagerholmin ja Urho Kekkosen välillä, nyt Martti Ahtisaaren ja Paavo Väyrysen välillä. Niin minäkin uskon. Siksi vertaan tässä kirjassani omia näkemyksiäni siihen, mitä tiedän Martti Ahtisaaren näkemyksistä.

Ahtisaaren valitsema taktiikka on pakottanut minut pohtimaan ja osittain myös tarkistamaan poliittisen toimintani periaatteita.

Vuodesta 1970 alkaen olen ollut kansanedustajaehdokkaana kaikkiaan seitsemän kertaa. Presidenttiehdokkaana olen ollut kerran. Kaikissa näissä vaaleissa olen pyrkinyt tiukasti noudattamaan kahta periaatetta.

Ensiksikään en ole suostunut kehuamaan itseäni enkä perusteamaan valintaani; se on kannattajien tehtävä.

Toisaalta en ole suostunut vertaamaan itseäni toisiin ehdokkaisiin enkä ylipäättään arvioimaan heitä; se on äänestäjien asia.

Tasavallan presidentin uuden valintatavan mukaan toimittaessa julkisuus näyttää keskittyvän aikaisempaa enemmän ehdokkaiden ympärille.

Martti Ahtisaari on julkisuudessa estottomasti kehunut itseään. Hän on vertaillut itseään muihin ehdokkaisiin. Hän on — vähintäänkin epäsuorasti — arvostellut muita ehdokkaita.

Kuinka voisin näissä oloissa selviytyä pyhien periaatteitteni kanssa? En mitenkään — niistä on pakko jonkin verran tinkiä.

Martti Ahtisaaresta pyrin kirjoittamaan avoimesti, asiallisesti ja korrektisti. Hänestä kirjoittaessani noudatan kristillisen etiikan »kultaista sääntöä»: teen hänelle niinkuin soisin hänenkin tekevän itselleni — tällainen ehdokkaiden keskinäinen keskustelu sopii mielestäni hyvin suomalaisiin presidentinvaaleihin.

Tämän kirjani nimeksi olen merkinnyt »On muutoksen aika». Kaksikymmentä vuotta sitten kirjoitin saman nimisen kirjan. Nimien yhtäläisyydellä on perusteensa.

Edellinen »On muutoksen aika» -kirjani oli protesti 1960-luvun lopun koivistolaista talouspolitiikkaa vastaan. Pyrin osoittamaan, ettei silloinen sosialidemokraattinen rakennemuutos- ja keskittämispolitiikka ollut taloudellisesti järkevää, ja esitin omia ajatuksiani siitä, kuinka Suomen talous olisi tervehdytettävä. Kirjassani, puheissani ja kirjoituksissani esitin tuolloin oman vihreän vaihtoehdon.

Nyt kritiikkini kärki kohdistuu siihen »vahvan markan» ja »hallitun rakennemuutoksen» talouspolitiikkaan, jolla Harri Holkerin hallitus tuhosi Suomen talouden. Tämän talouspolitiikan taustavoima ja takuumies oli presidentti Mauno Koivisto. Tässä kirjassani kerron, kuinka voimme mielestäni parhaimmin

korjata syntyneet vauriot ja tervehdyttää taloutemme.

Näillä kahdella kirjalla on yhtymäkohta senkin vuoksi, että vuoden 1994 presidentinvaalien kautta on vihdoinkin mahdollisuus saada aikaan se yhteiskunnallisen kehityksen suunnanmuutos, johon olen 1970-luvun alusta alkaen pyrkinyt. Nyt kestävään kehitykseen siirtyminen ei ole enää vain ihanteellinen tavoite, vaan se on myös välttämättömyys ja elinehto.

Tämän kirjan lisänimi »tosiasioita ja haavekuvia tulevaisuuden Suomesta» kertoo teoksen kahdesta muusta peruspiirteestä. Kerron kirjassani niistä lähimenneisyyden, nykyisyyden ja tulevaisuuden tosiasioista, joihin tulevaisuutemme rakentamisen tulee perustua. Oma toimintaani elähdyttää tavoitteellinen visio — haavekuva — ihmiskunnan ja Suomen tulevaisuudesta.

Merkitsen kirjaani joukon lähdeviitteitä lähinnä helpottaakseni niiden lukijoitteni vaivoja, jotka haluavat tutustua siihen, mitä olen aikaisemmissa teoksissani asianomaisesta kysymyksestä kirjoittanut.

Tuusulan Suoharjussa 16.8.1993

Paavo Väyrynen

ITSENÄINEN, PUOLUEETON, AKTIIVINEN SUOMI

Ulkopolitiikkamme tehtävänä on huolehtia Suomen kansan itsenäisyydestä, turvallisuudesta ja hyvinvoinnista.

Suomen — kuten jokaisen maan — ulkopolitiikan lähtökohdaksi on oma kansallinen etu. Nykyään kun kansakuntien keskinäinen riippuvuus on lisääntynyt, ei kansallisia etuja enää voida edistää piittaamatta muista. Tarvitaan yhteisvastuuta ja yhteistyötä, sillä kansakunnilla on edistettävänä monia yhteisiä etuja. Lisäksi ulkopolitiikkaan vaikuttavat yleisinhimilliset ihanteet, pyrkimys rakentaa parempaa maailmaa.

Kunkin maan ulkopolitiikka perustuu sen maantieteelliseen sijaintiin, toimintaympäristöön ja historialliseen kokemukseen. Jos olosuhteet muuttuvat, muuttuu myös ulkopolitiikka. Sisä- ja ulkopolitiikalla on läheinen keskinäinen yhteys, niiden välinen raja on kuin veteen piirretty viiva.¹

Suomen tie laakson pohjalta avarampiin maisemiin

Suomen kansa voi olla ylpeä omasta historiastaan.

Saavutimme itsenäisyytemme sinnikkään työn tuloksena: nostimme suomalaisen kulttuurin kukoistukseensa, vahvistimme ta-
louttamme, loimme valtiollisen elämämme kansanvaltaiset rakenteet. Silloiset johtajamme olivat kaukonäköisiä — perustuslaillisuus ja myöntyväisyysuuntaus täydensivät ja tasapainottivat toisiaan.

Itsenäisyystyön hedelmät kypsyivät poimittaviksi ensimmäisen maailmansodan ja Venäjän vallankumouksen yhteydessä. It-

senäistymisellä oli raskas hintansa. Jouduimme vapaussotaan ja veljessotaan.

Itsenäisen Suomen alkutaipaleella taisteltiin Suomen suunnasta. Vastakkain olivat kuningasvalta ja tasavalta. Tasavallan voitto oli kansanvallan voitto. Hallitusmuodon valinta ratkaisi myös maamme kansainvälisen aseman: Suomesta tuli puolueeton maa.

Suomen poliittisesta järjestelmästä taisteltiin hallitusmuoto-ratkaisun jälkeenkin. Äärioikeisto uhmasi kansanvaltaa, mutta sen pyrkimykset torjuttiin.

Suomen suunnasta taisteltiin myös käytännön politiikassa. Kansanvallan kannattajat ajoivat läpi radikaaleja uudistuksia, joilla Suomesta tehtiin kotia kaikille suomalaisille. Rakennettiin Suomea, jossa — Kyösti Kallion sanoja käyttäkseni — ei ole punaisia ja valkoisia, vaan maataan rakastavia suomalaisia.

Kun Neuvostoliitto marraskuussa 1939 hyökkäsi Suomeen, se kohtasi yhtenäisen Suomen kansan. Itsenäisyytemme alkutaipaleen tahtopolitiikka oli tuottanut tulosta.

Toteutuivat talvisodan ihme ja jatkosodan ihme. Selviydyimme sodan kurimuksesta itsenäisenä kansakuntana.

Saavutuksemme ainutlaatuisuuden ymmärtää vain vertaamalla meitä muihin eurooppalaisiin kansakuntiin: sodassa mukanaolleiden maiden pääkaupungeista vain kolmea ei missään sodan vaiheessa miehitetty — ne olivat Lontoo, Moskova ja Helsinki.

Suomen poliittinen ja sotilaallinen johto tekivät oikeat ratkaisut. Suomen kansa taisteli olemassaolostaan ja voitti.

Minun ikäpolveni äidit ja isät sen tekivät. Veteraanit ja veteraanien sukupolvi ansaitsevat tästä meidän nuorempien nöyrän ja syvän kiitollisuuden.

Helppoa ei ollut elämämme sodan jälkeenkään. Maa oli jälleenrakennettava, siirtoväki oli asutettava, raskaat sotakorvaukset oli maksettava.

Myös sotien jälkeinen nousu on uroteko.

Lähdimme syvältä laakson pohjalta ponnistelemaan kohti avarampia maisemia. Tie oli raskas ja se oli vaaroja täynnä.

Poliittinen asemamme oli uhanalainen. Sotien jälkeen maahan jäi venäläisen kenraalin johtama liittoutuneiden valvontakomissio. Kommunistit olivat eduskunnan suurin ryhmittymä. Valvontakomission poistuttuakin asemamme oli tukala.

Näissä oloissa syntyi Paasikiven ulkopoliittinen linja. Myöhemmin siitä kehittyi Paasikiven-Kekkonen linja — siitä kehittyi Suomen puolueettomuuspolitiikka.

Suomen sodanjälkeinen ulkopoliitiikka oli viisasta politiikkaa. Se tuotti maallemme arvostetun ja turvallisen aseman. Se loi perustan hyvinvoinnillemme. Linjamme oli elinvoimainen ja se kehittyi aina siihen saakka, kun kumous Venäjällä murensi Euroopan sodanjälkeisen kahtiajaon ja avasi tien uuteen Eurooppaan.

Sodanjälkeinen Suomen kehitys osoittaa käytännössä sen, kuinka onnistunut ulkopoliitiikka voi luoda suotuisat olosuhteet kansakunnan sisäiselle rakennustyölle: saatoimme samanaikaisesti ylläpitää laajaa idänkauppaa ja kehittää taloussuhteitamme yhdentyvään Länsi-Eurooppaan. Nämä olosuhteet käytimme täysimääräisesti hyväksemme. Taloutemme kasvoi ja monipuolistui. Saavutimme hyvinvoinnin, joka hakee vertaistaan koko maailmassa.²

Suomalainen tahtopolitiikka tuotti tässäkin kauniin tuloksen.

Maaailman ja Euroopan murros

1980-luvun lopulla kansainvälinen elämä alkoi ajautua voimakkaaseen murrokseen. Siihen liittyy paljon myönteistä, mutta samalla se on nopeasti murentanut asemamme ja hyvinvointimme perusteita. Maailma ei ole enää entisensä eikä se enää entisek-

sensä tule. Koko ihmiskunta ja Eurooppa sen mukana elää syvää kriisiä. Mihin se johtaa — sitä ei kukaan tiedä.

Toisen maailmansodan jälkeen syntyi maailmanjärjestys, joka perustui sodan lopputulokseen ja kansakuntien sotilaalliseen voimaan. Tältä pohjalta Yhdistyneet Kansakunnat -järjestökin perustettiin.

Sodan jälkeen oli kaksi todellista sotilaallista suurvaltaa, Yhdysvallat ja Neuvostoliitto. Niiden ympärille muodostuivat sotilaalliset liittokunnat. Suurvallat liittolaisineen ryhtyivät varustelukilpailuun, joka saavutti mielettömät mittasuhteet. Valtakilpailu ulottui myös kolmanteen maailmaan: lähes jokaiseen alueelliseen konfliktiin tuli mukaan myös suurvaltaulottuvuus.

Varustelukilpailu rasitti suurvaltojen taloutta. Neuvostoliitolle taakka kävi ylivoimaiseksi: suuret sotilasmenot nopeuttivat sen talouden romahtamista ja koko kommunistisen järjestelmän luhistumista.

Sotilaalliseen voimaan perustuneen maailmanjärjestyksen rinnalla on kehittynyt toinen valtajärjestelmä, jonka perustana on kansakuntien teknologinen taso ja niiden taloudellinen voima. Tätä kautta Saksa ja Japani ovat kehittyneet suurvalloiksi, joiden painoarvo tuntuu kaikkialla maailmassa. Tähän vaikutti osaltaan sekin, että toisen maailmansodan jälkeen näiden maiden aseellista varustautumista rajoitettiin ja ne saattoivat siten sijoittaa muita enemmän voimavaroja tekniikan ja taloutensa kehittämiseen.

Edelleen tietysti sotilaallisella voimalla on merkityksensä. Kylmän sodan päätyttyä tavanomaisia aseita käytetään jopa aikaisempaa herkemmin. Mutta kansakunnan teknologinen ja taloudellinen taso vaikuttaa myös sen sotilaalliseen voimaan: Japani ja Saksa ovat nykyään sotilaallisestikin vahvoja maita. Mutta Yhdysvallat on nyt ainoa sotilaallinen supervalta.

Kun vanha maailma ja vanha Eurooppa olivat jakautuneet

kahtia, on uudessa maailmassa kolme voimakeskusta, joiden ympärille muut kansakunnat ryhmittäytyvät: Yhdysvallat, Japani ja Saksan johtama Euroopan Yhteisö.

Täällä Euroopassa vanhan maailmanjärjestyksen mureneminen ja uuden rakentuminen on koettu hyvin kouriintuntuvasti. Berliinin muuri on kaatunut ja Saksa on yhdistynyt. Rautaesirippu on poissa.

Länsi-Euroopassa heti sotien jälkeen käynnistynyt yhdentymiskehitys etenee ja se laajenee koko Eurooppaan: on käynnistynyt paneurooppalainen integraatio.

Neljä EFTA-maata neuvottelee jäsenyydestä Euroopan Yhteisössä. Jäseneksi ovat jo lähiaikoina pyrkimässä myös kaksi Välimeren maata ja kuusi itäisen Keski-Euroopan maata. Jopa Venäjä on ilmoittanut olevansa joskus tulevaisuudessa halukas tulemaan Yhteisön jäseneksi.

Euroopan tulevan kehityksen logiikka näyttää päällisin puolin hyvin selvältä: EY laajenee vähitellen ja ajan oloon kaikki Euroopan maat ovat sen jäseniä. Olisi kuitenkin virhe ajatella, että tämä tulevaisuuden kuva ilman muuta toteutuu.

Tämän vuoden lopussa tulee kuluneeksi vasta kaksi vuotta Neuvostoliiton hajoamisesta. Venäjällä toteutuneen vallankumouksen jälkimainingit lyövät vielä korkeina ja ne muovaavat omalta osaltaan uutta Eurooppaa.

Myös Euroopan Yhteisön tulevaisuus on vaikeasti ennustettava. Maastrichtin sopimuskin on parin vuoden ikäinen. Se syntyi uuden Euroopan huumassa hyvin kunnianhimoisten tavoitteiden pohjalta. Sopimuksen solmiminen oli vaikeaa: se on kompromissi, jota kukin jäsenmaa tulkitsee omalla tavallaan.

Jo nyt tiedämme, että oleellisia osia Maastrichtin sopimuksesta jää toteutumatta. Ainakaan talous- ja rahaliittoa (EMU) koskeva sopimuksen osa ei toteudu sellaisenaan. Puolustusulottuvuuden kehittämisen tavasta ja aikataulusta on jäsenmailla suu-

ria näkemyseroja. Vaikka Maastrichtin sopimuksessa puhutaan »yhä tiiviimmän» unionin rakentamisesta, pyrkivät useat jäsenmaat käytännössä jopa päinvastaiseen. Myöhemmissä huippukokouksissa tehdyt päätökset ovatkin vieneet kehitystä tähän suuntaan.

Euroopan Yhteisön virallisesti hyväksymissä tulevaisuudensuunnitelmissa on sisäinen ristiriita. Yhtäältä Yhteisö pyrkii tiivistämään yhteistyötä, toisaalta se on valmis ottamaan runsaasti uusia jäseniä. Molemmat tavoitteet eivät voi toteutua. Periaatteessa on tarjolla kolme vaihtoehtoa: Yhteisö tiivistyy eikä ainaakaan sanottavasti laajene, Yhteisö laajenee ja väljentyy tai — mikä näyttää todennäköiseltä — Yhteisö laajenee ja erilaistuu sisäisesti.

Viimeistä edellisenä ulkoministerikautenani, vuosina 1983–87, elettiin vielä vanhan Euroopan aikaa. Neuvostoliiton kommunistisen puolueen uusi pääsihteeri Mihail Gorbatshev aloitti tuolloin uudistuspolitiikkansa, joka tähtäsi Neuvostoliiton ja sen sosialistisen järjestelmän säilyttämiseen ja vahvistamiseen.

Kun palasin ulkoministeriksi keväällä 1991, oli Venäjällä siirrytty suunnitelmallisesta uudistuspolitiikasta kumouksen tielle: elokuun 19. päivänä vanhoilliset voimat yrittivät vallankaappauksella estää Neuvostoliiton hajoamisen, mutta tämä epäonnistunut hanke vain nopeutti meneillään ollutta kehitystä. Vuoden 1991 lopulla Neuvostoliitto muodollisestikin hajosi.

Kun jätin ulkoministerin tehtävät keväällä 1987, ei voitu ajatellaakaan, että Suomi hakisi jäsenyyttä Euroopan Yhteisössä.

Kun palasin ulkoministerin virkaan keväällä 1991, jouduin heti ensi töikseni valmistelemaan sen päätöksen tekemistä, haemme jäsenyyttä vai emme.

»Kesällä 1991 epäilin kovasti,
olisiko Suomen järkevää hakea jäsenyyttä EY:ssä»

Alun perin Suomen ja muiden EFTA-maiden suhde Euroopan Yhteisöön piti järjestää Euroopan talousalueen (ETA) kautta. Itävalta ja Ruotsi päättivät kuitenkin hakea EY:n jäsenyyttä jo ETA-neuvottelujen ollessa vielä kesken.

Sekä Itävallan että Ruotsin päätös hakea EY:n jäsenyyttä perustui pitkälti sisäpoliittisiin syihin. Ruotsissa sosialidemokraattinen hallitus pyrki tällä tavoin torjumaan lamaa ja kohottamaan puolueen hiipunutta kannatusta. Molemmissa pyrkimyksissään se epäonnistui.

Tapasin Ruotsin ulkoministerin Sten Anderssonin Suomessa heinäkuun alussa 1991. Andersson oli yksi innokkaimmista EY-jäsenyyden kannattajista Ruotsissa.

Kysyin Anderssonilta, oliko hän varma, että jäseneksi liittyminen on taloudellisesti edullista Ruotsille. Perustelin kysymystä epäilylläni siitä, olisiko jäsenyys taloudellisesti edullinen ratkaisu Suomelle. Andersson vastasi, ettei hän tiedä. Sitten hän omasta aloitteestaan kertoi, että sosialidemokraattien piirissä on runsaasti jäsenyyden vastustajia. Hän viittasi erityisesti ammattiyhdistysväkeen ja kuluttajaliikkeen näkemyksiin.

Kesällä 1991 epäilin kovasti, olisiko Suomen järkevää hakea jäsenyyttä Euroopan Yhteisössä, mutta ryhdyin ennakkoluulottomasti selvittämään asiaa.

Euroopan arkkitehtuuri ja Pohjola

Omalta osaltani omaksuin yhdentymiskeskustelussa alusta alkaen yleiseurooppalaisen ja jopa maailmanlaajuisen näkökulman. Tämä oli keskeinen johtopäätökseni myös ulkoasiainministeriön Brysselissä kesäkuun alussa 1991 järjestämästä suunnitteluko-

kouksesta.

Raportoin kokouksesta presidentti Mauno Koivistolle 7.6. lähettämässäni kirjeessä näin:

»Työkokous keskittyi paljolti kansainvälisen kehityksen arvioimiseen ja analysoimiseen. Omat päällimmäiset johtopäätökseni ovat seuraavat:

1. Euroopan kehitystä tulee yhä enemmän analysoida maailmanlaajuisen kehityksen valossa, jonka voimakkuuksiksi ovat kasvamassa Japani, Yhdysvallat ja Saksa/EY. Maailmanlaajuinen valtakilpailu käydään kasvavassa määrin talouden ja tekniikan aloilla. Suurten EY-maiden Eurooppa-politiikka heijastelee vahvasti niiden globaalia ajattelua.

2. Suomen tulisi pyrkiä aktiivisesti vaikuttamaan Euroopan kokonaisarkkitehtuurin muotoutumiseen, jotta se kehittyisi sellaiseksi, että meilläkin olisi siinä kohtuullinen elintila. Yksi avainkysymyksiä näyttää olevan itäisen Keski-Euroopan maiden tuleva asema. Niillä on omat taloudelliset ja turvallisuustarpeensa, jotka olisi otettava huomioon. Nyt ne hakevat EY:n jäsenyyttä ja jopa NATO:n jäsenyyttä. Kumpaankaan niillä ei ole ainakaan pitkään aikaan mahdollisuutta. Nyt olisikin pyrittävä mm. ETYK:in avulla huolehtimaan siitä, että näiden maiden tarpeita voidaan ainakin toistaiseksi tyydyttää muilla tavoin. Tässä mielessä Ranskan esittämä ajatus konfедераatiostakin on mielenkiintoinen. Saattaa hyvinkin olla, että ranskalaiset pyrkivät siihen, että konfедераation ja jälleenrakennuspankin välillä olisi läheinen yhteys.

Ajatus Euroopan arkkitehtuurista ei ole tähän mennessä UM:n virkamiehiä oikein sytyttänyt. Aion virittää

tästä ministeriössä keskustelua. Tulokset alistetaan aikanaan Sinun barkittaviksesi.»

Alusta alkaen pidin tärkeänä myös pohjoismaisen yhteistyön säilyttämistä ja vahvistamista yhdentyvässä Euroopassa. Tähän liittyi myös se ajatus, että voisimme yhteistyöhön ryhtymällä sitoa Ruotsia muihin pohjoismaihin. Tästä syystä ehdotin edellä mainitussa tapaamisessa Anderssonille, että käynnistäisimme yhteispohjoismaisen selvityksen EY-jäsenyydestä.

Tapaamisen jälkeen raportoin keskustelustamme suullisesti presidentti Koivistolle Kultarannassa. Myös pääministeri Aho oli paikalla. Presidentin pyynnöstä kertosin käydyn keskustelun hänelle jälkikäteen — 3. heinäkuuta — lähettämässäni kirjeessä:

»Kerroin siitä, että keskustelussamme tuli esille mahdollisuus yhteispohjoismaisesta selvityksestä Ruotsin jätettyä jäsenanomuksensa. Selvitys voisi koskea sekä tulevia integraatoratkaisuja että pohjoismaisen yhteistyön tulevaisuutta muuttuvissa oloissa. Sovimme, että kumpikin ottaa ajatuksen esille omalla tahollaan ja siihen palataan hänen ja minun kesken viimeistään pohjoismaisen ulkoministerikokouksen yhteydessä elokuussa.

Pääministeri kertoi omista keskusteluistaan Tanskassa ja Norjassa. Myös näissä maissa on kiinnostusta pohjoismaisen yhteistyön kehittämiseen.»

Yhteispohjoismaista EY-selvitystä ei saatu aikaan, mutta yhteydenpito on muutoin ollut tiivistä.

Pohjoismaisesta yhteistyöstä laadittiin sen sijaan virallinen selvitys, joka johti sen perusteelliseen uudistamiseen.

»Ajatustyöni lähti liikkeelle Suomen puolueettomuudesta»

Syksyllä 1991 hallitus pyrki omalta osaltaan hillitsemään julkista keskustelua Suomen jäsenyydestä Euroopan Yhteisössä. Tällä tavoin haluttiin varmistaa Euroopan talousaluetta koskevan sopimuksen syntyminen.

Ulkopoliittisen johdon piirissä jäsenyyspäätöstä kuitenkin kaiken aikaa valmisteltiin. Oma ajatustyöni lähti liikkeelle Suomen puolueettomuudesta ja yleensäkin ulkopoliittisesta näkökulmasta.

Syyskuun puolivälissä kirjoitin asiasta muistion presidentti Koiviston käyttöön. Lähetekirjeessä pohjustin asiaa tuomalla esiin omaa puolueettomuus-ajattelua:

»Lähtökohtani on se, että puolueettomuusasemasta ja puolueettomuuspolitiikasta on ollut meille niin paljon hyötyä, että meidän tulisi säilyttää siitä kaikki, minkä voimme. En pidä ajatuksesta, että alkaisimme esiintyä vain sitoutumattomana tai liittoutumattomana maana. En pidä myöskään ajatuksesta, että redusoisimme asemamme erityisyyden vain idänsuhteita koskevaksi.

Puolueettomuusasenteemme ja -asemamme perustuvat pitkään perinteeseen, joka tunkee juurensa autonomian aikaan ellei kauemmaksikin. Puolueettomuuden ja puolueettomuuspolitiikan soveltuvien osin säilyttämällä voimme huolehtia niistä erityistarpeista, joita idänsuhteet meille asettavat.»

Muistio oli tällainen:

»Muistiinpano 15.9.1991

Kun Suomessa ryhdytään keskustelemaan ETA-rat-

kaisun jälkeisistä vaihtoehtoista, olisi pyrittävä kokonaisarvioon siitä, olisiko meille edullisempaa jatkaa ETA-järjestelmässä vai hakea EY-jäsenyyttä. Seuraavassa esitän habmotelman siitä, kuinka vaihtoehdot tulisi ulkopoliitikan näkökulmasta perustella.

Jos päädytään siihen, ettei jäsenyyttä ainakaan tässä vaiheessa haeta, olisi esitettävä useita perusteluja, joiden joukossa voisi olla epätietoisuus siitä, voisimmeko sovitaa puolueettomuusasemamme jäsenyyteen. Olisi korostettava, ettei päätös ole lopullinen.

Jos jäsenyyttä päätetään hakea, olisi perustelujen oltava ensi sijassa taloudellisia. Lisäksi voisimme perustella jäsenyyttä sillä, että voisimme jäsenenä vaikuttaa EY:n sisäiseen ja ulkoiseen kehitykseen. Jos päätämme hakea jäsenyyttä, meidän olisi voitava määritellä ja tulkita puolueettomuutemme siten, että se on sovitettavissa yhteen ainakin näköpiirissä olevan EY:n kehityksen kanssa. Tällöin voitaisiin harkita seuraavia linjauksia:

— Suomen puolueettomuuden ydin on se, ettemme kuulu liittoutumaan, vaan pidämme turvallisuuspoliittisen ja puolustuspoliittisen päätöksenteon omissa käsissämme. Puolueettomuuspolitiikkamme tähtää ensi sijassa tämän asemamme säilyttämiseen.

— Osallistuessaan kansainväliseen yhteistyöhön ja ottaessaan kantaa kansainvälisiin kiistakysymyksiin Suomi pyrkii edelleen toimimaan puolueettomuusperiaatteittensa mukaisesti. Esiinnymme maltillisesti ja rakkauttavasti. Pyrimme pysyttämään muiden maiden ja varsinkin suurvaltojen välisten kiistojen ulkopuolella ja ylläpitämään hyviä suhteita kaikkiin maihin. (Nämä periaatteet koskevat toimintaamme sekä EY:n sisällä että sen ulkopuolella. Kiistoissa, joissa EY on osapuoli, Suo-

mi on luonnollisesti solidaarinen Yhteisölle. Muissa EY:n ulkopuolisissa kiistatilanteissa Suomi sovittaa yhteen oman puolueettomuuspyrkimyksensä ja EY:n koordinaation. Suomi voi osallistua sellaisiin EY:n rauhan- turvatoimintoihin tai sotilaallisiin interventioihin, jotka perustuvat YK:n peruskirjan mukaiseen tai mahdollisesti syntyvään eurooppalaiseen kollektiiviseen turvallisuusjärjestelmään. Sama koskee osallistumistamme sanktioihin.)

Kommentti: Tällaisen linjauksen ongelmana on se, että EY ei ehkä hyväksy interventioita ja sanktioita koskevia rajoituksia. Nämä ovat kysymyksiä, joita jatkossa on erityisesti selvitettävä.»

»Ensi keväänä meillä ei ole vielä edellytyksiä päättää jäsenyydestä»

Lokakuun lopulla kirjoitin jäsenyyskysymyksestä presidentille kirjeen, jolla pohjustin tapaamistamme. Oma kantani oli tuolloin vielä täysin auki. Kirjeelläni pyrin vaikuttamaan presidentin ajatteluun. Keskustelussa toivoin saavani selville, mitä hän asiaa ajattelee. Kirjoitin:

»Asialistalla on integraatiopolitiikka. Tällä kohtaa aion selostaa lyhyesti hallituksen valmistautumista EY-jäsenyyttä koskevaan keskusteluun. Tässä yhteydessä voimme — jos niin tahdot — hieman venttileerata vaihtoehtojamme. Omista ajatuksistani tässä aivan lyhyesti.

Suomella on näillä näkymin ratkaiseva vaikutus siihen, kuinka EY:n laajeneminen etenee. Jos me päätämme hakea jäsenyyttä, on Norjan ja Sveitsin pakko seurata meitä heti. (Sveitsin ilmaisema aikomus liittyä heidän

taktiikkaansa ajaa läpi ETA-sopimus ja se tarkoittaa aikaa ETA-kansanäänestyksen 6.12.1992 jälkeen.) Tällöin syntyisi tilanne, jossa EY:n laajeneminen myös Itävallan ja Ruotsin osalta todennäköisesti lykkääntyisi. Jos me siirrämme ratkaisuaamme, saattavat Norja ja Sveitsi tehdä samoin.

Tämänhetkinen arvioni on se, että meillä ei ole vielä ensi keväänä edellytyksiä lopullisesti päättää jäsenyydestä. Jos näin on, meillä on kaksi mahdollisuutta.

Ensiksikin voimme jättää anomuksemme lähtien siitä, että vasta neuvotteluissa selviää, tuleeeko meistä jäsen vai ei. Toiseksi voimme lykätä ratkaisuaamme, jolloin joko voisimme edelleen ehtiä Ruotsin jäsenyydvauhtiin tai sitten jäädä samaan ryhmään Norjan ja Sveitsin kanssa. Viimeksimainittukaan ei olisi huono vaihtoehto.

Kävin tänä aamuna keskustelun pääministeri Ahon ja eduskuntaryhmän puheenjohtaja Kääriäisen kanssa puolueen strategiasta EY-asiasta. Sovimme, että pyrimme asian järjestyneeseen käsittelyyn pitäen kannat toistaiseksi avoimina.»

Presidentti Koivisto oli pidättyväinen EY-jäsenyyttä koskeissa keskusteluissa. Hänen perusajatuksensa oli sama kuin minun: Suomelle olisi ollut eduksi, jos olisimme voineet ainakin toistaiseksi toimia ETA-sopimuksen puitteissa. Sain sen käsityksen, että hän oli kallistumassa jäsenyyshakemuksen jättämisen kannalle.

»Voimmeko valita kahdesta vaihtoehdosta kolmannen?»

Joulukuussa 1991 sain kommentoitavaksi poliittisen osaston päällikön Jaakko Blombergin laatiman luonnoksen presidentin

uudenvuodenpuheeksi. Se oli kirjoitettu siten, että se olisi ilman muuta tulkittu kannanotoksi, että jäsenyyshakemus on jätettävä.

Tällainen presidentin julkinen kannanotto olisi vaikeuttanut asian käsittelyä Keskustan piirissä. Toisaalta ajattelin, että asia olisi hyvä pitää avoimena, jotta kaikkea siihen liittyvää ehdittäisiin harkita. Tästä syystä kirjoitin joulukuun 16. päivänä presidentille kirjeen, jossa kerroin omasta ajattelustani.

Olin tuolloinkin vielä hyvin epäilevällä kannalla Suomen jäsenyyden suhteen. Olin tutustunut Maastrichtin sopimukseen ja tulkitsin sitä hyvin kirjaimellisesti. Tämän perusteella uskoin EY:n kehittyvän sellaiseksi ylikansalliseksi ja keskittyneeksi yhteenliittymäksi, johon Suomen olisi vaikea liittyä. Toisaalta epäilin, että emme ehkä saisi neuvotteluissa aikaan meille edullista jäsenyys sopimusta.³

Vastuuni EY-ratkaisusta oli suuri. Tiesin, että Keskustan kanta riippuisi minun kannanotostani: jos kannattaisin jäsenyyshakemusta, tulisi sen jättäminen todennäköisesti puolueessa hyväksytyksi — jos vastustaisin, jäsenyyshakemusta ei hyväksyttäisi. Keskustan kanta taas oli ratkaiseva ajatellen päätöksentekoa hallituksessa.

Presidentille joulukuun puolivälissä lähettämäni kirje kuvaa hyvin silloista ajattelua:

»Kolmas asiani on laajakantoinen ja vaikea. Minulla ei ole vielä loppuun harkittua valmista ehdotusta, mutta eräitä ajatuksia, jotka tahdon esittää Sinulle, vaikka ne ovatkin keskeneräisiä.

Sain kimmokkeen siitä, että Blomberg antoi minulle kommentoitavaksi ne ainesosat, jotka hän oli luonnostellut Sinun uudenvuodenpuhettasi silmällä pitäen. Minulla oli kaksi yleistä kommenttia. Yhtäältä esitin harkittavaksi, että EY-jäsenyyttä koskeva teksti olisi tässä

vaiheessa neutraalimpaa kuin luonnoksessa. Toisaalta toivoin, että EYK-osuus saisi mielellään olla laajempi ja Euroopan kokonaisarkkitehtuuriin suuntautuva.

Kommenttini perustuivat siihen, mitä yleensä EY-jäsenyydestä nyt ajattelen. Me olemme joutumassa nurkkaan tai pitäisikö pikemminkin sanoa putkeen, josta ei ole hyvää ulospääsyä. Tässä tilanteessa olen pohtinut, voisimmeko tehdä kuten entinen filosofi ja valita kahdesta vaihtoehdosta kolmannen.

Taustaksi ensin pari sanaa. Euroopan Yhteisöllä ei näytä olevan kokonaisnäkemystä maanosamme tulevaisuudesta, vaan se katsoo asioita omasta ahtaasta ja itsekästä näkökulmastaan. Komissiossa on valmisteilla strategia-asiakirja, jossa hahmotellaan EY:n laajenevan itäänpäin niin että jäseniksi tulisivat kaikki muut maat paitsi Venäjä. Ukrainaa ja Valko-Venäjää ei muistaakseni erikseen mainita. Asiakirjassa annetaan se kuva, että uusien demokratioiden jäsenyys voisi toteutua suhteellisen pian. Asiakirjan mukaan EFTA-maat voisivat tulla jäseniksi jokseenkin välittömästi.

EY:n strategiasuunnitelma yhdessä Maastrichtin kokouksen päätösten kanssa ovat synnyttämässä paineen, jossa EFTA-maille ei näytä jäävän muuta mahdollisuutta kuin hakea jäsenyyttä ja nopeasti. Niitä voidaan painostaa nyt ja myös neuvotteluissa sillä, että ne saattavat jäädä samaan ryhmään entisten sosialististen maiden kanssa.

Tämänhetkinen arvioni on, että ainakin Suomelle jäsenyys olisi taloudellisessa mielessä epäedullinen ratkaisu. Jotta yhtälö olisi meille edullinen, olisi meidän saatava EY:ltä merkittäviä myönnytyksiä. Voitaisiinko niitä pitää todennäköisinä, kun nykyiset jäsenmaat näyttävät

odottavan ensi sijassa taakan kantajia ja maksumiehiä?

Toinen EY:n strategian synnyttämä ongelma liittyy uusiin demokratioihin. Ne haluaisivat nopeasti ja miltei-pä millaisilla ehdoilla tahansa EY:n jäseniksi. EY lupaa niille pikaista jäsenyyttä, kunhan ne vain käyttäytyvät kunnolla. Tämä lupaus tuntuu edesvastuuttomalta. Kestää pitkään, ennenkuin ne voivat olla kypsiä EY:n jäseniksi. Tänä aikana niiden turvallisuustarpeet ja tarpeet monenkeskiseen eurooppalaiseen talousyhteistyöhön jäävät paljolti huolehtimatta.

Kolmas pulma on Venäjän (ja mahdollisesti myös Ukrainan ja Valko-Venäjän) asema. Mikä on Euroopan kokonaistilanne, jos EY alkaa kehittyä yhteisöksi, joka sulkee ulkopuolelleen lähes toisen puolen Eurooppaa? Mikä arvo on lännen poliitikkojen puheilla, jos idän demokratisoituminen ei johdakaan sen tasavertaiseen osallistumiseen eurooppalaiseen yhteistyöhön, vaan lopputuloksena on ainakin Venäjän eristäminen? Puheet yhteistyöstä Venäjän kanssa eivät paljon paina, jos venäläiset kuitenkin jäävät ainoana kansakuntana Euroopan Yhteisön ulkopuolelle.

Jos EY tuntisi oikealla tavalla vastuunsa koko Euroopasta, se tekisi valinnan kahden vaihtoehdon välillä: joko se kehittyisi todella yleiseurooppalaiseksi yhteistyöjärjestöksi tai sitten se olisi tiiviinä ja suppeana yhteisönä osana koko Eurooppaa. Jälkimmäinen vaihtoehto merkitsisi sitä, että ETA voisi olla pitkäaikainen järjestely, johon voisi tulevaisuudessa ehkä tulla myös uusia valtioita. Tässä vaihtoehdossa tarvittaisiin uusia yleiseurooppalaisia turvallisuus- ja talousyhteistyön rakenteita. EY:ssä ei kuitenkaan näytä olevan kokonaisnäkemystä ja -vastuuta Euroopan tulevaisuudesta.

Viimeiset viestit Brysselistä kertovat, että Suomenkin tulisi kiirehtiä jättämään anomustaan helmi-maaliskuulla, jotta ehtisimme seuraavaan junaan. Tässä tilanteessa mieleni kapinoi. En ole ainakaan vielä nyt valmis tyytymään tähän tiukentuvaan aikatauluun, vaikka myönnänkin, että se saattaa myöhemmin osoittautua realiteetiksi.

Toisaalta tahdon kysyä, voimmeko valita kahdesta vaihtoehdosta kolmannen.

Suomi on ETYK:in seuraavan seurantakokouksen isäntämaa. Riittäisivätkö meidän voimamme siihen, että saisimme ETYK:issä aikaan kunnollisen keskustelun Euroopan arkkitehtuurista? Tapautuisiko ehkä talvikautena Venäjällä jotakin, mikä auttaisi tällaisen keskustelun synnyttämisessä?

Me olemme jo aloittaneet keskustelun Euroopan arkkitehtuurista. Olen käyttänyt Sinun siunaamiasi puheenvuoroja tästä aihepiiristä. Vastaanotto on ollut kiinnostunut, mutta sanoma ei ole vielä mennyt kunnolla perille. Ehkä voisimme jatkaa tällä tiellä esimerkiksi seuraavan suunnitelman mukaan:

1. Sinä käyttäisit — jos niin hyväksi katsot — uuden vuodenpuheessasi Euroopan kokonaistilanteesta huolestuneen puheenvuoron ja viittaisit mahdollisuuteen käsitellä sitä seurantakokouksessa. Viesti menisi tehokkaasti ETYK-maiden pääkaupunkeihin.

2. ETYK-konsultaatiot on tarkoitus hoitaa tärkeimpien maiden kanssa ministeritasolla. Voisin näissä keskusteluissa jatkaa teeman käsittelyä. EY-maiden kanssa on tarkoitus joka tapauksessa keskustella myös meidän mahdollisesta jäsenyydestämme. Keskustelut paljastaisivat jäsenmaiden käsitykset komission strategiakaavai-

luista ja toisivat valaisua meidän asemaamme. Samaa tematiikkaa voitaisiin käsitellä myös virkamiestason konsultaatioissa.

3. Kun seurantakokous avataan maaliskuun lopulla ministeritasolla, voisit pitää kovan avauspuheen, jolla löisit alkuhahdit seurantakokoukselle. Sen aikana selviäisi, voidaanko ETYK:iä käyttää kestävän ja koko Euroopan kattavan yhteistyöarkkitehtuurin luomiseen.

Edellä esittämäni ajatus saattaa tuntua suuruudenhullulta. Silti tahtoisin yrittää sen toteuttamista. Uskon sen mahdollisuuksiin kahdesta syystä. Ensiksikin suunnitelma tähtää rationaaliseen, kaikille edulliseen kehitykseen maanosassamme. Toiseksi: arkkitehtuuriajatuksemme ovat jo saavuttaneet laajaa myönteistä kiinnostusta.

Jos esittämäni suunnitelma kiinnostaa Sinua, olen valmis kehittelemään sitä eteenpäin. Jos tätä tietä tahdotaan kokeilla, olisi aikataulupaineita hillittävä ja pidettävä kanta jäsenyyden anomiseen avoimena.

Edellä esittämäni ei ole — kuten jo aluksi varoitin — argumenttien tai ehdotuksen osalta loppuun ajateltua, vaan se vaatii edelleen kehittämistä. Katsoin kuitenkin, että tämä on nyt ollut tarpeen kirjoittaa Sinun harkittavaksesi.»

Tammikuun 6. päivänä luonnostelin presidentille lähetettäväksi uutta kirjettä. Lopulta en sitä kuitenkaan lähettänyt. Luonnos täydentää käsitystä siitä argumentaatiosta, joka pyöri mielessäni vielä vuoden 1992 alkuviikkoina:

»Olen täällä maaseudun rauhassa pohtinut edessämme olevaa EY-ratkaisua. Tämä kirjeeni on jatkoa sille, mitä kirjoitin 16.12. Nyt ehkä saan paperille hieman analyyt-

tisempää tekstiä kuin silloin.

Analyttisen tekstin kirjoittaminen tästä asiasta on hyvin vaikeaa sen vuoksi, että itse asia on niin monimutkainen ja sekava. Minun vaikeuksiani lisää se, että olen harrastanut filosofiaa ja historiaa.

Minua rasittaa se, että Suomen EY-keskustelussa on aika tavalla unohdettu se, mitä on ja mitä tapahtuu itärajamme takana. Tässä tilanteessa on jälleen tullut esille poliittisen osaston johdon kokemuspöörin yksipuolisuus: laaditut selontekoluonnokset ovat olleet läntisesti rajoituneita. Viimeisinkään luonnos ei ole tyydyttävä.

Rajanaapurinamme tulee olemaan äärimmäisissä vaikeuksissa kamppaileva suurvalta. Venäjän syvät taloudelliset ongelmat jatkuvat pitkään. Sen poliittisessa elämässä voi tapahtua mitä tahansa. Venäjän sisäinen kehitys saattaa muuttaa myös kansainvälistä asetelmaa, se saattaa synnyttää uuden vastakkainasettelun uusilla rajalinjoilla. Keski-Euroopan alueella tapahtuva aseidenriisunta siirtää ainakin suhteellista painopistettä meidän lähialueillemme. Venäjän vetäytyminen Baltiasta saattaa edelleen lisätä paineita meitä kohtaan. Näitä asioita han me emme sano ääneen, mutta ne ovat silti olemassa.

Näissä oloissa meidän tulisi voida ylläpitää Venäjän luottamusta siihen, että Suomi on sen ystävällinen naapuri ja yhteistyökumppani. Meidän tulisi uskottavalla tavalla säilyttää turvallisuuspoliittinen puolueettomuutemme. Meidän tulisi kyetä uraauurtaviin ratkaisuihin kauppasuhteissamme ja muussa yhteistyössä. Meidän tulisi voida auttaa ja tukea erityisesti lähialueittemme kehitystä, jotta elintasokuilu rajallamme kaventuisi — nyt se on jyrkempi kuin missään muualla Venäjän ja koko IVY:n rajoilla.

Toinen minua syvästi askarruttava kysymys on itse EY:n tuleva luonne. Uudenvuodenpuheesi sanontaa käyttäen minun on tunnustettava, että en ole kyennyt ratkaisemaan omaa kantaani siihen, minkä tulisi olla pyrkimyksemme suunta.

Maastrichtin kokouksen tuloksista ja niiden tulkinnoista käy ilmi, että EY:stä on kehittymässä uudentyyppinen suurvalta. Näyttää ilmeiseltä, että EY:lle tulee ajan oloon NATO:on liittyvä oma puolustus, johon jäsenmaat joutuvat joko kokonaan tai ainakin kaikessa oleellisessa osallistumaan. EMU merkitsee toteutuksaan puolestaan sitä, että ainakin pienten jäsenmaiden itsenäisyys päättyy. Voiko olla itsenäistä kansakuntaa ilman omaa kansantaloutta? Voiko Suomen kaltainen »osavaltio» olla näissä oloissa muuta kuin periferia? Kynnikko voi väittää, että joudumme periferiaksi joka tapauksessa. Väitän vastaan: jos olemme itsenäinen kansakunta, meillä on ainakin **mahdollisuus** hyvään, itsenäiseen elämään.

Suoraan sanoen: minun on vaikea ilmaista pyrkimys päästä osaksi sellaista Euroopan Yhteisöä, joka nykyrendin toteutuessa muodostuu. Toisaalta minäkin epäilen tai pidän jopa todennäköisenä, että EY:n kehityksen suunta muuttuu. Toisaalta on kysyttävä, onko meillä vaihtoehtoa siinä Euroopassa, joka on syntymässä.

Sitten on kysymyksen toinen vaihe: uskommeko voivamme saavuttaa itseämme tyydyttävät jäsenyyden ehdot, jos ilmaisemme pyrkimyksen päästä jäseneksi. Kuten jo edellisessä kirjeessäni totesin: minun on vaikeaa uskoa, että EY suostuisi sopimukseen, joka olisi meille kokonaisuutena katsoen **taloudellisesti** edullinen. Teollisuuden saamat edut tuskin vastaisivat niitä menetyk-

siä, jotka koettaisiin idänkaupan puolella. Näillä näkymin olisimme jäsenenä merkittävä nettomaksaja EY:n suuntaan.

Entä millaiselta näyttäisi EY-Suomen asema uuden Euroopan kokonaisuudessa? Jos EY kehittyy nykyisten kaavailujen mukaan, siirtyisi meidän turvallisuuteemme liittyvä päätöksenteko ainakin oleelliselta osaltaan Brysseliin, missä Venäjää ei kovin paljon tunneta ja missä Suomen asemasta ei paljon välitettäisi. Meillä ei olisi mahdollisuutta itsenäisiin kauppapoliittisiin järjestelyihin Venäjän kanssa; tämäkin asia ratkaistaisiin Brysselissä. Samoin saattaisi käyää avustusluontoiselle yhteistyölle. Asiamme päätettäisiin muualla, mutta joutuisimme ehkä aika tavalla yksin vastaamaan niistä ongelmista, jotka itäisen naapurimme kehitys saattaisi synnyttää.

Ylle merkitty saattaa tuntua kovin pessimistiseltä. Nykyisin tiedoin pidän esittämäni realistisena, mutta myönnän, että EY:n kehityksen suunta saattaa muuttua paremmaksi. Lisäksi on kysyttävä, onko meillä kuitenkaan vaihtoehtoa — tai: onko meillä lainkaan hyvää tai edes tyydyttävää vaihtoehtoa. Tästä asetelmasta nousi esiin kysymyksenä, voimmeko valita kahdesta vaihtoehdosta kolmannen. Kysymys ei voi tietenkään olla sananmukaisesti kolmannesta mahdollisuudesta, vaan siitä, että pyrkisimme muuttamaan koko asetelman itsellemme suotuisammaksi.

Ensin aikataulusta. Kun tilanne on vaikea, olisi päätöksentekoon mielestäni varattava mahdollisimman paljon aikaa.

Nyt meille tuputetaan helmikuuta. Tämä ei voi olla ratkaiseva ajankohta. Kysymys on EY:n poliittisesta tahdosta. Jos EY niin haluaa, pääsemme samaan aikatau-

luun Itävallan ja Ruotsin kanssa, jos anomuksemme on jätetty ennen Lissabonin huippukokousta. Jos EY ei halua, se voi viivästyttää avis'mme käsittelyä ja pudottaa meidät kelkasta, vaikka anoisimme jo helmikuussa.

Hitaampi aikataulu antaisi meille mahdollisuuden asian perusteelliseen käsittelyyn. Jo lähikuukausina voi tapahtua jotakin, joka voi vaikuttaa päätökseemme. Tänä aikana voisimme käydä ennakkokeskusteluja keskeisten EY-maiden kanssa ja selvittää anomukseen liittyviä seikkoja. Samassa yhteydessä voisimme vaikuttaa siihen, että emme jäisi »junasta». Samaan ajankohtaan ajoittuvat ETYK:in seurantakokouksen valmistelut ja itse kokouksen avaus — tässä yhteydessä voisimme käynnistää keskustelua Euroopan kokonaisarkkitehtuurista. Ja lopuksi: Keskusta tarvitsee aikaa oman kantansa muodostamiseen.

Omalta osaltani en ole vielä kyennyt päättämään, kannatanko jäsenyyshanomuksen jättämistä, vaiko en. Harkintaan vaikuttaa myös muiden EFTA-maiden käytäytyminen.»

Kirjeestä ja kirjelunnonoksesta käy ilmi, kuinka vaikeaksi jäsenyyshakemys koin.

Ajatus »kolmannesta vaihtoehdosta» ei ottanut tulta. Toisaalta oli käymässä yhä ilmeisemmäksi, että päätös puoleen tai toiseen on tehtävä alkuvuoden aikana.

Eurooppaan ja maakuntiin jäsenyyksiasiaa selvittämään

Lähdin liikkeelle kahteen suuntaan.

Ehdotin Esko Aholle, että järjestäisimme keskustaväelle ja muillekin asiasta kiinnostuneille maakunnalliset tilaisuudet,

joissa selostaisimme jäsenyyskysymystä ja ottaisimme vastaan kentän evästyksen. Maakuntakierros osoittaisi, olisiko jäsenyys-hanke läpivietävissä, jos sille kannalle päätyisimme.

Maakunnalliset EY-kokoukset järjestettiin ja ne olivat hyödyllisiä.

Ensimmäisten kenttäkokousten aikana en vielä ollut määritellyt kantaani. Kun osanottajat olivat enimmäkseen jäsenyyden vastustajia, muodostuivat keskustelut »vinoiksi»: jouduin korjaamaan heidän esittämiään vääriä käsityksiä. Tästä syystä monille syntyi se käsitys, että olisin jo tosiasiassa asettunut kannattamaan jäsenyyslakemuksen jättämistä.

Alkuvaiheen kokouksista sain hyödyllistä tietoa ihmisten suhtautumisesta asiaan. Evästyksen auttoivat meitä määrittelemään jäsenhakemukseen liittyviä reunaehtoja. Ja kun kantani kierroksen kuluessa muodostui jäsenyyslakemukselle myönteiseksi, saatoin viimeisissä kokouksissa perustella sitä.

Toinen tärkeä projektini suuntautui EY:hyn päin: ryhdyin selvittämään jäsenyyskysymystä EY-maiden ulkoministereiden ja komission jäsenten kanssa. Tähän keskustelukierrokseen liittyivät myös ETYK:in seurantakokouksen ja huippukokouksen valmistelut.

Jäsenmaiden ja komission näkemysten selvittäminen oli välttämätöntä sen vuoksi, että olin ollut vielä edellisen vuoden loppupuolella pidättäväinen keskustelemaan jäsenyyslakemakem-
me; tälläkin tavoin olin varmistellut ETA-sopimuksen aikaansaamista.

Oli kaksi asiaa, joihin pyrin erityisesti saamaan selvyyttä. Yhtäältä halusin tietää, millä tavoin EY tulevaisuudessa kehittyisi: tulisiko siitä sellainen ylikansallinen ja keskittynyt yhteenliittymä, joka näytti olevan Maastrichtin sopimuksen tavoite. Toisaalta halusin selvittää, voisimmeko me saavuttaa itseämme tyydyttävät jäsenyyden ehdot erityisesti ulko- ja turvallisuuspoliti-

kan sekä maatalous- ja aluepolitiikan osalta.

Jokaisessa tapaamisessa toin esiin Suomen jäsenyyteen liittyvät erityiskysymykset.

Kerroin Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikasta tähän taan:

»Pohjois-Euroopassa vallitsi kylmän sodan aikana vakaa tilanne osittain sen ansiosta, että Neuvostoliiton strategisesti tärkeiden kohteiden — Muurmanskin ja Leningradin — läheisyydessä oli kaksi puolueetonta maata, Ruotsi ja Suomi. Uudessa Euroopassa Neuvostoliiton tilalla oli Venäjä, jonka turvallisuudelle nämä kohteet olivat vähintään yhtä tärkeät kuin ne olivat olleet Neuvostoliitolle. Ainakin näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa olisi kaikkien kannalta viisasta, että Ruotsi ja Suomi säilyttäisivät puolueettomuutensa.

Emme kuitenkaan sulje pois mahdollisuutta, että olisimme myöhemmin mukana sotilaallisessakin yhteistyössä, jopa NATO:n jäsen. Liittyessämme EY:hyn haluaisimme siis kuitenkin säilyttää puolueettomuutemme, jonka ydin on sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus.»

Maatalous- ja aluepolitiikan osalta oli tärkeää saada virkaveljet ymmärtämään, kuinka erilainen Suomi nykyisiin jäsenmaihin verrattuna on.

Havainnollistin asiaa toteamalla, että EY:n pinta-ala kasvaa 50 prosentilla, jos kaikki Pohjolan EFTA-maat liittyvät sen jäseneksi. Mukaan tulisi ensimmäistä kertaa harvaanasuttuja, kylmiä, jopa arktisia alueita. Suomen kasvukausi on lyhyt, kuukautta lyhyempi kuin Tanskassa, joka on pohjoisin nykyisistä jäsenmaista. Kun EY:n nykyinen alue- ja maatalouspolitiikka ovat kehittyneet Keski- ja Etelä-Euroopan oloihin, tulisi niitä täydentää nyt kun uudenlaiset maat neuvottelevat jäsenyydestään.

Sanoin selvästi, ettei Suomi voi liittyä Yhteisöön, ellei meidän erityisolojamme oteta riittävästi huomioon. Huomautin siitä, et-

tä edellyttämme vain EY:n omien periaatteiden ja tavoitteiden toteutumisesta myös Suomessa.

Tapaamiset virkaveljieni kanssa aloitin tammikuun 9. päivänä 1992, jolloin kävin Lontoossa ulkoministeri Douglas Hurdin kanssa Suomen ja EY:n väliset poliittiset konsultaatiot. Niiden yhteydessä keskustelimme myös Suomen mahdollisesta EY-jäsenyydestä.

Muutaman seuraavan viikon aikana tapasin kaikki Euroopan Yhteisön jäsenmaiden ulkoministerit lukuunottamatta Italian Giovanni de Michelistä, joka kävi kiireistä vaalitaistelua. Lisäksi tapasin useita komission jäseniä.

Erittymisen antoisa oli keskustelu, jonka kävin Prahassa tammikuun lopulla järjestetyn ETYK:in ulkoministerikokouksen yhteydessä EY:n silloisen ulkoasiainkomissaarin Frans Andriessenin kanssa.

Andriessen tulkitsi Maastrichtin sopimusta toisin kuin monet muut. Hän korosti, että ensimmäistä kertaa EY:n historiassa on nyt hyväksytty se, että jäsenmailla voi hyvinkin keskeisissä asioissa olla keskenään erilainen asema. Hän viittasi erityisesti EMU:a ja sosiaalista ulottuvuutta koskeviin varauksiin. Andriessen ennusti, että EY tulevaisuudessa erilaistuu, mikä helpottaa Suomen kaltaisten maiden jäsenyyttä.

Andriessen sanoi uskovansa, ettei ulko- ja turvallisuuspolitiikan suhteen tule olemaan voittamattomia ongelmia.

Tältä osin olivat saamani vastaukset erilaisia: jäsenmaat tulkitsivat Maastrichtin sopimusta eri tavoin. Johtopääkseni kuitenkin oli, että Suomi voisi jäseneksi liittyessään säilyttää puolueettomuutensa sellaisena kuin me olimme sen muun muassa eduskunnalle annetussa selonteossa itse määritelleet.

Andriessen sanoi olevansa vakuuttunut siitä, että Suomen erityisolosuhteet otetaan maataloutta ja aluepolitiikkaa koskevissa neuvotteluissa meitä tyydyttävällä tavalla huomioon — niin on

tehty aina ennenkin yhteisön laajentuessa. Tapaamisemme jälkeen hän puhui jo julkisuudessa Suomen »arktisesti maataloudesta». Myös muut käymäni keskustelut vahvistivat samaa käsitystä.

Presidentille helmikuun puolivälissä 1992 lähettämässäni kirjeessä arvioin tilannetta näin:

»Maataloutta ja aluepolitiikkaa koskevissa neuvotteluissa meillä näyttää olevan mahdollisuuksia saavuttaa tyydyttävä tulos, mutta neuvotteluista tulee äärimmäisen vaikeat. Suomen kannalta katsoen on kysymys hyvin suurista taloudellisista arvoista. Maatalouden jatkuvuus voidaan turvata ja maaseudun elinvoimaisuus säilyttää vain siinä tapauksessa, että onnistumme neuvotteluissa hyvin.»

Kirjeeni mukana lähetin presidentille kopion Maaseudun Tulevaisuudessa julkaistusta artikkelistani.

»Jäsenyyshakemus on järkevää jättää»

Maaseudun Tulevaisuuden julkaisema kirjoitus oli osa sitä toimintaa, jolla pyrin — tultuani ensin itse asiasta vakuuttuneeksi — vakuuttamaan epäilijät siitä, että jäsenyyshakemus on syytä jättää. Maaseudun Tulevaisuudessa perustelin kantaani ennen muuta maatalouden kannalta. Lähdin kuitenkin liikkeelle jäsenyyteemme liittyvistä yleisistä näkökohdista:

»Muutaman viikon kuluttua Suomen on ratkaistava, haemmeko jäsenyyttä Euroopan Yhteisössä. Vielä vuodenvälvät sitten näytti mahdolliselta, että voisimme elää pitkään Euroopan Talousalueen (ETA) osana ja

lykätä jäsenyyskysymyksen tuonnetuksi. Kansainvälisen kehityksen vuoksi joudumme kuitenkin ottamaan kantaa jäsenyyteen jo nyt. Oleellista tässä on se, että EY näyttää olevan laajenemassa yllättävän nopeasti myös itäisen Keski-Euroopan suuntaan.

Jäsenyyslakemuksen jättäminen edellyttää sitä, että me uskomme mahdollisuuteen saavuttaa Suomea tyydyttävä neuvottelutulos. Tämä ei kuitenkaan merkitsisi sitoutumista jäsenyyteen, sillä vasta neuvotteluissa selviäisi, päästäisiinkö sopimukseen. Jos sopimus syntyisi, siitä järjestettäisiin kansanäänestys. Eduskunnassa sen hyväksymiseen tarvittaisiin vähintään kahden kolmasosan enemmistö.

Euroopan Yhteisö on uudentyypinen valtioiden välinen yhteistyöjärjestö. Valtaosa jäsenvaltioiden asioista päätetään edelleen kansallisissa hallituksissa ja parlamenteissa, mutta joissakin kysymyksissä päätökset tehdään yhteisön tasolla. Yleinen periaate yhteisössä on se, että jokainen päätös tehdään mahdollisimman lähellä ihmisiä. Tämän mukaisesti yhteisötasolla hoidetaan vain niitä asioita, joiden luonne tätä edellyttää.

Merkittävien yhteisön kehittämistä koskevien päätösten tekeminen edellyttää yksimielisyyttä. Yhteisesti sovituissa asioissa päätökset voidaan tehdä enemmistö- tai määräenemmistö päätöksin. Jos Suomi, Ruotsi ja Itävalta tulisivat EY:n jäseniksi, Suomella olisi nykyään-
töjen mukaan yksi komission 20 paikasta ja yksi ministerineuvoston 15 paikasta. Parlamentissa Suomella olisi enemmän paikkoja kuin mitä väkilukumme edellyttäisi. Parlamentin merkitys EY:ssä on kuitenkin vähäinen.

Suomen jäsenyys EY:ssä merkitsisi sitä, että saisimme lisää vaikutusvaltaa meitä itseämme koskeviin asioi-

hin. Samalla itsenäisen toimintamme mahdollisuudet jossakin määrin kaventuisivat. Tämän suuntainen kehitys on nykyaikana väistämätöntä: ongelmat ovat yhä enemmän kansainvälisiä, joten niiden ratkaisemiseksi tarvitaan laajenevaa kansainvälistä yhteistyötä.

Jotkut uskovat, että EY:stä kehittyisi »Euroopan Yhdysvallat», jolloin jäsenmaista tulisi sen osavaltioita. Näin uskoin minäkin vielä pari vuotta sitten. Nyt käsitykseni on muuttunut: EY:stä on ilmeisesti kehittymässä laaja ja suhteellisen väljä yhteisö.

Jos Suomi liittyy EY:n jäseneksi, olemme mukana päättämässä yhteisön tulevaisuudesta. Jäsenyys edellyttää EY:n yleisten tavoitteiden hyväksymisen, mutta yhteisön kehittämistä koskevista ratkaisuista päätetään yksimielisesti. Maastrichtin kokous osoittaa sen, mitä tapahtuu, jos yksimielisyyttä ei saavuteta: sallitaan erillaisuus.»

Ulko-, turvallisuus- ja puolustuspolitiikan osalta totesin ydinkysymykseksi sen, voisiko Suomi EY:n jäsenenä säilyttää puolueettomuutensa eli pysyttäytyä sotilaallisesti liittoutumattomana maana, jolla on itsenäinen puolustus. Huomautin, että Maastrichtin kokouksen päätösten mukaan EY:n jäsen voisi olla puolueeton, mutta vasta jäsenyysneuvottelujen yhteydessä voitaisiin selvittää, onko EY kehityksessä myös sotilaalliseksi unioniksi ja jos on, voisivatko Suomen ja Ruotsin kaltaiset maat silti säilyttää puolueettomuutensa. Korostin, että Suomelle puolueettomuuden säilyttäminen on yksi jäsenyytemme reunaehto.

Käytettävissä olevin tiedoin totesin olevan hyvin vaikea päätellä, olisiko jäsenyys Euroopan Yhteisössä Suomelle taloudellisesti edullinen ratkaisu. Teollisuudelle Suomen jäsenyydestä olisi sekä hyötyä että haittaa. Molempien täsmällinen määrittäminen

nen ja mittaaminen on äärimmäisen vaikeaa. Hyödyt olisivat kuitenkin ilmeisesti suuremmat kuin haitat. Näin ollen maataloutta koskeva sopimus olisi ratkaiseva ajatellen Suomen jäsenyyden taloudellista edullisuutta:

»Jäsenyyden taloudellisiin haittoihin on luettava Suomen jäsen- ja rahastomaksut EY:lle. Nykyperustein niiden on laskettu kohoavan yli 6 miljardiin markkaan. Mutta tämä ei olisi todellinen rahavirta Suomen ja EY:n välillä. Se ratkeaisi neuvotteluissa, joissa selviäisi, kuinka paljon me saisimme rahaa EY:n suunnasta maataloutemme ja aluepolitiikkamme rahoittamiseen.

Sekä jäsenyyden vastustajat että sen innokkaat kannattajat ovat selittäneet, ettei Suomi voisi saada EY:ltä mitään myönnytyksiä, vaan meidän olisi nieltävä EY sellaisenaan, karvoineen päivineen. Tämä on väärä asenne ja väite. Tähän mennessä jokaisen jäsenehdokkaan erityisolosuhteet on otettu huomioon ja EY:n yhteistä politiikkaa on tarpeen mukaan muutettu. Lisäksi uudet jäsenet ovat saaneet pitkiä siirtymäkausia.»

Kynnyskysymykseksi totesin sen, että EY:n ja Suomen yhteisin toimenpitein tasoitetaan sen kilpailuhaitta, jonka kylmä ilmasto ja muut luonnonolosuhteet meille aiheuttavat. Lisäksi tarvitsimme pitkät siirtymäajat sekä EY:n tukea tuotantosuunnan ja tilarakenteen muutoksiin.

Jäsenyydestä voisi olla Suomen maataloudelle myös hyötyä:

»Jäsenyys EY:ssä merkitsisi sitä, että joutuisimme vähentämään sellaista tuotantoa, jonka kilpailukyky on meillä heikoin. Mutta vastaavasti meille avautuisi vientimahdollisuuksia niiden tuotteiden osalta, joissa kil-

pailukykyemme on paras, kuten nurmiviljelyyn perustuvassa karjataloudessa. Jos saamme aikaan sopimuksen, joka turvaa maataloutemme kilpailukyvyn, saattaa jäsenyys tarjota meidän maataloudellemme myönteisiä tulevaisuuden näköaloja.

Suomen maatalouden valtti nyt ja tulevaisuudessa on meidän tuotantomme luonnonmukaisuus ja tuottamiemme elintarvikkeiden puhtaus. Maatalous aiheuttaa monissa maissa mittavia ympäristöongelmia, joihin on jo lähiaikoina pakko tarttua. Eräissä Euroopan maissa on esimerkiksi liiaksi karjaa, mikä aiheuttaa vakavia ympäristöhaittoja.

On saatava aikaan kansainvälisiä sopimuksia, joilla edistetään luonnontaloudellisesti kestäväää maataloustuotantoa ja parannetaan elintarvikkeiden laatua. Tällöin paineet meidän maatalouttamme kohtaan hellittävät ja meidän kilpailukykyemme paranee. Näissä ponnistuksissa Suomi tulee olemaan aktiivinen.»

Suomen EY-jäsenyyden yhdeksi merkittäväksi eduksi laskin sen, että voisimme tätä kautta päästä eroon kansallisista maatalouskiistoistamme. Jos haemme jäsenyyttä, olisi kaikkien suomalaisten edun mukaista saada aikaan niin hyvä maatalousratkaisu kuin mahdollista:

»Jäsenenä joutuisimme joka tapauksessa maksamaan jäsen- ja rahastomaksut. Neuvotteluissa meidän tulisi saada EY:ltä varoja omaan maatalouteemme ja aluepolitiikkaamme niin paljon kuin mahdollista. Lisäksi kaikkien suomalaisten edun mukaista olisi se, että voisimme tulevaisuudessa ylläpitää mahdollisimman suurta maataloustuotantoa. Hinnat olisivat samat ja rahoi-

tus tulisi EY:n maatalouspolitiikan kautta. Kansalliseen budjettiimme tarvittaisiin suhteellisen vähän maatalousmäärärahoja ja ne saatettaisiin kokea kansallisesti edullisiksi.

Pitkän harkinnan jälkeen olen tullut siihen tulokseen, että Suomen jäsenyys EY:ssä saattaisi olla maataloudellekin parempi vaihtoehto kuin sen ulkopuolelle jättäytyminen. Tämä tietysti edellyttäisi sitä, että onnistuisimme jäsenyysneuvotteluissa hyvin.

Olisi mielestäni hätiköintiä ja tarpeettoman riskin ottamista, jos läimäyttäisimme nyt EY-oven kiinni. Silloin Itävalta ja Ruotsi neuvottelisivat sen mallin, jonka mukaan pohjoinen, puolueeton EFTA-maa voisi jäseneksi liittyä. Myöhemmin tuskin saisimme parempaa sopimusta varsinkin, kun seuraavalla kierroksella saattaa mukana olla jo itäisen Keski-Euroopan maita, joilla on aivan erilaiset maatalousintressit kuin meillä.

Nyt olisi myös maatalouden kannalta viisasta selvittää jäsenyyden ehdot. Jos niin teemme, voimme parin vuoden kuluttua verrata kahta vaihtoehtoa ja valita niistä paremman.»

Helmikuun viimeisenä päivänä 1992 Keskustan puoluevaltuuskunta ja eduskuntaryhmä pitivät yhteiskokouksen, jossa esitys jäsenhakemuksen jättämisestä tuli selvällä äänten enemmistöllä hyväksytyksi. Kuunneltuani asiasta käydyn keskustelun, käytin vastauspuheenvuoron, jossa perustelin ratkaisua näin:

»Kuten te kaikki tiedätte, olen suhtautunut hyvin epäillen Suomen jäsenyyteen Euroopan Yhteisössä. Vielä vuoden vaihteessa minun kantani oli avoin ja hakemuksen jättämiseen nähden hyvin varauksellinen. Tuolloin

ajattelin, että me emme olisi tilanteessa, jossa meidän olisi vielä tarvetta tehdä ratkaisuja. Ajattelin, että me voisimme elää toistaiseksi ETA-sopimuksen puitteissa. Toisaalta epäilin, olisiko meillä mahdollisuuksia päästä Suomelle edulliseen jäsenyys sopimukseen. Kolmanneksi olin hyvin tietoinen siitä, että Keskustan jäsenistön piirissä on paljon EY-jäsenyyden vastustusta.

Viimeisten parin kuukauden aikana olen osallistunut kymmeneen puolueen järjestämään maakunnalliseen EY-tilaisuuteen. Samoina viikkoina olen tavannut runsaasti sekä EY-maiden ulkoministerit ja EY:n komission edustajia että myös muiden Euroopan maiden edustajia. Näissä tilaisuuksissa ja näissä kontakteissa minun kantani on kypsynyt.

Ensinnäkin niissä keskusteluissa, joita olen käynyt EY-maiden ulkoministereiden, EY-komission edustajien ja muiden ulkovaltojen edustajien kanssa, olen tullut siihen tulokseen, että Euroopan yhdentyminen etenee nopeammin kuin mitä vielä äskettäin arvioin. EY:ssähän on kaksi toisilleen vastakkaista pyrkimystä: yhtäältä pyrkimys yhdentymisen syvenemiseen ja toisaalta laajentumispyrkimys. Käytyjen keskustelujen jälkeen olen tullut siihen käsitykseen, että EY tulee laajenemaan yllättävän nopeasti myös itäisen Keski-Euroopan suuntaan. Todennäköisesti tämä tulee merkitsemään sitä, että EY tulee sisäisesti erilaistumaan. Kun olen tähän arvioon päätenyt, olen tullut siihen tulokseen, että EY on laajenemassa sillä tavoin, ettei Suomelle ole sen ulkopuolella tilaa. Mutta toisaalta kun EY laajenee tällä tavoin, niin sen sisällä on helpompi olla.

Toinen seikka, jota olen viime viikkojen aikana pyrkinyt selvittämään, on kysymys siitä, millaiseen jäse-

nyyssopimukseen meillä olisi mahdollisuus päästä. Olen keskustellut Suomen puolueettomuudesta ja mahdollisuudestamme säilyttää puolueettomuutemme, jos meistä tulee EY:n jäsen. Käydyissä keskusteluissa on käynyt ilmi, että tämä on todennäköisesti mahdollista, kun määrittelemme puolueettomuutemme siten kuin se on tiedonannossa määritelty ja lähdemme siitä, että kysymys on politiikasta, jota me harjoitamme nykytilanteessa ja näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa. Kukaan meistä ei tiedä, millaiseksi Eurooppa pitemmän päälle kehittyy ja mikä meidän asemamme silloin on. Mutta nyt ja näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa meidän on tärkeää säilyttää puolueettomuutemme, ja siihen näyttää olevan mahdollisuudet.

Toisaalta olen pyrkinyt selvittämään jäsenyyshankkeen taloudellista puolta. Olen pyrkinyt pääsemään selvyteen siitä, olisiko meillä mahdollisuutta sellaiseen neuvottelutulokseen, että meille olisi taloudellisesti järkevää liittyä Euroopan Yhteisöön. Tältäkin osin selvitys on tuottanut myönteistä tulosta. Kun Suomella on erityisiä ongelmia selvitettäväksi jäsenyysneuvotteluissa, niin nämä ongelmat ovat saavuttaneet ymmärrystä ja keskustelukumppanit ovat arvioineet, että tyydyttävään neuvottelutulokseen voitaisiin päästä. Pääkysymys jäsenyyden taloudellista puolta harkittaessa on kysymys maatalouden ja elintarvitetalouden asemasta. Mielestäni voidaan hyvin painavin perustein sanoa, että vain sellainen jäsenyyssojimus, joka on maataloudelle edullinen, voi olla Suomelle edullinen.

Maataloudesta on käyty hyvin värikästä keskustelua. Olen omalta osaltani pyrkinyt selvittämään tarjolla olevia vaihtoehtoja ja tullut siihen tulkokseen, että tällä

hetkellä emme pysty arvioimaan, olisiko maataloudelle edullisempaa, että Suomi on EY:n jäsen vaiko ei. Monilla keskusteluun osallistuneilla on ollut tällaista varmuutta ja he ovat esittäneet mielipiteitään. Minun mielestäni tällaisiin kannanottoihin ei ole riittäviä perusteita. Me emme vielä tiedä, mikä olisi maatalouden asema, jos Suomi ei olisi EY:n jäsen puhumattakaan, että tietäisimme, millaisen jäsenyys sopimuksen me voisimme maatalouden osalta saada aikaan. Tämä on selvitetävissä vain neuvottelujen kautta.

Sen lisäksi, että EY:n suunnalla on tullut esiin mahdollisuus meitä tyydyttävään jäsenyys sopimukseen, on myöskin Keskustan jäsenistön piirissä yleinen mielipide vähitellen kypsynyt sille kannalle, että jäsenyyden hakeminen ehkä näissä oloissa olisi viisasta.

Niinpä tämä kaikki yhteen vetäen olen tullut sille kannalle, että hakemus on jätettävä. Tällöin on tietysti korostettava, että vasta neuvotteluissa selviää, saammeko me aikaan sellaisen neuvottelutuloksen, joka on meille hyväksyttävä. Nyt on kysymys hakemuksen jättämisestä. Myöhemmin selviää, syntyykö sopimus ja tulee ko sopimus Suomessa hyväksytyksi.»

Totesin keskustelusta käyneen ilmi, että niilläkin jotka vastustavat hakemuksen jättämistä nyt, on se käsitys, että Suomi joskus tulevaisuudessa hakee EY:n jäsenyyttä; heidän mielestään ei pitäisi hätäillä, vaan pitäisi odottaa — heidän mielestään olisi parempi katsoa kuin katua. Vastasin tähän:

»Minäkin olen sitä mieltä, että on parempi katsoa kuin katua. Mutta se tarkoittaa sitä, että on viisaampaa katsoa mitä EY-jäsenyys meille tarjoaisi, jotta voisimme

verrata sitä siihen vaihtoehtoon, että me emme jäseneksi liittyisi. Tällä hetkellä meillä ei ole vielä tietoa siitä, kumpi vaihtoehto on meille parempi. Jättämällä hakemuksemme tarjoamme itsellemme kaksi vaihtoehtoa, joista voimme valita. Nyt siis olisi hätäilyä panna EY-ovi kiinni. Nyt on valtiovuodesta jättää hakemus ja käydä neuvottelut ja sitten valita kahden vaihtoehdon väliltä.»

Jäsenyyskysymystä käsiteltäessä jouduttiin keskustelemaan myös Suomen puolueettomuudesta.

Monet ajattelivat, että Suomen olisi luovuttava puolueettomuudestaan voidakseen tulla EY:n jäseneksi. Minä kuuluin niihin, jotka tahtoivat säilyttää Suomen puolueettomana maana myös siinä tilanteessa, että olisimme EY:n jäsen.

Eduskunnalle vuoden vaiheessa annetun selonteon yhteydessä Suomi määriteltiin puolueettomaksi maaksi, jonka puolueettomuuden ydin uudessa Euroopassa on sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus. Jo tässä vaiheessa Pertti Salolainen ja Ole Norrback vaativat, että Suomi luopuu puolueettomuuden käsitteestä määritellessään omaa asemaansa ja politiikkaansa.

Jäsenyyshakemukseen liittyvää tiedonantoa helmikuussa käsiteltäessä tämä kysymys nousi yllättäen uudelleen esille.

Tavatessani tammi-helmikuussa EY:n edustajia olin saanut laajaa ymmärtämystä selonteossa määritellylle Suomen puolueettomuudelle. Siitä huolimatta ryöpsähti kotimaassa liikkeelle merkillinen julkinen puolueettomuuskeskustelu, ja asiasta jouduttiin väentämään kättä eduskunnalle annettavaa tiedonantoa laadittaessa. Nytkin asiaan tarttuivat innokkaimmin Pertti Salolainen ja Ole Norrback.

»Suomen puolueettomuus on paljon vanhempi
kuin kylmän sodan kausi»

Minulle Suomen puolueettomuuden säilyttäminen ja vahvistaminen on ollut aina tärkeää.

»On totuuden aika» -kirjoissani olen kertonut siitä, millaista oli toteuttaa suomalaista puolueettomuuspolitiikkaa vanhassa Euroopassa.⁴

Niinä aikoina kun tulin 1970-luvun alussa mukaan poliittisen toimintaan oli Suomella vaikeuksia saada puolueettomuudelleen Neuvostoliiton hyväksymistä ja tunnustusta.

Aloitin puolueettomuuspohdiskeluni jo ennen tuloani ulkoasiainministeriksi. Siinä tehtävässä pyrin omalta osaltani edelleen kehittämään maamme puolueettomuuspolitiikkaa. Ja kun poliittisen elämän kiireet välillä hellittivät, tein väitöskirjan Suomen ulkopoliittisesta doktriinista.⁵

Väitöskirjassani kuvasin Suomen puolueettomuuspolitiikan sellaisena kuin se oli juuri ennen Neuvostoliiton hajoamista ja uuden Euroopan syntymistä. Tässä mielessä väitöskirjatyöni menetti ajankohtaisuuttaan. Minulle siitä kuitenkin oli suuri käytännön hyöty, kun jouduin ulkoministerinä etsimään Suomen paikkaa ja linjaa tässä perusteellisesti muuttuneessa toimintaympäristössä.

Kun Euroopan kahtiajako mureni, menetimme suurimman osan niistä maamerkeistä, joiden perusteella olimme aikaisemmin suunnistaneet. Näissä oloissa monet suomalaiset ajattelivat, että puolueettomuus ja puolueettomuuspolitiikka olisivat menettäneet merkityksensä. Kysyttiin, minkä suhteen Suomi on nyt puolueeton. Tämä kysymys osoitti sen, että kysyjä ajatteli vanhan Euroopan käsittein; Suomen puolueettomuushan on paljon vanhempaa perua kuin kylmä sota ja Euroopan kahtiajako.

Suomen puolueettomuus uudessa Euroopassa

Uudessa Euroopassa Suomella oli tarve joka tapauksessa määrittellä uudelleen oma asemansa ja politiikkansa. Käytännössä keskustelu Suomen puolueettomuuden tulevaisuudesta kytkeytyi kuitenkin kysymykseen Suomen mahdollisesta jäsenyydestä Euroopan Yhteisössä. Annoin oman panokseni tähän keskusteluun Rovaniemellä 4. syyskuuta 1991 Paasikivi-Seurojen neuvottelukunnan kokouksessa pitämässäni puheessa. Esityksessäni kartoitin niitä kysymyksiä, jotka puolueettoman maan tulee jäsenyyttä harkitessaan ottaa huomioon.

Selostin puheessani ensin Itävallan ja Ruotsin suhtautumista puolueettomuuteensa:

»Itävalta liitti hakemukseensa pysyvää puolueettomuutta koskevan varauman. Ruotsi ei varaumaa esittänyt, mutta hallituksen 14.6.1991 valtiopäiville esittämässä julistuksessa todettiin, että rauhan aikana liittoutumattomuus muodostaa Ruotsin puolueettomuuden ytimen ja se on Ruotsin näkemyksen mukaan yhdistettävissä EY-jäsenyyteen.

Itävallan jäsenyysanomuksesta 31.7. antamassaan lausunnossa EY:n komissio pitää Itävaltaa jäsenyykskelpoisena, mutta toteaa maan kansainvälisoikeudellisesti pysyvän puolueettomuuden muodostavan ongelman. Komission mukaan tämä kysymys täytyy selvittää jäsenyyttä koskevissa neuvotteluissa, jolloin on ratkaistava, miten Itävallan puolueettomuus voidaan sovittaa EY-jäsenyyden velvoitteisiin.»

Totesin, että kun neuvottelut eivät olleet vielä edes käynnistyneet, emme voineet vielä tietää, onko ja miten puolueettomuus

yhdistettävissä jäsenyyteen. Sen sijaan totesin olevan mahdollista nähdä ne yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan kysymykset, joissa puolueeton maa joutuu EY:n jäsenenä kokeeseen:

»Ensimmäisenä ovat yhteiset ulkopoliittiset kannanotot. Tämä osa EY:n ulkopoliittisesta yhteistyöstä ei tuottane puolueettomille maille ongelmia. Jäsenmailla on mahdollisuus omaankin profiloitumiseen, kunhan ne ovat vain solidaarisia muita jäsenmaita kohtaan.

Toisena ovat sanktiot. EY:n keskeinen väline omien poliittisten tavoitteiden toteuttamisessa ovat taloudelliset ja muut pakotteet. Jäsenyyttä harkitsevan puolueettoman maan on selvitettävä itselleen, voiko se sovittaa tällaisiin sanktioihin osallistumisen oman puolueettomuuspolitiikkansa raameihin.

Kolmantena haasteena ovat sotilaalliset interventiot. EY:n piirissä on keskusteltu siitä, että yhteisöllä tulisi olla yhteiset interventiojoukot, joilla se voisi puuttua alueensa ulkopuolisiin kiistoihin ja selkkauksiin. — Puolueeton maa joutuu harkitsemaan, voisiko se olla mukana päättämässä tällaisten interventiojoukkojen käyttämisestä ja kenties osallistua niihin itsekin.

Neljäntenä kysymyksenä on yhteinen turvallisuus- ja puolustuspolitiikka. — Puolueettomuuden ydin on se, että asianomainen maa ei kuulu sotilaalliseen liittoutumaan ja että se pitää omaa puolustustaan koskevan päätöksenteon omissa käsissään. EY-jäsenyyttä harkitseva puolueeton maa joutuu arvioimaan, voisiko se jäseneksi liittyessään turvata tämän puolustuspoliittisen itsenäisyytensä.»

Oma lähtökohtani oli, että Suomen on jäsenenäkin voitava säilyttää puolueettomuutensa. Uskoin, että tästä olisi Suomessa laaja yksimielisyys.

Samana päivänä kun puhuin Rovaniemellä Suomen puolueettomuuden puolesta, julkaistiin Salon Seudun Sanomissa edellisen ulkoministerin ja eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtajan Pertti Paasion lausunto, jonka mukaan Suomen tulisi hylätä puolueettomuuden käsite ja alkaa Ruotsin tapaan puhua liittoutumattomuudesta. Paasio sanoi, että »liittoutumattomuudesta on ehkä tulossa täsmällisempi ilmaisu kuin puolueettomuudesta, koska ei ole puolueita, joiden suhteen puolueettomuus voitaisiin määritellä». Paasiokin siis ajatteli vanhan Euroopan käsittein.

Vaikka puolueettomuuden käsitettä pyrittiin kaikin tavoin selventämään, tuli tämä Paasion esittämä argumentaatio jatkuvasti esille julkisessa keskustelussa. Siihen tukeutuivat myös Pertti Salolainen ja Ole Norrback, kun he alkoivat eduskunnalle annettavaa tiedonantoa laadittaessa jälleen kiistellä puolueettomuudesta.

Kirjoitin tästä asiasta silloin kirjeen presidentti Koivistolle:

»Olen ollut yllättynyt siitä, että julkisuudessa on syntynyt keskustelua Suomen puolueettomuudesta. Selonteon yhteydessä tällaista keskustelua ei käyty. Pääministerin kanssa olemme lähteneet siitä, että pidetään kiinni selonteon sanonnoista.

En näe mitään syytä siihen, että Suomi luopuisi puolueettomuuden käsitteestä. Sehän on peräisin kansainvälisestä oikeudesta ja se liittyy sota- tai kriisitilanteisiin: puolueeton on maa, joka on toisten valtioiden välisen sodan tai muun konfliktin ulkopuolella. Puolueettomuuspolitiikalla tarkoitetaan sellaista rauhanajan poli-

tiikkaa, joka tekee mahdolliseksi sodan- tai kriisinaikaisen puolueettomuuden. Tämän puolueettomuuspolitiikan ydin on liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus. Puolueettomuuspolitiikkaan kuuluu siis muutakin kuin liittoutumattomuus: siihen kuuluu kaikki sellainen kansainvälinen toiminta, jolla pyritään estämään maan joutuminen sota- tai kriisitilanteeseen. Suomen tapauksessa tämä merkitsee ennen muuta toimintaa Pohjois-Euroopan vakauden ja turvallisuuden edistämistä. Arkikielesä puolueettomuus on kuitenkin usein liittoutumattomuuden vastine.

EY-jäsenyyttä koskeneessa selonteossaan hallitus totesi, että uudessa Euroopassa korostuu Suomen puolueettomuuden ydin — liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus. Tämä määritelmä pelkistää meidän puolueettomuutemme sen alkuperäiseen ytimeen, puolueettomuuden turvallisuuspoliittiseen puoleen. Tällä tavoin määritelty puolueettomuus on uudessakin Euroopassa ajankohtaista politiikkaa.

En ymmärrä, miksi Suomi ei edelleen voisi olla puolueeton maa. Käsitteellisesti puolueettomuus-sanan käytölle on edelleen vahva peruste. Suomen kansalle puolueettomuus on tärkeä asia. Ulkomailla Suomen puolueettomuus koetaan myönteisesti ja sen ylläpitäminen korostaa politiikkamme jatkuvuutta. Euroopan Yhteisölle puolueettomuuden käsite ei näytä olevan ongelma, kun määrittelemme sen edellä esitetyllä tavalla.

Puolueettomuuteen vetoamalla voimme parhaimmin hoitaa Venäjän-suhteisiin liittyvät erityisongelmamme. Ulkoministeriön virkamiespohdinnoissa on ollut esillä toinenkin vaihtoehto: luovutaan puolueettomuudesta ja pyritään aikaansaamaan jäsenyys sopimukseen Venäjä-

varaumia. Viimeksi mainittu vaihtoehto on mielestäni kaikin tavoin selvästi huonompi.

Norrbackin ja Salolaisen synnyttämä julkinen keskustelu on mielestäni haitallista. Se korostaa puolueettomuutta tarpeettomasti. Se synnyttää levottomuutta kansan keskuudessa. Se herättää kysymyksiä EY:n suunnalla ja saattaa johtaa tiukempaan EY:n neuvotteluotteeseen turvallisuutta koskevissa keskusteluissa.»

Vaikeuksia yhteistyössä Mauno Koiviston kanssa

Maaliskuussa 1992 jouduin yllättäen ristiriitoihin presidentti Mauno Koiviston kanssa. Siihen saakka yhteistyömme oli sujunut hyvin. Ongelmien syynä olivat näkemuserot EY-asian hoitamisesta ja erityisesti siitä, kuinka Suomen puolueettomuus määritellään.

Maaliskuun 12. päivänä minun oli määrä pitää Tukholmassa turvallisuuspoliittinen esitelmä. Saatoin lähettää esitelmäni tekstin presidentin mahdollisia kommentteja varten vasta edellisenä päivänä. Kun presidentti oli saanut puheluonnokseni, hän pyysi minua soittamaan itselleen.

Saatuani presidentin langan päähän pahoittelin aluksi sitä, että kiireitteni vuoksi olin lähettänyt luonnoksen hänelle kovin myöhään. Koivisto aloitti sanomalla arvostelemaan sävyyn, että olen kuulemma pyrkinyt hankkimaan itselleni entistä enemmän kiireitä EY-neuvotteluihin liittyen. Toinen moitteen aihe oli se, että olisin arvostellut Ruotsia siitä, että se on luopunut puolueettomuudestaan. Puhetekstistä hän ei ryhtynyt esittämään yksityiskohtaisia kommentteja, vaan kehotti hiomaan sitä yhdessä ministeriöni virkamiesten ja kansliapäällikkö Jaakko Kalelan kanssa.

Lähetin vielä samana päivänä presidentille puheeni lopullisen

version, joka oli laadittu hänen antamansa ohjeen mukaisesti. Totesin lähetekirjeessäni, että avainkohdat olivat sanontoja myöten yhdenmukaiset Ruotsin viimeaikaisten kannanottojen kanssa. Liitin kirjeen ohkeen valokopiot pääministeri Bildtin ja puolustusministeri Björckin äskettäisistä lausunnoista.

Lisäksi palasin niihin kahteen asiaan, jotka hän oli puhelimes-
sa maininnut:

»Olen pyrkinyt selvittämään, olisinko jossakin sanonut, että Ruotsi on tehnyt virheen luopuessaan puolueettomuudestaan. Joudun jatkuvasti antamaan lausuntoja ja haastatteluja, joten virheitä voi toki tulla. En ole kuitenkaan löytänyt tuollaista lausuntoa. Voimakkain sanonta löytyi ohkeen liitetystä haastattelusta, jonka jouduin antamaan suorassa televisiolähetyksessä. Vastaus oli samankaltainen kuin vastaukseni muissa yhteyksissä. Kun olen puolustanut ja perustellut hallituksen selonteon ja tiedonannon sanontoja, minulta on usein kysytty, miksi Ruotsi sitten on luopunut puolueettomuus-käsitteen käytöstä. Olen vastannut: en tiedä, en ymmärrä, ihmettelen miksi. En ole oikein muutakaan sopivaa vastausta löytänyt. Nythän Ruotsin edustajat jälleen puhuvat puolueettomuudesta, kuten tämän kirjeen liitteet osoittavat.

EY-neuvottelujen hoitamisessa lähtökohtani on ollut se, että kukin ministeri toimii omien virkatehtäviensä puitteissa. Sama näyttää olevan yleinen lähtökohta hallituksen piirissä. Tämä periaate ei kuitenkaan johda yksiselitteiseen johtopäätökseen siitä, kuinka työnjako olisi käytännössä järjestettävä.

Neuvottelut EY-jäsenyydestä poikkeavat oleellisesti ETA-neuvotteluista. Jäsenyydestä neuvotellaan jäsenmaiden ja kunkin jäsenehdokkaan välillä. EY:ssä vasta-

puolena on ulkoministerineuvosto. Neuvottelujen aihepiiri on nyt aivan erilainen kuin ETA-neuvotteluissa.

Jos sovitaan siitä, että kukin ministeri hoitaa oman toimialansa asiat, selviää työnjako ulkoasiainministerin ja ulkomaankauppaministerin kesken vain osittain: ulko- ja turvallisuuspolitiikka kuuluu ulkoministerille, kauppapolitiikka ulkomaankauppaministerille. Ongelmaksi jäävät tällöin mm. maatalous- ja aluepolitiikka. Ne kuuluvat tietysti asianomaisille valtioneuvoston jäsenille, Puralle ja Pekkariselle. Mutta kuka neuvottelee ministeritasolla silloin, kun asianomaiset ammattiministerit eivät voi olla mukana? Työnjaosta ulkoministeriössä on hallitusta muodostettaessa sovittu vain se, että ministeri Salolainen hoitaa kauppapoliittiselle osastolle kuuluvat asiat, minä muut.

Pääministeri Aho kertoi, että olit viime maanantaina toivonut, että työnjaosta sovittaisiin hallituksen keskuudessa. Tämä käy minulle mainiosti. Hoidan sen tontin, josta sovitaan. Tärkeintä on se, että lopputulos on mahdollisimman hyvä.

En ole ottanut työnjakoasiaa esille Sinun kanssasi sen vuoksi, että en ole halunnut esiintyä itseäni koskevassa asiassa. Olen katsonut, että hallituksen sisäiseen työnjakoon liittyvät asiat kuuluvat pääministerille, jonka tulee tarvittaessa keskustella niistä Sinun kanssasi.»

EY-neuvottelujen työnjaosta sopiminen oli hankala asia. Olin tavan takaa pyytänyt pääministeri Ahoa sopimaan työnjaon Ko-koomuksen kanssa. Auliisti hän aina lupasi hoitaa asian, mutta mitään ei tapahtunut. Koivistolle asia oli ilmeisesti selitetty siten, että minä olisin ollut pyrkimässä tässä asiassa toisten revii-reille.

Kirjeessäni mainittu suora TV-haastattelu tehtiin 27.2. television pääuutisissa. Se oli kokonaisuudessaan tällainen:

»Toimittaja Jorma Melleri: Tässä vieressäni on ulkoministeri Paavo Väyrynen. EY:n jäsenyyden vaikutukset Suomen ulkopoliittikkaan — se on erittäin oleellinen kysymys tässä yhteydessä. Miten...minkälaisia vaikutuksia tällä mahdollisella EY-jäsenyydellä on Suomen ulkopoliittikkaan?

Ulkoministeri Paavo Väyrynen: Tärkeintä meille on se, että me voisimme EY:n jäsenenäkin säilyttää puolueettomuutemme. Tässä tiedonannossahan on selkeästi nyt kirjattu se, että Suomi on edelleenkin puolueeton, puolueettomuuspolitiikkaa harjoittava maa, ja on määritelty, mitä tämä tarkoittaa. Minun arvioni on se, että sellainen puolueettomuus, mitä tiedonannossa tarkoitetaan, olisi mahdollista myöskin EY:n jäsenenä.

Melleri: Te uskotte todella, että Suomi voisi säilyttää puolueettomuutensa, sitähän monet epäilevät?

Väyrynen: Kyllä. Näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa, ottaen huomioon Pohjois-Euroopan kokonaistilanteen, tämä näyttää olevan EY:n, EY-maitten hyväksyttävissä. Kukaan ei tiedä, mitä pitemmällä tähtäimellä tapahtuu. Voi olla, että meidän toimintaympäristömme muuttuu niin, että meidän politiikkamme saattaa muuttua.

Melleri: Minkä suhteen Suomi nyt haluaa olla puolueeton?

Väyrynen: Puolueettomuudella tarkoitetaan sitä, että me rauhan aikana harjoitamme semmoista politiikkaa, että jos syttyy sota tai kriisi meidän alueellamme, niin me voimme jättäytyä sen ulkopuolelle, ja tämän

vuoksi meidän pitää olla liittoutumien ulkopuolella ja ylläpitää itsenäistä puolustusta.

Melleri: Kaikki eivät pidä mitenkään tarpeellisenä puhua enää Suomen puolueettomuudesta. Mitä te sanotte tällaisille henkilöille, jotka eivät halua, että Suomi olisi puolueeton tai että sitä kutsuttaisiin puolueettomaksi.

Väyrynen: Minä en ymmärrä tätä, koska mielestäni Suomen etujen mukaista on, että meidän puolueettomuutemme säilyy. Eikä se toisaalta näytä olevan EY:lle mikään ongelma, kun me vain määrittelemme puolueettomuutemme tavalla, joka on sopuosinnussa EY-jäsenyyden kanssa.

Melleri: No miksi tähän puolueettomuus-sanaan nyt on juututtu näin tiukasti. Mikä merkitys sillä nyt loppujen lopuksi on?

Väyrynen: No minä ihmettelen, miksi tällainen keskustelu puolueettomuudesta luopumisesta on synnytetty, koska puolueettomuus on Suomelle myönteinen asia, ja se on myönteistä myöskin koko Euroopalle siinä tilanteessa, jossa me nyt ja näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa elämme. Puolueeton-sana kuvaa parhaiten Suomen asemaa sellaisena kuin me sen itse näemme.

Melleri: Kenen...minkä maiden joukossa te haluaisitte, että Suomi olisi tässä puolueettomien maiden ryhmässä, jos sellainen olisi?

Väyrynen: Suomi ja Ruotsi ovat monesta syystä hyvin lähellä toisiaan...

Melleri: Ruotsi ei enää halua puhua puolueettomuudesta!

Väyrynen: Sitä minä ihmettelen, miksi eivät halua, koska tosiasiallisesti heidän linjansa, peruslinjansa jatkuu

ennallaan. Hekin haluavat olla liittoutumaton maa, joka ylläpitää itsenäistä puolustusta, jopa aikoo sijoittaa runsaasti lisää rahaa puolustukseen.»

Koiviston ärsyyntyneisyydellä oli oma taustansa. Olin saanut kuulla välikäsien kautta, että Koivisto oli arvostellut minua siitä, että pidän liian tiukasti ja dogmaattisesti kiinni puolueettomuudesta. Minulle hän ei tätä koskaan sanonut ja nytkin kritiikki oli välillistä: se kohdistui lausuntoon, jonka olin antanut Ruotsin politiikasta.

Pulmana Suomen puolueettomuus

Edellä siteerattuun kirjeeseeni Koivisto ei koskaan palannut. Mutta runsasta viikkoa myöhemmin hänen ärtymyksensä tuli jälleen esille. Tällä kertaa hän tarttui pariin sanomalehtihaastatteluuni, jotka molemmat julkaistiin Marianpäivän tienoilla. Haastattelut luettuaan presidentti otti yhteyden pääministeri Ahoon ja pyysi hallituksen ulkoasiainvaliokuntaa koolle.

Kuultuani tästä lähetin presidentille kirjeen, jossa selostin haastatteluja:

»Kuulin pääministeri Aholta, että olet toivonut tapamista hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kanssa. Yhdeksi syyksi ymmärsin eräät viimeaikaiset lausunnot, niiden joukossa minun haastatteluni Turun Sanomille ja Savon Sanomille.

Ymmärrän hyvin reaktiosi sen julkisuuden perusteella, joka sunnuntaina syntyi. Minäkin kiukustuin sen vuoksi aika tavalla.»

Selostin kirjeessäni edellisenä perjantaina tehdyn kahden haastattelun vaiheet.

Arvelin, että presidentti oli tuohtunut Turun Sanomissa ja Savon Sanomissa julkaistusta haastattelusta, jossa olin pitänyt Suomen NATO-jäsenyyttä joskus tulevaisuudessa mahdollisena. Radion uutistoimitus laati tästä haastattelusta harhaanjohtavan uutisen, jota luettiin sunnuntaiaamun uutislähetyksissä. Tästä syytä lähetin »toimituksille tiedoksi» lyhyen viestin:

»Radion uutislähetyksissä on tänä aamuna luettu lyhyttä sähköuutista, joka antaa harhaanjohtavan kuvan Turun Sanomissa ja Savon Sanomissa julkaistusta haastattelustani. Tosiasiassa haastattelussa on vain toistettu hallituksen aikaisempi kanta ja perusteltu sitä. Toivon, että toimitukset mahdollisessa »pomppu»-uutisoinnissaan antavat oikean kokonaiskäsityksen haastattelun sisällöstä. Näköpiirissä olevassa tulevaisuudessa Suomen asema säilyy nykyisellään. NATO-jäsenyys tuli esille toimittajan kysymyksessä, johon vastatessani viittasin kokonaan uuteen tulevaisuuden tilanteeseen, jossa jopa Venäjä olisi NATO:n jäsen.»

Vaikka tämä sanoma oli selvästi tarkoitettu vain toimitusten omaksi tiedoksi, tekivät Yleisradion uutistoimitukset siitä uutisen ja väittivät minun tarkentaneen tai täydentäneen haastattelulausuntoani. Asiallisesta haastattelustani syntyi kerta kaikkiaan omituinen tv- ja radiojulkisuus.

Presidentille lähettämässäni kirjeessä selostin lisäksi sosiaalidemokraattisten lehtien Uutispalvelun tekemän jutun syntyvaiheet. Tässä tapauksessa toimittajan tekemä juttu oli sen verran keho, ettei siitä saanut korjaamallakaan kunnollista.

Selostukseni jälkeen jatkoin näin:

»Olen kuitenkin ymmärtänyt, että reaktiollesi tähän asiaan saattaa olla laajempi tausta. Ilmeisesti olet ollut jostain syystä tyytymätön minun toimintaani. Tämähän tuli ilmi myös puhelinkeskustelussa, jonka kävimme 11. maaliskuuta.

Tämä tilanne askarruttaa minua kovasti. Olen hoitanut virkaani parhaan kykyni mukaan. Olen ymmärtääkseni toiminut Sinun hyväksymiesi suuntaviivojen mukaan ja valtioneuvoston päättämällä tavalla. Olen tehnyt lujasti työtä. Varsinkin alkuvuosi oli äärimmäisen raskas, kun minun oli varsinaisten virkatehtävieni ohella taivuteltava oman puolueeni väkeä EY-hakemuksen kannalle.

Olen ollut iloinen siitä, että heti viime keväästä alkaen meidän yhteistyömme on sujunut hyvin. Olen ollut omaan asemaani ja työhöni hyvin tyytyväinen.

Yhden asian olen kokenut ongelmaksi, julkisuuden. Minä joudun asemani vuoksi tavan takaa tilanteisiin, joissa en voi välttää lausuntojen antamista. Vastausten antaminen kuuluu virkavelvollisuuksiini. Nykyään ulkopoliittinen keskustelu on vapaata eikä ministerikään voi olla ottamatta siihen osaa. Tässäkin suhteessa olen pyrkinyt esiintymään niissä puitteissa, jotka on yhdessä määritelty.

Jos Sinulla on jotakin huomautettavaa minun toimintani suhteen, toivoisin, että puhuisit siitä minulle suoraan ja mieluummin kahden kesken. Olen milloin tahansa käytettävissä.»

Myöhemmin sain kuulla, että Koivisto olikin reagoinut ensi sijassa Uutispalvelun juttuun, jonka Demari-lehti julkaisi maanantaina 23. maaliskuuta. Tässäkin tapauksessa presidenttiä oli

ärsyttänyt tapa, jolla toin esiin Suomen puolueettomuutta.

Maaliskuun 26. päivänä lähetin presidentille uuden kirjeen:

»Demarilehtien uutispalvelun jutun tehneen toimittajan kohdalla ongelma oli se, ettei hän ymmärtänyt eroa yhteisyyttä ulko- ja turvallisuuspoliittisen yhteistyön ja toisaalta puolustusyhteistyön välillä.

Haastattelutilanteessa tein selväksi, että Suomi on ilman varaumia valmis osallistumaan yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Puolueettomuudesta puhuin vain puolustusulottuvuuden osalta siten kuin selonteossa ja tiedonannossa on esitetty.

Toimittaja halusi erityisesti vastausta siihen, olisiko Suomen EY:n jäsenenä pakko osallistua esim. Venäjään kohdistettaviin pakotteisiin. Tämä kysymys askarruttaa ihmisiä laajalti. Olen katsonut, että tähän on voitava vastata yleisesti viitaten Maastrichtin kokouksen päätöksen sisältämään mahdollisuuteen olla toimeenpanematta päätöstä, jos sen toimeenpaneminen on jäsenmaalle hyvin vaikeaa. Tämähän ei ole ristiriidassa sen sitoumuksen kanssa, että olemme valmiit täysin osallistumaan yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Vastatessani edellä mainitulla tavalla olen kieltäytynyt spekuloidasta millään mahdollisesti eteen tulevilla tilanteilla.

Toimittaja Lappalainen sotki jutussaan toisiinsa yhteisyyttä Suomen tahdon säilyttää puolueettomuutensa ja toisaalta pakotteiden toimeenpanon. Korjasin jutusta kaikki kohdat, joihin tämä väärinkäsitys sisältyi. Yhden korjauksen toimittaja jätti kuitenkin tekemättä. Ohessa kopio toimittajalle lähettämästäni korjauksesta ja lehdessä julkaistusta jutusta. Otsikkoa en korjannut, sillä siihen liittyvän puolueettomuusviittauksen voidaan kat-

soa tarkoittavan juttuun sisältyvää puolustusulottuvuutta koskevaa kohtaa.

Edellä todetulla tavalla syntyi juttu, joka on keho, kuten jo edellisessä kirjeessäni totesin.»

Kirjeessä mainitsemani haastattelun yksityiskohta oli oleellinen. Toimittaja kirjoitti juttuun näin:

»Siltä varalta, että EY:n ja Venäjän välille kuitenkin syntyy konflikti, Suomella on Väyrysen mielestä mahdollisuus pitää kiinni puolueettomuudestaan painavista kansallisista syistä.»

Haastattelussa ja lähettämässäni korjauksessa tämän virkkeen loppu kuului: *»Suomella on Väyrysen mielestä mahdollisuus jäädä painavista kansallisista syistä pakotteiden ulkopuolelle».* Seuraavassa virkkeessä oli viittaus Maastrichtin sopimuksen asianomaiseen kohtaan.

Kun tapasin presidentin seuraavana päivänä, hän vastasi kirjeisiini niukkasanaisesti, että minulla oli ollut kova vauhti ja että silloin sattuu virheitä. Tämä vastaus ei ollut erityisen valaiseva.

Kun ristiriita Koiviston kanssa askarrutti minua kovasti, pyrin saamaan hänen lähipiiristään lisää tietoa siitä, mistä oikein oli kysymys.

Tämän perusteella kirjoitin huhtikuun 13. päivänä 1992 hänelle tästä aihepiiristä vielä yhden kirjeen:

»Meidän keskinäisissä suhteissamme esille tullut ongelma on askarruttanut ja vaivannut minua kovasti. Siksi rohkenen kirjoittaa asiasta vielä tämän kirjeen.

Olen saanut sen käsityksen, että pulma on edelleen olemassa. Tähän viittasi se tapa, jolla kommentoit rajan-

*ylityspaikkoja koskevaa esitystäni viime tiistaina. Kun sanoit, ettei asiassa pitäisi kiirehtiä, kuulin sanojen välis-
tä moitteen itselleni.*

Keskustelussamme 27.3. suurlähettilään esittelyn yhteydessä sanoit, että minulla on ollut liian kova vauhti ja sen vuoksi on tullut virheitä. Ymmärsin, että kiteytit ongelman ytimen tähän.

Olen pyrkinyt selvittämään itselleni, mitä virheitä olin tehnyt. Kun en ole sellaisia löytänyt, herää mielessäni kysymys, oletko ollut minun tietämättäni kanssani eri mieltä jostakin tai joistakin ulkopoliittisista kysymyksistä.

*On tietysti hakuammuntaa yrittää arvata, missä kat-
sot virheitä tapahtuneen. Yritän kuitenkin.*

Hakuammuntani perustuu siihen, että joistakin asioista on ollut erilaisia käsityksiä myös ulkoasiainministeriön piirissä. Eriävällä kannalla ovat olleet lähinnä sosialidemokraattiset virkamiehet — viittaen tässä erityisesti Jaakko Blombergiin. Tämän vuoksi he ovat esittäneet matkan varrella kriittisiä huomioita kannanottoihini nähden.

Yksi mainitsemistani asioista koskee Suomen puolueettomuutta. Jo Leif Blomqvist pani liikkeelle ajattelua, jonka mukaan Suomen tulisi luopua puolueettomuudestaan ja tehdä EY-jäsenyyden yhteydessä Neuvostoliittovaraus. Blomberg on avoimesti sitä mieltä, että puolueettomuudesta on kokonaan luovuttava, siis sekä käsitteestä että itse asiasta — näin olen asian ymmärtänyt.»

Kirjeen liitteenä lähetin presidentille Jaakko Blombergin laatiman muistion ja siitä hänelle esittämäni kommentit. Blombergin kanta poikkesi omastani erityisesti kahdessa suhteessa.

Ensiksikin hänen mielestään Suomen ei tulisi vedota siihen Maastrichtin sopimuksen kohtaan, jonka mukaan jäsenmaa voi tietyin perustein olla toimeenpanematta yhteiseen ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan liittyvää päätöstä.

Toisaalta hän katsoi, ettei Suomen tulisi ennalta sitoutua olemaan puolueeton lähialueen sodissa tai selkkauksissa — siis ei sitoutua pyrkimykseen pysyttäytyä niiden ulkopuolella.

Selostettuani muistion ja omat kommenttini, jatkoin kirjittäni näin:

»Tässä esitän vielä lisäkommentin. Blomberg perustelee kantaansa sillä, että varaisimme hänen ehdottamallaan tavalla itsellemme lisää liikkumavapautta. Lopputulos olisi kai kuitenkin päinvastainen.

*Ensiksikin, jos emme viittäisi jäsenyytemme käsitte-
lyn yhteydessä Maastrichtin kokouksessa päätettyyn
mahdollisuuteen olla tietyin edellytyksin toimeenpane-
matta yhteisessä ulko- ja turvallisuuspolitiikassa tehtyjä
päätöksiä, kaventaisimme liikkumavapauttamme EY:n
jäsenenä. Tässä poikkeaisimme Ruotsista, joka kommu-
nikaatiossaan EY:n kanssa selvästi tuo esiin tämän mah-
dollisuuden.*

*Toiseksi, jos ilmoitamme, että emme ennakolta sitou-
du pysyttäytymään lähialueellamme syttyvän sodan ul-
kopuolella (puolueettomana), luovumme käytännössä
puolueettomuus-optiosta ja meitä ryhdytään käsittele-
mään maana, joka sotatilanteessa olisi sotilaallisessa liit-
tosubteessa. Tämäkin kaventaisi tulevia toimintamah-
dollisuuksiamme.*

*Viime keskiviikkona järjestetyssä EY:n valmisteluja-
oston kokouksessa kansliapäällikkö Jaakko Kalela oli
saamani tiedon mukaan esiintynyt saman suuntaisesti*

Blombergin muistiossa esiintyneiden ajatusten kanssa.

Olen ymmärtänyt, että olet eri vaiheissa hyväksynyt hallituksen kannanotot. Oma toimintani on ymmärtääkseni ollut sopusoinnussa niiden kanssa. Olen joutunut julkisuudessa käsittelemään puolueettomuutta enemmän kuin olisin pitänyt suotavana, mutta tämän ovat saaneet aikaan ne, jotka ovat tahtoneet luopua puolueettomuudesta ja synnyttäneet siitä kiistan.

Toinen esimerkki käsityseroista koskee kysymystä Euroopan laajemmasta arkkitehtuurista. Jaakko Blomberg on ollut kriittinen sitä kohtaan, että olen ottanut voimakkaasti esille yleiseurooppalaisen yhteistyön erityisesti turvallisuus- ja talouskysymyksissä. Olen ymmärtänyt, että hänen mielestään meidän tulisi mukautua EY-keskeiseen integraatioon eikä ottaa yleiseurooppalaisia asioita kovin voimakkaasti esille.

Mielestäni on ollut tärkeää, että Suomella on ollut aktiivinen ja rakentava Eurooppa-politiikka, joka on perustunut yleiseurooppalaiselle pohjalle. Tämä on ollut tärkeää sekä itse asioiden että Suomen kuvan kannalta katsoen. Olen käynyt näistä asioista hedelmällisiä keskusteluja virkaveljieni kanssa. Yhdysvaltain virkamiesten kriittisyys perustui heidän ärtymykseensä ranskalaisia kohtaan ja luuloonsa, että tukisimme Ranskan ajatuksia. Tosiasiassa olemme hyvin lähellä Saksan kantaa. Tämä asia on sittemmin selvitetty.

Euroopan arkkitehtuuriin liittyvät peruslinjat olen esittänyt jo alkusyksyn artikkeleissani ja puheissani, jotka olen ennakkoon lähettänyt Sinun hyväksyttäväksesi. Olen katsonut, että tämä on antanut minulle valtuudet toimia esittämieni linjojen mukaisesti. Missään vaiheessa en ole saanut mitään muuta viestiä Sinun näkemyk-

sistäsi.

Edellä kirjoitetun valossa minulle siis herää kysymys Sinun kannastasi näihin asioihin. Samalla herää myös kysymys tarpeesta parantaa työtapoja tällaisten mahdollisten väärinkäsitysten välttämiseksi.

Olen tähän saakka ajatellut, että uusia kannanottoja sisältävien puheiden ja kirjoitusten alistaminen Sinulle riittää. Nyt on tarkoitus parantaa systeemiä siten, että edessä olevista kysymyksistä laaditaan lisäksi positiopapereita, jotka voidaan käsitellä Sinun ja hallituksen ulkoasiainvaliokunnan yhteisissä kokouksissa.

Nämä uudentyypiset kokoukset ovat varmaankin hyödyllisiä. Toisaalta pelkään, että presidentin ja ulkoministerin viikkopalavereiden poistuminen tai niiden oleellinen vähentyminen saattaa haitata yhteisymmärryksen ylläpitämistä tällä tasolla.

Toivon, että meidän yhteistyössämme voitaisiin palata siihen hyvään tilanteeseen, jossa olimme ennen viime viikkojen tapahtumia. Meidän molempien työ käy muuten kovin vaikeaksi ja raskaaksi. Omalta osaltani teen tässä suhteessa parhaani.»

Kirjeeni lopussa korostin, että minulla oli ollut ja oli hyvä yhteistyö Jaakko Blombergin kanssa. Olimme vain olleet joistakin asioista eri mieltä, mikä oli voitu avoimesti todeta.

Kirjeessäni mainitut presidentin ja hallituksen ulkoasiainvaliokunnan yhteiskokoukset käynnistyivät maaliskuun tapahtumien seurauksena. Presidentti Koivisto päätti järjestyttää joka viikko hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokouksen, jossa hän olisi itse läsnä. Keväällä 1992 näitä kokoontumisia oli lähes viikottain. Vähitellen kokoukset harvenivat, ja lopulta palattiin vanhaan käytäntöön.

Suurlähettiläs Alholm:

»Ulkoministeriössä on SDP:n ylivalta»

Presidentti Koivistolle 13. huhtikuuta 1992 lähettämäni kirjeen ymmärtämiseksi on tarpeen kertoa hieman siitä, millainen on ulkoasiainhallinnon virkamieskunnan puoluepoliittinen tausta.

Kun palasin neljän vuoden tauon jälkeen ulkoasiainministeriksi keväällä 1991, oli ulkoasiainministeriön ylin virkamiesjohto siirtynyt sosialidemokraattisten virkamiesten käsiin. Ministeriön kansliapäälliköksi, valtiosihteeriksi, oli juuri ennen ministerinvaihdosta nimitetty Martti Ahtisaari. Suomen ulko- ja turvallisuuspolitiikan avainpaikalla, poliittisen osaston päällikkönä, oli Jaakko Blomberg.

Kun presidentti ja ulkoministeri viime vuosina vakiintunutta käytäntöä noudattaen tapasivat viikottain, oli paikalla sosialidemokraattisen presidentin ja keskustalaisen ulkoministerin lisäksi kolme virkamiestä, joilla kaikilla oli sosialidemokraattisen puolueen jäsenkirja — kansliapäällikkö Jaakko Kalela, valtiosihteeriksi Martti Ahtisaari ja osastopäällikkö Jaakko Blomberg. Sittemmin kokoonpano muuttui, kun Ahtisaari lähti YK-tehtäviin Geneveen ja kun Jaakko Laajava tuli poliittisen osaston päälliköksi Blombergin jälkeen, joka puolestaan siirtyi alivaltiosihteerin paikalle.

Juuri ennen kevään 1991 ministerinvaihdosta ulkoministeriön nimityspolitiikasta syntyi julkista keskustelua, kun silloinen Suomen suurlähettiläs Tukholmassa, Björn-Olof Alholm, kirjoitti asiasta artikkelin Suomen Kuvalehteen.

Alholm kirjoitti siitä, kuinka sosialidemokraatit olivat Sorsan ja Paasion ministerikausien aikana miehittäneet lähes kaikki sekä ulkoasiainministeriön että ulkoedustuksen avainpaikat.

Alholm korosti sitä, ettei puolueeseen kuuluminen tietenkään tee virkamiehestä epäpätevää; »heidän joukossaan on mo-

nia tehtävänsä hyvin suorittavia henkilöitä».

Hän jatkoi:

»Ongelmaksi puoluejäsenyys muodostuu, kun yhden puolueen jäsenten keskinäinen yhteydenpito luo ulkoasiainhallinnon sisälle eräänlaisen ohjaus- ja valvontamekanismin, jolla on myös yhteys puolue toimistoon. Tällaista ei ole ennen ollut. Tosin yhteen aikaan olivat eräät tärkeät virat lähinnä poliittisella osastolla keskustapuoluelaisten hallussa, mutta nämä olivat Urho Kekkonen tai Ahti Karjalaisen henkilökohtaisia luottomiehiä, eikä puolueella sinänsä ollut heihin vaikutusvaltaa.»

»Puolueen jäsenet muodostavat keskenään solidaarisen joukon, eräänlaisen rälssiluokan, jonka jäsenille ei voi käydä huonosti. Kärkevimmät arvostelijat puhuvat UM:n mafiasta. Puolueen jäsenet eivät myöskään puhu jäsenyydestä avoimesti, se ikään kuin salataan. Miksi näin on, voidaan vain arvailla. Aidossa demokratiassa ei puoluejäsenyydessä pitäisi olla mitään peittelemistä. Ja kun kollegat saattavat virkamiessiirron yhteydessä huomauttaa, että siinä saat 'politrukin' itsellesi, niin silloin on jotain vialla tämän päivän Suomessa.»

»Ulkoasiainministeriössä on hajanaisina ilmiöinä aina ollut intrigejä. Niitä ei kuitenkaan koskaan aikaisemmin ole voitu havaita harjoitetun järjestyneenä toimintana. Yhden puolueorganisaation taloontunkeutumisen myötä näin on kuitenkin käynyt.»

»Monet kollegat katsovat, että ulkoasiainministeriön hallinto ei toimi demokraattisesti. Yhtenä osapuolena ovat puolueeseen kuuluvat etuoikeutetut virkamiehet. Toisena osapuolena on heterogeeninen ympäri maail-

maa hajoitettu joukko sitoutumattomia virkamiehiä, joilla ei ole mitään vastaavanlaista tukioorganisaatiota kotimaassaan.»

Alholmin artikkeliin liittyi toimituksen juttu »ruusujen ylivallasta». Kaaviossa ministeriön organisaatiosta sosialidemokraatit oli merkitty ruusun kuvalla. Kirjoituksessa kerrottiin, että

»SDP:n kiinnostus ulkoministeriön virkanimityksiin on jo vanhaa perua. Paavo Väyrysen (kesk) ollessa ulkoministerinä sosialidemokraattien mahdollisuudet vaikuttaa suoraan nimityspolitiikkaan olivat vähäiset.»

Jutussa selostettiin, että siitä syystä sosialidemokraatit käyttivät hallitsemaansa ulkoasiainhallinnon virkailijayhdistystä vaikuttaakseen minun toimintaani virkanimityasioissa: »yhdistyksen toimintaa läheltä seuranneet luonnehtivat sen käyttämiä menetelmiä varsin aggressiivisiksi».

Kuvalehden seuraavassa numerossa ulkoasiainministeri Pertti Paasio vastasi Alholmille. Hän puolusti tehtyjä päätöksiä. Lisäksi hän väheksyi sosialidemokraattisia virkanimityksiä ja niiden merkitystä.

Toukokuun lopulla 1991 sain silloin jo eläkkeelle siirtyneeltä suurlähettiläs Alholmilta kirjeen:

»Arvoisa Veli,

Saanan mainita tiedoksesi seuraavaa.

Suomen Kuvalehdessä julkaistun kirjoitukseni johdosta olen saanut yksinomaan myönteistä palautetta, sekä kirjallista että suullista. — Paasion vastineen jätän omaan arvoonsa. Muut demarit ovat minuun päin vaienneet.

Talomme ulkopuolelta olen saanut oheisen kirjeen henkilöltä, joka on pitkään palvellut kehitysyhteistyön puitteissa. Selostamani menettelytavat ovat siis todella levinneet laajalle toimintaamme kehityssaissakin suorastaan vaikuttaen.

Ajattelin, että Sinun olisi ehkä hyvä saada lukea myös UM:n ulkopuolisen kokemuksista 'maamme palveluksessa'. Asianomainen kirjoittaja antoi minulle luvan lähettää tämän kirjeen Sinulle tiedoksi, kuitenkin sillä toivomuksella, ettei hänen nimeään paljasteta — ääneen ajattelemisen pelko maassamme on edelleen suuri!

Omasta puolestani haluaisin uskoa, että paluusi UM:n johtoon on omiaan luomaan sordiinoa 'mafian' toiminnalle ja näin myös parantamaan huonoa ilmapääriä. Mutta aivan itsestään ei kohennusta saada aikaiseksi.

Toivotan Sinulle vilpittömästi onnea ja menestystä poikkeuksellisen tärkeässä ja erityisesti tänä päivänä vaativassa tehtävässäsi.

*Parhain terveisin
Björn Alholm»*

Alholmin kirjeen liitteenä oli hänen itsensä sama kirje. Kehitysyhteistyötehtävissä toiminut minulle tuntematon kirjoittaja selosti omia kokemuksiaan:

»Vaikka olenkin työskennellyt vain kehitysyhteistyön saralla, on eteeni tullut mainitsemanne puoluepelin karvas totuus jo kahdeksankymmentäluvun alussa.»

»Voin...vakuuttaa, ettei sosialidemokraattien tai heitä lähellä olleeseen ryhmittymään kuulumattomilla ollut helppoa vieraisissa maissa. Ja silti oli kyse Suomen kentäl-

le lähettämistä 'tasa-arvoisesta' henkilöstöstä, jonka piti toimia yhteisen hyvän vuoksi. Mainitsemanne ryhmäkukerin mukainen seurustelu oli tosiasia, ja väärauskoisia vähäteltiin. YKn ja parin muun pohjoismaan palveluksessa ollessani en ole kokenut mitään vastaavaa.

Monen kehitysyhteistyön kohdemaissa nykyisin toimivan suurlähettilään kuva, joka olisi tullut varustaa ruusulla, puuttui Suomen Kuvalehden artikkelista. Moni aikanaan kentällä toimineista 'mafiaan' kuuluviksi katsottavista virkamiehistä on nyt siirretty kehitysyhteistyösoston korkeisiin virkoihin, jotka nimitykset vaatisivat samanlaista pöyhintää. Asiantuntemus on usein ollut sivuseikka.

Nyt kun sosialidemokraattinen hegemonia ainakin vähäksi aikaa on katkennut, toivotaan uusia raikkaita tuulia. Toivottavasti 'mafiakin' ymmärtää sen, eikä asetu siilipuolustusasemiin.»

Edellä kerrottu pitää paikkansa myös sen perusteella, mitä minä olen saanut ulkoministerikautenani tietää.

Kun tulin ulkoasiainministeriksi keväällä 1977, omaksuin virkanimityksissä sen linjan, jota Urho Kekkonen ja Ahti Karjalainen olivat noudattaneet: kaikkia virkamiehiä kohdellaan tasa-puolisesti; puolueen jäsenyydestä ei saa olla hyötyä eikä haittaa.

Nuorena ulkoministerinä jouduin välittömästi sosialidemokraattisen jyrän alle: pääministeri Kalevi Sorsa yritti painostaa minua hyväksymään räikeitä sosialidemokraattisia virkanimityksiä. Kieltäydyin. Sain tuekseni Urho Kekkonen ja kykenin pitämään pintani.

Olen »On totuuden aika» -kirjoissani kertonut kuinka jouduin myöhemminkin SDP:n painostamaksi. Aivan kuten Kuvalehdessä kerrottiin, oli UHVY:n, Ulkoasiainhallinnon virkailija-

yhdistyksen, johto mukana tässä toiminnassa. Puolustin parhaani mukaan linjaani ja onnistuin mielestäni suhteellisen hyvin.⁶

Kokemukseni mukaan sekä Urho Kekkonen että Mauno Koivisto ovat noudattaneet virkanimityksissä samankaltaisia periaatteita. Kumpikin hyväksyi yleensä ulkoasiainministerin ehdotukset. Kumpikin lähti siitä, ettei ulkoasiainhallinnon virkanimityksistä käydä neuvotteluja puolueiden välillä tai hallituksen piirissä. Molemmat joutuivat kuitenkin tästä periaatteesta jossain määrin tinkimään.

On totta, että pääministeri Harri Holkerin hallituksen molemmat sosialidemokraattiset ulkoministerit edistivät tehokkaasti omaan puolueeseensa lukeutuvien virkamiesten urakehitystä.

Yksi tässä suhteessa räikeimmistä tapauksista oli Martti Ahtisaaren nimittäminen valtiosihteerin virkaan. Edellinen valtiosihteerinä Åke Wihtol ehdotti, että tälle paikalle olisi nimitetty alivaltiosihteeriksi Aarno Karhilo. Ulkoasiainministeri Pertti Paasio ehdotti kuitenkin Martti Ahtisaarta, jonka presidentti nimitti.

Karhilo on yksi kaikkien aikojen parhaimmista suomalaisista diplomaateista, jolla on hyvin monipuolinen kokemus. Hän tuli ulkoministeriöön jo 1950-luvun alussa, ja palveli suurlähettiläänä mm. Pariisissa ja Moskovassa sekä Suomen pysyvänä edustajana YK:ssa. Hänellä on akateeminen loppututkinto. Hän oli valtiosihteerin virkaan sekä pätevin että sopivin.

Martti Ahtisaari oli palvellut ulkoministeriössä vain kehitysyhteistyötehtävissä. Hän oli ollut suurlähettiläänä vain yhdessä kehitysmaapaikassa, Tansaniassa. Lisäksi hänellä oli työkokemusta toiminnasta YK:n palveluksessa. Hänellä ei ole akateemista loppututkintoa. Ahtisaari oli kuitenkin muodollisesti pätevä, sillä hän oli saanut erivapauden tulla nimitetyksi ulkoasiainhallinnon virkoihin.

Minä en olisi ehdottanut enkä esitellyt Martti Ahtisaaren ni-

mittämistä valtiosihteeriksi.

Kun Martti Ahtisaari lähti syksyllä 1992 entistä Jugoslaviaa koskeviin rauhanneuvotteluihin Geneveen, sai Aarno Karhilo pienen hyvityksen siitä vääryydestä, jonka hän oli valtiosihteerinimityksessä kokenut: hänet nimitettiin vs. valtiosihteeriksi. Tämä kausi jäi kuitenkin lyhyeksi, kun Ahtisaari palasi kesäkuun alussa 1993 kuukaudeksi virkaansa viettääkseen kesälomaansa.

Kiista EY-neuvottelujen työnjaosta

Presidentin ja minun välisiä suhteita keväällä 1992 hiertänyt EY-neuvottelujen työnjako oli ollut jo pitkään esillä hallituksen piirissä.

Keskustelin asiasta useaan otteeseen pääministeri Ahon kanssa. Ensimmäisen kerran otin asian esille jo ennen jäsenhakemuksen jättämistä: pidin tärkeänä, että asia sovitaan ennenkuin hakemuksesta päätetään.

Maaliskuun 22. päivänä kirjoitin Esko Aholle kirjeen, josta silloinen tilanne käy selvästi ilmi:

»Kirjoitan Sinulle EY-neuvottelujen työnjaosta, joka huolestuttaa minua aika tavalla.

Kaikki viittaa siihen, että Kokoomus on koventanut hakemuksen jättämisen jälkeen omia otteitaan. Työnjaosta sopiminen saattaa nyt olla paljon vaikeampaa kuin se olisi ollut ennen ratkaisevien päätösten tekemistä.

Kokoomus näyttää laskeneen, ettei myönnytyksillä tiedonannon tekstistä neuvoteltaessa ollut suurtakaan merkitystä. He lähtevät siitä, että jatkossa nojaututaan eduskuntaan, missä he voivat pelata yhteen demareiden kanssa. Molemmat oireellisesti korostivat tiedonanto-

keskustelussa sitä, että tavoitteet asettaa eduskunta selontekomietinnössään. Toisaalta Kokoomus näyttää laskevan, että neuvotteluja koskevan työnjaon epämääräisyys hyödyttää heitä: virka-asemaltaan korkeammalla olevana ministerinä Pertti soittaisi ensi viulua.

Emme voi laskea kovin paljon sen varaan, että neuvotteluja johtava ministeriryhmä saisi kunnan otetta neuvotteluihin: ylin johto on Koivistolla ja eduskunnallakin on neuvotteluissa keskeinen rooli. Neuvotteluja johtava ministeri voi pelata näillä tekijöillä.

Olen väsymiseen saakka matkan varrella puhunut siitä, että työnjaosta pitäisi hyvissä ajoin sopia siten, että saisimme tukevan otteen neuvotteluihin. Nyt minua kaduttaa etten ollut tiukempi ja edellyttänyt ratkaisua ennen jäsenyyshakemuksen jättämistä.

Minun oma asemani on käynyt kohtuuttomaksi. Olen kantanut huolta neuvottelujen työnjaosta ajatellen sitä, että asiat menisivät maan ja puolueen kannalta hyvin. Samassa hengessä olen ollut mukana tähänastisessa työssä. Minulla on muuta työtä yllin kyllin, joten olisi parempi, jos muut hoitaisivat EY-asian. Olen kuitenkin ollut valmis ottamaan tarvittaessa suurenkin vastuun neuvotteluista, kunhan vain saan sen edellyttämät vaikutusmahdollisuudet.

Nyt olen saanut Koivistolta moitteita siitä, että olen hänen käsityksensä mukaan pyrkinyt asiattomasti haalimaan itselleni ylimääräisiä tehtäviä.

Ratkaisuja ei voida mielestäni lykätä enää yhtään tätä viikkoa pitemmälle.

Ymmärrän hyvin, että koet työnjakoasian kiusalliseksi. Toisaalta nykyisen epäselvän tilanteen jatkuminen olisi hyvin hankalaa ja vahingollista. Meidän on varmis-

tettava se, että otteemme EY-asiassa pitää. Muutoin oma väkemme panee meidän molempien päät pölkylle.»

En kuitenkaan lähettänyt kirjettä, vaan puhuin asiasta — taas kerran — Ahon kanssa seuraavana päivänä.

Mittani täyttyi lopullisesti huhtikuun puolivälissä, jolloin lähetin asiasta Esko Aholle kovasanaisen kirjeen:

»Olen pubunut Sinulle ainakin parikymmentä kertaa EY-neuvottelujen hoitamisesta, mutta ilman tuloksia. En pubu enää, mutta kirjoitan kirjeen.

Kun suosittelin keskustaväelle EY-hakemuksen jättämistä, lähdin siitä, että minulla on omalta osaltani mahdollisuus turvata neuvottelujen hyvä lopputulos. Tuolloin lähtökohtana oli, että meille tärkeät neuvottelut tulisivat ministeritasolla selvästi minun hoidettavikseni siltä osin kuin asianomainen ministeri ei voi niitä itse hoitaa.

Näin ei ole kuitenkaan käynyt. Prosessi on jo käynnistynyt. Virkamiestyöryhmät ovat alkaneet kokoontua ja käsitellä sekä komission lausunnon valmistamiseen että itse neuvotteluihin liittyviä kysymyksiä. Minunkin toimialallani on pidetty yksi valmistelujaoston kokous. Blombergin muistio, josta Sinulle mainitsin, näyttää liittyvän tähän prosessiin. Kokous on pidetty siinä hengessä, että hallituksen politiikkaa pitää muuttaa »enemmän EY-myönteiseksi». Jotkut tahtovat poistaa puolueettomuuden viimeisetkin rippeet. Tämän asian minä voin hoitaa ja hoidan.

Virkamiesten jaostotyö tapahtunee kauttaaltaan siinä hengessä, että pyydetään mahdollisimman vähän. Jos asia lähtee tähän putkeen, on vahinkoa myöhemmin vai-

kea korjata. Kun työnjakoa Pertin ja minun välillä ei ole sovittu, en voi mitenkään puuttua käynnistyneeseen työhön. Pertin puolestaan ei tarvitsekaan puuttua — hänelle sopii se, että virkamiestason pyrkimys toteutuu.

Jos EY-neuvotteluja ei hoideta viimeisen päälle hyvin, on Keskusta johtajineen pahassa vankäraossa. Meitä syytetään, ellei neuvottelujen lopputulos ole tyydyttävä.

Tavoitteet tulee asettaa riittävän korkealle. Norjan ulkoministerin kanssa käymäni keskustelut jälleen vahvistivat tämän. Stoltenberg arvioi aikaisempaan kokemukseensa viitaten, että Suomi ja Norja voivat saada aikaan hyvän sopimuksen. Hän puhui jopa siitä, että Norjan tulee aluksi olla nettosaaja suhteessa EY:hyn kuten Tanskakin oli.

Työn ja vastuun jakamisesta on selvästi sovittava. Minun kannaltani katsoen on kaksi mahdollisuutta. Ykkösvaihtoehto on se, että työnjako täsmennetään siten, että saan selvän mandaatin hoitaa ulko- ja turvallisuuspolitiikan ohella ainakin alue- ja maatalouspoliittiset neuvottelut. Ellei tämä toteudu, pyydän, että vastuuni rajoitetaan valtioneuvoston periaatepäätöksellä vain ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Kaikesta muusta vastaisitte Sinä ja Pertti. Tällöin mm. en olisi mukana integraationeuvottelukunnassa. En voi kantaa vastuuta asioista, joihin en voi kunnollisesti vaikuttaa.

Asemani ymmärtääksesi pyydän vielä saada muistuttaa Sinua siitä moitteesta, jonka presidentti aikanaan minua kohtaan osoitti. Lisäksi kerron, että yksi Sinun avustajastasi — ei kuitenkaan Yli-Lahti — on isossa porukassa sanonut, että minun erimielisyyteni Pertin kanssa ovat vaarassa rikkoa Keskustan ja Kokoomuksen väljä samaan tapaan kuin hänen mielestään minun huonot

subteeni Sorsaan olivat syynä SDP:n ja Keskustan erimielisyyksiin. Epäselvyys EY-neuvottelujen työnjaosta on ainoa kiista joka Pertin ja minun välillä on ollut.

Toivon, että ratkaiset neuvottelujen työnjaon heti pääsiäisen jälkeen jommalla kummalla tavalla. Näin emme voi jatkaa.»

Tämän kirjeen jälkeen työnjako saatiin vihdoin sovituksi.

Kiista ratkaistiin siten, että meille molemmille tuli tasavertainen yleisvastuu neuvotteluista. Lisäksi sovittiin, että minä keskityn erityisesti maatalouteen, aluepolitiikkaan, metsäkysymyksiin, kalastusasioihin sekä tietysti ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Muut asiat jäivät Salolaisen ensisijaiseen hoitoon.

Tämä oli juuri se työnjako, joka oli ollut Keskustan tavoitteena.

Eurooppalaisen yhteistyön arkkitehtuuri

Suomen ulkopoliitikassa oli jäsenyys Euroopan Yhteisössä osa laajempaa eurooppalaista kokonaisuutta, eurooppalaisen yhteistyön arkkitehtuuria.

ETYK:in seurantakokouksen isäntämaana Suomi saattoi virittää keskustelua yleiseurooppalaisesta talous- ja turvallisuusyhteistyöstä. Se olisi saattanut olla — jos olisimme asiat niin harkinneet — vaihtoehto aikaisessa vaiheessa jätetylle hakemukselle jäsenyydestä Euroopan Yhteisössä. Nyt siitä tuli politiikkaamme täydentävä toimintalinja.

Lähtökohtamme oli, että itäisen Keski-Euroopan maat eivät voisi vielä pitkään aikaan tulla EY:n jäseniksi, joten niiden taloudellisia ja turvallisuustarpeita tuli voida edistää myös muulla tavoin. Tällä oli yhtymäkohta niiden pyrkimykseen tulla EY:n jäseneksi. Oli toimittava varoen, jotta nämä maat eivät ymmär-

täisi toimintaamme siten, että tarkoitus olisi jarruttaa niiden jäsenyyttä EY:ssä. Tosiasiassahan yleiseurooppalainen yhteistyö voisi nopeuttaa niiden kehitystä ja siten myös kypsyttää ne aikaisemmassa vaiheessa EY-jäsenyyteen.

Talousyhteistyön osalta kehittelimme ajatusta, että Euroopan Neuvosto voisi ottaa hoitaakseen joitakin taloudellisen yhteistyön kysymyksiä. Tällä ehdotuksella on selvä logiikka ja sille on vahvat perusteet.

Kun Euroopan Neuvosto perustettiin, mainittiin sen peruskirjassa myös taloudellinen yhteistyö. Kun sitten myöhemmin jokseenkin samat maat perustivat Euroopan Talousyhteisön, jäivät Euroopan Neuvostolle vain »pehmeät asiat», kuten kulttuuri- ja ihmisoikeuskysymykset.

Nyt kun Euroopan Neuvoston jäsenmäärä on kasvanut ja kun siitä on vähitellen tulossa todella yleiseurooppalainen järjestö, voitaisiin sen puitteissa kehittää esimerkiksi ympäristöyhteistyötä ja yhteistoimintaa infrastruktuurin kehittämiseksi. Tällä tavoin voitaisiin hyödyntää EN:n vajaakäytössä olevaa organisaatiota, johon kuuluvat sekä ministerikokoukset että parlamentti. Nyt ollaan jopa järjestämässä Euroopan Neuvoston huippukokousta.

Keskustelin tästä asiasta erityisen perusteellisesti ranskalaisen kanssa, jotka ajoivat omaa ajatustaan Euroopan konfедераatioksi. Pysin osoittamaan heille, että Euroopan Neuvoston kehittäminen olisi paras tapa toteuttaa konfедераatio-ajatuksen tavoitteita.

Puhuin ajatuksistamme erityisesti Euroopan Neuvoston ranskalaisen pääsihteerin Catherine Lalumieren kanssa, joka oli niistä innostunut. Hän sanoi tarvitsevansa vain jäsenmaiden tuen ja lisää voimavaroja.

Puhuin myös Euroopan jälleenrakennuspankin, EBRD:n ranskalaiselle johtajalle Jacques Attalille Euroopan Neuvoston

kehittämisestä siten, että hänen rahoituslaitoksensa voisi käytännössä toteuttaa niitä infrastruktuuriprojekteja, joita EN:ssä kehiteltäisiin. Hän tyrmäsi ajatukseni sanoen, että hänen pankkinsa voi hoitaa koko asian, Euroopan Neuvostoa ei siinä tarvita.

Sen verran on sillä suunnalla edistytty, että jälleenrakennuspankin raportit on päätetty käsitellä myös Euroopan Neuvostossa. Ajatuksemme Euroopan Neuvoston kehittämisestä ovat törmänneet poliitikkojen ja virkamiesten vanhoillisuuteen. Lähes kaikki myöntävät, että yleiseurooppalaista yhteistyötä tarvitaan erityisesti infrastruktuurin kehittämiseksi ja että sitä varten tarvittaisiin jokin sopiva foorumi. Mutta kun Euroopan Neuvostolla on ollut tietty kapea-alainen rooli, puuttuu ennakkoluulottomuutta ja rohkeutta sen laventamiseksi uusille aloille.

Kannatustakin olemme saaneet. Muun muassa Ranska on nykyään Euroopan Neuvoston työn kehittämisestä samaa mieltä kuin Suomikin. Kun presidentti Francois Mitterrand puhui runsas vuosi sitten järjestön parlamentaarisessa yleiskokouksessa, hän ehdotti sen toimialueen laajentamista muun muassa kuljetusten, telekommunikaation ja ympäristönsuojelun suuntaan.

Turvallisuuspuolella kehitelimme ajatusta, että ETYK saisi siihenastista merkittävämmän roolin. Tässä suhteessa päästiin Helsingin seurantakokouksessa aimo askel eteenpäin. ETYK muun muassa määriteltiin YK:n peruskirjan mukaiseksi »alueelliseksi järjestelyksi», helpotettiin kriisinhallintaan liittyvää päätöksentekoa ja tehtiin päätös ETYK:in rauhanturvatoiminnasta.

Jatkossa olisi edettävä samaan suuntaan. ETYK:in tulisi saada meidän maanosassamme samankaltainen rooli kuin YK:lla on maailmanlaajuisella tasolla. ETYK:in pitäisi voida esimerkiksi tehdä päätöksiä osanottajamaahan kohdistettavista sanktioista.

ETYK:in roolin kehittämistä ajoimme myös välittömien omien kansallisten intressiemme edistämiseksi. Suomen kalta-

selle puolueettomalle maalle olisi eduksi, jos Eurooppaan muodostuisi YK:ta vastaava kollektiivisen turvallisuuden järjestelmä. Tällöin ETYK voisi tähänastistakin tarkemmin määritellä valtioiden käyttäytymissäännöt, ja sillä olisi välineet toimia niiden suhteen, jotka sääntöjä rikkovat.

ETYK:in kehittäminen liittyi myös mahdolliseen jäsenyyteemme EY:ssä. Yhteisessä ulko- ja turvallisuuspolitiikassa voi syntyä tilanteita, joissa EY-turvautuisi sanktioihin jotakin maata vastaan. Suomen kaltaiselle puolueettomuuspoliittisen perinteen omaavalle maalle olisi eduksi, jos tällaiset sanktiopäätökset tehtäisiin YK:n tai ETYK:in kaltaisen kansainväliseen oikeuteen nojautuvan kollektiivisen turvallisuusjärjestelmän puitteissa.

Kylmän sodan kauden päätyttyä eurooppalainen turvallisuusarkkitehtuuri on kehittynyt myös siten, että jäljelle jäänyt läntinen sotilasliitto NATO on omaksunut itselleen uudenlaisen roolin. Varsovan liiton hajottua luotiin NATO:n yhteistyöneuvosto, NACC, jonka ensisijaiseksi tehtäväksi tuli huolehtia sotilasliittojen välillä tehtyjen sopimusten toimeenpanemisesta. Sittemmin NACC:n tehtävät ovat laajentunut muunkin yhteistyövaraisen turvallisuuden edistämiseen.

Suomi tunsu kiinnostusta NACC:n toimintaan ennen muuta siksi, että siellä käsiteltiin meidän lähialueittemme Venäjän ja Baltian maiden sotilaalliseen turvallisuuteen liittyviä kysymyksiä. Siksi halusimme saada tietoja NACC:n työstä.

Keväällä 1992 esitimme NATO:n sihteeristön kautta tiedustelun mahdollisuudesta tiedonsaantiin esimerkiksi osallistumalla tarkkailijana NACC:n kokouksiin. Saimme vastauksen, ettei tarkkailijatoiminta ole ainakaan toistaiseksi mahdollista, mutta tietoa voisimme saada esimerkiksi isäntämaan — seuraavan kesäkuussa 1992 järjestettävän kokouksen osalta Norjan — hallituksen kautta.

Hämmästyksemme oli suuri, kun saimmekin Oslost kutsun

osallistua tarkkailijana ministerikokouksen työhön. Asia oli tullut ilman erityistä valmistelua esille NATO:n ministerineuvoston kokouksessa, jossa oli päätetty kutsun esittämisestä. Lähetimme paikalle Oslon suurlähettiläämme.

Asiasta syntyi melkoinen jälkiselvittely, sillä NATO:n piirissä syntyi epäselvyyttä siitä, mitä itse asiassa oli päätetty. Koskiko kutsu vain Oslon kokousta vaiko myös tulevia ministerikokouksia? Koskiko kutsu myös osallistumista alemmantasoisiiin kokouksiin? Muutaman päivän selvittelyn jälkeen saimme vahvistuksen, että kutsu koskee kaikkia ministerikokouksia, mutta ei alemmantasoisia kokouksia.

Tämä tapaus ei antanut hyvää kuvaa NATO:n toiminnasta ja sen päätöksentekojärjestelmästä. Suomessa tästä NATO:n sekoilusta syytettiin tietysti oman maan hallitusta ja ulkoministeriötä.

EY hyväksyy Suomen puolueettomuuden

Vuoden 1992 kuluessa EY:n suhtautumisessa Suomen puolueettomuuteen tapahtui selvä käänne.

Alkuvuodesta monien EY:n jäsenmaiden edustajat sanoivat, ettei jäsenyyttä ja puolueettomuutta voida yhdistää toisiinsa. Käydyn keskustelun jälkeen moni tosin muutti tai ainakin lievensi kantaansa.

Syksyllä EY-puolen käsitykset yhtenäistyivät. Tämä johtui ilmeisesti keskustelusta, joka oli käyty NATO:n piirissä. Sillä puolestaan oli taustanaan EY:n laajenemisen yhteydessä käyty keskustelu.

Kun EY:n edustajat vaativat alkuvuodesta Suomea luopumaan puolueettomuudesta, totesimme, ettei EY voi tarjota sille mitään vaihtoehtoa: ei ollut edes olemassa puolustusyhteistyötä, johon olisimme voineet liittyä. Jotkut sanoivat, että on: Länsi-

Euroopan Unioni (WEU), jonka säännöissä on jäsenten keskinäinen puolustusvelvoite. Jotkut jopa edellyttivät, että Suomi EY:öön liittyessään tulisi myös WEU:n jäseneksi.

NATO:n piirissä tällainen näköala ei herättänyt ihastusta. Länsi-Euroopan Unioni on NATO:n länsieurooppalainen pilari, jolla ei ole erillistä johtojärjestelmää. Jos Euroopan puolueettomat maat painostettaisiin liittymään WEU:iin, syntyisi NATO:lle tosiasiallinen velvoite huolehtia niiden puolustuksesta. Tällaista vastuualueensa laajennusta NATO ei ainakaan nyt halua. Yhtenä syynä pidättyvyyteen on se, että puolueettomien siirtyminen NATO:n sateenvarjon alle lisäisi samansuuntaisia paineita itäisen Keski-Euroopan maiden suunnalta.

Niinpä syksyllä 1992 EY:n kanta selkiintyi: puolueeton Suomi voi tulla EY:n jäseneksi, eikä sen tarvitse sitoutua osallistumaan myöhemmin ehkä kehittyvään yhteiseen puolustukseen. EY:lle riitti se, että lupaaamme olla jäsenenä estämättä puolustusulottuvuuden kehittämistä, emmekä ennakolta sulje pois mahdollisuuttamme itse osallistua siihen.

Länsi-Euroopan Unionin suhteen meillä on kolme mahdollisuutta: voimme olla ulkopuolella tai sitten liittyä joko tarkkailijajäseneksi tai täysjäseneksi. Tarkkailijajäsenyyttä EY:n puolella pidetään toivottavana, täysjäsenyyteen ei painosteta.

Mielenkiintoista oli kuulla NATO:oon kuuluvien EY-maiden perustelut: ne olivat miltei täsmälleen samat, joilla me alkuvuodesta heille perustelimme puolueettomuutemme säilyttämistä. Nekin vetosivat Pohjois-Euroopan yleistilanteeseen ja ennen muuta siihen, kuinka Venäjä reagoisi sen muutoksiin.

Niin lopulta kävi, että taisteluni Suomen puolueettomuuden puolesta osoittautui myös käytännössä oikeaan osuneeksi. Vielä kevätkaudella 1992 Suomessakin monet selittivät, ettei puolueettomuutta ja jäsenyyttä voida yhdistää toisiinsa. Paineet puolueettomuudesta luopumiseen olivat kovat sekä poliittisen joh-

don tasolla että virkamieskunnan piirissä. Syksyllä tuli osoitteuksi, että ne jotka olivat pitäneet puolueettomuuden säilyttämistä mahdottomana, olivat erehtyneet.

Kun EY:n suhtautuminen Suomen puolueettomuuteen syksyllä 1992 selkiintyi, saatoin muun muassa Paasikivi-seuran vuosikokousesitelmässäni 27.11.1992 kertoa julkisuuteen, että me voimme EY:öön liittyessämme säilyttää puolueettomuutemme:

»Ulko- ja turvallisuuspolitiikassa Suomen ja EY:n tavoitteet ovat samansuuntaiset. Tällä osa-alueella meillä ei näytä olevan ylikäymättömiä vaikeuksia. Näyttää olevan mahdollista, että Suomi voi EY:öön liittyessään säilyttää puolueettomuutensa sellaisena kuin me olemme sen itse kylmän sodan kauden päätyttyä määritelleet.

Kylmän sodan kaudella Suomi kehitti itselleen laaja-alaisen puolueettomuuspolitiikan. Puolueettomuuspolitiikalla oli geopoliittinen ja turvallisuuspoliittinen lähtökohta. Sen keskeinen periaate oli, että Suomi pyrki pysyttämään suurvaltojen välisten ristiriitojen ulkopuolella ja ylläpitämään hyviä suhteita kaikkiin maihin. Suomen puolueettomuuspolitiikkaan kehittyi yleisiä periaatteita, joita pyrittiin soveltamaan kaikkeen Suomen kansainväliseen toimintaan.

Kylmän sodan väistyttyä tällaiselle laaja-alaiselle puolueettomuuspolitiikalle ei ole enää perusteita. Uudessa Euroopassa olemme määritelleet puolueettomuutemme uudelleen: sen ytimenä ovat sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen puolustus.

Monet katsovat, ettei uudessa Euroopassa ole tilaa minkäänlaiselle puolueettomuudelle. Tavan takaa kysytään, minkä suhteen Suomi on puolueeton nyt kun Euroopan kahtiajako on päättynyt. Tämä kysymys perus-

tuu vanhentuneeseen kylmän sodan aikaiseen ajatteluun.

Kun Suomen puolueettomuus on pelkistynyt turvallisuuspoliittiseen ytimeensä, se perustuu kansainvälisen oikeuden ja kansainvälisen politiikan vakiintuneeseen käsitteistöön. Alun perin puolueettomaksi on ryhdytty kutsumaan maata, joka on toisten valtioiden välisen sodan ulkopuolella eli puolueeton siihen nähden. Puolueettomuuspolitiikka on sellaista rauhan ajan toimintaa, joka tähtää puolueettomuuteen mahdollisesti syttyvissä sodissa. Tällaisen puolueettomuuspolitiikan ydin on se, ettei valtio kuulu sotilaallisiin liittoutumiin ja että sillä on itsenäinen, uskottava puolustus.

EY:n komission lausunto Suomen jäsenyyshakemuksesta ja meidän siitä saamamme tulokset viittaavat siihen, että Suomi voi EY:öön liittyessään säilyttää puolueettomuutensa. EY:n jäsenenä on meidän oma asiamme harkita ja päättää, säilyttämekö silloinkin puolueettomuutemme vai luovummeko siitä.

Jäsenyys EY:ssä ei synnyttäisi sotilaallista liittosuhdetta eikä se siis antaisi meille sen mukaista turvaa. Jäsenyys antaisi meille mahdollisuuden liittoutua, mutta se ei velvoittaisi meitä luopumaan puolueettomuudestamme. Näin ollen Suomi näyttää voivan liittyä EY:öön sellaisena kuin me nyt olemme.

Ulko- ja turvallisuuspolitiikan ja siihen liittyvän puolustusulottuvuuden osalta Maastrichtin sopimus on väljä. Se luo pohjan näiden alojen yhteistyön tulevalle kehitykselle. Jäseneksi liittyessämme meiltä edellytetään vain sitä, että suhtaudumme myönteisesti yhteistyön kehittämiseen emmekä sulje ennakkoon pois omaa osallistumistamme siihen.

EY:n yhteisen ulko- ja turvallisuuspolitiikan puolustuslottuvuuden kehityksestä päätetään tulevissa hallitusten välisissä konferensseissa. Näin syntyvät sopimukset on aikanaan ratifioitava jokaisessa jäsenmaassa. Jos asemamme joskus tulevaisuudessa muuttuu, siitä päättää Suomen kansa perustuslakiemme mukaisesti.»

Syksyn 1992 kuluessa oli käynyt yhä selvemmäksi, että Andriessenin saman vuoden tammikuussa esittämät ennustukset olivat osuneet oikeaan: EY:stä oli todellakin kehittymässä väljempi ja sisäisesti erilaistuneempi yhteisö kuin mitä minäkin olin vielä vuotta aikaisemmin luullut.

Niinpä saatoin vastata puheessani selvin sanoin myös niille, jotka olivat väittäneet, että Suomi menettäisi jäseneksi liittyessään itsenäisyytensä. Totesin, että näin ei ole:

»EY on pitkälle kehittynyt kansainvälisen yhteistyön ja yhdentymisen järjestelmä, mutta se on edelleen kaikessa oleellisessa itsenäisten kansallisvaltioiden yhteisö. Viimeaikoina esille tullut kansalaismielipide osoittaa, että EY:n nykyistenkin jäsenmaiden kansat varjelevat tarkkaan itsenäisyyttään. Päätöksentekojärjestelmä antaa jäsenmaille vahvat vaikutusmahdollisuudet. Kaikki merkittävät päätökset on tehtävä yksimielisesti. Myös päätöksentekojärjestelmän muuttaminen edellyttää yksimielisyyttä.

Meiltä kysytään usein, mihin suuntaan Suomi tahtoisikaan kehittää EY:öä sitten, kun olemme sen jäsen. Tähän kysymykseen emme voi vastata. Jos vastaisimme, joutuisimme osapuoleksi EY:n sisäiseen kiistelyyn yhteisön tulevaisuudesta. Tämä voisi vaikeuttaa neuvottelujamme jäsenyydestä. Sitä paitsi emme voi tietenkään

antaa sitoumuksia tulevien hallitusten ja eduskuntien politiikasta. Jos meistä tulee jäsen, otamme näihin asioihin aikanaan kantaa valtiosääntömme mukaisessa järjestyksessä.

Itsenäisyyden kannalta pulmallisin yhteistyön ala näyttää olevan talous- ja rahaliiton luominen. EMU:n kolmannessa vaiheessa muodostetaan yhteinen keskuspankki ja yhteinen valuutta. Tämä kaventaa jäsenmaiden taloudellisen päätöksenteon itsenäisyyttä. Tämä voi olla erityisen pulmallista Suomen kaltaiselle suhdanneherkälle ja perifeeriselle kansantaloudelle. Ennen EY:hyn ja EMU:uun liittymistä meidän on kehitettävä itsellemme sellaiset tulo- ja finanssipolitiikan instrumentit, joilla voimme hallita niissä oloissa taloutemme kehityksen. Tosin on sanottava, että EMU-suunnitelman tulevaisuus näyttää nyt enemmän kuin epävarmalta.

Vaikka Suomen mahdollisuudet tulla EY:n jäseneksi näyttävät nyt hyviltä, meidän on kaiken aikaa otettava huomioon myös se mahdollisuus, ettei jäsenyydestämme päästä sopimukseen tai että jäsenyys viivästyy oleellisella tavalla.

Muutoinkin elämme epävarmoissa oloissa. Nyt on tärkeää, että Suomi vahvistaa itsenäisyyttään ja kansainvälistä asemaansa, luo itselleen vaihtoehtoja ja kohtaa rohkeasti tulevaisuuden haasteet. Olemme edelleenkin oman onnemme seppä.»

Tässäkin puheessani kytkin Länsi-Euroopan kehityksen eurooppalaiseen ja jopa maailmanlaajuisen yhteyteen. Syksyn mitaan olin tullut tajuamaan, kuinka voimakkaasti itäisen Euroopan muutokset vaikuttaisivat Länsi-Euroopan talous- ja työllis-

syyskehitykseen. Lokakuun alussa puhuin asiasta Wienissä järjestetyssä asiantuntijaseminaarissa. Nyt puhuin suomalaiselle yleisölle:

»Eurooppa on nyt runsaan kolmen vuoden ajan elänyt myllerryksessä, joka ei osoita päättymisen merkkejä. Muutosten juuret ovat syvällä maanosamme historiasa.

Keski- ja Itä-Euroopan murros synnytti aluksi laajan innostuksen. Maanosaamme halkoneet rajalinjat menettivät merkityksensä. Ideologinen sota päättyi länsimaisten arvojen voittoon, ja edessä siinsi kasvavan kanssakäymisen ja lisääntyvän hyvinvoinnin maisema. Suursodan uhka väistyi, toivo vakaasta rauhantilasta Euroopassa vahvistui.

Sittemmin Euroopan kansojen toiveikkuus on laantunut. Itäisen Euroopan poliittiset ja taloudelliset ongelmat ovat osoittautuneet odotettua paljon vaikeammiksi. Niiden ratkaisemiseksi tarvitaan ponnistuksia, jotka langettavat varjonsa läntisen Euroopan kehityksen ylle. Ja samaan aikaan läntiselle Euroopalle välttämätön yhdentymiskehitys on menettänyt elinvoimaansa ja se on joutunut vaikeuksiin.

Euroopan kansojen on katsottava tosiasioita suoraan silmiin. Kylmän sodan väistyminen vauhdittaa jo vuosia sitten käynnistynyttä kehitystä kohti uutta kansainvälistä järjestystä, jonka ytimenä ovat kolme keskenään kilpailevaa voimakeskusta. Maailmantalous regionalisoi tuu kolmen navan — Japanin, Yhdysvaltain ja Saksan/EY:n — ympärille. Tässä kilpailussa Euroopan lähtökohdat ovat heikoimmat.

Länsi-Euroopassa ei ole vielä riittävästi ymmärretty,

mitä itäisen Euroopan murros meille merkitsee. Kokeemukset Saksan yhtymisestä osoittavat, kuinka mittava on se taakka, jonka läntinen Eurooppa joutuu kantamaan.

Itäisen Euroopan jälleenrakentamiseen tarvitaan valtavat taloudelliset voimavarat sekä avustuksina että luottoina. Tätä rahoitustaakkaa pyritään jakamaan maailman vauraiden maiden kesken, mutta pääosa siitä näyttää jäävän Länsi-Euroopan maiden hoidettavaksi. Oman etumme vuoksi meidän on tämä vastuumme kannettava.

Vielä suurempi merkitys on sillä, että Länsi-Euroopan maat joutuvat avaamaan markkinansa itäisen Euroopan tuotteille. Tämä prosessi on jo käynnistynyt. Euroopan yhteisö on solminut jäsenyyteen tähtäävät assosiaatiosopimukset Puolan, Tšekkoslovakian ja Unkarin kanssa. Ne johtavat varsin nopeasti vapaakauppaan EY:n ja näiden maiden välillä. EFTA-maat ovat avanneet vastaavanlaiset neuvottelut näiden maiden kanssa. Myös muiden itäisen Euroopan maiden kanssa on neuvoteltu ja neuvotellaan joko assosiaatiosopimuksista tai muunlaisista vapaakauppajärjestelyistä. On käynnistynyt paneurooppalainen yhdentymisprosessi, jossa ovat mukana kaikki Itä-Euroopan maat Venäjää myöten.

Yleiseurooppalaisen vapaakauppajärjestelmän kehittyminen luo olosuhteet, joissa elintasoerot maanosamme läntisten ja itäisten osien välillä alkavat väistämättä tasoittua. Huomattava osa investoinneista suuntautuu itäiseen Eurooppaan, missä tuotanto-olosuhteet ovat monissa maissa varsin hyvät ja missä työvoimakustannukset ovat vain murto-osa länsieurooppalaisista. Tämä ei voi olla johtamatta siihen, että Länsi-Euroo-

pan maiden ansiokas kehitys on tulevina vuosina heikko ja niiden työttömyys kasvaa. Investointilama, heikko ansiokas kehitys ja työttömyys synnyttävät paineita julkisen talouden leikkauksiin, jotka puolestaan syventävät lamaa. Kaikki tämä saattaa johtaa sosiaalisiin ongelmiin ja poliittisiin levottomuuksiin — pahimmassa tapauksessa kasvavaan muukalaisvihamielisyyteen.

Meidän länsieurooppalaisten on ymmärrettävä, että elämme väistämättömässä kohtalonyhteydessä itäisen Euroopan kansojen kanssa — sekä hyvässä että pahassa. Itäisen Euroopan nykyiset ja lähivuosien ongelmat ovat meidänkin ongelmiamme. Itäisen Euroopan nousu luo pohjaa läntisen Euroopan kansojen hyvinvoinnille. Itäisessä Euroopassa on mahtavat inhimilliset ja aineelliset voimavarat ja se tulee olemaan yksi nopeimmin kasvavista markkina-alueista.

Itäisen Euroopan kansat on nopeasti autettava suotuisan kehityksen tielle. Tämä on ensi sijassa meidän Länsi-Euroopan ihmisten tehtävä. Mitä ripeämmin me tämän teemme, sitä nopeammin auttamisen taakka muuttuu meille siunaukseksi. Yhtynyt Eurooppa tulee aikaa myöten olemaan tasavertainen kilpailija muille maailman voimakkeuksille.»

Yleiseurooppalaista yhdentymiskehitystä koskevan arvion pohjalta tarkastelin Euroopan Yhteisön tulevan kehityksen näkymiä ja ennustin yhdentymisen dynamiikan siirtyvän nyt tiivistymisestä laajenemiseen:

»Jos edellä kuvaamani tulevaisuuden kuva on oikea, saattavat läntisen Euroopan yhdentymispyrkimykset joutua tähänastista pahempaan vastatuuleen. Vaikeu-

det Maastrichtin sopimuksen ratifioinnissa osoittavat, että monen Länsi-Euroopan maan poliitikot ovat etäännyneet omasta kansastaan. Samaa on sanottava myös monista EY:n jäsenyyttä hakeneista maista. Jos lama Euroopassa syvenee, tämä ristiriita poliitikkojen ja kansan välillä saattaa kasvaa.

Nyt meidän tulisi kyetä tekemään realistinen tilanne-arvio Euroopan tulevaisuudesta. Yhdentymisen saavutuksista on pelastettava se, mikä pelastettavissa on. Eurooppa tarvitsee vahvan EY:n kehityksensä veturiksi. Eurooppa tarvitsee yhteistyön verkon, jonka ytimenä on vahva EY.

Kiireellisin tehtävämme on Euroopan talousaluetta koskevan sopimuksen aikaansaaminen. Ellei Sveitsi ratifioi sopimusta, on käytävä ripeät neuvottelut, joilla turvataan muiden EFTA-maiden ja EY:n välisen ETA-sopimuksen nopea voimaantulo.

Maastrichtin sopimuksen ratifioiminen on EY:n sisäinen asia, johon Suomen jäsenkandidaattina ei tule puuttua. Toivokaamme EY:n jäsenmaille viisautta ja voimaa tämän ongelman ratkaisemisessa.

Minun arvioni on, että Maastrichtin sopimuksen ratifioinnissa kohdatut vaikeudet johtavat siihen, että yhdentymisen dynamiikka suuntautuu vastedes intensiivisestä ekstensiiviseen. Jo Maastrichtissa alkoi kehitys kohti sisäisesti erilaistunutta yhteisöä. Tämän suunnituksen uskon nyt vahvistuvan.

Jos tämä arvioni on oikea, Suomen jäsenyyden edellytykset ovat kohentumassa. Jos EY:ssä on vahva tahto laajentua ja jos EY tulevaisuudessa tähänastista helpommin hyväksyy jäsenmaiden erilaisuuden, saattavat meidän jäsenyysneuvottelumme edetä varsin nopeasti

ja päätyä tulokseen, jonka Suomen kansa voi hyväksyä.

Mutta EY:n vahvistuva ekstensiivinen dynamiikka johtaisi yhteisön laajenemiseen myös itäisen Euroopan suuntaan. Jos näin tapahtuisi, EY tekisi välttämättömyydestä hyveen.»

Jäsenyysneuvottelut käynnistyvät

Arvioni osoittautui oikeaksi. Joulukuussa EY:n huippukokous päätti, että jäsenyysneuvottelujen aikataulua nopeutetaan. Aikaisemmin edellytettiin, että Maastrichtin sopimus on kaikkialla ratifioitu, ennenkuin jäsenyysneuvottelut voivat alkaa. Nyt aloituspäiväksi päätettiin 1. helmikuuta 1993.

Julkisuuteen lausutun julkisen tyytyväisyyden ja optimismin taustalla minulla oli mielessäni toisenlaisia epäilyjä. Joulukuun 13. päivänä 1992 kirjoitin niistä presidentti Koivistolle.

Ensin kirjoitin keskustelustani suurlähettiläs Derjabinin kanssa, sitten siirryin EY-asiaan:

»Minulla on paha aavistus, että neuvottelujen käynnistyminen jo nyt on ensi sijassa käärenaru EY:n vaikealle sisäiselle sopimuspaketille. Yhtäältä koheesiomaat on ehkä taivuteltu hyväksymään budjetti lupaamalla niille lisäresursseja uusilta jäsenmailta, joista siis odotetaan merkittävää nettomaksajaa. Toisaalta neuvotteluilla pyritään painostamaan tanskalaisia hyväksymään Maastrichtin sopimus.

Maastrichtin päätösten valossa meidän neuvottelujemme näkymät eivät ole kovin valoisat. Minun käsitykseni on, ettei meidän liittymisemme tule Suomessa hyväksytyksi, elleimme tule melkoiseksi nettosaajaksi. EY:n omien laskelmien mukaan olisimme EY:n nykyi-

sen maatalous- ja aluepolitiikan mukaan nettomaksaja vain vajaan miljardin markan verran. Jotta meidän erityisosuhteemme tulisivat oikeudenmukaisella tavalla huomioon otetuiksi, tulee Suomen maatalouden ja tukea tarvitsevien alueiden saada tuntuvasti nykyperusteet ylittävää rahoitusta EY:ltä.

Neuvotteluja saattaa vaikeuttaa myös Tanskan tilanteen avoimuus ja Tanskan saama erityisasema. Tässä on paljolti kysymys mielikuvista. Tanskahan ei saanut mitään sellaista, mitä sillä ei olisi ollut jo Maastrichtin sopimuksen perusteella. Nyt kuitenkin tulkitaan Tanskan saaneen erityisaseman, jota ei suoda muille. Kuinka Suomen kansa tämän ymmärtää ja hyväksyy? EY:n hieno laskelma saattaa viedä ojasta allikkoon, kun kaikissa pohjoismaissa viriää keskustelu Tanskan saamasta erityiskohtelusta ja oman maan jäsenyysehdoista.

Mutta neuvotteluihin tietysti mennään, kun kutsu käy. Toivon näkökulma voi olla se, että EY:llä on ilmeisen voimakas tarve säilyttää yhdentymisen dynamiikka ja laajentua. Tässä tilanteessa EY voi olla valmis yllättävänkin suuriin myönnytyksiin. Meille vaikeaksi käynee aikataulu, kun Itävalta ja Ruotsi näyttävät pitävän nopeaa jäsenyyttä tärkeämpänä kuin liittymissopimuksen sisältöä.

Lähden huomisaamuna Tukholman ETY-kokoukseen ja sieltä Yhdysvaltoihin. Kotiin palaan aamulla 22. joulukuuta. Sitten ryhdyn joulun viettoon ja käytän räsissä olleita lomapäiviäni pitkäköön joululomaan. Toivon hartaasti, että työni sen sallii.»

Neuvottelujen avausistuntoon valmistauduttaessa jouduimme jälleen keskustelemaan työnjaosta ulkoasiainministerin ja ulko-

maankauppaministerin kesken: kumpi pitäisi puheen Suomen puolesta.

Muodollisesti tämä tehtävä olisi kuulunut minulle. Avajaisistunto oli ulkoministerineuvoston laajennettu kokous. Itävaltaa edusti ulkoministeri Alois Mock. Ruotsista oli paikalla Eurooppa-ministeri Ulf Dinkelspiel, mutta tämä johtui siitä, että siellä EY-asia on annettu kokonaisuudessaan hänen hoitoonsa.

Kun Salolainen piti itselleen poliittisesti tärkeänä — Kokoomuksen esivaalikampanja oli silloin käynnissä —, että hän saisi puhua, annoin periksi.

Avauslausunnon laatiminen oli työlästä. Puheen alustava luonnos oli kirjoitettu siten, että siinä ylistettiin EY:öä ja korostettiin Suomen valmiuksia liittyä siihen. Vaikka puhe oli koko hallituksen kannanotto, oli vaikea saada siihen mukaan riittävän selväsanaisesti Suomen omia tavoitteita.

Paavo Väyrysen »avauslausunto»

Viikkoa ennen avajaisistuntoa oli Kööpenhaminassa määrä käydä jälleen Suomen ja EY:n puheenjohtajamaan poliittiset konsultaatiot. Samana päivänä minut oli pyydetty esitelmöimään Tanskan ulkopoliittisessa yhdistyksessä.

Tanskan hallituskriisin vuoksi konsultaatiot siirrettiin tuonemmaksi, mutta menin silti pitämään esitelmän: se oli minun »avajaislausuntoni». Puheen luonnoksen olin alun perin kirjoittanut siinä tarkoituksessa, että se olisi ollut osa Suomen avauslausunnosta.

Puheessani paalutin Suomen tavoitteita ja varoittelin kuvittelemasta, että neuvottelut meidän kanssamme olisivat helpot. Lähdin liikkeelle ulko- ja turvallisuuspolitiikasta:

»Kun Suomi haki jäsenyyttä Euroopan yhteisössä, lähtökohtanamme oli se käsitys, että voisimme tällä tavoin parhaimmin edistää kansallisia etujamme uudessa Euroopassa. EY on omalta osaltaan selvittänyt kysymystä Suomen jäsenyydestä ja todennut, ettei ole olemassa esteitä jäsenyysneuvottelujen käynnistämiseksi. Viikon kuluttua viralliset neuvottelut alkavat.

Monet ajattelevat, että Suomen ja muiden EFTA-maiden jäsenyysneuvottelut ovat helpot ja että ne voidaan viedä päätökseen nopeasti. ETA-sopimuksessa on jo ratkaistu suurin osa niistä kysymyksistä, jotka liittyvät EFTA-maiden jäsenyyteen. Jäsenyysneuvotteluihin käyvässä maissa on vain runsaat 20 miljoonaa asukasta.

Nämä ennako-odotukset eivät ole realistisia. ETA-sopimus tehtiin räätälintyönä siten, että EFTA-maille vaikeimmat yhteistyön alat — ennen muuta ulko- ja turvallisuuspolitiikka sekä maatalous — jätettiin sopimuksen ulkopuolelle. Toisaalta etenkin Pohjolan EFTA-maiden olosuhteet ovat hyvin erilaiset kuin nykyisten jäsenmaiden olot.

Pohjolan EFTA-maat ovat pinta-alaltaan suuria ja harvaanasuttuja. Jos kaikki nämä maat tulevat EY:n jäseneksi, kasvaa yhteisön pinta-ala noin 50 prosentilla. Ensimmäistä kertaa EY:hyn on tulossa pohjoisen kylmiä, jopa arktisia alueita. Suomi ja Norja ovat Venäjän naapurimaita.

Ulko- ja turvallisuuspolitiikka ei näytä synnyttävän ongelmia Suomen jäsenyydelle. Euroopan yhteisössä ja myös NATO:ssa lähdetään ilmeisesti siitä, ettei uuteen Eurooppaan syntynyt sotilaspoliittista tilannetta tule nyt ryhtyä muuttamaan. Suomen ja Ruotsin puolueettomuus — niiden sotilaallinen liittoutumattomuus ja

niiden itsenäinen, uskottava puolustuskyky — näyttävät sopivan hyvin Euroopan nykyiseen turvallisuuspoliittiseen arkkitehtuuriin.

On luonnollista, ettei Suomi EY:n jäsenenä tule estämään sen puolustusulottuvuuden kehittämistä Maastrichtissa päätetyllä tavalla. On myös selvää, että Suomi myös osallistuu siihen mm. antamalla oman panoksensa rauhanturvatoimintaan. Emme sulje pois sitäkään mahdollisuutta, että joskus tulevaisuudessa osallistuisimme yhteisen puolustuksen järjestämiseen tai liittyisimme NATO:n jäseneksi. Meillä on siis avoin mieli, kun järjestämme suhdettamme uuteen Eurooppaan.

Vaikka elämme uudessa Euroopassa, monet ihmiset ajattelevat edelleen vanhan Euroopan käsittein ja sen lähtökohdista käsin. Monet eivät ole havainneet, että itäisen Euroopan disintegraation jälkeen on käynnistynyt paneurooppalainen yhdentymiskehitys, jonka myötä itäisen Euroopan kansakunnat tulevat läheiseen yhteistyöhön läntisen Euroopan kanssa. Vaikka takatalvet ovat oikuttelevissa sääoloissa mahdollisia, voimme luottaa siihen, että Eurooppaan muodostuu vähitellen laaja paneurooppalainen yhteisö, johon kaikki Euroopan kansat kuuluvat. Mutta toistaiseksi on varauduttava myös huonoihin säihin.»

Käytin aasinsiltana poliittisia »säitä» siirtyäkseni käsittelemään maatalous- ja aluepolitiikkaa:

»Vaikka Euroopan poliittinen sääkartta muuttuu nyt nopeasti, säilyvät Euroopan ilmastolliset ja maantieteelliset olot ennallaan. Suomi on ja me tulemme olemaan arktinen ja subarktinen maa. Kasvukausi eteläisimmäs-

säkin Suomessa on vain noin 190 päivää, kun se on jo Tanskassa noin kuukauden pitempi. Meillä on kylmä ilmasto ja harva asutus.

Euroopan yhteisön nykyinen maatalouspolitiikka ja aluepolitiikka on kehitetty Keski- ja Etelä-Euroopan oloja varten. Sellaisinaan ne eivät Pohjolan oloihin sovellu. Siksi meidän on voitava neuvotella ja sopia yhteisen maatalous- ja aluepolitiikan täydentämisestä siten, että niissä otetaan huomioon uusien jäsenmaiden erityisolosuhteet. Tästä olemme voineet päästä keskusteluissa EY:n ja sen jäsenmaiden kanssa periaatteelliseen yhteisymmärrykseen. Muutokset ovat välttämättömiä, jotta EY:n periaatteet ja tavoitteet voidaan toteuttaa myös Suomessa.

Meidän on käytävä keskusteluja EY:n kanssa myös mukanaolostamme talous- ja rahaliitossa. Suomen erityinen talouspoliittinen ongelma on meidän taloutemme suuri suhdanneherkkyys. Liittyessämme EMU:uun meidän on kehitettävä hyvin tehokkaita tulo- ja finanssipoliittisia välineitä, joilla voimme tasata suhdannevaihtelujen vaikutuksia talouteemme. Jäsenyysneuvotteluissa meidän on selvitettävä, kuinka nämä keinot sopivat yhteen mm. niiden suunnitelmien kanssa, joita EY:llä on verotuksen harmonisoimiseksi. Lisäksi haluamme keskustella siitä, kuinka EY voisi auttaa meitä yhtäältä suhdanneherkyytemme vähentämisessä ja toisaalta suhdannevaihtelujen vaikutusten pehmentämisessä.

Kullakin jäsenyyttä hakeneella EFTA-maalla on suuri joukko neuvottelutavoitteita. Kun jokainen jäsenkandidaatti neuvottelee erikseen 12 jäsenmaan kanssa ja kun neuvottelut pyritään hoitamaan paralleelisti, syn-

tyy varsin monimutkainen neuvottelujen kokonaisuus. Tästäkin syystä kunnianhimoisimmat aikataulutavoitteet saattavat osoittautua epärealistisiksi. Suomi on omalta osaltaan valmis ripeisiin neuvotteluihin.

Suomen perusasenne on se, että tahdomme neuvottelujen yhteydessä avoimesti selvittää kaikki ne ongelmat, joita meille ja EY:lle saattaa jäsenyytemme toteuttua tulla. Tästä syystä neuvottelut saattavat olla vaikeat, mutta jos ne päätyvät myönteiseen lopputulokseen, meistä tulee mallikelpoinen yhteisön jäsen.»

Neuvottelut käynnistyivät verkkaisesti. Jo muutaman viikon kulluttua saatoin tehdä sen johtopäätöksen, ettei ratkaisuvaiheisiin edetä ennen presidentinvaaleja.

Tämä oli ratkaiseva peruste sille, että katsoin voivani erota hallituksesta ja keskittyä presidentinvaaleihin. Tavoitteet oli asetettu, eikä ollut suurta merkitystä sillä, kuka neuvotteluja niiden pohjalta lähiaikoina käy.

Toisaalta presidentinvaaleista oli tämän aikataulun valossa tulossa todella tärkeät vaalit myös EY-asiaa ajatellen: valittava presidentti tulee johtamaan Suomen EY-neuvottelujen ratkaisuvaiheita.

Venäjän »vallankumous» ja Suomi

Tuomo Polvinen on kirjoittanut erinomaisen kirjan »Venäjän vallankumous ja Suomi». Luin sen sen uudelleen Neuvostoliiton alettua hajota. Havaitsin monia yhtäläisyyksiä Venäjän suuren vallankumouksen ja nyt meneillään olleen välillä.

Kun palasin runsaat kaksi vuotta sitten jälleen ulkoasiainministeriön päälliköksi, jouduin tämän prosessin keskelle.

Mihail Gorbatshevinkin uudistuspolitiikka oli muuttanut neu-

vostoyhteiskuntaa syvällisesti ja nämä muutokset olivat vaikuttaneet myös Suomeen. Maittemme suhteissa oli nyt vallalla vapautunut ilmapiiri. Gorbatsšov oli selvin sanoin tunnustanut Suomen puolueettomuuden. Ikävä kyllä, kauppavaihtomme oli vähentynyt lähes olemattomiin. Sen sijaan suoraan yli rajan tapahtuva yhteistyö oli virinnyt tavalla, jota ennen perestroikaa ei voitu edes kuvitella.

Idänsuhteissa oli heti uuden virkakauteni alussa merkittävä tapahtuma: presidentti ja rouva Koivisto tekivät kesäkuun lopulla valtiovierailun Neuvostoliittoon.

Olin mukana presidentin ohjelmassa, minkä lisäksi minulla oli erilliset keskustelut ulkoministeri Aleksander Bessmertnykhin kanssa. Keskustelumme oli vapaa ja avoin, käytimme englannin kieltä.

Muutos Gromyokosta Shevardnadzeen oli aikoinaan valtava, Bessmertnykh oli vieläkin »länsimaisempi».

Lähialueyhteistyö käynnistyy

Idänsuhteissa tartuin ensimmäiseksi lähialueyhteistöhön. Kerroin sitä koskevista ajatuksistani presidentille Kultarannassa kesäkuun lopulla. Jälkikäteen selostin myös tämän asian kirjeessä, jonka lähetin presidentin pyynnöstä hänelle 3.7.1991:

»Kerroin hallituksen Itä-Euroopan toimintaohjelmaan liittyen itärajan yli tapahtuvan lähialueyhteistyön tilanteesta. Tässä suhteessa tapahtuu paljon sellaista, jota UM toiminnan koordinaattorina ei edes tiedä. Kerroin aikovani vielä ennen kesälomaa käydä rajamaakunnissa jonkun virkamiehen kanssa selvittämässä mitä kaikkea rajan yli tehdään ja mitä suunnitellaan tehtävän, jotta UM voi koordinoida toiminnan ja selvittää, kuinka val-

tiovalta voisi sitä edesauttaa. Tässä yhteydessä kerroin myös pääministerin kanssa sovittun, että koko toimintaohjelman hallintoa pyritään selkiyttämään.»

Tein virkamatkat Lappiin, Kainuuseen, Pohjois-Karjalaan ja Etelä-Karjalaan. Järjestetyissä kokouksissa kävi ilmi, että itärajamme yli oli virinnyt monipuolinen ja tiivis yhteistyö.

Esille tuli monia ongelmia. Lääninhallituksilla, kunnilla ja muilla aluetason organisaatioilla ei ollut laillista oikeutta tehdä sopimuksia ulkovallan kanssa; tästä Holkerin hallitus oli niitä tiukkaan säävyyn muistuttanut. Lääninhallituksilla ei ollut käytävissään erityisiä määrärahoja tähän toimintaan, joten ne käyttivät siihen hieman kyseenalaisesti mm. läänin kehittämistä. Yritystason yhteistyön rahoitusta ei ollut tarjolla. Yhteistyötä rajoitti myös rajanylityspaikkojen harvalukuisuus.

Maakuntamatkojeni jälkeen 21.7. lähetin presidentille asiaa koskevan muistion, joka koostui mieleeni tulleista Itä-Eurooppa — toimintaohjelmaan liittyvistä kysymyksistä.

Lähetekirjeessäni kysyin, olisiko hänellä kommentteja tai vastauksia esittämiini johdatteleviin kysymyksiin:

»1. Mikä on oikea suhde multi- ja bi-toiminnan kesken? Mikä osuus bi-varoista suunnataan kansainvälisen koordinaation puitteissa? Eikö Suomen kannattaisi pyrkiä suureen bi-osuuteen ja sen suuntaamiseen ensi sijassa lähialueille (Muurmansk, Karjala, Leningradin alue ja siellä erityisesti Viipurin piiri sekä Baltia)?

2. Multitoiminnassa ja multitasolla koordinoitussa toiminnassa Suomellekin tarjoutuu koordinaattorin tehtäviä. EY saanee tehtäväkseen NL-avun yleiskoordinaation, mihin se on jo varautumassa. Esille on tullut Suomen mahdollisuus toimia jonkin osan koordinaattorina.

Eikö oma lähialueemme olisi paras »viipale» Suomelle?

3. *Suomelle lähialueitten vakaus ja niiden suotuisa kehitys on suorastaan elintärkeää. Nyt käytännön yhteistyön pahimpana esteenä tuntuu olevan naapurin olojen sekavuus ja epävakaus, mikä johtuu mm. valtataistelusta keskusvallan, tasavaltojen ja alueiden kesken. Voitaissiinko Venäjän Federaation kiinnostus yhteistyöhön Suomen kanssa suunnata siten, että pyrittäisiin aikaansaamaan lähialueyhteistyön puitteissa sopimus, jossa sekä NL että Venäjä olisivat mukana? Voisiko tällä tavoin muodostua todellinen ja vakaa erityistalousalue, johon kuuluisivat ainakin Muurmanskin, Karjalan ja Viipurin alueet? Neuvostoliittoa ja Venäjää tämä voisi kiinnostaa ennen muuta siksi, että tämä alue on ainoa niiden osa, joka välittömästi liittyy kehittyneeseen markkinatalousmaahan. Sen laaja-alainen yhteys ja yhteistyö Suomen kanssa voisi aikaansaada kehitystä, joka voisi luoda mallia koko neuvostoyhteiskunnan uudistumiselle.*

4. *Valtiolla tulisi olla oma lähialuepolitiikkansa. Missä järjestyksessä yhteistyölle tärkeitä hankkeita ajetaan, miten määritellään rahoitusta vaativien hankkeiden prioriteettijärjestys? Erityisesti on kysyttävä, mikä on ympäristöinvestointien oikea osuus lähialueyhteistyön ja koko Itä-Eurooppa -ohjelman määrärahoista. Kuolan projekti on erikoistapaus ja jo toteutumassa. Mitä arvioidaan ympäristöhankkeista ja muista hankkeista Suomelle saatava hyöty tulevaisuudessa? Mikä auttaisi naapuria tehokkaimmin, olisiko se ehkä jotakin muuta kuin ympäristöinvestoinnit? Voisivatko he hoitaa itse ainakin pääosan meillekin tärkeistä ympäristöinvestoinneista, kun saavat niihin teknistä ja asiantuntija-apua? Olisiko ympäristöyhteistyö siis painotettava mieluum-*

min tutkimukseen, tekniseen apuun ja koulutukseen kuin mittaviin investointeihin, kuten Leningradin jättesien puhdistamiseen?

5. Itä-Euroopan toimintaohjelman hallinto olisi järjestettävä uudelleen. Olisiko UM:öön perustettava Eurooppa-osasto, joka käsitelisi käytännön ETA-yhteistyötä ja Itä-Euroopan kehittämistä? Osasto rinnastuisi kehitysyhteistyösastoon ja olisi luonteeltaan toimeenpaneva. 'Politiikka' hoidettaisiin edelleen poliittisella ja kauppapoliittisella osastolla. Lähialueyhteistyön yksityiskohtainen koordinaatio ei sovi UM:n tehtäväksi. Voisiko sen hoitaa sisäasiainministeriön kunta- ja alueosasto? Yleiskoordinaatio säilyisi UM:llä.»

Presidentti hyväksyi muistiossa esittämäni toimintalinjan. Tästä alkoi Suomen ja Venäjän välinen järjestelmällinen lähialueyhteistyö. Samaan aikaan vastaavanlaista yhteistyötä ryhdyttiin kehittämään myös Baltian maiden suuntaan.

Maakuntakierroksella esille tulleita epäkohtia ryhdyttiin välittömästi korjaamaan. Lääninhallitukset saivat erityisen määrärahan lähialueyhteistyöhön. Teollisen kehitysyhteistyön rahaston (TEKERA) toimialueeksi päätettiin ottaa myös itäinen Eurooppa ja sen nimi päätettiin muuttaa Teollisen yhteistyön rahastoksi. Rajan ylittämistä ryhdyttiin helpottamaan. Käynnistettiin valmistelut lähialueyhteistyötä koskevan sopimuksen solmimiseksi Suomen ja Neuvostoliiton välille.

Vallankaappaus Moskovassa

Elokuun 19. päivänä 1991 käynnistyi Moskovassa vallankaappausyritys, joka johti Neuvostoliiton nopeaan hajoamiseen. Kuulin asiasta varhain aamulla radiotoimittajalta, joka soitti mi-

nulle pyytääkseen kommenttiani.

Aluksi ulkovallat suhtautuivat vallankaappausyrytykseen varovaisesti. Yleisesti uskottiin, että kaappaus onnistuisi ja uudet vallanpitäjät otettiin realiteettina. Suomen hallitus antoi lausunnon, jossa toivottiin mahdollisimman pian paluuta »normaaleihin oloihin»:

»Suomen hallitus pahoittelee, että poikkeustilan julistaminen on keskeyttänyt demokraattisen kehityksen Neuvostoliitossa.

Hallitus seuraa tarkasti Neuvostoliitossa syntynyttä tilannetta.

Hallitus toivoo, että naapurimaassamme palataan normaaleihin oloihin mahdollisimman pikaisesti.»

Monet arvostelivat sanamuotoa liian lieväksi. Suomen aikaisemman politiikkaan nähden se oli kuitenkin varsin selväsana.

Kainuun Sanomien päätoimittaja Keijo Korhonen katsoi, ettei Suomen olisi tullut esittää minkäänlaista kritiikkiä vallankaappaushanketta kohtaan.

Seuraavana päivänä järjestettiin pohjoismainen ulkoministerikokous. Sen julkilausumassa uudet vallanpitäjät tuomittiin ihmisoikeuksien ja perusvapauksien laiminlyömisestä. Tanskan ulkoministeri Uffe Elleman-Jensen arvosteli Suomea siitä, ettei kokouksessa voitu sopia vielä voimakkaammasta sanamuodosta.

Juuri noina aikoina kansainvälisen yhteisön suhtautumisessa Neuvostoliiton tapahtumiin oli tapahtumassa selvä käänne. Läntisten tiedustelupalvelujen kautta saatiin tietoja, joiden mukaan kaappausyrytyksessä olisikin epäonnistumassa. Muuttunut tilanne aiheutti sen että tiistaina 20.8. monet hallitukset alkoivat antaa tiukkasanaisia lausuntoja kaappaushanketta vastaan. Pohjoismainen ulkoministerikokous käynnistyi myöhästyneenä

sen vuoksi, että Tanskan ulkoministeri tuli sinne suoraan Euroopan Yhteisön ministerikokouksesta, jossa EY otti Neuvostoliiton tapahtumiin tiukasti kantaa.

Meidän pulmamme oli se, ettei meillä ollut käytettävissämme yhtä hyvää informaatiota kuin EY:llä oli ollut. Tästä syystä tilanearviomme oli erilainen, emmekä hyväksyneet Tanskan ehdottamia muutoksia yksimielisesti valmisteltuun julkilausumaluonnokseen.

Seuraavana päivä annoin Suomen hallituksen puolesta julkisuuteen lausunnon, jossa kerroin hallituksen ulkoasiainvaliokunnan kokouksessa käydystä keskustelusta:

»Erityistä huomiota kiinnitettiin siihen, että on ollut väkivaltaisuuksia ja pidettiin tärkeänä, että voimankäytöstä pidättäydyttäisiin.»

Viro, Latvia ja Liettua itsenäistyvät

Viro, Latvia ja Liettua olivat jo aikaisemmin julistautuneet itsenäisiksi. Vallankaappauksen käynnistyttyä ne toistivat itsenäisyysjulistuksensa ja ryhtyivät hakemaan itsenäisyydelleen kansainvälistä tunnustusta. Myöhemmin myös muut neuvostotasavallat antoivat itsenäistymisjulistuksiaan.

Vallankaappauksen päätyttyä epäonnistumiseen Baltian maiden itsenäistyminen nopeutui.

Periaatteelliselta kannalta katsoen Viron, Latvian ja Liettuan itsenäisyyden tunnustaminen oli ongelmallista, sillä niissä kaikissa oli vahvat Neuvostoliiton sotajoukot. Yleensä valtion tunnustamisen edellytyksenä on, että on olemassa valtioalue, jota laillinen hallitus tosiasiallisesti hallitsee. Näin ei ollut Baltian maiden laita.

Varsinkin Yhdysvallat, mutta myös Saksa ja muut keskeiset

eurooppalaiset maat tarkastelivat Baltian maiden asemaa myös osana Neuvostoliiton kokonaistilannetta; vallankumouksen syövereihin joutuneen suurvallan vakautta ei haluttu horjuttaa.

Monet maat omaksuivat Baltian maiden tunnustamiseen kuitenkin toisen kannan: tunnustamispäätöksillä haluttiin varmistaa näiden maiden itsenäistyminen. Tunnustamisen teki helpommaksi se, että suurin neuvostotasavalta Venäjä oli omalta osaltaan hyväksynyt Baltian maiden itsenäistymisen.

Elokuun viimeinen viikonvaihte muodostui käännekohtaksi Viron, Latvian ja Liettuan itsenäisyyden tunnustamisessa. Vielä perjantaina 23. elokuuta Suomen ulkopoliittisen johdon piirissä oli todettu, ettei Baltian maiden itsenäisyyttä voida tunnustaa. Tämän kannan toistin useaan otteeseen seuraavan päivän kuluessa.

Sunnuntaiaamuna 25.8. totesin kansainvälisen kehityksen edenneen niin pitkälle, että meidänkin olisi annettava lausunto, joka tukisi itsenäistymisprosessia. Laadin luonnoksen kannanotoksi ja pyysin presidentiltä valtuutusta antaa se julkisuuteen.

Presidentti kuitenkin toivoi, että asiasta järjestettäisiin hänen ja hallituksen ulkoasiainvaliokunnan tapaaminen. Kokous pidettiin vielä samana päivänä ja julkisuuteen saatettiin hallituksen kannanotto:

»Baltian maiden itsenäistymisprosessi on viime aikojen tapahtumien seurauksena selvästi nopeutunut.

Suomen hallitus on valmis ryhtymään neuvotteluihin diplomaattisuhteiden solmimiseksi Baltian maihin.»

Valmius ryhtyä neuvotteluihin diplomaattisuhteiden solmimisesta oli ilmaus siitä, että Baltian maiden itsenäisyys oltiin valmiit tunnustamaan. Neuvotteluvaihe siirtäisi varsinaisen päätöksen hieman tuonnemmaksi, jolloin Neuvostoliittokin ehkä

ehtisi antaa oman itsenäisyystunnustuksensa. Sanamuoto ennakoiki myöhemmin tehtävän päätöksen muotoa: Suomi ei tunnustanutkaan Viron, Latvian ja Liettuan itsenäisyyttä, vaan totesi aikanaan annetun tunnustuksen olevan edelleen voimassa.

Tässä prosessissa tiedotusvälineet asettautuivat poliittisen toimijan asemaan. Eri maiden varovaiset kannanotot tulkittiin suoranaiseksi tunnustamispäätöksiksi ja hallituksia painostettiin antamaan selväsanaisia tunnustuksia.

Niinpä sunnuntaina 25.8. radiossa kerrottiin, että Unkari on tunnustanut Baltian maiden itsenäisyyden. Samana päivänä Suomeen vierailulle tullut Unkarin presidentti näytti minulle maansa hallituksen antaman lausunnon, joka oli periaatteessa samankaltainen kuin edellä mainittu, Suomen myöhemmin samana päivänä antama lausunto. Unkarikaan ei siis ollut tunnustamispäätöstä tehnyt.

Tapahtumat vyöryivät eteenpäin nopeammin kuin osasimme edellä mainittua kannanottoa laatiessamme aavistaa. Selkeitä itsenäisyyden tunnustuksia antoivat jo parin päivän kuluttua muiden muassa tiukalla periaatekannalla ollut Saksa ja muut pohjoismaat. Niinpä Suomi päätti diplomaattisten suhteiden solmimisesta jo keskiviikkona 28.8. ja seuraavana päivänä saatoin Suomen hallituksen puolesta allekirjoittaa asiaa koskevat sopimukset kolmen virkaveljeni Lennart Meren, Janis Jurkansin ja Algirdas Saudargasin kanssa.

Itsenäistyneiden Baltian maiden alkutaival oli hyvin vaikea. Tämän saatoin todeta myös paikanpäällä, kun kävin pitämässä suurlähetystöjen avajaisvastaanotot näissä maissa. Virossa vierailin jo loka-marraskuun vaihteessa, Latviassa ja Liettuassa juuri ennen omaa itsenäisyyspäiväämme.

Latviasta ja Liettuasta palattuni kirjoitin itsenäisyyspäivänä presidentti Koivistolle kirjeen, jossa raportoin havainnoistani:

»Molemmissa maissa tilanne on erittäin vaikea. Neuvostoliiton ja Venäjän kehitys herättää syvää huolestuneisuutta tilanteessa, jossa neuvostojoukot ovat edelleen maassa. Molempien maiden elintarvike- ja muu huoltotilanne on käymässä kestäättömäksi.

Elintarviketilanteen vaikeus kävi hyvin kouriintuntuvasti ilmi Latviassa. Ulkoministeri kertoi, että heiltä uhkaa loppua leipä jo ennen joulua. Rehun puutteen vuoksi heitä uhkaavat karjan pakkoteurastukset. Samaan aikaan Riian sataman kautta virtaa amerikkalaista viljaa Neuvostoliittoon. Latvia on hyvin tyytymätön sekä USA:lta että EY:ltä saamaansa apuun. Yhdysvallat on luvannut heille vain pienen erän rehua, EY lähettää vain konsulttejaan. Lupasin kaksi asiaa: kiirehdin Suomen lupamaan 50 000 tonnin viljaerän toimittamista; kirjoitan kirjeen Bakerille, Andriessenille ja van den Broekille ja vetoan sen puolesta, että myös Baltian maiden tarpeet otetaan avustushjelmissä huomioon.

Latvian tilanteen tukaluutta kuvaa se, että ulkoministeri Jurkans lähtee tänään matkalle Taiwaniin, jolta Latvia saa pitkäaikaisen luoton. Hintana on Taiwanin itsenäisyyden tunnustaminen!

Sekä Latviassa että Liettuassa suhtautuminen Suomeen on ehyen myönteistä. Ainoa särö oli Riian pressikonferenssin kysymys, jossa arveltiin, että Suomen apu Latvialle kompensoi meidän aikaisempaa kalseuttamme maata kohtaan. Vastasin Suomen omalla tavallaan tukenneen Baltian maita niiden itsenäistymispyrkimyksissä. Suomen linjaan ei ole kuulunut korkea julkisuuden profiili. Elämä on muutakin kuin julkisuutta. Tärkeimmät asiat tapahtuvat usein julkisuuden ulkopuolella. Lisäksi viittasin jo ennen itsenäistymistä antamaamme taloudel-

liseen tukeen. Lisäkysymyksiä ei tullut.

Päällimmäinen johtopäätös matkani aikana käymistäni keskusteluista on se, että suuren itäisen naapurimme kehitys saattaa johtaa tilanteeseen, jossa meidänkin asemamme käy todella tukalaksi. Kaikki rationaalisuuteen perustuvat laskelmat lähtevät siitä, ettei Neuvostoliiton/Venäjän päättäjillä ole käytettävissään vaihtoehtoa, joka olisi meille vaarallinen. Logiikan säännöt eivät kuitenkaan nyt päde siellä. Viimeisimmät — myös matkallani vahvistuneet — tiedot Jeltsinin ja Rutskein valtataistelusta eivät lupaa hyvää. Naapurimme kehitys voi johtaa mihin tahansa. Pahimpaankin on varauduttava.»

Valtiolliset suhteet Venäjään luodaan

Vallankaappausyritys vaikutti ratkaisevasti myös Suomen idänpolitiikkaan.

Elokuun tapahtumat olivat kohottaneet Venäjän johdon arvovaltaa ja vahvistaneet sen asemaa. Näytti yhä selvemältä, että Neuvostoliitto saattaisi hajota, jolloin Venäjästä tulisi itsenäinen valtio. Niinpä meidän oli tärkeää ryhtyä kehittämään suhteitamme Venäjän johtoon.

Toisaalta vallankaappausyritys osoitti Neuvostoliiton olojen epävakauden. Tämän kokemuksen jälkeen oli aihetta kiirehtiä YYA-sopimuksen korvaamista uudella sopimusjärjestelyllä.

Sopimusjärjestelyistä keskusteltiin ensimmäisen kerran 9. päivänä syyskuuta, kun tapasin Moskovassa Neuvostoliiton uuden ulkoministerin Boris Pankinin. Keskusteluja jatkettiin seuraavassa tapaamisessamme New Yorkissa 22. syyskuuta. Tuolloin saatoimme sopia siitä, että käynnistämme neuvottelut uudesta, YYA-sopimuksen korvaavasta sopimuksesta.

Jo tässä yhteydessä sovimme, että uusi sopimus on samankal-

tainen kuin ne sopimukset, jotka Neuvostoliitto oli solminut muun muassa Ranskan ja Saksan kanssa. Sovimme, että neuvottelut käynnistetään lokakuun puolivälissä, jolloin ulkoministeriön poliittisen osaston päällikkö Jaakko Blomberg tulisi jo aiemmin sovitulla virkamatkallaan Moskovaan.

Neuvottelutilannetta mutkisti se, että Neuvostoliitto oli hajoamassa. Suomi ratkaisi tämän pulman käynnistämällä samanaikaiset sopimusneuvottelut sekä Venäjän että Neuvostoliiton kanssa. YYA-sopimuksen korvaavan naapurisopimuksen lisäksi neuvoteltiin myös uudesta kauppasopimuksesta ja lähialueyhteistyön puitesopimuksesta.

Sopimusneuvottelujen aloittaminen Suomen ja Venäjän välillä oli merkittävä askel. Ryhtyessään neuvottelemaan Venäjän kanssa valtiollisten sopimusten solmimisesta Suomi tavallaan tunnusti sen itsenäiseksi valtioksi; sopimusten allekirjoittamisen tiedettiin merkitsevän Venäjän itsenäisyyden muodollistakin tunnustamista. Tästä syystä ulkoministeriössä pohdittiin mahdollisuuksia kytkeä Venäjän kanssa tehtävät sopimukset Neuvostoliiton kanssa solmittavaan naapurisopimukseen. Lisäksi me toivoimme, että Venäjän asema selkiintyisi neuvottelujen kuluessa.

Esimerkiksi Saksa samoihin aikoihin nimenomaisesti kieltäytyi sopimusneuvotteluista Venäjän kanssa. Suomen rohkeus ryhtyä neuvottelemaan johti käytännössä siihen, että tulimme olemaan ensimmäinen maa, joka allekirjoitti valtiollisia sopimuksia Venäjän kanssa tammikuussa 1992.

Suomen ja Neuvostoliiton välinen naapurisopimus valmistui marraskuussa, se parafoitiin joulukuun 9. päivänä ja ulkoministeri sai valtuudet sen allekirjoittamiseen 13. joulukuuta. Sopimuksen allekirjoittamista pyrittiin kiirehtimään sen vuoksi, että YYA-sopimuksesta haluttiin Neuvostoliiton epävarmojen olojen vuoksi päästä mahdollisimman pian eroon. Sopimuksen mu-

kaan YYA-sopimus lakkaisi olemasta heti kun uusi sopimus on allekirjoitettu.

Olimme jo alustavasti sopineet ulkoministeri Edouard Shevardnadzen kanssa, että sopimus allekirjoitettaisiin Moskovassa 18. joulukuuta.

Olimme Suomessa epävarmoja siitä, kuinka Venäjä suhtautuisi sopimuksen allekirjoittamiseen. Testasin tätä myös paneamalla vireille pyynnön, että voisin tavata matkani aikana myös Venäjän hallituksen edustajia.

Joulukuun 16. päivänä selostin tilannetta kirjeessäni presidentti Koivistolle:

»Matka Moskovaan on vireillä, mutta sen toteutuminen on vielä epävarmaa. Yksi kriteeri lienee se, onko Gorbatsšov vielä keskiviikkona presidenttinä. Ellei hän olisi, olisi kai Shevardnadzen asema allekirjoittajana enemmän kuin kyseenalainen. Toinen kriteeri on se, järjestyisikö minulle tapaamisia Venäjän edustajien kanssa. Talvitie tapaa huomenna Venäjän MID:in edustajia ja Derjabinin. Huomenna puolelta päivin saanemme tietää viimeisen tilanteen, joten voimme keskustella asiasta tapaamisemme yhteydessä. Toistaiseksi matkaa valmistellaan normaaliin tapaan.»

Seuraavana päivänä matkasuunnitelmasta kuitenkin luovuttiin. Neuvostoliiton hajoaminen eteni nopeasti. Oli joka tapauksessa selvää, ettei Neuvostoliiton korkein neuvosto enää voisi vahvistaa sopimusta. Venäjän hallitus antoi ymmärtää, ettei se pitänyt sopimuksen allekirjoittamista suotavana.

Runsasta kuukautta myöhemmin — 20. tammikuuta 1992 — pääministeri Esko Aho ja varapääministeri Gennadi Burbulis allekirjoittivat Suomen ja Venäjän välisen naapurisopimuksen.

Heti tämän jälkeen he vaihtoivat ulkoministereiden allekirjoittamat kirjeet, joilla YYA-sopimus vihdoin lakkasi olemasta voimassa. Samassa tilaisuudessa allekirjoitettiin myös kauppasopimus ja lähialueyhteistyösopimus.

Lähialueyhteistyösopimus koskee Suomen ja Venäjän välistä yhteistyötä Muurmanskin alueen, Karjalan tasavallan, Pietarin kaupungin ja Leningradin alueen kehittämiseksi. Se on kansainvälisestäikin ajatellen ainutlaatuinen sopimus. Se luo lailliset puitteet aluetason yhteistyölle. Suomen hallitus rahoittaa yhteistyöhankkeita ja sen vastapainoksi Venäjän hallitus myöntää niille tiettyjä etuja.

Varapääministeri Burbulin vierailun yhteydessä minulle tarjoutui tilaisuus keskustella pitkään hänen kanssaan. Tässä yhteydessä toin esille sen, että me voisimme yhdessä yrittää hankkia lähialueyhteistyön kohdealueelle myös muiden länsimaiden rahoitusta ja investointeja.

Muutamaa päivää myöhemmin järjestettiin Washingtonissa ulkoasiainministeri James Bakerin koolle kutsuma IVY-maiden kansainvälistä avustamista koskenut konferenssi. Sen yhteydessä saatoin ensimmäisen kerran esitellä kansainvälisellä foorumilla Suomea porttina Baltian alueelle ja Venäjälle. Tarjosimme yhteistyötä sekä humanitaarisen avun perille saamiseksi että teknisen avun ja yhteistyön käynnistämiseksi muun muassa infrastrukturin ja maatalouden kehittämiseksi.

Venäjän ja Suomen välisten sopimusten allekirjoittamiseen varapääministeri Gennadi Burbulin johtaman valtuuskunnan vierailun yhteydessä liittyi viime hetken ongelmia.

Ulkoministeri Andrei Kozyrev soitti minulle sunnuntaiamu-
na 19.1. — juuri ennen Burbulin lähtöä Moskovasta Helsinkiin — ja kertoi, että presidentti Jeltsin toivoo allekirjoitusten siirtämistä hänen suunnitteilla olleen oman Suomen-vierailunsa yhteyteen. Meille lykkääminen olisi ollut kiusallista, sillä kaikki

valmistelut oli tehty sovitulla tavalla ja vierailun ohjelma oli myös julkistettu. Lisäksi lykkäys olisi merkinnyt YYA-sopimuksen voimassaolon jatkumista epämääräiseen tulevaisuuteen.

Olimme illalla vielä uudelleen yhteydessä Kozyrevin kanssa, mutta vasta seuraavana aamuna — siis allekirjoituspäivänä — saatiin lopullinen varmistus siihen, että Burbulisin vierailu vietään läpi suunnitellulla tavalla.

»Hiihtodiplomatiaa» Lapin hangilla

Vuoden 1991 lopulla ja vuoden 1992 alkupuolella ETYK toi Suomeen suuren joukon arvovieraita.

Jo ennen seurantakokouksen alkua kävivät useat IVY-maiden valtionpäämiehet allekirjoittamassa ETYK:in päätösasiakirjan.

Seurantakokouksen avajaiset järjestettiin ulkoministeritasolla. Vaikka osa ministereistä ei voinut osallistua, muodostui avajaisista tärkeä ulkopoliittinen tapahtuma.

Kesällä järjestettyyn huippukokoukseen saapuivat kaikkien tärkeimpien ETYK-maiden valtionpäämiehet. Olin lentokentällä vastaanottamassa useita heistä.

Huippukokouksen jälkeen käynnistyi Venäjän presidentin Boris Jeltsinin valtiovierailu Suomeen. Tärkeimmät neuvottelut käytiin junamatkalla Helsingistä Turkuun. Minulla oli tilaisuus käydä hyvin perusteelliset keskustelut virkaveljeni Andrei Kozyrevin kanssa.

Valtiovierailuun mennessä olin tavannut Kozyrevin jo useamman kerran ja meistä oli tullut — niin rohkenen sanoa — hyvät ystävät.

Syksyllä yhteydenpito jatkui hieman erikoisissa merkeissä. Kozyrev matkusti YK:n yleiskokouksen istuntoon New Yorkiin perheensä kanssa samalla Finnairin lennolla, jolla minäkin mat-

kustin. Niinpä me saatoimme aikaistaa New Yorkiin sovittua tapaamistamme ja kävimme viralliset keskustelut lentokoneessa Atlantin yläpuolella. Matkan aikana toistin hänelle jo aikaisemmin esittämäni kutsun, että hän vierailisi Suomessa.

Tammikuussa 1993 perustettiin Norjan Kirkkoniemellä Barentsin euro-arktisen alueen neuvosto. Tämä hanke oli lähtenyt liikkeelle Norjan hallituksen aloitteesta ja sen esikuvana oli vuotta aikaisemmin Kööpenhaminassa perustettu Itämeren valtioiden neuvosto.

Kirkkoniemeltä lensimme Kozyrevin kanssa samalla koneella Ivaloon, mistä käynnistyi hänen virallinen vierailunsa Suomeen. Myös rouva Kozyreva ja Vuokko olivat mukana. Lapin hiljaisuudessa meillä oli tilaisuus pitkiin keskusteluihin.

Illallisen jälkeen takkatulen ääressä annoin Kozyreville muun muassa seikkaperäisen selvityksen Suomen historiasta. Siinä yhteydessä kerroin suorasanaisesti, mitä Suomessa ajatellaan siitä, mitä Stalinin Neuvostoliitto oli meitä kohtaan tehnyt. Kerroin myös suomalaisten toiveesta, että näitä vääryyksiä voitaisiin joskus oikaista. Huomasin, että antamassani selostuksessa oli paljon hänelle uutta.

Kozyrev on hyväkuntoinen mies, joka nuorena oli valmennettavana jopa huippu-urheilijaksi. Hiihtääkin Kozyrev osasi niin hyvin, että saatoin julistaa hänet maailmanmestariksi ulkoministereiden sarjassa. Olimme ladulla suunnilleen tasaväkisiä. Laskeissa hän oli selvästi minua nopeampi, mutta ylämäissä sain häntä kiinni.

Ivalosta tulimme seuraavana päivänä Helsinkiin, missä toteutettiin vierailun virallinen osuus. Kun tiukkaan ohjelmaan ei mahtunut muuta virallista ateriaa kuin presidentti ja rouva Koi-viston tarjoama lounas, emme voineet pitää virallisia maljapuheita. Siitä syystä kumpikin ministeri antoi lehdistötilaisuudessa oman avauslausuntonsa.

Omassa lausunnossani määrittelin Suomen aseman ja politiikan sekä naapurisuhteemme perustan:

»Uudessa Euroopassa Suomen ulkopolitiikan lähtökohdat ja tavoitteet ovat entiset — samat, jotka ne ovat olleet koko itsenäisyytemme ajan. Pyrimme edistämään kansallisia etujamme huolehtimalla kansamme itsenäisyydestä, turvallisuudesta ja hyvinvoinnista. Ymmärrämme, että kansalliset etumme liittyvät erottamattomasti Euroopan ja koko maailman kansojen yhteiseen etuun. Meitä elähdyttävät toiminnassamme ne yleisinhimilliset periaatteet ja tavoitteet, jotka sisältyvät mm. ETYK:n päätösasiakirjaan, Pariisin peruskirjaan ja YK:n peruskirjaan.

Uudessa Euroopassa Suomen perinteinen laaja-alainen puolueettomuuspolitiikka on menettänyt merkityksensä. Nykyisissä oloissa korostuu puolueettomuutemme ydin, sotilaallinen liittoutumattomuus ja itsenäinen, uskottava puolustus. Turvallisuuspoliittisen asemamme perusta on siis säilynyt ennallaan.

Suomen kannalta on ensiarvoisen tärkeää, että meillä on hyvät suhteet kaikkien naapureittemme kanssa ja että meidän lähialueillamme on vakaat olot. Tässä suhteessa emme säästä ponnistuksiamme. Olemme tyytyväisiä siitä, että Neuvostoliiton hajottua saatoimme välittömästi luoda toimivat yhteistyösuhteet sen seuraajavaltioon Venäjään.»

Karjalan ja muiden luovutettujen alueiden kysymykseen en tässä julkisessa lausunnossani puuttunut. Tilaisuus ei ollut tähän oikein sopiva. Toisaalta näkemykseni poikkesi jossain määrin näistä lausunnoista, joita presidentti Mauno Koivisto oli tästä asiasta

eri yhteyksissä antanut.

Tähän kysymykseen otin kantaa ulkoasiainministerin tehtävistä vapauduttuani kesäkuussa 1993 Kuopiossa järjestetyssä Karjalaisten kesäjuhlien seminaarissa:

»Suomen ja Venäjän välisessä perussopimuksessa kysymys maiden välisestä rajasta on ratkaistu tukeutuen ETYK:in päätöksiin. Yhtäältä tämä merkitsee sitä, ettei kummallakaan maalla ole toiseen sopimuspuoleen kohdistuvia aluevaatimuksia, toisaalta sitä, että rajoja voidaan muuttaa rauhanomaisesti ja neuvotteluteitse. Tämän tulkinnan ovat molemmat sopimuspuolet vahvistaneet oikeaksi. Toisaalta Venäjä on selvästi todennut, ettei sillä ole nyt halua käydä tällaisia neuvotteluja.

Suomen ja Venäjän välinen sopimus merkitsee sitä, ettei meidän valtiollisissa suhteissamme ole rajoja koskevaa ongelmaa — kysymys ei ole avoin. Toisaalta sopimus pitää sisällään sen mahdollisuuden, että rajoista voidaan myöhemmin neuvotella.

Monet Suomessa ovat katsoneet, ettei rajoja koskaan voida tarkistaa. Jotkut ovat jopa katsoneet, ettei Suomen kannattaisi ryhtyä aluejärjestelyihin, vaikka ne tulisivatkin mahdollisiksi.

Oma käsitykseni on, että tällaisten kannanottojen esittäjät ovat liiaksi nykypäivän vankeja. Elämme uudessa Euroopassa, jossa on meneillään yleiseurooppalainen yhdentymiskehitys. Olemme matkalla kohti Eurooppaa, jossa alueiden merkitys korostuu ja valtiollisten rajojen merkitys vähenee. Tämä kehitys saattaa johdattaa tilanteeseen, joka avaa tien aivan uudentyypiseen yhteistyösuhteeseen yli Suomen ja Venäjän välisen ra-

jan, tilanteeseen, jossa alueiden käytöstä ja myös rajoista voidaan keskustella kokonaan uudelta pohjalta.»

Ministeri Kozyrevin tammikuinen hiihtomatka Lappiin käynnisti kevään 1993 vilkkaan »hiihtodiplomatian».

Se oli alkanut jo edellisenä keväänä, jolloin Norjan ulkoministeri Thorvald Stoltenberg oli vieraanani Saariselällä. Silloin sovimme yhteistyöstä pohjoisilla alueilla. Tämän tapaamisen hedelmiä olivat mm. Tromssassa järjestetty pohjoista meriväylää käsitellyt asiantuntijakokous sekä Barentsin alueen neuvoston perustaminen. Sovimme myös siitä, että tuemme yhdessä Kanadan hanketta Arktisen neuvoston perustamiseksi.

Kozyrevin jälkeen isännöimme yhdessä Vuokon kanssa Saksan ulkoministerin ja rouva Kinkelin vierailun, joka toteutui juuri ennen Helsingissä järjestettyä Itämeren valtioiden neuvoston kokousta. Tämäkin vierailu oli hyvin hyödyllinen.

Ulkoministeri ja rouva Kinkelin vierailuun liittyi yksityiskohhta, jonka vuoksi varmasti muistamme sen aina. Illallinen nautittiin rajavartioston rakentamassa laavussa. Illalla tuuli kääntyi niin että saimme savut silmillemme. Saimme kaikki lievän savu- myrkytyksen, rouva Kinkel muita pahemman. Vastaisuudessa on tällaista »vieraanvaraisuutta» vältettävä.

Lapissa Kinkel esitti, että tapaisimme Helsingissä yhdessä ulkoministeri Kozyrevin keskustellaksemme niistä yhteistyökysymyksistä, joissa meillä on yhteisiä intressejä.

Kun Kozyrev joutui lähtemään kesken kokouksen Moskovaan, korvasimme tämän tapaamisen toisella, jossa lisäksemme olivat mukana EY:n ministerineuvoston puheenjohtaja Tanskan ulkoministeri Nils Helveg Petersen ja EY:n ulkoasiainkomissaari Hans van den Broek. Tässä tapaamisessa pääsin kurkistamaan EY:n sisäpiiriin. Tämäkin keskustelu vahvisti käsitystäni siitä, että eurooppalaista yhteistyötä pitäisi kehittää rationaalisen ark-

kitehtuurin pohjalta siihen tapaan kuin olin jo aikaisemmin ajatellut. EY:n piirissäkin sille on ymmärtämystä.

Moskovaan matkustanut Kozyrev tuli takaisin Suomeen toteuttakseen aikaisemmin sopimamme matkan Lappiin. Jälleen keskustelimme ja hiihdimme. Ensimmäisen päivän hiihtoretkemme suuntautui Sallasta yli rajan Rohmoiva-tunturille, sille, jonka »vuokraamisesta» oli keskusteltu jo vuonna 1986. Tällä matkalla keskustelimme muun muassa Viron venäläisvähemmistön asemasta ja Viron jäsenyydestä Euroopan Neuvostossa. Yritin saada Kozyrevin ymmärtämään asioita myös Viron näkökulmasta.

Keväällä juuri ennen eroamistani hallituksesta saimme Lappiin vieraaksemme vielä ulkoministeri ja rouva Douglas Hurdin. Hekin innostuivat hiihtämisestä ja Lapin lumoavasta luonnosta. Hurdinkin kanssa syntyi niissä oloissa hyvin avoin keskustelu muun muassa EY:n tulevaisuudesta ja meidän jäsenyysneuvotteluistamme.

Kevätkauden 1993 yksi kohokohta oli presidentti ja rouva Koiviston valtiovierailu Moskovaan. Sen yhteydessä keskusteltiin tietysti ensi sijassa Venäjän kehityksestä ja kansainvälisen politiikan suurista linjoista. Mutta esillä olivat myös kahdenvälisen yhteistyön kysymykset. Niitä pohjustettiin jo hyvissä ajoin ennakkoon keskusteluissa, joita kävin suurlähettiläs Derjabinin kanssa. Selostin niitä presidentti Koivistolle kirjeessäni 13.12.1992:

»Kuten mainitsin perjantaina, tapasin viime viikolla Juri Derjabinin. Keskustelussamme oli esillä erityisesti kolme tärkeää ajankohtaista asiaa, joita voitaisiin pyrkiä edistämään mm. Sinun vierailullasi Moskovaan ja Kozyrevin vierailulla Suomeen.

Informoin Derjabinia siitä toiminnasta, johon Suomi on ryhtynyt edistääkseen uudenlaista yhteistyötä Venä-

jän ja länsimaiden välillä. Tämä todettiin tärkeäksi aiheeksi myös Suomen ja Venäjän välisissä keskusteluissa.

Toisena tärkeänä kysymyksenä esillä oli lähialueyhteistyön vauhtiin saaminen, mikä edellyttää sitä, että Venäjän hallitus tekee päätökset vakaiden ja suotuisien puitteiden luomiseksi tälle työlle. Esillä olivat myös laajemmat perspektiivit: kun meitä lähellä olevien Venäjän osien kehitysedellytyksiä parannetaan, on mahdollista houkutella tälle alueelle yhteistyöhankeita myös muista länsimaista.

Kolmas keskeinen keskustelunaiheemme oli Barentsin alueen kaasua- ja öljyvarojen hyödyntäminen. Tässä asiassa on Suomessa käynnistymässä entistä tehokkaampi valmistelutyö. KTM:n Bo Göran Erikssonin ja Masan Martin Saarikankaan pyynnöstä järjestin viime viikolla neuvottelun, jossa pohdittiin suomalaisten mahdollisuuksia edistää tätä asiaa. Mukana oli myös Pekka Tuomisto. Sovimme, että pyrimme aikaansaamaan erityisen talouskomission työryhmän vain tätä hanketta varten. Sisäisen koordinaation parantamiseksi ns. mannerjalustatyöryhmään kutsutaan mukaan myös KTM:n Eriksson ja UM:n edustaja. Tämän valmistelun ansiosta Sinun matkasi valmistelut voidaan hoitaa tehokkaasti. Kuten muistat, Jeltsin oli henkilökohtaisesti hyvin kiinnostunut suomalais-venäläisestä yhteistyöstä Barentsin meren luonnonrikkauksien hyödyntämisessä.»

Ensimmäinen kirjeessä mainituista asioista — uusimuotoinen yhteistyö Venäjän ja länsimaiden välillä — tarkoitti sitä, että Suomi oli itsensä presidentti Koiviston johdolla käynnistänyt johtavien länsimaiden, EY:n, Kansainvälisen valuuttarahaston ja Maailmanpankin kanssa keskustelut, joilla pyrittiin vauhditta-

maan yhteistyötä ja avustustoimintaa Venäjän suuntaan. Moskovan vierailulla oli tarkoitus keskustella tästäkin asiasta.

Valtiovierailun lähestyessä sain presidentiltä valtuudet valmistella muistion yhteistyön ajankohtaisista kysymyksistä annettavaksi ennakkoon Venäjän hallitukselle. Muistioon sisältyivät ne asiat, jotka olivat esillä keskustelussani Derjabinin kanssa.

Valtiovierailun yhteydessä voitiin panna vauhtia neuvotteluihin, joilla sovittaisiin lähialueyhteistyölle myönnettävistä vero-, tulli- ja maksuhelpotuksista. Liikkeelle lähtivät myös neuvottelut Barentsin meressä sijaitsevan hiilivetyesiintymän hyödyntämisestä Nesteen omana projektina.

Moskovassa minulle oli järjestetty erityinen tapaaminen lähialueyhteistyöstä. Venäjän puolelta kokoukseen osallistuivat lähialueiden kaikki korkeimmat johtajat.

Moskovassakin sain tilaisuuden vapaamuotoisiin keskusteluihin virkaveljeni kanssa. Kozyrev kutsui minut ja Pietarin pormestarin Anatoli Sobtshakin iltateelle kotiinsa. Tässä tilaisuudessa he kertoivat luottamuksellisesti Venäjän sisäisestä tilanteesta.

Kun jätin ulkoministerin tehtävät 5. toukokuuta 1993, tunsin voineeni tehdä varsin paljon Suomen uuden Eurooppa-politiikan kehittämiseksi. EY-neuvottelut olivat käynnissä. Venäjän suhteet oli saatu jalalle. Yhteistyö Viron ja muiden Baltian maiden kanssa sujui hyvin. Pohjoismaista yhteistyötä oli tehostettu. Subregionaalinen yhteistyö Itämeren ja Barentsin alueilla oli saatu mukavasti käyntiin.

Tyytyväinen saatoin olla myös siihen, että olin voinut kaksivuotisen ministerikauteni aikana toteuttaa käytännössä niitä ihmiskuntapolitiikan tavoitteita, joita olin kehitellyt väitöskirjaani ja »Yhteinen tehtävämme» -kirjaa vuosina 1987–89 kirjoittaessani.

Ihmiskuntapolitiikkaa Rion konferenssissa

Pian hallituksen muodostamisen jälkeen valtioneuvosto asetti toimikunnan valmistelemaan Suomen osallistumista Yhdistyneiden Kansakuntien ympäristö- ja kehityskonferenssiin (UNCED). Koska UNCED oli keskeinen YK-politiikan tapahtuma ja koska sen aihepiiri käsitti useiden ministeriöiden toimialat, minut nimitettiin virka-asemani perusteella toimikunnan puheenjohtajaksi. Varapuheenjohtajiksi tulivat ympäristöministeri Sirpa Pietikäinen ja kehitysyhteistyöministeri Toimi Kankaanniemi.

Suomen valmisteluissa lähdettiin aluperin siitä, että UNCED on konferenssi, joka on enemmän kuin ympäristönsuojelu- ja kehitysyhteistyökongressi: se käsittelee kehitystä ja ympäristökysymyksiä koko laajuudessaan. Toimikunnan työ keskittyi kahteen pääteemaan, jotka olivat kulutus- ja tuotantotapojen muutos lähinnä teollisuusmaissa sekä väestönkasvun hillitseminen ja köyhyyden poistaminen kehitysmaissa. Erilliskysymyksinä olivat esillä metsä- ja energia-asiat.

Sain tehtäväkseni johtaa myös Suomen valtuuskuntaa tässä Rio de Janeirossa Brasiliassa järjestetyssä konferenssissa. Presidentti Koivisto osallistui lisäksi konferenssin yhteydessä järjestettyyn huippukokoukseen.

Käytin konferenssissa Suomen pääpuheenvuoron. Siinä saatiin tuoda esiin niitä ajatuksia, joita olin jo vuosia aikaisemmin kehitellyt⁷:

»Elinympäristölle haitallisten tuotanto- ja kulutustapojen muuttaminen näyttää olevan yksittäisissä maissa vaikeaa. Siksi tarvitaan kansainvälisiä sitovia sopimuksia, joiden nojalla yksittäiset kansakunnat joutuvat toteuttamaan kehitystä uudelleensuuntaavia toimenpitei-

tä. Kulutus- ja tuotantotapoja muuttavat toimet hyväksytään silloin, kun ne perustuvat kaikkia valtioita yhtä lailla velvoittaviin sopimuksiin.

Tuotantotapojen muutos ei koske vain teollisuutta. Myös maataloustuotantoon liittyy vaikeita ympäristöongelmia. Maataloustuotteiden vapaakaupan edetessä on entistäkin tärkeämpää huolehtia kansainvälisen yhteistyön avulla siitä, että kaikkialla siirrytään luonnon- taloudellisesti kestäviin tuotantotapoihin.»

Käsittelin puheessani myös ympäristö- ja kehitysongelmien monitahoista suhdetta:

»Kehitysmaissa köyhyys, ympäristön turmeltuminen ja väestön liian nopea kasvu muodostavat keskenään sidoksissa olevan noidankehän joka tulisi murtaa. Väestön nykyinen kasvu ylittää maapallon kestokyvyn. Maailmassa on tulevan vuosisadan alkupuolella yli 10 miljardia ihmistä. Kehitysmaiden väestön kasvu on ehkä suurin yksittäinen syy laajamittaiseen köyhyyteen ja ympäristön turmeltumiseen.»

Puhuin myös siitä, että UNCED-konferenssin tulosten toimeenpanemiseksi — muun muassa Agenda 21 -toimintaohjelman ja ilmastonmuutossopimuksen toteuttamiseksi — tarvitaan lisää voimavaroja, jotka kehittyneiden maiden tulee järjestää. Samalla huomautin siitä, että kehittyneiden maiden kesken pitäisi taakka jakaa oikeudenmukaisesti, »jolloin huomioidaan maiden kansantalouksien todellinen vahvuus, luonnonvarojen käyttö ja niiden ympäristölle aiheuttama rasite».

Suomen edustajan oli noloa esiintyä UNCED:issa sen vuoksi, että hallitus oli juuri supistanut tuntuvasti meidän tukeamme

kehitysmaille ja YK:lle. Tästäkin syystä puhuin taakan oikeudenmukaisesta jakamisesta, millä tarkoitin mm. Japanin, Saksan ja Yhdysvaltain rahoitusosuuksien kasvattamista.

Lopuksi käsittelin puheessani YK-järjestelmän uudistamista. Korostin, että »Yhdistyneillä Kansakunnilla tulee olla johtava asema siinä toiminnassa, jolla ihmiskunta siirtyy kestäväan kehitykseen». Totesin, että UNCED:issa ollaan ottamassa vasta ensimmäisiä askeleita tällä polulla.

Edellytin YK-järjestelmän uudistamista siten, että sen instituutioita koskevat uudistukset voitaisiin vahvistaa maailmanjärjestön 50. juhluvuonna 1995.

Pian UNCED-konferenssin jälkeen sain havaita, kuinka vaikeaa oli panna täytäntöön sitä, mistä Rioissa oli sovittu.

Heti Suomeen tultuani otin esille energiaverotuksen kehittämisen siten, että edistetään siirtymistä fossiilisista polttoaineista uusiutuviin energianlähteisiin. Kesäkuulle aiennetussa budjetti-riihessä voitiin sopia siitä, että tällainen energiaverotus toteutetaan. Kesällä valtiovarainministeriö kuitenkin ajoi veropoliittisessa ministerivaliokunnassa läpi päätöksen, joka merkitsi käytännössä vain sähköveron korottamista. Varsinaisessa budjetti-riihessä energiaverotusta voitiin kovan kädenväännön jälkeen korjata siten, että mukaan tuli enemmän hiilidioksidipäästöihin perustuvaa veroa.

Helmikuussa 1993 Ahon hallitus teki periaatepäätöksen kotimaisen uusiutuvan energian käytön lisäämisestä tuntuvan hiilidioksidiverotuksen avulla. Lakiesitystä valmisteltaessa tämäkin periaatepäätös vesittyi pahan kerran.

Syksyllä 1992 sain tuntumaa siihen, millaista on toteuttaa kestäväan kehityksen periaatteita kokonaan toisenlaisessa ympäristössä — Kiinassa. Teimme Vuokon kanssa virallisen vierailun Kiinan kansantasavaltaan ja Korean tasavaltaan. Lisäksi kävimme Hongkongissa.

Kiinassa on nyt noin 1200 miljoonaa ihmistä. Heidän elintasonsa on näihin aikoihin saakka ollut hyvin alhainen. Nyt talous kasvaa voimakasta vauhtia ja ihmiset vaurastuvat nopeasti. Minulle kerrottiin, että Kiinassa on jo 30 miljoonaa perhettä, joilla on varaa ostaa oma auto.

Jokainen ymmärtää sen, ettei kaikkialla maailmassa voida päästä samaan kulutustasoon kuin mikä rikkaissa teollisuusmaissa nyt on: maapallon luonnonvarat eivät siihen riitä, eikä herkkä elinympäristömme sitä kestä. Toisaalta me emme voi sanoa kiinalaisille, että heidän tulisi edelleen ajaa polkupyörillä, kun me vain entisestään lisääsimme henkilöautojemme määrää. Meidän on varauduttava hillitsemään omaa kulutustamme, jotta köyhien maiden ihmiset voisivat tyydyttää edes aineelliset perustarpeensa.

Aineellisessa tuotannossa ja kulutuksessa on syntynyt samankaltainen tilanne, jollainen oli aikaisemmin asevarustelun suhteen. Meidän on pakko ryhtyä hillitsemään aineellista »varustautumistamme», jotta voisimme säilyttää elinympäristömme elinkelpoisena ja jotta voisimme — kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti — turvata kohtuulliset elinehdot myös tuleville polville.

Tässä tarvitaan kansainvälisiä sopimuksia, joilla kansakunnat yhdessä sopeuttavat ihmisen talouden luonnon talouteen. Tarvitaan nykyistä tehokkaampi Yhdistyneet Kansakunnat -järjestö, joka voi johtaa ihmiskunnan kestävän kehityksen tielle.

YK:hon tarvitaan »kehitysneuvosto»

Yhdistyneissä Kansakunnissa on jo pitkään keskusteltu järjestön perusteellisesta uudistamisesta. Tämä johtuu erityisesti kolmesta syystä.

Ensiksikin maailmanjärjestön palvelujen kysyntä on kasvanut

voimakkaasti kylmän sodan jälkeisinä vuosina, ja YK on siten kohdannut aivan uudenlaisia haasteita.

Toiseksi, YK täyttää kahden vuoden kuluttua 50 vuotta ja lähestymme vuosituhatosen vaihdetta.

Ja kolmas uudistussuunnitelmien vauhdittaja on siis ollut viime vuonna Riossa järjestetyn YK:n ympäristö- ja kehityskonferenssin, UNCED:in seuranta.

YK:lla on kaksi päätehtävää. Yhtäältä sen tulee ylläpitää rauhaa ja turvallisuutta. Toisaalta sen tulee toimia taloudellisen ja sosiaalisen kehityksen aikaansaamiseksi, ympäristön suojelemiseksi sekä kulttuuriyhteistyön ja ihmisoikeuksien edistämiseksi.

YK voidaan pelkistään nähdä kahtena pilarina, joista toisen muodostaa toiminta rauhan ja turvallisuuden edistämiseksi ja toisen kaikkinaisen toiminta kehityksen edistämiseksi.

YK:n turvallisuuspilari on varsin hyvin kehittynyt ja myös peruskirja on tältä osin hyvin ajan tasalla. Kylmän sodan kauden jälkeen peruskirja on alkanut elää ja YK on kyennyt varsin tehokkaaseen toimintaan. Saatujen hyvien kokemusten pohjalta YK:n turvallisuuspilarin toimintaa ollaan edelleen kehittämässä pääsihteerin laatiman »Agenda for Peace» — toimintaohjelman pohjalta.

YK:n kehityspilari on kehittynyt paljon heikommin kuin turvallisuuspilari eikä peruskirjakaan ole tältä osin ajan tasalla. Viisi vuosikymmentä sitten ei ollut mitään käsitystä mm. nykyisistä ympäristö- ja kehitysongelmista. Talous- ja sosiaaliseksi ja muut kehityspilariin liittyvät toiminnot ovat hajallaan ja toiminta on tehotonta.

UNCED:in seuranta on aluksi järjestetty siten, että YK:hon perustettiin kestävä kehityksen toimikunta. Tämäkin elin lisää maailmanjärjestön hajanaisuutta. On syytä pelätä, että uusi toimikunta »koteloituu» siten, etteivät kestävä kehityksen periaatteet vaikuta riittävästi koko kehityspilarin toimintaan.

Ensi vuosituhannele siirryttäessä tarvitsemme nykyistä tehokkaamman YK:n. Vain YK voi toteuttaa sitä maailmanlaajuista johtajuutta, jota ihmiskunnan nykyisten ja tulevien ongelmien ratkaisemisessa välttämättä tarvitaan. Erityisesti kehityspiilaria on vahvistettava ja sen toimintakykyä on parannettava.

YK:n yleiskokous antoi vuoden 1992 lopulla pääsihteerille tehtävän laatia asiakirja »Agenda for Development», toimintaohjelma kehityksen edistämiseksi. Tämä työ tarjoaa yhden lähökohdan YK:n talous- ja sosiaalisektorin uudistamiseksi siten, että se kykenee johtamaan ihmiskuntaa kestäväen kehityksen tielle. Kehityspiilaria varten YK:hon tulee luoda turvallisuusneuvostoa vastaava »kehitysneuvosto», jolle tulee antaa riittävät valtuudet kestäväen kehityksen toteuttamiseksi kaikkialla maailmassa.

Suomi on ollut aloitteellinen YK:n perusteelliseksi uudistamiseksi. Viime vuoden syyskuussa New Yorkissa järjestetyssä pohjoismaiden ulkoministeritapaamisessa tein tätä koskevan aloitteen. Sitten asiaan on palattu ja on sovittu pohjoismaisesta yhteistyöstä tässäkin asiassa. Suomi toimii tässä hankkeessa pohjoismaiden välisenä koordinaattorina. Lopullisesti tästä voitiin sopia vasta Ruotsissa 3.–4. toukokuuta 1993 järjestetyssä ulkoministerikokouksessa.

On tärkeää, että pohjoismaat sanovat painavan sanansa kauas tulevaisuuteen tähtääviin YK:n uudistussuunnitelmiin. Samanaikaisesti tietysti jatkamme ja tehostamme käytännönläheistä lyhyen tähtäyksen YK:n uudistamistyötä.

Omalta osaltani olen pyrkinyt viemään YK:n uudistamista eteenpäin myös Liberaalisen Internationaalien puitteissa.

Johdin työryhmää, joka valmisteli LI:lle raportin YK:n vahvistamisesta. Jätin raportin yhdessä LI:n puheenjohtajan Otto Lambsdorffin kanssa YK:n pääsihteerille Boutros Boutros-Ghalille joulukuussa 1992.

Pääsihteeri piti LI:n ja muiden vastaavien puolueiden muo-

dostamien kansainvälisten järjestöjen panosta merkittävänä. Hän muistutti siitä, että hän oli itse toiminut aikaisemmin Sosialistisen Internationaalin (SI) varapuheenjohtajana.

Sosialistinen Internationaali on ollut puolueiden kansainvälisistä järjestöistä ylivoimaisesti vaikutusvaltaisin sekä YK:ssa että muilla foorumeilla. Länsimaiden sosialidemokraattiset puolueet ovat muun muassa tukeneet toistensa ehdokkaita tärkeisiin kansainvälisiin tehtäviin. Heillä on ollut kannattajia myös monissa kehitysmaissa, joiden johtavat puolueet ovat kuuluneet SI:iin tai ovat olleet sitä lähellä. Puoluepolitiikalla on ollut vaikutuksensa siihen, että mm. Willy Brandt, Olof Palme ja Gro Harlem Brundtland ovat johtaneet kukin tärkeää kansainvälistä komissiota.

YK on tehoton ja korruptoitunut

Myös YK:n hallintoa on perusteellisesti uudistettava. Nykyään se on tehoton ja — ikävä kyllä — myös korruptoitunut; rahan käyttö on toisenlaista kuin mihin me olemme esimerkiksi Suomessa tottuneet.

Me suomalaiset olemme voineet saada kokemusta YK-järjestelmässä vallitsevasta »kulttuurista» Helsingissä sijaitsevan YK-yliopiston alaisen, talous- ja kehitysongelmia tutkivan WIDER-instituutin kautta.

Olin itse aikanaan mukana, kun WIDER:ia pyrittiin Suomeen saamaan. Allekirjoitin Suomen hallituksen puolesta sen perustamiseen liittyneet sopimukset.

Uskoin tuolloin, että WIDER voisi antaa todella merkittävän panoksen kehitysmaita hyödyttävään taloustutkimukseen. Ajattelin, että tämä olisi tehokas tapa käyttää meidän kehitysapurojamme. Uskoin, että saisimme WIDER:in avulla Suomeen merkittävän ulkomaisten tutkijoiden yhteisön, joka rikastuttaisi

meidän akateemista elämäämme. Toivoin, että Suomen yhteydet kehitysmaihin WIDER:in avulla vahvistuisivat.

Kun jätin ulkoasiainministeriön keväällä 1987, oli WIDER saanut toimintansa melko tyydyttävään vauhtiin. Kuitenkin jo silloin oli nähtävissä, että sen perään on katsottava.

Kun palasin ulkoministeriksi keväällä 1991, olivat WIDER:in asiat pahalla tolalla. Myönteisissä odotuksissamme olimme petyneet, mutta sen lisäksi laitoksen toimintaan liittyi taloudellisia epäselvyyksiä.

Oli käynyt ilmi, että laitokselle nimenomaan suomalaisten tutkijoiden palkkaamiseen myönnettyjä varoja oli käytetty muihin tarkoituksiin, eikä niistä ollut saatu kunnollista tilitystä. Pääomarahaston varoja oli YK-yliopiston ja Suomen hallituksen välisen sopimuksen vastaisesti siirretty välillä ulkomaille.

Kun ulkoministeriö ja valtiontalouden tarkastusvirasto tutkivat Suomen ja WIDER:in välisissä suhteissa esille tulleita epäkohtia, syntyi se käsitys, että laitoksen toimintaan saattaa liittyä vakavia sekavuuksia ja jopa väärinkäytöksiä — vakavampia kuin ne, joista Helsingin Sanomat kirjoitti kuukausiliitteessään 6.2.1993. Epäilyksiä lisäsi se, että WIDER:in johtaja esti Suomen hallituksen asettaman ehdokkaan nimittämisen laitoksen avoinna olleeseen hallinto- ja talousjohtajan tehtävään, vaikka tästä oli YK-yliopiston kanssa periaatteessa sovittu.

Kun YK-yliopiston rehtori Heitor Gurgulino de Souza tuli vierailulle Suomeen toukokuun lopussa 1991, otin alivaltiosihtööri Mauri Eggertin ja osastopäällikkö Benjamin Bassinin pyynnöstä esille WIDER:iin liittyneet epäilyt. Vetosin häneen, että WIDER:in asiat tutkittaisiin perusteellisesti, jotta Suomen hallituksen luottamus siihen saataisiin palautetuksi. Hän lupasi toimia pyyntöni mukaisesti. Selvyttä asioihin ei kuitenkaan ole saatu, vaikka YK:iin ja YK-yliopistoon on sittemmin vedottu lukuisia kertoja.

Viimeisen kerran tapasin de Souzan helmikuussa 1993. Mukana oli myös WIDER:in väliaikainen johtaja professori Mihaly Simai. Ennen tätä tapaamista hankin presidentti Koivistolta ja hallituksen ulkoasiainvaliokunnalta valtuudet käyttää WIDER:in asioissa entistä kovempaa kieltä ja muun muassa väläyttää mahdollisuutta, että Suomen hallitus purkaisi WIDER:ia koskevan sopimuksen, ellei selvyttä asioihin saada.

Vaikka toimin ulkoministerinä WIDER-asiassa hyvin tiukasti, on ministeriötä arvosteltu tämän asian hoitamisesta.

Kehitysyhteistyöministeri Toimi Kankaanniemi on jopa vihjaillut, että Martti Ahtisaari, Kalevi Sorsa ja minä olisimme jotenkin sekaantuneet WIDER:in epäselvyyksiin.

Kankaanniemi sanoo Maija Hurrin kirjoittamassa kirjassa »Toimi Kankaanniemi — Periaatteen mies» näin:

*»En ihmettelisi, vaikka Väyrysellä, Sorsalla ja Ahtisaa-
rella olisi enemmänkin selvitettävää WIDER:in asioiden
subteen.»*

Toinen presidenttiehdokas — Keijo Korhonen — on julkisuudessa syyttänyt ulkoministeriön johtoa haluttomuudesta tutkia WIDER:iin liittyviä epäselvyyksiä. Aikaisemmin myös Suomen YK-lähettiläänä toiminut Korhonen kirjoitti asiasta Kainuun Sanomien pääkirjoituksessa 19.4.1993:

*»Suomen ulkoministeriö pyysi YK:n päämajalta tietoja
WIDER:in ylimääräisen tilintarkastuksen tuloksista.
YK kieltäytyi luovuttamasta tarkastusraporttia vedoten
sen luottamuksellisuuteen.*

*Ketä YK:n päämaja suojelee? Mitä virkamiehet peit-
televät? Juttu on selvitettävä pohjia myöten.»*

»Nuo 25 miljoonaa dollaria kävivät välillä jossakin.

Epäillään, että ne olisivat olleet korkoa kasvamassa keinottelumarkkinoilla, vaikkapa Cayman Islandilla. Rahat on sittemmin palautettu, mutta korkotulojen kohtaloa ei tunneta. Jo muutamankin kuukauden tuotto on ollut melkoinen.

Kuka tai ketkä hyötyivät keinotteluoperaatiosta? Vastausta ei saada, kun YK kieltäytyy yhteistyöstä.

Kenen käskystä tai toimeksiannosta rahasiirrot tehtiin?

Suomen ulkoministeriöllä on oma hallinnon ja taloudenpidon tarkastusyksikkö. Se on tutkinut WIDER:in asioita, mutta vain tiukasti suomalaisen hallinnon osalta. Ministeriön johto on tietävästi ollut haluton ulottamaan ministeriön tarkastusta Suomen WIDER:ille luovuttamiin rahoihin, joilla operaatioita sanotaan tehdyn. Mistä haluttomuus?

WIDER:in sotkut sivuavat läheisesti myös ajankoh- taista julkisuusrakentelua Suomessa. Martti Ahtisaari oli WIDER:in alkuaikoina hallinnollisista asioista vastaavana alipääsihteerinä YK:n päämajassa New Yorkissa. Siinä vaiheessa kun tutkimukset käynnistettiin ja niiden tavoitteet ja rajat määrättiin, Ahtisaari oli Suomen ulko- ministeriön valtiosihteerinä vastuussa hallintoratkaisuis- ta.»

Ainakin minun osaltani — ministeriön silloisen päällikön osalta — Keijo Korhosen arvostelu on perusteetonta. Tein kaiken mahdollisen WIDER:iin liittyneiden epäilysten selvittämiseksi.

Perusteettomia ovat myös Toimi Kankaanniemen vihjailut, että minulla olisi WIDER:in asioissa jotakin erityistä selvitettävää.

Siinä Kankaanniemi ja Korhonen sen sijaan ovat oikeassa,

Pääministeri Esko Ahon johtama hallitus nimitettiin 30.4.1991. Sen ulkoasiainministeriksi nimitettiin valtiotieteen tohtori Paavo Väyrynen, jolla oli tuntuvasti pitkäaikaisempi hallituskokemus kuin yhdelläkään muulla ministerillä. Virkaiältään toiseksi vanhin oli sosiaali- ja terveysministeri Eeva Kuuskoski. Pääministerin sijaiseksi nimitettiin aluksi työministeri Ilkka Kanerva.

Toukokuun alussa 1991 ulkoasiainministeri Väyrynen oli mukana presidentti ja rouva Koiviston virallisella työvierailulla Yhdysvalloissa. Presidentti George Bushin Väyrynen oli tavannut jo tämän ollessa varapresidentti. Ulkoministeri James Baker oli hänelle uusi tuttavuus.

Ylemmässä kuvassa ulkoministeri Väyrynen ja sisäministeri Mauri Pekkarinen kertovat 19.8.1991 lehdistölle Suomen hallituksen suhtautumisesta Neuvostoliitossa käynnistyneeseen vallankaappaukseen. Alemmassa kuvassa ulkoasiainministeri selostaa eduskunnan kyselytunnilla Suomen idänpolitiikkaa ja erityisesti käynnistymässä olleita neuvotteluja YYA-sopimuksen korvaavasta uudesta sopimuksesta.

Lokakuun lopulla 1991 ulkoasiainministeri ja rouva Väyrynen vierailivat Virossa ja järjestivät siellä suurlähetystön avajaisvastaanoton. Väyrysen silloinen virkaveli ulkoministeri Lennart Meri esitteli vierailleen Viron vanhan virallisen lipun, joka oli ollut neuvostovallan aikana turvassa ulkomailla.

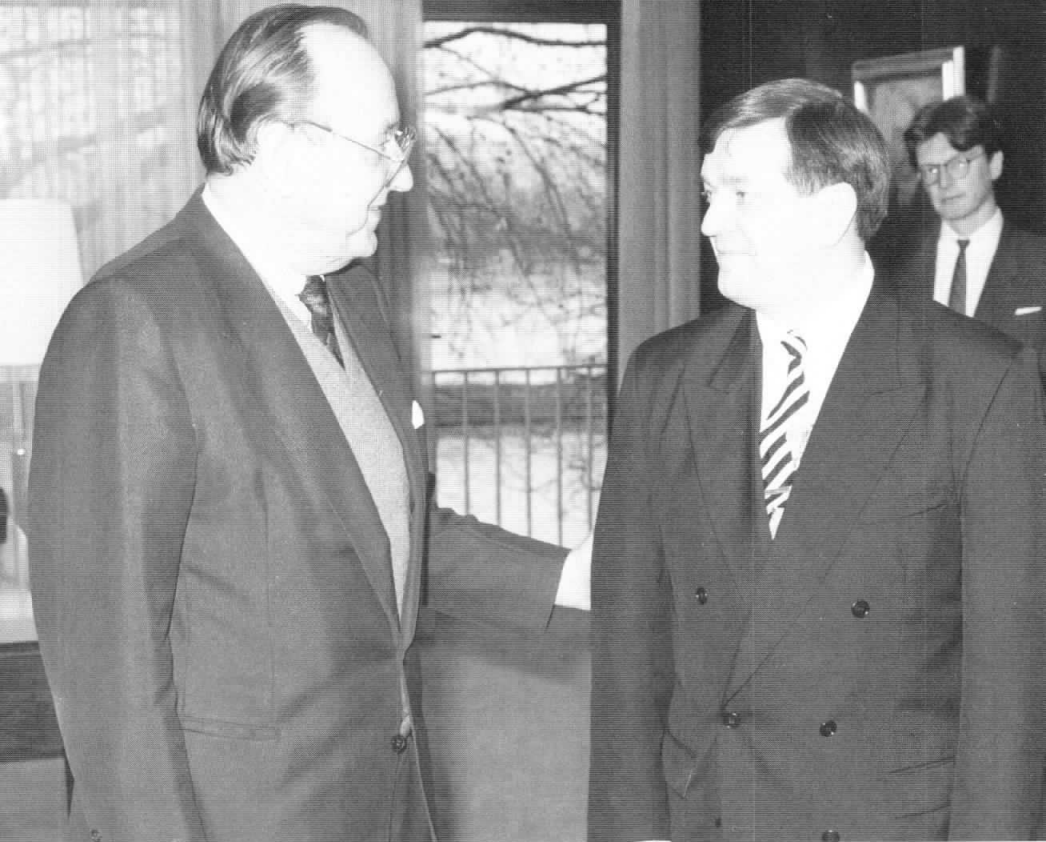

Ulkoasiainministeri Paavo Väyrynen keskustelelee ministeriönsä kahden keskeisen virkamiehen – Martti Ahtisaaren ja Jaakko Blombergin – kanssa joulukuussa 1991. Alemmassa kuvassa Väyrynen on lehtiväen piirittämänä 19. joulukuuta, jolloin oli käynyt ilmeiseksi, että Neuvostoliitto hajoaa.

Ylemmässä kuvassa ulkoministeri selostaa lehdistölle Suomen idän-
suhteita hallituksen iltakoulun jälkeen. Edellisenä päivänä oli luovuttu
lopullisesti suunnitelmista allekirjoittaa Neuvostoliiton kanssa neuvo-
teltu naapurisopimus. Alemmassa kuvassa Väyrynen – Suomen pitkä-
aikaisin ulkoministeri – tapaa maaliskuun lopulla 1992 työhuonees-
saan Venäjän ulkoministerin Andrei Kozyrevin. Taustalla olevaan
tauluun on ikuistettu Suomen kolmanneksi pitkäaikaisin ulkoministeri
Carl Enckell.

Tammikuussa 1992 Paavo Väyrynen ryhtyi selvittämään EY-kysymystä tapaamalla sekä virkaveljiään että maakuntien ihmisiä. Ylemmässä kuvassa Väyrynen keskustelelee Saksan ulkoministerin Hans-Dietrich Genscherin kanssa Bonnissa. Alempi kuva on otettu Forsassa järjestetystä tilaisuudesta, jossa hän selvitti yhdessä maatalousministeri Martti Puran kanssa EY-jäsenyyttä erityisesti maatalouden kanalta.

Toukokuussa 1992 ulkoministeri Väyrynen isännöi turvallisuuspolitiikkaan keskittyneen pohjoismaisen ulkoministerikokouksen Königstedtin kartanossa Vantaalla. Ministerin poissaollessa edusti Islantia ulkoasiainministeriön virkamies. Presidentti Boris Jeltsinin valtiovierailun yhteydessä heinäkuussa 1992 ulkoministeri kirjoitti Suomen puolesta tukun Suomen ja Venäjän välisiä sopimuksia.

Syksyllä 1992 Paavo Väyrynen päätti asettua presidenttiehdokkaaksi vuoden 1994 vaaliin. Ylempässä kuvassa pääministeri Esko Aho ja ulkoministeri Paavo Väyrynen tapaavat syyskuun alussa eduskunnan kahvilassa. Tuolloin Väyrynen oli kallistumassa sille kannalle, että hän on ehdokkaana ja ottaa vaalit tosissaan. Alempi kuva on Seinäjoen puoluevaltuuskunnan kokouksesta, jossa Väyrynen ilmoitti olevansa käytettävissä.

Lokakuussa 1992 ulkoasiainministeri ja rouva Väyrynen suorittivat virallisen vierailun Kiinan kansantasavaltaan ja Korean tasavaltaan. Koreassa Väyrykselle myönnettiin korkea kunniamerkki, jonka presidentti Roh Tae Woo luovutti hänelle henkilökohtaisesti.

Vuokko ja Paavo Väyrysen matka suuntautui myös Hong Kongiin, missä heillä oli tilaisuus tutustua laivasta käsin kaupungin satamaan. Vierailu Kauko-Itään oli ainoa kauemmaksi suuntautunut Väyrysen virkamatka, jolla Vuokko oli mukana. Vuoden 1992 lopulla Liberaalisen Internationaalin puheenjohtaja Otto Lambsdorff ja varapuheenjohtaja Paavo Väyrynen jättivät YK:n pääsihteerille, Sosialistisen Internationaalin entiselle varapuheenjohtajalle, Boutros Boutros-Ghalille Väyrysen johdolla laaditun raportin YK:n vahvistamisesta.

“Hiihtodiplomatiaa” Lapin hangilla. Ylemmässä kuvassa ulkoministeri Väyrynen on julistanut tammikuisen hiihtoretken jälkeen Andrei Kozyrevin hiihdon maailmanmestariksi ulkoministereiden sarjassa. Kahta kuukautta myöhemmin olivat ulkoministeri ja rouva Klaus Kinkel Väyrysten vieraina Lapissa. Illallista vieraille tarjottiin laavulla, johon oikukas tuuli työnsi silmiä kirvelevän savun.

Ylemmässä kuvassa Andrei Kozyrev ja Paavo Väyrynen allekirjoittavat maaliskuun alussa 1993 maiden välisiä sopimuksia Moskovassa. Suomen puolelta mukana olivat muiden muassa kansliapäällikkö Jaakko Kalela, vs. valtiosihteeri Aarno Karhilo ja suurlähettiläs Arto Mansala. Alempi kuva on otettu Helsingissä järjestetyn Itämeren valtioiden neuvoston kokouksen yhteydessä maaliskuussa 1993. Kuvassa ovat mukana kaikkien neuvoston jäsenmaiden ulkoministerit sekä EY:n komission ulkopoliitikasta vastaava jäsen Hans van den Broek.

Ulkoasiainministeri Paavo Väyrynen vapautettiin valtioneuvoston jäsenyydestä presidentin esittelyssä 5. toukokuuta 1993. Alemmassa kuvassa Åbo Akademin professori Allan Rosas promovoi Paavo Väyrysen valtiotieteen tohtoriksi Turussa 14. toukokuuta 1993.

Alkuvuodesta 1993 Paavo Väyrynen kirjoitti kaksiosaisen teoksen "On totuuden aika". Ylempi kuva on kirjan ensimmäisen osan julkistamistilaisuudesta. Alemmassa kuvassa tekijä luovuttaa kirjaansa Viron presidentille Lennart Merelle ja hänen puolisolleen. Mukana kuvassa on myös suurlähettiläs Jaakko Kaurinkoski puolisoineen.

Kuvia perhelbumista Tanelin lakkiaisista keväällä 1991. Taneli kiinnittää Iyran Vuokon rintaan. Lotta ja Paavo ihailevat Tanelin saamaa lakkiaislahjaa. Tiinaliisa on polvistunut valmistamaan juhliin voileipiä entisen luokkatoverinsa kanssa.

että Martti Ahtisaari on ollut haluton siihen, että WIDER-epäselvyydet tutkitaan. Hän pyrki valtiosihteeriksi kesällä 1991 tultuaan jopa keskeyttämään niitä koskeneet tutkimukset.

Minäkin jouduin ministerinä tämän kiusallisen asian kanssa tekemisiin.

Heti ministeriksi tultuani sain kuulla ministeriön virkamiehiltä, että WIDER:in epäselvyyksiä koskeneet epäilyt kohdistuivat myös Martti Ahtisaareen. Näitä epäilyksiä oli lisännyt se, ettei Ahtisaari ollut tukenut Suomen hallituksen vuonna 1990 virallisesti ehdolle asettaman henkilön nimittämistä laitoksen hallinto- ja talousjohtajaksi, vaan hänellä oli ollut oma ehdokkaansa. Lisäksi sain kuulla Ahtisaaren luvanneen WIDER:in johtajalle Lal Jayawardenalle, että hän Suomeen tultuaan lopettaa laitokseen kohdistuneet tutkimukset.

Heti virkauduttuaan Ahtisaari vetosi minuun voimakkaasti, että keskeyttäisin WIDER-tutkimukset. Torjuin hänen ehdotuksensa ja vetoimuksensa, kerroin kuulleen myös häneen itseensä kohdistuvista epäilyistä ja kielsin erityisesti tästä syystä häntä puuttumasta mitenkään WIDER:in asioihin. Myöhemmin sain kuulla, että Ahtisaari oli toiminut antamani määräyksen vastaisesti.

Kehitysyhteistyöministeri Toimi Kankaanniemen Ahtisaari sen sijaan kykeni vaikuttamaan. Vuoden 1991 lopulla Kankaanniemi — minulle asiasta mitään puhumatta — lähetti YK-yliopiston rehtorille kirjeen, jossa hän ilmoitti Suomen hallituksen hyväksyvän WIDER:in talousjohtajaksi muunkin suomalaisen kuin hallituksen ehdottaman henkilön — siis myös Ahtisaaren oman ehdokkaan. Helmikuun lopulla 1993 Kankaanniemi syrjäytti WIDER:ia koskevien asioiden käsittelemisestä osastopäällikkö Benjamin Bassinin, jolle nämä asiat virka-aseman perusteella kuuluivat ja joka oli tunnollisesti tutkinut laitosta koskevia epäselvyyksiä.

Edellä mainittu mm. WIDER:ia koskenut tapaamiseni presidentti Mauno Koiviston kanssa oli 16. helmikuuta 1993. Kerroin hänelle ennakkoon tästä asiasta kirjeessä, jonka lähetin edellisenä päivänä eli 15. helmikuuta. Tästä kirjeestä käy täsmällisesti ilmi, mikä oli tilanne tuolloin:

»Kun palasin keväällä 1991 ulkoministerin virkaan, törmäsin heti WIDERia koskeviin ongelmiin. Ministeriössä oli vahvoja epäilyjä, että WIDERissa oli syyllistytty suoranaisiin väärinkäytöksiin. Lisäksi tietooni saatettiin epäily, että Martti Ahtisaari olisi ollut tavalla tai toisella yksi edunsaajista.

WIDER kuuluu työnjaossa ministeri Kankaanniemelle. UM:n tarkastusyksikkö on kuitenkin minun rootelissani.

Käynnistin heti selvitykset WIDERin väitetyistä epäselvyyksistä. Niitä on tehty sekä tarkastusyksikössä että valtiontalouden tarkastusvirastossa, jotka eivät kuitenkaan voi suorittaa instituutin sisäistä tarkastusta. Siksi olen ollut useampaan otteeseen yhteydessä YK-yliopiston rehtoriin ja pyytänyt kunnollisen tilintarkastuksen suorittamista WIDERissa. Samaa olen pyytänyt YK:n sihteeristöltä. Vasta sen jälkeen kun WIDERin uudeksi johtajaksi valittu professori Griffin oli — perustellen ratkaisuaan mm. WIDERia koskevilla taloudellisilla epäselvyyksillä — kieltäytynyt ottamasta tehtävää vastaan, on tilintarkastus — internal audit — päätetty käynnistää.

Martti Ahtisaarta koskeville väitteille ei ole ainakaan tähän mennessä tullut esiin mitään näyttöä. Ahtisaaren oma käyttäytyminen on ollut omituista. Tultuaan valtiosihteeriksi hän yritti keskeyttää WIDERia koskevat tut-

kimukset. Tätä toimintaa hän jatkoi sen jälkeenkin, kun olin nimenomaisesti kieltänyt häntä kajoamasta WIDERin asioihin. WIDERin talousjohtajaksi Ahtisaarella oli oma ehdokas, mikä johti siihen, että Suomen hallituksen ehdokas jäi valitsematta.

Suomessa WIDERin asioita tutkivat nyt sekä valtion tilintarkastajat että oikeuskanslerinvirasto. YK:n ja kotimaiset selvitykset saattavat tuoda jotakin valaisua esitetyihin väitteisiin.»

Kirjeeni lopussa perustelin presidentille sitä, etten ollut ottanut WIDER:iin liittyneitä epäselvyyksiä hänen kanssaan aikaisemmin esille: kysymys oli ollut epäilyistä ja väitteistä, joiden todenperäisyyttä oli pyritty selvittämään normaalina virkатыönä. Nyt kun WIDERin ongelmista oli syntynyt myös ikävää julkisuutta — viittasin tällä Helsingin Sanomien kuukausiliihteen juttuun — olin päättänyt esittää, että voisin antaa hänelle asiasta selvitystä. Tästä syystä WIDER oli esillä seuraavan päivän tapaamisessamme.

Presidentti antoi tukensa kovalle linjalle suhteessa WIDER:iin. Kirjettäni hän ei kommentoinut.

On syytä korostaa, ettei presidentille lähettämässäni kirjeessä kerrotuille Ahtisaaren kohdistuville epäilyille ole ainakaan tois-
laiseksi kyetty esittämään mitään todisteita. Nyt kun kehitys-
teistyöministeri Kankaanniemi on julkisuudessa vihjaillut myös
minulla olevan WIDER:in asioissa jotain »selvitettävää», on mi-
nun myös oman oikeusturvani vuoksi edellytettävä, että hän
yhdessä ulkoministeri Heikki Haaviston kanssa hankkii täyden
selvyyden WIDER:in asioista.

Tähän mennessä YK on kieltänyt antamasta Suomen hallitukselle keväällä 1993 tehdyn tilintarkastuksen tuloksia. Se on myös kieltäytynyt hyväksymästä sitä, että suomalaiset tilintar-

kastajat voivat tutkia WIDER:in tilit.

YK:n tähänastinen suhtautuminen WIDER-tutkimuksiin on perustunut osittain myös siihen, että se on saanut Suomesta — sekä poliittiselta että virkamiestasolta — erilaisia viestejä tästä asiasta. Jos Suomen hallitus tiukasti ja yksiselitteisesti vaatii täydellistä selvitystä WIDER:in toiminnasta ja taloudesta, on YK:n pakko suostua se antamaan. On huomattava, että laitoksen saama rahoitus on tullut käytännöllisesti katsoen kokonaan Suomen veronmaksajien rahoista.

Koko YK-järjestelmässä tarvitaan ilmaa puhdistava ja moraalialia kohottava suursiivous. Ihmiskuntapolitiikan välineeksi tarvitaan tehokas YK-järjestelmä.

»Suomen talouden kuntoonpano
on tärkein ulkopoliittinen tehtävämme»

Murheellisinta viimeisessä ulkoministerikaudessani on ollut se, että olen joutunut toteamaan käytännössä sen, mitä taloutemme syöksykierre merkitsee meidän kansainväliselle asemallemme ja vaikutusvallallemme.

Jo 1980-luvun alkupuolelta lähtien olin julistanut sitä, että pientenkin maiden asema ja vaikutusvalta perustuu nyt ja tulevaisuudessa niiden teknologiseen tasoon ja taloudelliseen voimaan. Siksi asetin tavoitteeksi Suomen kehittämisen »pieneksi talousmahdiksi», maaksi joka olisi pienestä koostaan huolimatta vahva vaikuttaja.

Holkerin hallitus ei ryhtynyt vahvistamaan Suomen taloutta, vaan pani liikkeelle kehityksen, jonka vuoksi Suomi on yksi velkaantuneimmista teollisuusmaista ja jonka vuoksi taloutemme on syvässä kriisissä.

Taloudellisen kriisin vaikutukset Suomen asemaan ja ulkopoliitiikkaan ovat olleet tuhoisat.

Kun tulin ulkoministeriksi vuonna 1977, oli kehitysyhteistyöhön varattujen määrärahojen osuus vain 0.16 prosenttia bruttokansantuotteesta. Esittelin tuolloin hallitukselle periaatepäätöksen, jonka mukaan tämä luku kaksinkertaistettaisiin seuraavan viiden vuoden aikana. Tämä onnistui.

Seuraavaksi tavoitteeksi asetettiin 0.7 prosentin bkt-osuuden saavuttaminen vuosikymmenen loppuun mennessä. Kun tavoitteen saavuttaminen oli epävarmaa, tehtiin siitä Sorsan hallituksessa kesällä 1985 selväsanainen periaatepäätös. Tässäkin osapuilleen onnistuttiin: Suomen kehitysyhteistyön määrärahat nousivat vuonna 1989 0.63, vuonna 1990 0.65 ja vuonna 1991 0.8 prosenttiin bruttokansantuotteesta.

Laman aikana määrärahoja on supistettu siten, että vuonna 1993 ollaan 0.4 prosentin tasossa. Nyt kaavaillaan määrärahojen supistamista edelleen.

Kehitysyhteistyömäärärahojen supistuminen on johtanut siihen, että myös poliittisesti tärkeää humantaarista apua ja muun muassa apua kansainväliseen pakolaistoimintaan on voimakkaasti supistettu. Kun Suomi on aikaisemmin perustellut tiukkaa linjaansa pakolaisten vastaanottamisessa sillä, että annamme vastaavasti runsaasti varoja pakolaisten auttamiseen ulkomailla, on tämä perustelu nyt mitätöitynyt. Suomen kuva kansainvälisen yhteisön piirissä on kovasti kärsinyt. Meidän uskottavuutemme ihmiskuntapolitiikan toteuttajana on heikko.

Varojen puute on hidastanut myös lähialueyhteistyön kehittämistä, vaikka sitä voidaan perustellusti pitää ulkopolitiikkamme ehkä tärkeimpänä prioriteettina. Tällainen säästäminen voi tulla meille todella kalliiksi.

Suomi on ollut YK:n johtavien rauhanturvamaiden joukossa. Säästöyistä meidän on rajoitettava osanottoamme; tässäkin olemme menettäneet myönteistä mainettaamme.

Ulkoministeriökin on joutunut supistamaan henkilöstöään.

Voimavarojen puutteen vuoksi meidän on tarkkaan harkittava, millaisiin projekteihin voimme ryhtyä; kaikkea tärkeää emme voi tehdä.

Ulkoasiainhallinnon kannalta tilanne tuntuu kohtuuttomalta. Kansainvälisen yhteistoiminnan lisääntyessä työmäärä kasvaa, mutta voimavarat samanaikaisesti vähenevät. Omituisinta tässä on se, että raamibudjetointi antaa muille ministeriöille mahdollisuuden lisätä omaa kansainväliseen toimintaan erikoistunutta henkilöstöään sekä kotimaassa että ulkomailla, mikä sekin kasvattaa ulkoasiainhallinnon koordinoituvastuuta ja työmäärää.

Säästämisen ei välttämättä tarvitsisi kohdistua valtakunnan elintärkeisiin etuihin siten kuin Suomessa on nyt tapahtunut. On olemassa runsaasti esimerkkejä siitä, että hallitukset ovat huolehtineet ulkopolitiikkansa voimavaroista ja kansainvälisistä velvoitteistaan — jopa kehitysyhteistyön riittävästä rahoittamisesta — myös taloudellisen kriisin oloissa.

Ahon hallituksessa ei kuitenkaan koskaan käyty kunnollista keskustelua säästämisen yleisestä linjasta, vaan se muotoutui valtiovarainministeriön diktaattina.

Menoja ei karsittu minkään selkeän periaatteen mukaisesti. Kehysten pohjana oli kyllä tietty laskentaperiaate, mutta niiden pohjalta valtiovarainministeriö justeerasi ministeriökohtaiset raamit mieleisikseen. Hallituksessa raameja oli mahdotonta muuttaa, sillä jonkin pääluokan määrärahojen kasvattaminen olisi edellyttänyt muiden ministereiden säästävän vieläkin enemmän. Tästä ei tietenkään voitu sopia.

Suomen kansainvälinen asema ja vaikutusvalta edellyttävät sitä, että Suomen talous pannaan ripeästi kuntoon. Jo lähivuosina on valtion menojen kohdentamista huolellisesti harkittava. Maan elintärkeitä etuja ei säästöillä saa vaarantaa.

Millaista olisi presidentti Väyrysen ulkopoliitiikka?

Juho Kusti Paasikivi iskosti suomalaisten mieleen ulkopoliittista realismia korostamalla, että kaiken viisauden alku on tosiasioiden tunnustaminen. Tälle lujalle perutukselle ovat ulkopoliittisen toimintansa rakentaneet myös Urho Kekkonen ja Mauno Koivisto.

Julkisessa keskustelussa on joskus väitelty siitä, tulisiko ulkopoliitiikan olla realistista vai idealistista. Tämä kysymyksenasettelu on väärä. Ulkopoliitiikassa tarvitaan sekä idealismia että realismia.

Tavoitteet tulee asettaa idealistisesti — niiden tulee perustua kestäviin arvoihin ja ihanteisiin.

Tilannearviot on tehtävä armottoman realistisesti: tosiasiat on tunnustettava.

Ja myös keinot tavoitteiden saavuttamiseksi tulee valita realistisesti — siten että ne vievät perille.

Nämä periaatteet soveltuvat itse asiassa kaikkeen yhteiskunnalliseen toimintaan. Tältä pohjalta olisi jokaisen päätöksentekijän toimittava.

Urho Kekkonen realismia oli muun muassa se, että hän puhui ja kirjoitti 1950-luvulla Suomen tiestä »levottomassa maailmassa».

Levoton on sekin maailma, jossa me nyt elämme. Neuvostoliiton hajoaminen ja sen johtaman kommunistisen valtajärjestelmän luhistuminen on vaikuttanut maanjäristyksen tavoin kansainväliseen elämään. Jälkijäristykset ovat meneillään. Ne vaikuttavat myös Euroopan yhdentymiskehitykseen. Elämme epävarmoissa oloissa, joissa saatamme kohdata arvaamattomia ongelmia ja vaaroja.

Näissä oloissa tarvitsemme ulkopoliitiikassamme armotonta realismia, mutta tarvitsemme myös idealismiin perustuvaa lujaa

tahtoa turvallisen, oikeudenmukaisen ja luonnontaloudellisesti kestäväen Suomen, Euroopan ja maailman rakentamiseksi.

Ulkopoliittisen idealismin perusta on J. V. Snellmanin filosofiassa. Hän korosti kansallisuusaatteen merkitystä. Hän korosti sitä, että kansakunnan voima on sen sivistyksessä.

Toisaalta Snellman korosti kansakuntien velvollisuuksia ihmiskuntaa kohtaan. Hänen ajatteluaan elähdytti hegeliläinen ajatus yleisinhimillisestä sivistyksestä, johon koko ihmiskunnan kehitys voisi perustua.⁸

Oman ulkopoliittisen ajatteluni ja toimintani linja käy ilmi siitä käytännön työstä, jota olen Urho Kekkosen ja Mauno Koi-viston presidenttikausien kuluessa ulkoministerinä tehnyt, ja siitä, mitä olen ulkopoliitiikasta kirjoittanut. Tätä kuvaa on kuitenkin syytä täydentää.

Ulkoministerinä olen saanut varsin vapaasti toteuttaa tärkeinä pitämiäni tavoitteita. Presidenttinä voisin vaikuttaa Suomen politiikkaan kuitenkin vielä enemmän kuin ministerinä.

Valintani presidentiksi merkitsisi käytännössä sitä, että Suomen ulkopoliitiikassa korostuisivat entisestään ne piirteet, joita olen pitänyt ja pidän tärkeinä. Ulkopoliitiikkaamme tulisi kaiken kaikkiaan tähänastista aktiivisempi ote.

Puolustaisin presidenttinä kaikin tavoin Suomen itsenäisyyttä, turvallisuutta ja hyvinvointia — myös huolehtimalla puolustusvoimien ylipääällikkönä puolustusvoimiemme suorituskyvystä. Säilyttäisin Suomen puolueettomuuden, mutta olisin avoin myös arvioimaan asemaamme uudelleen, jos muuttuvat olosuhteet sitä edellyttäisivät.

Ulkopoliittisistakin syistä kiirehtisin toimenpiteitä Suomen talouden tervehdyttämiseksi.

Eurooppalaista yhteistyötä kehittäisin yleiseurooppalaisesta ETYK:in näkökulmasta pyrkien luomaan sellaisen yhteistyön arkkitehtuurin, jonka puitteissa kaikki Euroopan kansat voisivat

tydyttää taloudellisen yhteistyön ja turvallisuuden tarpeensa.

Suomen jäsenyysneuvotteluissa Euroopan Yhteisön kanssa ajaisin loppuun saakka selkeää ja määrätietoista linjaa. Jos neuvottelut päättyisivät sopimukseen Suomen jäsenyydestä, huolehtisin siitä, että se käsitellään korostetun kansanvaltaisesti sekä kansanäänestyksessä että eduskunnassa.

Jos Suomesta tulee EY:n jäsen, pitäisin hyvin tärkeinä jäsenyytemme ensimmäisiä vuosia, jolloin Suomi hakisi paikkansa Yhteisössä. Suomen nykyisen valtiosäännön mukaisesti presidentti edustaisi Suomea EY:n huippukokouksissa. Pääministeri olisi tarvittaessa mukana. Olisin kuitenkin valmis — jos asiasta syntyy laaja yhteisymmärrys — valmistelemaan sellaista parlamentarismin periaatteille rakentuvaa valtiosääntöuudistusta, jonka toteutuessa Suomen edustautuminen siirtyisi kokonaan pääministeritasolle.

Panisin vauhtia lähialueyhteistyöhön Venäjän sekä Viron ja muiden Baltian maiden kanssa. Käyttäisin kaiken arvovaltani sen hyväksi, että kaupasta ja muusta talousyhteistyöstä Venäjän kanssa tulisi jälleen ulkomaisten taloussuhteittemme oleellinen osa. Pyrkisin siihen, että Suomesta tulisi todellinen lännen portti Venäjälle, mikä vahvistaisi myös meidän omaa talouttamme ja edistäisi idänkauppaamme.

Karjalan kysymystä pitäisin esillä Venäjän kanssa tekemiemme sopimusten mukaisesti.

Edistäisin tehokkaasti alueellista yhteistyötä Pohjolassa, Itämeren piirissä sekä Barentsin alueella ja koko Arktikumissa.

Huolehtisin siitä, että Suomella on aktiivinen rooli ihmiskuntapolitiikassa ja Yhdistyneiden Kansakuntien vahvistamisessa. Erityisesti toimisin sen puolesta siitä, että ihmiskunta siirtyisi mahdollisimman nopeasti luonnontaloudellisesti kestäväan kehityksen tielle.

...entä presidentti Ahtisaaren?

Mitä tiedämme Martti Ahtisaaren ulkopoliittisesta ajattelusta ja toiminnasta?

Käytännön toiminnan perusteella voimme arvioida häntä oikeastaan vain kehitysyhteistyön osalta. Oltuani kolme vuotta yhteistyössä hänen kanssaan näitä asioita hoitamassa voin sanoa, ettei ajattelussamme ja linjassamme ole tältä osin ainakaan kovin merkittäviä eroja.

Ulkoministeriön valtiosihteeri on ensi sijassa hallinnollinen virkamies, kansliapäällikkö. Myös valtioneuvoston kanslian päälliköllä ja valtiovarainministeriön korkeimmalla virkamiehellä on valtiosihteerin virkanimike. Muut vastaavat virkamiehet ovat edelleen — ainakin toistaiseksi — kansliapäälliköitä.

Ulkoasiainministeriössä on kaikki sisällöllisesti merkittävät tehtävät jaettu alivaltiosihteerien ja osastopäälliköiden johtamien »linjojen» kesken. Ulko- ja turvallisuuspolitiikka on ollut presidentin, ulkoministerin ja poliittisen osaston päällikön muodostaman ytimen käsissä.

Martti Ahtisaari on hoitanut ulkoministeriön valtiosihteerin tehtävää runsaan vuoden ajan kesästä 1991 syksyyn 1992. Sinäkään aikana hän ei siis ole varsinaisesti osallistunut ulko- ja turvallisuuspoliittiseen päätöksentekoon.

Suomen ja Neuvostoliitto/Venäjästä välisen suhteiden hoitamiseen Ahtisaari ei ole osallistunut käytännöllisesti katsoen lainkaan. Kauppapolitiikkaa hän ei ole hoitanut koskaan. Myöskään Suomen yhdentymispolitiikkaan Ahtisaari ei ole sanottavasti osallistunut.

Ulko-, turvallisuus- ja kauppapolitiikan osalta joudumme siis etsimään Ahtisaaren linjaa hänen puheistaan, kirjoituksistaan ja haastatteluistaan.

Ainoa tietooni tullut merkittävä Ahtisaaren linjanveto sisältyy

hänen haastatteluunsa Kotimaa-lehden numerossa 48/1993. Siinä hän otti kantaa sekä Suomen EY-jäsenyyteen että puolueettomuuteen.

EY-jäsenyydestä Ahtisaari sanoi näin:

»— 'Suomen osalta olen aina lähtenyt siitä, että meidän tulisi olla jäseniä niin nopeasti kuin mahdollista, jotta voimme olla vaikuttamassa kehitykseen. Uskon mukanaoloon, poissaolo ei tuo minkäänlaista ratkaisua. Se merkitsee vain sitä, että muut päättävät asioista, jotka vaikuttavat meidän elämäämme.'

— 'Haluan, että ajamme taitavasti omia asioitamme', hän toteaa ja toivoo, että Pohjoismaat voisivat toimia EY-kysymyksessä yhdessä.

— 'Mutta lähden kyllä itse siitä, että tulivat muut skandinaavit mukaan tai eivät, meidän pitää mennä.'

Ahtisaarelta kysyttiin, tarkoittaako puolueettomuus vielä jotakin. Hän vastasi:

» -'Puolueettomuus on työkalu, ei siihen liity mitään itsetarkoitusta. Se oli kylmän sodan vaiheessa hyödyllinen ja tärkeä, mutta nyt sitä täytyy tarkastella tilanteessa, jossa elämme, jossa idän ja lännen vastakkainasettelu on hävinnyt. Ruotsalaisilla ja itävaltalaisilla on muuten samantapaisia ajatuksia.'

Puolueettomuuskeskustelu tämän päivän Suomessa liittyy Ahtisaaren mielestä siihen, että varaudutaan EY:n ulkopuolelle jäämiseen.

'Minusta olisi kuitenkin tärkeämpää, että keskityttäisiin neuvottelemaan sellainen EY-sopimus, joka saa Suomen kansan enemmistön taakseen.'-»

Nämä Martti Ahtisaaren lausunnot osoittavat, että ainakin meillä kahdella on hyvin erilaiset näkemykset ulko- ja turvallisuuspolitiikkamme keskeisimmistä asioista.

Ahtisaari on innokas EY-jäsenyyden kannattaja. Hän lähtee jopa siitä, että Suomen olisi liityttävä EY:öön, vaikka muut pohjoismaat — Ruotsi ja Norja — eivät liittyisikään. Näin voimakasta kannanottoa en ole aikaisemmin huomannut julkisuudessa esitetyn.

Itse suhtaudun Suomen EY-jäsenyyteen kriittisesti. Minun kantani riippuu neuvottelujen lopputuloksesta: arvioin aikanaan tarjolla olevia vaihtoehtoja ja teen oman päätökseni vasta silloin. Käsitykseni on, ettei Suomen pidä liittyä EY:hyn, ellei ainakin Ruotsi ole myös liittymässä siihen.

Ahtisaaren puolueettomuus-lausunto on kai luettava ja tulkittava siten, että hän katsoo Suomen liittymisen EY:öön merkitsevän puolueettomuutemme päättymistä — että puolueettomuus voisi liittyä vain elämään EY:n ulkopuolella.

Minun kantani on toinen: mielestäni Suomen tulee säilyttää puolueettomuutensa liittyessään EY:hyn, eikä meidän pidä antaa tässä suhteessa myöskään mitään sitoumuksia tulevaisuuden varalle. Suomen on pidettävä omaan turvallisuuteensa liittyvät ratkaisut omissa käsissään.

Toivottavasti Ahtisaari syksyn ja talven mittaan kertoo enemmän Suomen ulko-, turvallisuus- ja kauppapolitiikkaan liittyvistä näkemyksistään, jotta voimme niistä keskustella.

SUOMESTA PIENI TALOUSMAHTI

Talouspolitiikkaan aloin paneutua toden teolla 1970-luvun alkupuolella.

Talouspoliittiseen ajatteluuni oli suuri vaikutus sillä, että olin hallituksen jäsenenä — jopa työvoimaministerinä — tervehdyttämässä Suomen taloutta sen jälkeen kun olimme joutuneet 1970-luvun puolivälissä »hätätilan» partaalle.

Ensimmäisen öljykriisin yhteydessä taloutemme kävi ylikieroksilla: menetimme kilpailukykyämme ja kansantaloutemme pääsi pahasti velkaantumaan. Yli varojen elämistä seurasi syvä lama ja suurtyöttömyys; silloin puhuttiin hätätilasta.⁹

1970-luvun lamavuosista lähtien olen kantanut erityistä huolta teollisuutemme kilpailukykyvästä ja vaihtotaseemme tasapainosta.

1980-luvun alkupuolella opin ymmärtämään, kuinka voimakkaasti kansakunnan kansainvälinen asema ja vaikutusvalta on riippuvainen sen teknisestä tasosta ja taloudellisesta voimasta. Tämän vuoksi aloin kehitellä ajatuksia Suomen kehittämisestä »pieneksi talousmahdiksi». Ajatukseni oli, että Suomen teollisuuden kilpailukykyä olisi vahvistettu ja että Suomesta olisi tullut vaurastuva ylijäämätalous.

Käytännössä tähän näytti avautuvan mahdollisuuksia, kun eduskuntaan oli vuoden 1987 eduskuntavaaleissa syntymässä perinteisten porvarillisten puolueiden tukeva enemmistö. Taivottelin ensi sijassa laajapohjaista hallitusta, jossa myös sosiaalidemokraatit olisivat mukana, mutta olin valmis myös porvarillisen enemmistöhallituksen muodostamiseen.

Voitimme vaalit, mutta hävisimme hallitusneuvottelut. Mauno Koivisto, Kalevi Sorsa ja Harri Holkeri muodostivat kokoomusjohtoisen, mutta sosialidemokraattista politiikkaa toteuttaneen sinipunahallituksen.¹⁰

Holkerin hallitus omaksui vahvan markan politiikan ja sitoutui silloin jo yliarvostettuun markan kurssiin. Kun hallitus ei kyennyt pitämään kurissa hinta- ja kustannuskehitystä, paheni markan yliarvostus entisestään: Suomesta tuli maailman kallein maa. Vahvan markan talouspolitiikka pilasi kansantaloutemme rakenteen: teollisuuden ja viennin osuudet kansantaloudesta pienenivät entisestään.

Markan yliarvostus ja rahamarkkinoiden hallitsematon vaivuttaminen johtivat yhdessä suureen vaihtotaseen alijäämään ja kansantaloutemme alkoi nopeasti velkaantua ajankohtana, jolloin talouskehitystä olisi pitänyt hillitä ja jolloin vaihtotaseen olisi pitänyt olla ylijäämäinen. Tässä on oleellinen syy pankkikriisiimme ja valtiontaloutemme suuriin vaikeuksiin.

Tästä kaikesta hallitusta varoitettiin syksystä 1988 lähtien, jolloin oli selvästi nähtävissä, että taloudellinen kehityksemme oli suistumassa raiteiltaan.

Tästä olen kertonut tarkemmin »On totuuden aika 2.» -kirjassani.¹¹

»Holkerin hallitus

jätti jälkeensä pahan konkurssipesän»

Vuoden 1991 eduskuntavaalien jälkeen Keskusta sai hoidettavakseen pahemman konkurssipesän kuin mitä olimme ennen vaaleja osanneet aavistaa.

Vaaleihin käytessä me vielä luulimme, että valtiontalous olisi ollut kohtuullisessa kunnossa; erityisesti tällä hallituspuolueet olivat vaaleihin saakka kehuskelleet.

Välittömästi vaalien jälkeen kävi ilmi, että ylijäämäiseksi väitetty vuoden 1991 budjetti olikin pahasti alijäämäinen. Tehdyistä säästöpäätöksistä huolimatta alijäämä kohosi yli 30 miljardiin markkaan. Tästä vaje repesi seuraavana vuonna yli 60 miljardiin markkaan, vaikka menoja edelleen tuntuvasti supistettiin. Tänä vuonna jatkuu sama meno, vaikka säästölinjaa on entisestäänkin tiukennettu. Ensi vuosi näyttää yhtä huonolta.

Nykyisellään valtion vuotuiset kokonaismenot ovat yli kolmanneksen suuremmat kuin kokonaistulot. Alijäämä on melko tarkkaan yhtä suuri kuin ne menojen lisäykset, jotka Holkerin hallitus neljässä vuodessa toteutti.

Toinen paha yllätys oli pankkikriisi. Se on osaltaan syventänyt valtiontalouden alijäämää.

Sen me tiesimme, että markka oli raskaasti yliarvostettu ja vaihtotase sen vuoksi pahasti alijäämäinen.

Holkerin hallitus jätti seuraajalleen hyvinä aikoina velkaantuneen kansantalouden, jonka velkaantuminen edelleen jatkui. Se jätti jälkeensä valtiontalouden, jossa oli hirvittävä rakenteellinen alijäämä ja joka oli tästä syystä väistämättä joutuva pahaan velkakierteeseen. Holkerin hallitus jätti seuraajalleen kansantalouden, jonka rakenteen vahvan markan — ylikalliin markan — politiikka oli pahasti vaurioittanut.

En ollut mukana kevään 1991 hallitusneuvotteluissa. Tämä oli minulle aivan uutta: vuodesta 1970 lähtien olin ollut neuvottelemassa kaikkien niiden hallitusten muodostamisesta, joissa Keskusta oli ollut mukana. Sivusta saatoinkin kuitenkin seurata neuvottelujen etenemistä.

Salkkujaon tärkein ratkaisu koski valtiovarainministeriön päällikkyyttä. Olin tästä paikasta vilpittömästi kiinnostunut: se oli muodostettavan hallituksen ylivoimaisesti tärkein tehtävä. Lisäksi epäilin, että presidentti Mauno Koivisto ei ehkä hyväksyisi minua ulkoasiainministeriksi, virkaan, jota valtiovarainmi-

nisterin tehtävän ohella saatoin itselleni ajatella. Iiro Viinanen pyrki valtiovarainministeriksi ja Kokoomus antoi hänelle tuensa. Keskustan oli annettava periksi. Niin minusta tuli jälleen ulkoasiainministeri.

Salkkuja jaettaessa tapahtui kaksi ilmiselvää virhettä: valtiovarainministeriöön ja sosiaali- ja terveysministeriöön tuli kumpaankin vain yksi ministeri. Kummankin ministerin työtaakka on ollut kohtuuton ja asioiden hoito on tästä kärsinyt.

Erityisen valitettavaa on se, ettei hallituksessa ole ollut erillistä vero-, hallinto- ja pankkiministeriä; näinä aikoina sellaista olisi totisesti tarvittu.

»Sitoutuminen vahvan markan politiikkaan oli kohtalokas virhe»

Hallitusohjelmasta tuli kohtalainen. Siihen sisältyi kuitenkin kohtalokas virhe: sitoutuminen silloiseen valuuttakurssiin ja samalla vahvan markan politiikkaan.

Talouspolitiikassa Ahon hallitus oli erimielinen. Pääministeri Aho ja valtiovarainministeri Viinanen toteuttivat linjaa, jota en kaikin osin hyväksynyt. En ollut ainoa toisinajattelija.

Suurin erimielisyys liittyi vahvan markan politiikkaan.

Olin alusta alkaen sitä mieltä, että markan paha yliarvostus olisi ollut purettava mahdollisimman nopeasti ja mieluummin siten, että syntyy tulo-, finanssi- ja valuuttakurssipolitiikan tasapainoinen kokonaisuus.

Kun Ruotsi valuuttaspekulaatioita torjuakseen touko-kesäkuun vaihteessa 1991 kytki valuuttansa ECU:uun, syntyi Suomessa paine tehdä sama ratkaisu. Tässä yhteydessä hallituksen ja Suomen Pankin piirissä syntyi keskustelua siitä, olisiko markan kurssia tässä yhteydessä tarkistettava.

Esko Aho otti minuunkin yhteyttä kysyäkseen kantaani. Mi-

nulla oli vastaus valmiina: ECU-kytkentä ja sitä ennen 12 prosentin devalvaatio.

Aho kuitenkin kertoi, että ainoat siinä vaiheessa esillä olleet vaihtoehdot olivat nolla tai neljä. Viimeksimainitusta olisi Suomen Pankissa syntynyt äänestyspäättös ja se olisi edellyttänyt valuuttaputken kaventamista.

Näistä vaihtoehdoista minäkin suosittelin nollaa. Olin sillä kannalla, että asiaan olisi palattava mahdollisimman pian — esimerkiksi budjettiriihen yhteydessä — jolloin olisi voitu pyrkiä aikaansaamaan laaja kilpailukykyä vahvistava talouspoliittisten ratkaisujen kokonaisuus.

Tällaista vaihtoehtoa ei kuitenkaan yritetty, vaan tavoitteeksi otettiin devalvaation välttäminen toteuttamalla niin sanottu sisäinen devalvaatio eli alentamalla kustannuksia sopimusteitse. Tämä yritys päättyi marraskuussa toteutuneeseen pakkodevalvaatioon.

»Minulle kerrottiin,
että devalvaatiovuoto tuli Ahon lähipiiristä»

Syksyn talouspoliittisissa paineissa syntyi ikävä kärhämä, jossa minut pyrittiin saattamaan huonoon valoon.

Syyskuun lopulla — tulopoliittisten neuvottelujen aikana — pidettiin Keskustan palkansaajapäivät. Pääministeri Aho sanoi siellä, että tuloratkaisuksi riittää nollalinja ja lomataluuralojen poistaminen. Tämä oli vastoin sitä, mistä olin hänen kanssaan keskustellut.

Pidin Ahon esittämää ratkaisua riittämättömänä ja ilmoitin kantani seuraavana torstaina kokoontuneelle puoluehallituksen työvaliokunnalle. Perustelin kantaani sillä, että vientiteollisuus — sekä metsä- että metalliteollisuus — kävivät raskailla tappioilla. Devalvaatiota en kuitenkaan vaatinut enkä esittänyt.

Keskustelua jatkettiin työvaliokunnan seuraavissa kokouksissa. Lokakuun 17. päivänä käyty keskustelu vuodettiin minun kannaltani katsoen kielteisessä muodossa julkisuuteen.

Helsingin Sanomissa kerrottiin kokouslähteisiin viitaten minun esittäneen »kiertoilmauksin, että iso devalvaatio on ainoa keino saada vientiteollisuus vetämään».

Väliotsikon mukaan »Väyrystä pidettiin selkään puukottajana»:

»Kokouksessa olleet keskustan ministerit antoivat Aholle tukensa. Muutamat heistä ihmettelivät, miksi Väyrynen piileskelee kuukausikaupalla, ei kerro näkemysistään hallituksessa, antaa Ahon kantaa vastuun ja puukottaa yllättäen selkään.»

Tosiasiassa Aho oli noina viikkoina omassa ministeri- ja eduskuntaryhmässään käytännöllisesti katsoen yksin: vain hän oli optimisti, vain hän uskoi tulopoliittisen ratkaisun syntyvän ja olevan riittävä. Minulle kerrottiin, että devalvaatioväitteitä koskenut vuoto oli peräisin hänen lähipiiristään.

Pari päivää myöhemmin syntyi Kalevi Sorsan ehdotus tulopoliittiseksi ratkaisuksi. Minultakin pyydettiin kommenttia. Ollakseni täsmällinen ja tullakseni oikein lainatuksi annoin sen kirjallisessa muodossa 22.10.:

»En ole omasta aloitteestani ryhtynyt käymään julkista talouspoliittista keskustelua. Muut ovat saattaneet käyttämiäni puheenvuoroja julkisuuteen ja nekin virheellisesti.

Talouspoliittisella ajattelullani on oma taustansa. Olin hallituksen jäsenenä nostamassa Suomea edellisestä vakavasta lamasta. Tuolloin opin kantapään kaut-

ta sen, että kansantalouden ja kansakunnan menestyminen edellyttää huolehtimista teollisuuden kilpailukyvyistä ja kannattavuudesta. Sittemmin olen johdonmukaisesti pyrkinyt huolehtimaan teollisuuden toimintatiedellytyksistä.

Tapahtunut kehitys osoittaa, että huoleni on ollut perusteltu. 1980-luvulla teollisuuden ja viennin osuudet bruttokansantuotteesta ovat tuntuvasti alentuneet. Tämä on yksi pahimmista Suomen rakenneongelmista.

Viimeisten viidentoista vuoden ajan olen tarkastellut Suomen talouden tilaa ja tulevaisuutta enimmäkseen ulkoasiainministerin virkapaikalta käsin. Kansainvälinen näkökulma auttaa näkemään millaisissa vaikeuksissa me joudumme tulevaisuudessa kamppailemaan. Läntinen integraatiokehitys johtaa siihen, että teollisuutemme mutta myös koko kansantaloutemme ja yhteiskuntamme joutuvat kiristyvään kilpailuun. Kilpailupaineita lisää myös itäisen Euroopan kehitys: siellä tuotetaan yhä enemmän läntiseen tekniikkaan perustuvia edullisia tuotteita. Ja Suomikin joutuu antamaan tulevaisuudessa kasvavassa määrin avustuksia sekä länteen, itään että etelään.

Näissä oloissa Suomen talouden tulisi olla erityisen hyvässä kunnossa. Teollisuutemme kilpailukyvyyn, kannattavuuden ja vakavaraisuuden tulisi olla vahva. Näin ei ikävä kyllä ole. Suurin huolen aihe on se, että keskeinen vientiteollisuus käy raskailla tappioilla. Jatkuessaan tämä olisi Suomelle tuhon tie.

Tämä on se tausta, jota vasten olen talouspolitiikkamme ratkaisuja tarkastellut. Talouspoliittinen näkemyseni pääministerin kanssa tuli esille noin kolme viikkoa sitten, jolloin hän antoi lausunnon, jonka mukaan

tuloratkaisuksi riittää nollalinja ja lomarahojen poistaminen. Olin tästä arviosta eri mieltä ja sanoin sen seuraavalla viikolla puoluehallituksen työvaliokunnan kokouksessa. Keskustelua jatkettiin kahtena seuraavana torstaina. Ja viime viikolla keskustelu vuodettiin virheellisessä muodossa julkisuuteen.

Syntynyt tuloratkaisu on hyvä. Se on karkeasti arvioiden noin kaksi kertaa parempi kuin esillä ollut »nolla-miinus-lomarahat»-linja. Vientiteollisuuden asemaa tämä ratkaisu ei kuitenkaan — ikävä kyllä — riittävästi korjaa. Vientiteollisuuden kilpailukyvyn ja kannattavuuden palauttaminen edellyttää jo luvatus liikevaihtoverojärjestelyn lisäksi myös muita lähinnä veroihin ja maksuihin liittyviä ratkaisuja.»

Olin sitä mieltä, että tuloratkaisun lisäksi tarvittaisiin devalvaatio, mutta sitä en voinut julkisuuteen sanoa. Siksi edellytin vientiteollisuuden kilpailukyvyn parantamista verojen ja maksujen avulla.

Tiesin, että presidentti Mauno Koivisto vaikutti taustalla sekä hallituksen että Suomen Pankin johtoon. Tästä syystä lähetin lausuntoni hänelle tiedoksi; halusin varmistaa sen, että presidentti on oikein informoitu minun ajatuksistani ja siitä, mitä oli tapahtunut. Halusin tällä tavoin myös varjella meidän keskinäisiä suhteitamme, jotka olivat kehittyneet suotuisaan suuntaan.

Lähetekirjeessäni kommentoin tapahtunutta näin:

»Lopuksi vielä pari sanaa viime viikolla syntyneestä talouspoliittisesta hässäkästä. Totesin Sinulle jo viime viikolla, että työvaliokunnassa käydyn luottamuksellisen keskustelun virheellinen vuotaminen julkisuuteen oli taallinen provokaatio. Sittemmin ikävä julkisuus asian

ympärillä on jatkunut. Kun tulin kotiin Luxemburgista, toimittajat pyysivät minulta kommenttia tupo-sopimuksesta. Ollakseni täsmällinen annoin asiasta oheisen kirjallisen lausunnon, jossa tulkitsin tilannetta omalta kannaltani. Aholla on tapahtuneesta toinen tulkinta, jonka hän on puolestaan julkistanut. Keskustelimme asiasta tänään kahteen otteeseen ja sovimme, että julkinen keskustelu tästä asiasta lopetetaan.»

Tämä kärhämä jäi sikseen.

»Oli selvästi nähtävissä, ettei Sorsan esitys paranna vientiteollisuuden kilpailukykyä riittävästi»

Mutta talouspoliittinen tilanne ei rauhoittunut. Vientiteollisuuden vaikeuksista tuli yhä hälyttävämpiä tietoja: oli selvästi nähtävissä, ettei Sorsan esitys paranna sen kilpailukykyä riittävästi. Toisaalta sopimusesityksen läpimeno työmarkkinoilla oli enemmän kuin epävarmaa. Markkinat reagoivat: korot nousivat.

Tästä syystä kirjoitin Esko Aholle 27.10.1991 kirjeen, jossa esitin oman näkemykseni:

»Perjantain tilanne raha- ja valuuttamarkkinoilla antaa minulle aiheen kirjoittaa Sinulle matkalukemiseksi pienen kirjeen. Pelkään näet, että tilanne ei alkavallakaan viikolla rauhoitu. Pahimmillaan saattaa vahingollinen epävarmuus jatkua koko marraskuun ajan.

Levottomuuteen näyttää olevan kaksi syytä. Yhtäältä on vallalla epävarmuutta siitä, saadaanko tehty ratkaisu viedyksi päätökseen. Toisaalta tiedetään, etteivät tehdyt päätökset vielä riitä keskeisen vientiteollisuuden pelastamiseen.

Pubuin perjantaina puhelimessa Jarl Köhlerin kanssa, joka kertoi, että metsäteollisuus tehnee tänä vuonna 6 miljardin markan tappiot. Tehtyjen päätösten jälkeenkin — mukaan lukien piilevän LVV:n palautus — ensi vuodelle ennustetaan 4,5 miljardin markan tappioita. Raskaan metallin tilanne lienee lähes yhtä vaikea.

Olen ollut koko ajan sitä mieltä, että Suomen taloutta ei kyetä nykyisessä tilanteessa järkevästi tervehdyttämään, ellei käytetä myös valuuttakurssipolitiikkaa. Syksyn prosessissa olisi tullut siksi pyrkiä ja päästä devalvaation ja vakauttavan tuloratkaisun yhdistelmään.

Nyt kun tuloratkaisu on osoittautumassa riittämättömäksi, tarvitaan uusia päätöksiä. Valtio voisi keventää teollisuuden kustannuksia vielä joillakin toimenpiteillä, mutta ne suuntautuisivat osittain väärille tahoille. Lisäksi olen enemmän kuin huolissani siitä, että valtiontalouden alijäämä on jo nyt kasvamassa vaarallisiin mittoihin. Raaka totuus on se, että ainoa tuntuva lisäkeino vientiteollisuuden nostamiseksi jaloilleen on devalvaatio.

Jos raha- ja valuuttamarkkinoiden sekava tilanne vielä ensi viikollakin jatkuu ja jos on oletettavissa, että sama tilanne jatkuu koko kuukauden, olisi mielestäni harkittava uusia ratkaisuja. Siltä varalta, että tällainen tilanne syntyy, esitän Sinun harkittavaksesi sitä mahdollisuutta, että talouspolitiikan kokonaisuuteen sisällytetäisiin vielä oikein mitoitettu devalvaatio. Tämä edellyttäisi luonnollisesti tuloratkaisun muuttamista esimerkiksi siten, että palkan alentamisen vaatimuksesta luovuttaisiin ja tyydyttäisiin vain TEL-maksujen siirtoon. Tällainenkin toimenpiteiden kokonaisuus olisi nykyoloissa deflatoorinen eikä siis merkitsisi muutosta halli-

tuksen inflaatiota hidastavaan peruslinjaan. En tietenkään tunne tilannetta työmarkkinoilla niin hyvin, että pystyisin arvioimaan, olisiko ja miten tällainen kokonaisuus vielä aikaansaataavissa. Jätän tämän asian kokonaan Sinun harkittavaksesi.

En ole ymmärtänyt enkä edelleenkään ymmärrä sitä, että markan selvästi ylikorkeasta kurssista tahdotaan pitää hinnalla millä hyvänsä kiinni. Talouden tasapainottaminen vain deflaation avulla vaatii mielestäni kerta kaikkiaan kohtuuttoman taloudellisen, sosiaalisen ja poliittisen hinnan. Lisäksi tämä politiikka pitää sisällään sen riskin, että taloutemme joutuu täysin hallitsemattomaan tilaan. Tästä ovat monet pätevät talousasiantuntijat selvin sanoin varoittaneet.

Toivon, että harkitset esittämäni ajatusta matkasi aikana. Palataan asiaan.»

Lähetin tämän kirjeenkin tiedoksi presidentti Koivistolle. Saatekirjeessä kommentoin syntyneen talouspoliittisen kiistan poliittista puolta:

»Lähetän Sinulle tämän mukana luottamuksellisesti tiedoksi pääministeri Esko Aholle eilen lähettämäni kirjeen. Luonteeni mukaista on se, että kannan asioista laajempaa huolta ja vastuuta kuin mitä asemani välttämättä edellyttäisi. Siksi lähetin tämän kirjeen.

Olen taas joutunut mielestäni ilman omaa syytäni melkoiseen julkiseen riepotteluun. Enhän tehnyt muuta kuin sen, mikä minulle mielestäni kuuluikin: sanoin suljetussa sisäpiirissä kokouksessa käsitykseni harjoitettavasta talouspolitiikasta. Tuloratkaisun syntymisen jälkeen en voinut olla kommentoimatta. Tein sen varovaisuus-

syistä kirjallisena lausuntona, jonka kopion Sinulle aikaisemmin lähetin.

Monista paksuista julkisuuden väitteistä paksuin on ollut se, että olisin pyrkinyt hallituksen kaatamiseen. Minä olen enemmän kuin tyytyväinen nykyiseen asemaani ja nykyisiin tehtäviini. Jos hallitus vaihtuisi, minun asemani voisi vain huonontua. Olen nykyisen hallituksen varmin tukimies. Juuri siksi olenkin kantanut huolta hallituksen talouspolitiikan onnistumisesta.»

Esittämäni mahdollisuuteen ei tartuttu. Sorsan sopimusehdotusta yritettiin viedä päätökseen, mutta rahamarkkinoiden epäluottamus sen toteutumiseen ja sen riittävyteen johti lopulta markan pakkokellutukseen ja devalvaatioon.

Paljolta vahingolta olisi välttytty, jos markan yliarvostus olisi purettu aikaisemmassa vaiheessa ja hallitulla tavalla. Vienti ja teollisuustuotanto olisivat alkaneet elpyä aikaisemmin ja valuuttakeinottelijat olisivat jääneet nuolemaan näppejään.

»Vahvan markan politiikka oli yhteinen julkinen itsepetos»

Syksyllä 1991 minua arvosteltiin voimakkaasti julkisuudessa. Vaikka korot olivat korkealla harjoitetun virheellisen talouspolitiikan vuoksi, syytettiin tästä minua, joka olin uskaltanut sanoa tämän totuuden oman puolueeni sisäpiirin kokouksessa.

Marraskuun lopulla annoin Turun Sanomille ja Savon Sanomille talouspoliittisen haastattelun, joka julkaistiin 23. marraskuuta. Vastasin siinä niille, jotka olivat minua pitkin syksyä potkiskelleet:

»— Jo pitkään oli nähtävissä, ettei Suomen talouden ajankohtaisia tasapaino-ongelmia voida ratkaista, jos

valuuttakurssipolitiikkaa ei lainkaan käytetä. Elävä elämä on nyt osoittanut sen todeksi, Väyrynen toteaa.

Hänen mielestään Suomessa harjoitettu vahvan markan talouspolitiikka on perustunut 'yleiseen ja julkiseen itsepetokseen'. — Meillä oli aikanaan ulkopolitiikassa vain yksi oppi. Eri mieltä olleita lyötiin nuijalla päähän. Nyt talouspolitiikkaan on syntynyt samanlainen tilanne. On vain yksi oppi. Jos toisin ajattelee, on heti väärässä. — Kuitenkin tämä oppi on ollut väärää. Käytännön elämä osoitti, että täysin kiinteä valuuttakurssipolitiikka ei nykyisissä oloissa menestynyt. Talouselämän asiantuntijat kauttaaltaan tiesivät, ettei markan aikaisempi kurssi voinut kestää.

Väyrysen mielestä devalvaatiota vaatineiden joukossa oli myös 'spekulanteja ja pelureita'. Pääosin markan arvon alentamista vaatineet henkilöt ovat hänen mukaansa toimineet vastuuntuntoisesti ja tilanteen edellyttämällä tavalla.»

Arvostelin myös devalvaation jälkeistä talouspoliittista keskustelua:

»— Julkisesta keskustelusta saa tällä hetkellä sen käsityksen, että Suomessa kaikki olisi hyvin, jos jotkut epämoraaliset ihmiset eivät olisi lähteneet spekuloidaan ja ajaneet itsekkäistä syistä devalvaatiota läpi. — Totuus on toisennäköinen. Meillä yritettiin sellaista talouspoliittista ratkaisua, joka olisi ollut muuten hyvä, mutta vientiteollisuus olisi romahtanut. Suomen kansantalouden etu on kuitenkin menestyvä vientiteollisuus. Minkään väestöryhmän tulokehitys ei voi olla suotuista, jos vientiteollisuus ei menesty. Tässä se itsepetoksen ydin on ollut.»

Haastattelusta syntyi voimakas keskustelu, jolla selvästi pyrittiin lyömään kiilaa minun ja presidentti Koiviston keskinäisiin suhteisiin. Myös haastattelun ulospanossa rakennettiin vastakkainasettelua minun ja presidentin välille.

Tästä syystä kommentoin haastattelua Koivistolle 2. joulukuuta 1991 lähettämässäni kirjeessä.

»Matkasi aikana syntyi kärhämä, joka oli minulle melkoinen yllätys. Annoin Turun Sanomien taloustoimittajalle jo aikoja sitten sovitun haastattelun. Vastasin haastattelussa niille, jotka hieman aikaisemmin olivat lyöneet minua kuin vierasta sikaa. Juttu herätti yllättävän kiivaan reaktion. Eniten minua harmitti se, että minun lausuntoni tulkittiin erimielisyydeksi Sinun kanssasi. Torjuin tämän tulkinnan tuoreeltaan.

Jälleen julkisuudessa arvioitiin motiivejani ja puhuttiin presidenttipelistä. Tälle ei näytä voivan mitään. Tosiasiassa ajatukseni käyvät toiseen suuntaan. Olen kovin epäilevä, olenko edes käytettävissä presidenttiehdokkaaksi. Sitä paitsi olen jo pitkään olettanut Sinun olevan edelleen ehdokkaana ja jatkavan presidenttinä.»

Tällainen oli suhtautumiseni presidentinvaaleihin joulukuussa 1991. Siinä vaiheessa ei vielä ollut mitään tietoa Koiviston omista suunnitelmista. Mahdollisen oman ehdokkuuteni suhteen olin empivällä kannalla. Tällä viestilläni halusin osoittaa Koivistolle, että lehdistön väitteet minun toiminnastani ja sen vaikutuksista olivat perättömiä.

Keskustelua Suomen suhteesta Euroopan talous- ja rahaliittoon

Ajankohtaisen valuuttakurssipoliittisen tilanteen yhteydessä aloin pohdiskella myös asian periaatteellista puolta. Näköpiirissä oli se mahdollisuus, että Suomi hakisi Euroopan yhteisön jäsenyyttä, jolloin joutuisimme ottamaan kantaa siihen, olisimeko mukana EMU:ssa, Euroopan talous- ja rahaliitossa.

Ajatteluni lähtökohtana oli syvä epäily EMU-suunnitelman realiteetista. Perehdyin talous- ja rahaliittoa koskeviin suunnitelmiin marraskuussa 1990, jolloin olin mukana pankkivaltuusmiesten vierailulla Brysseliin. Matkalta palattuani kirjoitin keskustalehtiin kolumnin, jossa toin ilmi epäilyni:

»Monet asiantuntijat ovat pitäneet Euroopan talous- ja valuuttaunionin nopeaa muodostumista itsestäänselvyytenä nyt, kun siitä on tehty poliittinen periaatepäätös. Päällisin puolin näyttää siltä, että unionin nopeaa toteutumista vastustaa vain Iso-Britannia. Pinnan alla vaikuttavat kuitenkin myös toisensuuntaiset voimat.

Poliittinen paine talous- ja valuuttaunionin nopeaan toteuttamiseen liittyy Saksan yhtymiseen. Eräät muut Euroopan Yhteisöjen jäsenmaat tahtoisivat 'sitoa' vahvistuvan Saksan tiiviiseen yhteistyöhön itsensä kanssa. Saksa puolestaan tahtoo osoittaa olevansa 'hyvä eurooppalainen', joka yhtymisestään ja itäisen yhteistyönsä voimistumisesta huolimatta haluaa olla tiiviisti mukana EY:n kehittämisessä.

Tulevaisuudessa vaikeudet tulevat väistämättä esiin. Saksa tulee varmasti asettamaan tiukat yksityiskohtaiset ehdot valuuttaunionin toteuttamiselle. Saksan keskuspankki on käytännössä jo nyt Euroopan todellinen kes-

kuspankki ja Saksan marka on jo nyt johtava eurovaluutta. Saksa on valmis luopumaan nykyisestä asemastaan vain siinä tapauksessa, että yhteinen keskuspankki ja valuutta ovat sen talouden kehitykselle vähintään yhtä hyvät kuin nykyinen järjestelmä.

Monelle jäsenmaalle valuuttaunioni aiheuttaa melkoisia ongelmia. Rahapoliittisen yhteistyön tiivistyessä jäsenmaiden finanssi- ja tulopoliittinen itsenäisyys kaventuu. Taloudenpidoltaan vähemmän kurinalaisissa maissa yhteinen rahapolitiikka saattaa johtaa taloudellisen kehityksen hidastumiseen, suureen työttömyyteen ja muuttoliikkeeseen vahvimmin kasvaville keskusaluille. Nämä seikat aiheuttavat kasvavaa vastarintaa monissa EY:n jäsenmaissa.»

Näin kirjoitin siis runsas vuosi ennen Maastrichtin sopimuksen allekirjoittamista. Samoihin aikoihin olin valmis lyömään vetoa siitä, etten tulisi näkemään päivää, jolloin Englannin puntaa ei enää olisi. Vaikka pidin EMU:n toteutumista hyvin epävarmana, käytin sitä koskevaa suunnitelmaa yhtenä perusteluna vastustaa Suomen jäsenyyttä EY:ssä.

Lokakuun lopulla 1991 presidentti Koivistolle kirjoittamassani kirjeessä otin esille myös sen, kuinka Suomi voisi menestyä EY:n talous- ja rahaliitossa:

»Olen viime aikoina pohtinut yleisemminkin täysin kiinteän valuuttakurssin politiikan soveltuvuutta Suomelle. Integraation logiikka johtanee siihen, että Suomi on — vaikka me muuhun pyrkisimmekin — yhä riippuvaisempi metsätaloudesta ja siihen liittyvästä muusta teollisuudesta. Metsäteollisuus tulee vastaisuudessaakin olemaan hyvin subdanneberkkää. Näistä syistä kansan-

talouteemme syntyy aika-ajoin vahvoja buumeja, jolloin kustannuskehitys väistämättä karkaa käsistä. Ja buumin jälkeen joudumme laskukauteen, jonka aikana meidän tulisi lihakirveellä leikata kustannuksia. Onko meidän mahdollista luoda näiden heilahtelujen edellyttämää si- säistä joustoa, jolla voisimme aikaansaada tasaisen ta- lous- ja työllisyyskehityksen? Eikö meidän pitäisi voida tulevaisuudessakin käyttää myös revalvaatiota ja deval- vaatiota heilahtelujen vaimentamiseen. Kun meidän on ilmeisesti kuitenkin ankkuroiduttava nykyistäkin voi- makkaammin eurooppalaiseen raha- ja valuuttajärjestel- mään, olisi tärkeää ylläpitää joustoa avaran valuuttaput- ken avulla; putkea olisi siis pikemminkin avarrettava kuin supistettava. EY-jäsenyyteen tulevaisuudessa liitty- vät yhteinen valuutta ja keskuspankki tuntuvat sopivan Suomen kaltaiselle maalle perin huonosti. Tässä suhtees- sa poikkeamme epäeduksemme kai kaikista muista Eu- roopan maista Islantia lukuunottamatta.»

Kun hallituksessa käsiteltiin EY-jäsenyyden hakemiseen liitty- vää tiedonantoa eduskunnalle, nostin esille ne ilmeiset vaikeu- det, joihin joutuisimme, jos olisimme mukana EMU:n kolman- nassa vaiheessa. Asiaan ei tuolloin ehditty tarkemmin paneutua, joten tiedonantoon kirjattiin, että EMU:n talous- ja rahayhteis- työn vaikutukset Suomen kansantalouteen ja talouspolitiikkaan selvitetään.

Pidin tärkeänä, että tästä kysymyksestä saataisiin aikaan jul- kista keskustelua. Kauppalehden OPTIO:n maaliskuussa 1992 julkaisemassa haastattelussa pohdiskelin Suomen talouden eri- tyisongelmia ja toin esiin mahdollisuutta joustavaan valuutta- kurssipolitiikkaan:

»Joustavuus valuuttakurssipolitiikassa olisi Väyrysen mukaan tapa, jolla Suomi voisi päästä parempaan tulokseen kuin yrittämällä väkisin ylläpitää täysin kiinteää valuuttakurssia.

Väyrynen kieltää kuitenkin puhumasta devalvaatiopolitiikasta.

— Yleisessä kielenkäytössä esiintyy paljon epätarkkuuksia. Täysin kiinteän valuuttakurssipolitiikan vaihtoehtona nähdään vain devalvaatio-inflaatio -politiikka.

Väyrynen itse puhuu joustavuudesta.

— Suomen kansantalouden rakenteeseen sopisi erittäin hyvin se, että meillä olisi kiinteä keskimääräinen valuuttakurssi suhteessa Eurooppaan. Mutta valuuttaputken sisällä olisi joustoa, kansallista liikkumavaraa.

Tämän liikkumavaran sisällä voisi valuutan arvoa muuttaa edelleen. Tätä Väyrysen joustoksi nimittämää valuuttakurssipolitiikkaa on ennen kutsuttu devalvoimiseksi ja revalvoimiseksi.»

Korostin haastattelussa, että jos menemme mukaan yhteiseen keskuspankkiin ja valuuttaan, ei paluuta enää ole. Sen jälkeen olisimme menettäneet kansallisen liikkumavaramme. Edellytin, että selvitämme jo ennen jäsenyysneuvotteluja, mitä EMU:n eri vaiheet meille merkitsevät ja mikä olisi se talouspolitiikka, jolla tulisimme toimeen. Vaadin, että ongelmista on keskusteltava jo jäsenyysneuvotteluissa; EY:n suuntaan tulee olla avoin ja rehellinen:

»Puheeksi on otettava tiedossa olevien ongelmien lisäksi myös sellaiset asiat, joista voi tulla ongelmia.

— Jäsenyysneuvotteluissa on selvitettävä kaikki

mahdolliset ongelmat joita voi tulla eteen. Muuten me pudotamme itse rimaa ja pyrimme vain sisään yhteisöön, sanoo Väyrynen.

Ongelmien peittelystä voi seurata vaikeuksia myöhemmin, varoittaa Väyrynen. Suomi joutuisi huonoon valoon, jos se ei EY:n jäsenenä pystyisikään käyttäytymään odotetulla tavalla.»

Esitin, että Suomen olisi turvauduttava varaumaan, ellei joustavan valuuttakurssipolitiikan korvaavaa talouspoliittista asetta keksitä:

»— Jos osoittautuu, että EMU:n kolmas vaihe on meille ongelmallinen, olisi jo jäsenyysneuvottelujen yhteydessä pyrittävä siihen, että meillä olisi samantapainen varauma kuin Iso-Britannialla, eli me voisimme vielä erikseen harkita tähän EMU:n kolmanteen vaiheeseen mukaanmenoa.»

Katsoin, että EMU:n kaksi ensimmäistä vaihetta eivät ole meille mahdottomia, vaan pikemminkin välttämättömiä. Toisaalta en uskonut EMU:n kaikkien vaiheiden toteutuvan ainakaan aiotussa aikataulussa.

Haastatteluni lähtökohtana oli ärtymys siihen, että ekonomistit puhuivat vain EMU-yhteistyön hyvistä puolista ja sivuuttivat kokonaan siihen liittyvät ongelmat. Tähtäsin kannanotoillani siihen, että syntyisi keskustelua siitä talouspolitiikasta, jolla voisimme olla EMU:n kolmannessa vaiheessa mukana:

»— Ekonomistien pitää nyt kertoa, mitä olisi se talouspolitiikka, jolla me voisimme tulla toimeen jos olemme mukana EMU:n kolmannessa vaiheessa.»

Haastatteluun sisältyi myös selvä kannanotto ajankohtaiseen valuuttakurssipolitiikkaan:

»— Uutta devalvaatiota ei nyt enää tarvita, vaan käynnistetyllä tulo- ja finanssipolitiikalla saadaan riittävät tulokset aikaan.»

»Talouspoliittinen keskustelu
tuo mieleen keskiajan noitavainot»

OPTIO:n kansi lanseerasi haastattelun harhaanjohtavalla tavalla. Siinä minut leimattiin ikuisiksi D-mieheksi.

Tästä haastattelusta syntyi voimakas keskustelu, joka — ikävä kyllä — meni pahasti pieleen. Minun väitettiin haastattelussa vaatineen devalvaatiota tai ainakin kannattaneen devalvaatio-inflaatio -politiikkaa.

Asiasta syntyi keskustelua myös eduskunnassa hallituksen EY-tiedonantoa käsiteltäessä. Tässäkin keskustelussa minua syytettiin devalvaation ajamisesta ja devalvaatio-inflaatio -politiikan tukemisesta. Ja tietysti myös väitettiin, että korot olivat tämän vuoksi korkealla.

Vastasin syytöksiin ja lopetin puheenvuoroni arvostelemalla Suomessa ja myös eduskunnassa käytävän talouspoliittisen keskustelun tasoa:

»On sinänsä masentavaa, että Suomi on historiansa ehkä pahimmassa taloudellisessa kriisissä tekemässä ratkaisua (EY-jäsenyys), joka merkittäväällä tavalla vaikuttaa siihen, millaista talouspolitiikkaa me voimme harjoittaa, ja tässä tilanteessa vakavaksi tarkoitettu ja aika pitkälle mietitty talouspoliittinen puheenvuoro saa kohtelun, joka tuo mieleen noitavainot keskiajalla. Täl-

tä pohjalta ei talouspolitiikkaa Suomessa voida hoitaa. Ulkopoliittinen keskustelu Suomessa on jo vapaata. Toivon, että myös talouspoliittinen keskustelu vapautuisi.»

Eduskuntakeskustelussa minulta kysyttiin, mikä voisi olla EMU-yhteistyön vaihtoehto. Vastasin, että se voisi olla silloisen periaatteellisen tilanteen säilyminen: kytkentä eurovaluuttaan ja riittävä liikkumavara valuuttaputken sisällä. Muistutin siitä, että esimerkiksi Iso-Britannian ja Portugalin valuuttaputki oli silloin 12 prosentin suuruinen.

Helsingin Sanomat raportoi muiden lehtien tapaan eduskunnassa käydystä keskustelusta. Pääkirjoituksessaan Helsingin Sanomatkin tulkitsi minun puhuneen devalvaation puolesta, syytti minua korkojen korkeudesta ja yhtyi niihin, jotka halusivat vaihtaa talouspoliittista keskustelua:

»Ulkoministerin myötämieliset devalvaatioajatukset aiheuttivat jo hämminkiä rahamarkkinoilla, kun ne tulevat yhtä aikaa metsäteollisuuden tappiolukujen kanssa. Arvovaltaiselta taholta annetut lausunnot nostavat tämän päivän maailmassa herkästi korkotasoa, mikä puolestaan heikentää pankkien ja yritysten tilaa. Syksyinen devalvaatio nosti jo korkotasoa ja teki myös Suomesta kansainvälisesti epäluotettavan maan. Pienikin vihje käynnistää nyt nopeasti uudet spekulatiot. Sen Väyrynen toki tietää, mutta haluaa ilmeisesti jälleen ottaa riskin.»

Paavo Väyrysen ehdotus Suomen talousstrategiaksi

Kun ekonomistien suunnalta ei kuulunut ehdotuksia EMU-jäsenyyden oloihin soveltuvaksi talouspolitiikaksi, päätin esittää julkisuudessa omia ajatuksiani puheessa, jonka pidin EVA:n järjestämässä tilaisuudessa toukokuussa 1992.

Lähdin liikkeelle analysoimalla Suomen talouden erityispiirteitä ja niistä johtuvia erityisongelmia:

»Suomen talousstrategian keskeisenä tavoitteena tulee tulevaisuudessakin olla teollisuustuotantomme monipuolistaminen ja sen suhdanneherkkyyden vähentäminen. Meillä tulee olla määrätietoinen teknologia- ja teollisuuspolitiikka mm. elektroniikka- ja bioteknisen teollisuuden kehittämiseksi. Teollisuutemme kokonaisuutena monipuolistamisessa emme voi kuitenkaan luottaa kovin hyviin tuloksiin, sillä integraation logiikka johtanee pikemminkin siihen, että ainakin pienemmät kansantaloudet erikoistuvat vahvimille alueilleen ja siten yksipuolistuvat. Niinpä meidän on varauduttava siihen, että taloutemme suhdanneherkkyys säilyy osapuulleen samankaltaisena kuin tähänkin saakka.

Ongelman ydin on siinä, että voimakkaissa noususuhdanteissa meidän kustannus- ja hintatasomme pyrkii nousemaan kilpailijamaita nopeammin. Nousun taituttua kärjistyy yritysten heikentynyt hintakilpailukyky helposti kannattavuuskriisiksi, mikä syventää laskusuhdannetta ja saattaa pahimmillaan johtaa syvään lamaan. Sekä nousua että laskua jyrkentää se, että metsäteollisuustuotteiden maailmanmarkkinahinnat vaihtelevat voimakkaammin kuin muiden teollisuustuotteiden keskimääräiset hinnat.

Tähän mennessä suhdannevaihteluja ja niiden synnyttämiä ongelmia on hoidettu ennen muuta valuuttakurssipolitiikan avulla. Valuuttakurssipolitiikkaa ei ole kyetty käyttämään riittävästi ylikuumenemisen estämiseen noususuhdanteissa, jolloin korjaukset on jouduttu tekemään hyvin suurina toiseen suuntaan: Suomen taloudessa on ollut vallalla inflaatio-devalvaatiokierre.

Liittyessään EMU:n toiseen ja erityisesti kolmanteen vaiheeseen Suomi joutuu luopumaan kokonaan omasta valuuttakurssi- ja rahapolitiikastaan. Ellemme me kykene kehittämään muita talouspolitiikkamme instrumentteja suhdannevaihtelujen hallitsemiseen, joudumme tilanteeseen, jossa vaihtelut tuotannossamme ja työllisyydessämme olisivat hyvin voimakkaat ja Suomen kustannus- ja hintatasolla olisi taipumus nousta ylikorkeaksi. Näissä oloissa maamme ei olisi houkutteleva investointikohde. Todennäköisesti taloutemme kasvuvauhti jäisi tällöin alhaiselle tasolle ja työttömyysasteemme olisi pysyvästi hyvin korkea.

Kun arvioidaan Suomen mahdollisuuksia selviytyä taloutensa jyrkistä heilahteluista ja niiden seurauksista, on muistettava myös meidän perifeerinen sijaintimme ja taloutemme suhteellisen alhainen tuottavuus. Kylmän ilmaston, harvan asutuksen ja syrjäisen sijaintimme vuoksi meillä on korkeammat kustannukset kuin kilpailijoillamme. Kun lisäksi tuottavuutemme on alhaisempi kuin tehokkaimmissa Keski-Euroopan maissa, tulee meidän yleisen kustannustasomme olla alhaisempi kuin niiden. Ellemme kykene ylläpitämään riittävän alhaista ja vakaata kustannus- ja hintatasoa, emme kykene käyttämään täysimääräisesti hyödyksi omia voi-

mavarojamme. Niin sanottu Teksas-ilmiö täällä Pohjo-
lan periferiassa olisi kohtalokas.»

Jotta voisimme välttää tällaisen tulevaisuuden, meidän tuli kes-
kustella perusteellisesti siitä, millaista olisi taloudenpitomme sit-
ten kun olemme EY:n jäsen. Näillä pohdinnoilla totesin olevan
kiire, sillä ne vaikuttavat jo jäsenyysneuvotteluihin. Jos tulemme
siihen lopputulokseen, että mukanaolo talous- ja rahaliitossa ai-
heuttaa meille muita maita suurempia sopeutumisongelmia, on
meidän tavalla tai toisella pyrittävä aikaansaamaan itsellemme
tarvitsemaamme talouspoliittista liikkumavaraa.

Kerroin, että hallitus on tietoinen niistä ongelmista, joita EY-
jäsenyys saattaa aiheuttaa meidän talouspolitiikallemme: edus-
kunnalle annettuun EY-tiedonantoon sisältyy ilmoitus, että näi-
den kysymysten selvittelyä jatketaan.

Viittasin puheessani mm. maaliskuussa ilmestyneessä OP-
TIO-lehdessä julkaistuun haastatteluuni, jossa olin omalta osal-
tani pyrkinyt virittämään keskustelua. Puolustauduin jälleen
haastattelusta esitettyjä vääriä tulkintoja ja syytöksiä vastaan:

»Tiukkasin...haastattelussani ekonomisteilta ehdotuk-
sia siitä, kuinka voisimme hoitaa talouttamme sitten,
kun olisimme mukana EMU:n kolmannessa vaiheessa.
Keskustelu ei lähtenyt kuitenkaan liikkeelle — ehkä
osittain sen vuoksi, että haastattelu leimattiin julkisuu-
dessa tueksi devalvaatiopolitiikalle. Tämä on täysin
väärä leima. Olen ollut ja olen vakaan markan kannat-
taja. Julkisilla kannanotoillani ja myös OPTIO-lehden
haastattelullani olen pyrkinyt nimenomaan siihen, että
löydettäisiin keinot yritystemme kilpailukyvyyn turvaa-
van kustannus- ja hintatason ylläpitämiseen ja siten va-
luuttakurssimme vakauden turvaamiseen. OPTIO-leh-

den haastattelun pääteema oli kuitenkin kysymys Suomen talouspolitiikasta sen jälkeen kun olemme mukana EY:n talous- ja rahaliitossa.»

Kysyin puheessani, miten hillitsemme EY:n jäsenenä taloutemme ylikuumenemista noususuhdanteissa ja kuinka taas lievitämme yritysten kilpailukyky- ja kannattavuusongelmia laskusuhdanteissa. Mitä finanssipolitiikan välineitä on käytettävissä? Olisiko tulokehitykseen saatavissa suhdannekehitystä tasaavaa joustavuutta uudistamalla työmarkkinajärjestelmää?

Annoin itse kysymyksiini kolme vastausta, osan niistä kysymyksen muodossa:

»Suhdannevaihteluihin liittyvien taloudellisten ongelmien ydin näyttää olevan se, että ansiotaso ja hinnat joustavat helposti ylöspäin noususuhdanteessa, mutta jousto alaspäin laskusuhdanteessa on hyvin vähäistä. Voitaisiinko esimerkiksi ajatella, että palkkoissa olisi tuntuva yrityksen tulokseen sidottu osa, joka vaihtelisi suhdannetilanteen mukaan? Voisiko puun hinta vaihdella samaan tapaan? Olisiko löydettävissä keino ulottaa vastaava jousto myös suljetuille sektoreille? Ajan oloon tällainen joustavuus johtaisi suotuisampaan ansio- ja työllisyyskehitykseen kuin nykyinen jäykkä järjestelmä.

Toinen mahdollisuus suhdannekehityksen tasaamiseen voisi olla finanssipoliittisten välineiden kehittäminen.

Yritysverotuksen tai välillisten verojen tasoa on ilmeisesti vaikea käyttää suhdanteiden tasaamiseen. Sen sijaan henkilöihin kohdistuvan tuloverotuksen säänteleminen voisi olla paremmin mahdollista. Noususuhdanteessa verotusta tiukennettaisiin ja laskusuhdan-

teessa vastaavasti kevennettäisiin. Julkisessa taloudessa tulisi pyrkiä vakaaseen menokehitykseen: noususuhdanteessa budjettien tulisi olla ylijäämäisiä, jolloin julkinen velka supistuisi — laskusuhdanteessa budjetit voisivat vastaavasti olla alijäämäisiä. Vaikka julkisten menojen taso muutoin pyrittäisiin pitämään vakaana, voitaisiin julkiset investoinnit pyrkiä ajoittamaan suhdannekehitystä tasaavalla tavalla. Yksityisten investointien ajoittamiseen voitaisiin vaikuttaa verotuksellisin keinoin. Tällainen verotuksen, julkisen velan ja julkisten investointien sääntely voisi muodostaa varsin tehokkaan välineen suhdanteiden tasaamiseksi.

Kolmas periaatteellinen keino voisi olla EY:n yhteisten rahastojen kehittäminen siten, että niitä voitaisiin käyttää myös sellaisten jäsenmaiden tukemiseen, joiden rakenteellisena ongelmana on taipumus jyrkkiin suhdannevaihteluihin. Tämä tuki voisi kohdistua esimerkiksi taloutta vahvistaviin ja monipuolistaviin investointeihin laskusuhdannevaiheissa. Tämä tuki voisi täydentää sitä EY:n tukea, jonka Suomi voisi saada pohjoisen sijaintinsa ja muiden luonnonolosuhteiden perusteella maataloutensa ja aluepolitiikkansa rahoittamiseen.»

Tämä puhe sai julkisuudessa asiallisen vastaanoton. Utisoinnissa tosin tulkittiin minun tukeni vakaalle markalle linjan muutokseksi. Tällä tavoin tulkitsi puhettani myös Helsingin Sanomien pääkirjoitus, jossa todettiin minun »linjantarkistukseni» aiheelliseksi, »jotta hallitus saa uskottavuutta ja puheet ja teot vastaavat toisiaan».

EVA-päivän puheeni otettiin hyvin vastaan myös talouselämän ja ammattiyhdistysliikkeen suunnalla. Ammattiyhdistysvä-

keä viehätti erityisesti ajatukseni siitä, että tarvitsisimme tulevaisuudessakin järjestäytyneitä työmarkkinoita ja ammattiyhdistysliikettä.

Heinä-elokuun vaihteessa 1993 Euroopan valuuttamekanismi (ERM) murtui ja useimmille Euroopan valuutoille päätettiin sallia 30 prosentin liikkumaväli. Tämä osoitti oikeaksi sen arvioidon, jonka esitin jo syksyllä 1990: EMU-suunnitelma ei ollut realistisella pohjalla. Eurooppa on taloudellisessa mielessä liian heterogeeninen, jotta kiinteät kurssit voisivat toimia.

Tiiviin valuuttayhteistyön kariuduttua päädyttäneen siihen, että Saksan markasta tulee yhä selvemmin hallitseva eurovaluutta. Se saavuttaa Euroopassa samankaltaisen aseman kuin Yhdysvaltain dollarilla on koko maailmassa. D-markkaa ryhdytään käyttämään yhä yleisemmin kaupankäynnin välineenä. Kansalliset valuutat tietysti säilyvät edelleen.

Keskustelua korkosääntelystä ja -säännöstelystä

Keväällä ja kesällä 1992 talouspolitiikan vakavaksi ongelmaksi muodostui korkea korkotaso. Talousoppineet väittivät, että korot alenevat tiukalla tulo- ja finanssipolitiikalla. Tästä syystä budjettiriihikin aiennettiin kesäkuulle. Tiukkojen säästö päätösten uskottiin alentavan välittömästi korkoja.

Niin ei kuitenkaan käynyt. Näytti ilmeiseltä, etteivät talousoppineiden teoriat pitäneetkään paikkaansa. Suomen talous oli niin pahasti häiriintynyt, että tarvittaisiin epätavallisia keinoja sen tervehdyttämiseen.

Heinäkuun 3. päivänä 1992 julkaistiin Suomenmaassa artikkelini »Talouspolitiikan työnjako». Arvostelin siihen saakka sovellettua talouspolitiikan työnjakoa ja ennen muuta keskuspankin roolia siinä. Kertasin ne virheet, joita Suomen Pankki oli tehnyt yhtäältä rahamarkkinoiden vapauttamisen yhteydessä ja

toisaalta toteuttaessaan vahvan markan politiikkaa.

Varsinainen kärki kohdistui kuitenkin keskuspankin rooliin ajankohtaisen pankki- ja rahamarkkinakriisin hoitamisessa:

»Lain mukaan Suomen Pankin päätehtävä on pitää maamme rahaolot vakaalla kannalla. Keskuspankin tulee siis huolehtia rahoitus- ja pankkijärjestelmämme vakaudesta ja toimintakyvystä.

Nyt olemme joutuneet kriisiin, jonka syntymiseen ovat oleellisella tavalla vaikuttaneet keskuspankin tekemiset ja tekemättä jättämiset. Pankkikriisin ensimmäisen vaiheen Suomen Pankki hoiti itse, mutta toisen vaiheen lasku lähetettiin hallitukselle. Tämä kasvattaa budjettialijäämää, lisää valtion velkaa ja johtaa entistäkin ankarampiin menosäätöihin.

Sopiikin kysyä, onko pankkikriisiä hoidettu talouspolitiikan työnjaon periaatteiden mukaisesti. Lisäksi on syytä kysyä, onko hallituksen syytä ottaa itselleen enää lisätaakkaa tehtävistä, jotka kuuluvat ensi sijassa keskuspankille.»

Esitin, että Suomen Pankin tulisi nykyisessä todella vakavassa kriisitilanteessa ottaa talouspolitiikasta laajempi vastuu kuin mitä se on nyt itselleen omaksunut. Ehdotukseni oli:

»Nykyisessä tilanteessa myös epätavalliset toimenpiteet voivat olla perusteltuja. Nyt kun pankeja tuetaan veronmaksajien rahoilla, on syytä harkita esimerkiksi jonkinasteisen korkosäätelyn toteuttamista.»

Korkosäätelystä oli keskusteltu hallituksen piirissä, mutta valtiovarainministeriö oli sen torjunut. Tästä syystä katsoin välttä-

mättömäksi käynnistää julkista keskustelua, joka kypsyttäisi yleistä mielipidettä ja päättäjiä tähän ratkaisuun.

Kirjoitukseni käynnisti keskustelun, joka meni aivan hakoteille. Valtiovarainministeri Iiro Viinanen esiintyi Helsingin Sanomien palstoilla:

»Viinasen mukaan Suomi ei voi edes ajatella korkosäännöstelyä solmittuaan Eta-sopimuksen ja haettuaan EY:n jäsenyyttä.

'Tähän yhtälöön ei sovi paluu 1970-luvun säännöstelypolitiikkaan. Minä jätän Väyrysen kannanoton kesäpuheen arvoon', Viinanen sanoo.

Viinasen mukaan kaikki toimenpiteet on suunnattava markkinakoron pudottamiseen, jota puheet korkosäännöstelystä vaikeuttavat. 'Voi vain kysyä mikä on perimmäinen motiivi tässä asiassa taas kerran', Viinanen ihmettelee.»

Samassa Helsingin Sanomien uutisjutussa täsmensin ehdotustani. Korostin, että kysymys olisi tilapäisestä toimenpiteestä, johon turvauduttaisiin vain silloisen korkokriisin ajaksi:

»— Jollain toimenpiteellä pitäisi päästä siihen, että talletuksille ei maksettaisi tiettyä prosenttia korkeampaa korkoa. Se voisi tapahtua joko pankkien keskinäisellä sopimuksella tai muulla tavalla. Tällä voitaisiin päästä siihen, että lainakorot voisivat alentua.

— Minun käsitykseni on se, että jos korkein talletuskorko olisi jotain kymmenen prosentin luokkaa, se ei merkitsisi sitä, että pääomia pakenisi ulkomaille, koska ei mistään muualta saa tällaista tuottoa.»

Esitin sen arvion, että ylimpien talletuskorkojen sääntely alentaisi myös markkinakorkojen tasoa.

Turun Sanomissa julkaistussa haastattelussa myös Suomen Pankin johtokunnan jäsen Matti Vanhala — Viinasen tapaan — tulkitsi minun tarkoittaneen **paluuta korkosäännöstelyyn**. Juttu oli otsikoitu: »Korkosäännöstely loisi mustan rahan markkinat». Haastattelussa Vanhala sanoi:

»— Säännöstely ei ole talouspolitiikkaa, vaan sen puutetta. Korostaisin mitä voimakkaimmin sitä, että Suomi ei voi kelata itseään takaisin minkäänlaiseen säännöstelyyn. Sillä olisi hirvittäviä sivuvaikutuksia.

Suomen elinkeinoelämän raastavimpaan ongelmaan, ennätysmäisiin reaalikorkoihin, säännöstelytoimilla on Vanhalan mukaan vain heikentävä vaikutus.

— Pakkotoimet tuhoaisivat kansainvälisten rahamarkkinoiden luottamuksen ja olisivat omiaan nostamaan korkotasoa. Korkosäännöstely veisi myös mahdollisuuden rahamarkkinoiden kehittämiseen.»

Keskustan tuki korkosääntelylle

Keskustan ministeriryhmä ja puoluehallituksen työvaliokunta kokoontuivat 7. heinäkuuta 1992. Tämä kokous antoi tukensa sääntelyehdotukselleni. Tarvittavia päätöksiä päätettiin ryhtyä valmistelemaan.

Julkisuuteen asia syötettiin kuitenkin aivan toisin. Selkeintä oli Iltalehden teksti. Juttu oli otsikoitu: »Korkosääntelylle ei tukea: Keskusta tyrmäsi Väyrysen linjan». Iltalehti selosti ehdotukseni ja jatkoi:

»Eilen Väyrynen käytti itse asiasta puheenvuoron. Kes-
kustan johtoa hän ei kuitenkaan saanut puolelleen.
Puolue oli toisella kannalla.

— Todettiin, ettei sellaiselle tielle lähdetä, (päämi-
nisterin sihteeri Olli) Rehn tiivistä keskustelun yhteen-
vedon.»

Oikaistakseni vinoon mennyttä keskustelua kirjoitin asiasta uu-
delleen Turun Sanomien ja Savon Sanomien kolumnissani 10.
heinäkuuta. Korostin korkojen alentamisen välttämättömyyttä
sekä yhteiskunnallisella oikeudenmukaisuudella että talouspo-
liittisilla syillä. Toistin ehdotukseni korkosääntelystä ja täyden-
sin sitä:

»Tässä tilanteessa ei ole ymmärtääkseni muuta mahdol-
lisuutta kuin pyrkiä vaikuttamaan talletusten ja lainojen
korkotasoon Suomen Pankin ja hallituksen keinoin.
Tämä on perusteltua senkin vuoksi, että pankkeja tue-
taan julkisin varoin. Korkoihin voidaan puuttua monin
tavoin, esimerkiksi sopimusteitse tai verotusta käyttä-
en. Sääntelystä voidaan ja siitä tulee luopua heti kun
taloutemme on saatu tasapainoon ja markkinamekanis-
mit alkavat jälleen toimia.»

Vastasin kirjoituksessani myös niille, jotka olivat väittäneet
ETA-sopimuksen ja EY-neuvottelujen estävän korkojen säänte-
lyn:

»Suomen EY-jäsenyyttä ajatellen on ensisijaista se, että
saamme taloutemme nopeasti niin sanotusti eurokun-
toon. ETA-sopimus tai jäsenyyshakemuksemme EY:lle
ei estä meitä käyttämästä niitä keinoja, jotka näemme

välttämättömiksi. Olisi typerää, jos asettaisimme itse talouspolitiikallamme rajoituksia, joita muut eivät meille aseta.»

Kirjoitukseni lopussa tein uuden keskustelualoitteen — esitin rahapoliittista elvyttämistä:

»Korkojen sääntelyn lisäksi olisi harkittava myös elvytystä rahapolitiikan avulla. Oppositiohan on vaatinut elvyttämistä julkisen talouden kautta velanottoa lisäämällä. Tähän ei ole mitään mahdollisuutta, sillä valtion velka kasvaa jo nyt liian nopeasti. Sen sijaan varovainen rahapoliittinen elvyttäminen olisi mahdollista. Tätäkin mahdollisuutta on tutkittava ja harkittava.»

Rahapoliittiseen elvyttämiseen päästiin vasta vuoden 1992 lopulla sen jälkeen, kun tuhoisasta vahvan markan politiikasta oli lopullisesti luovuttu.

Korkosääntelystä käynnistynyt keskustelu jatkui ja se meni yhä pahemmin asiattomuuksiin. Kun korot olivat levottomat, syytettiin siitä minua, joka olin väitteiden mukaan käynnistänyt keskustelun »korkosääntelystä».

Väärin oli, että syytettiin: olin puhunut »korkosääntelystä esimerkiksi sopimusteitse tai verotuksen avulla». Syytökset olisi tullut kohdistaa niihin — muiden muassa valtiovarainministeri Viinaseen ja pankinjohtaja Vanhalaan — jotka johdattelivat keskustelun sivuraiteille.

Varmistaakseni sen, että presidentti Mauno Koivisto on perillä tosiasioista, kirjoitin hänelle tästä asiasta kirjeessäni 20.7.:

»Sinulle ei ole salaisuus, etten ole ollut aivan tyytyväinen siihen tapaan, jolla hallitus on talouspolitiikkaa hoi-

tanut. Tämä koskee sekä ajankohtaista tilannetta että valmistautumista EY-jäsenyyteen.

Talouspolitiikan ajankohtainen erimielisyys liittyy sietämättömän korkeaan korkotasoon. Näkemuserot koskevat sekä ongelman vakavuutta että keinoja korkojen alentamiseksi.

Minun käsitykseni on se, ettei taloutemme ja yhteiskuntamme pitkään kestä nykyistä korkotasoa. Helibor-korot eivät anna oikeaa kuvaa tilanteesta. Suurten talletusten korko on yleisesti 15–16 prosenttia, huiput jopa 18–19 prosenttia. Velkaantuneet yritykset ja kotitaloudet maksavat yleisesti lainakorkoja, jotka asettuvat selvästi 15 prosentin yläpuolelle.

Korkeat korot aiheuttavat kolme vakavaa taloudellista ja sosiaalista ongelmaa:

1. Pankkikriisi pahenee, kun ottolainauksen korot ovat pilvissä ja pankeilla on melkoinen peruskorkoon sidottu matalakorkoinen lainakanta. Pankkikriisin hoitamiseen vaaditaan lisää veronmaksajien rahaa, mikä pahentaa valtiontalouden alijäämää ja lisää valtion lainanottoa, mikä puolestaan ylläpitää korkeita korkoja. Ottolainauksen korkojen alentaminen tervehdyttäisi tehokkaasti pankkien taloutta.

2. Korkeat korot kaatavat terveitäkin yrityksiä, mikä kasvattaa työttömyyttä. Sekä vararikot että kasvava työttömyys kasvattavat budjettialijäämää ja velanottoa, mikä ylläpitää painetta korkoihin. Talouden näivettyminen pahentaa epäsuhdetta julkisen talouden ja koko kansantalouden välillä. Korkojen aleneminen olisi terveintä ja tehokkainta elvyttämistä tässä tilanteessa.

3. On meneillään valtaisa varallisuuden uusjako, joka aiheuttaa sietämätöntä epäoikeudenmukaisuutta. Hä-

viäjinä ovat velkaantuneet yrittäjät ja kotitaloudet. Hyötyjiä ovat ne raharikkaat, jotka saavat pankkitileiltään turvallisen reaalityoton, joka lähentelee kymmentä prosenttia puhtaana käteen.

Kokemukset osoittavat, että korot eivät alene tavanomaisin keinoin. Markkinatalous ei näytä toimivan siinä poikkeuksellisessa tilanteessa, jossa me olemme. Näköpiirissä ei ole sellaisia finanssi- tai tulopoliittisia ratkaisuja, jotka voisivat merkittävästi alentaa korkotasoa. Näissä oloissa on mielestäni pakko käyttää epätavallisia keinoja. Viittaen lehtiartikkeleihini, joiden kopiot ovat tämän kirjeen liitteinä.

Korkosäätelystä keskusteltiin hallituksessa jo viime keväänä. Keskustan piirissä keskusteluun palattiin tämän kuun alussa, jolloin — julkisuuteen kerrotusta poiketen — työvaliokunta ja ministeriryhmä olivat yksimielisiä siitä, että epätavallisiin keinoihin on tartuttava.

Minä en ymmärrä mitä vahinkoa olisi esimerkiksi siitä, jos pankit taivuteltaisiin keskenään sopimaan, ettei talletuksista toistaiseksi makseta esimerkiksi yli 10 tai yli 11 prosentin korkoa. Lisäksi voitaisiin säätää laki, jolla korkeampikorkoisten tilien lähdeveroa tuntuvasti korotettaisiin. Tällainen talletuskorko olisi edelleen niin hyvä, ettei sijoittaja saisi ulkomailta rahoilleen parempaa tuottoa. Valuuttasäännöstelyä ei siis tarvittaisi.

On outoa vedota markkinatalouden pyhiin periaatteisiin tilanteessa, jossa pankeja tuetaan julkisin varoin. On epä johdonmukaista torjua periaatteellisista syistä korkojen säätely, kun valuuttakurssit ja palkat on tiukasti säännöstelty. On omituista vedota siihen, että olemme hakeneet jäsenyyttä EY:ssä, sillä yhteisö ei aseta meille talouspolitiikan keinoihin liittyviä rajoituksia ai-

nakaan tässä vaiheessa. EY-jäsenyyttä ajatellen on tärkeintä saada taloutemme nopeasti kuntoon — vaikkapa epätavallisin keinoin, jos se on välttämätöntä.

Korkojen nopeaksi alentamiseksi on toki olemassa myös markkinantalouden periaatteiden mukainen keino. Korkeita korkoja ylläpitää epäluottamus Suomen talouteen ja valuuttakurssimme kestävyYTEEN. Ellei markkinoita voida vakuuttaa finanssi- ja tulopoliittisin ratkaisuin, on mahdollista turvautua valuuttakurssipolitiikkaan. Jos devalvaatio-odotus purkaantuisi ja syntyisi jopa revalvaatio-odotus, korot ilman muuta alenisivat. Tilanne on sikäli outo, että kilpailukykyisistä devalvaatioita ei nyt tarvittaisi. Omalta osaltani en ehdotakaan devalvaatiota — totean vain tämänkin keinon olevan olemassa.

EY- ja EMU-jäsenyyteen Suomi näyttää talouspolitiikan osalta olevan menossa side silmillään. Edessämme olevista ilmiselvistä ongelmista ei keskustella, eikä niihin varauduta. Omalta osaltani olen yrittänyt viritellä keskustelua mm. oheen liitetyllä EVA-päivien puheen- vuorollani. Siinä esitetyt ajatukset ovat saaneet osakseen laajaa hyväksymistä, mutta siihen asia on tainnut jäädä.

Ainakin minun järkeni sanoo, että meidän tulisi nyt nopeasti saada taloutemme kuntoon talouspolitiikan koko keinoarsenaalia käyttäen. Toiseksi meidän tulisi varata itsellemme riittävä sopeutumiskausi EY- ja EMU-jäsenyyteen. Ja kolmanneksi: meidän tulisi nopeasti saada aikaan keskustelu siitä, millä talouspolitiikalla me selviydymme sitten, jos tai kun olemme täysin mukana EMU:ssa.

EY-jäsenyyteen liittyy kysymyksenasetteluja, jotka ovat ulko- ja talouspolitiikan osalta yllättävän saman-

laisia.

Ulkopolitiikassa meidän on otettava huomioon se mahdollisuus, ettei meistä tulekaan EY:n jäsen. Sama koskee mielestäni myös lähivuosien talouspolitiikkaa.

Jos meistä tulee EY:n jäsen, saattaa meillä ainakin aluksi säilyä puolueettomuuteen perustuva erityisasema; EY ei ehkä vielä pitkään aikaan ole sotilasliitto. Talouspolitiikan puolella on epävarmaa toteutuuko EMU, missä muodossa se toteutuu ja milloin se toteutuu (ks. mm. oheiset HeSan julkaisemat jutut). EY-jäsenyys saattaa antaa meille enemmän talouspolitiikan kansallista liikkumavaraa kuin monet ovat olettaneet. Tästäkään syystä meidän ei pidä tietten tahtoen sitoa käsiämme.

Tyytymättömyyteni nykyisen hallituksen talouspolitiikkaan liittyy paljolti Kokoomuksen linjaan. Kokoomukselle vapaa markkinatalous näyttää olevan arvo tai päämäärä sinänsä. Tämä näkemys vaikuttaa Kokoomuksen politiikkaan sekä integraatioratkaisuissa että talouspolitiikassa tavalla, joka ei mielestäni aina vastaa kansallista etuamme. Minulle markkinatalous on väline — hyvä renki, mutta huono isäntä.»

Kirjeen liitteenä olleet Helsingin Sanomien uutisjutut käsittelivät EY:n piirissä käytyä kriittistä EMU-keskustelua sekä amerikkalaisen huippuekonomistin Martin Feldsteinin »The Economist» -lehdessä julkaistua artikkelia.

»Hallitus teki juuri sen kaltaisen päätöksen,
jota olin ehdottanut»

Keskustelu velloi koko heinäkuun ajan. Elokuun 6. päivänä hallitus kokoontui keskustelemaan talouspolitiikasta ja tekemään

sitä koskevia päätöksiä. Kokoontumisen ensisijainen syy oli korkea korkotaso ja siitä käyty keskustelu. Hallitus teki talouspoliittisen periaatepäätöksen, johon sisältyi myös korkosääntelyn toteuttaminen.

»Sopimusteitse» korkosääntelyä päätettiin toteuttaa siten, että vakuusrahaston kautta vaikutetaan pankkien korkokilpailuun. Käytännössä tämä merkitsi sitä, että asiassa pyritään pankkien keskinäiseen sopimukseen. Syksyllä tämä johti toivottuun tulokseen.

»Verotuksellinen keino» oli aikaisempaa korkeakorkoisempien kolmivuotisten verovapaiden talletustilien luominen. Valtiovarainministeriö torjui verollisten tilien lähdeveron porrastamisen korkoprosentin mukaan. Tämä oli vahinko. Veron porrastaminen olisi alentanut korkoja nopeasti. Lisäksi se olisi ollut oikeudenmukaista. Hallituksen neuvottelussa sovittiin kuitenkin, että porrastusta edelleen tutkitaan ja se toteutetaan, jos käyttökelpoinen ratkaisumalli siihen löydetään.

Julkisuuteen hallituksen päätös markkinoitiin aivan nurin päin. Se tulkittiin voitoksi Viinaselle, joka oli torjunut Väyrysen esittämän »säännöstelyn». Tosiasiassa hallitus teki nimenomaan sen kaltaisen päätöksen, jota olin ehdottanut.

Virheellisiä tulkintoja syötettiin julkisuuteen sekä Kokoomuksen piiristä että Keskustan omista joukoista.

Elokuussa talouspoliittinen tilanne muuttui. Dollarin kurssin jyrkkä aleneminen ja Euroopan valuuttamarkkinoiden levottomuus alkoivat synnyttää paineita markkaa kohtaan. Dollarin kurssin aleneminen muutti olosuhteita siihen nähden, mitä olin kirjoittanut presidentille heinäkuun 20. päivänä: vientiteollisuuden kilpailukyky heikkeni oleellisella tavalla.

Näissä oloissa viritin keskustelua sekä pääministeri Esko Ahon että valtiosihteerin Timo Relanderin kanssa siitä, kuinka meidän olisi varauduttava tilanteeseen, jossa valuuttakurssimme

ei ehkä kestäisi. Ajatukseni oli, että vältettäisiin samankaltainen pakkotilanne, johon ajaututtiin marraskuussa 1991. Välttämättömyydestä voitaisiin tehdä hyve: devalvoituminen saattaisi johdattaa myös korkojen alenemiseen.

Vahvan markan politiikka oli kuitenkin voimissaan. Jälleen silloista kiinteää valuuttakurssia puolustettiin viimeiseen saakka. Kun toivoton taistelu päättyi kellutukseen, pääsivät keinottelijat jälleen käärimään voittojaan.

Koivisto paljastaa korttinsa

Heti kellutus päätöksen jälkeen 3. päivänä syyskuuta 1992 presidentti Mauno Koivisto järjesti tiedotustilaisuuden ja esiintyi myös televisiohaastatteluissa. Presidentti otti kantaa talouspolitiikkaan ja erityisesti valuuttakurssipolitiikkaan.

Koivisto sanoi, että hän oli virkakautenaan hyvin usein keskustellut pääministerin ja Suomen Pankin johdon kanssa talouspolitiikasta. Hän sanoi kantaneensa huolta talouspolitiikasta erityisesti siltä osin kuin sillä on heijastusvaikutuksia meidän kansainväliseen asemaamme.

Nyt Koivisto otti julkisuudessa selkeästi kantaa ennen muuta valuuttakurssipolitiikkaan. Tämä oli outoa siinä mielessä, että juuri tämä talouspolitiikan lohko kuuluu lainsäädännön perusteella nimenomaan eduskunnalle ja valtioneuvostolle; yleensä Koivisto on asemaansa vedoten pidättäytynyt ottamasta julkista kantaa sellaisiin asioihin, joiden voidaan katsoa kuuluvan presidentille.

Koivisto esitti epäilyn, oliko markka ollut yliarvostettu ennen syksyllä 1991 tehtyä devalvaatiota:

»Minun mielestäni, jos Suomen markka oli ylipäättään yliarvostettu ennen viime syksyn devalvaatiota, se ei

missään tapauksessa ollut sitä kellutuksen ja suoritettun devalvaation jälkeen.»

Presidentti katsoi, että edellisen syksyn devalvaatio oli ollut liian suuri. Hän piti silloista kellutusta liian lyhyenä ja sanoi uskovansa, että pitempiaikainen kelluttaminen olisi tuolloin vahvistanut markkaa.

Koivisto arvioi 3. syyskuuta antamissaan haastatteluissa, että silloin meneillään ollut kellutus päättyisi siihen, että markan arvo palaisi lähiaikoina siihen valuuttaputken vaihteluväliin, jossa se oli ennen kellutus päätöstä ollut.

Helmikuussa 1993 presidentti Koivisto otti osaa talouspoliittisen keskusteluun Talouselämä -lehden palstoilla. Haastattelu oli otsikoitu: »Joudun puolustamaan hallitusta sitä itseään vastaan».

Presidentti moitti hallitusta siitä, ettei se ole pysynyt tiukasti omissa kannanotoissaan ja jatkoi:

»Tällöin voi näyttää siltä — ja ilmeisesti näyttääkin — että olen jäänyt yksin puolustamaan hallitusten — nykyisen ja edellisen — linjaa. Joudun puolustamaan hallitusta sitä itseään vastaan.»

Tulkitsin nämä Koiviston lausunnot selkeäksi osoitukseksi siitä, että hän oli ollut vahvan markan politiikan taustavoima, joka oli ratkaisevalla tavalla vaikuttanut sekä edellisen että nykyisen hallituksen talouspolitiikkaan. Koiviston kannanotot viittasivat siihen, että hän tulisi tulevaisuudessa puuttumaan talouspolitiikkaan ennistäkin enemmän.

Vahvan markan politiikka jatkui vielä kellutus päätöksen jälkeenkin

Kellutus päätöksen jälkeen Keskustan ministeriryhmässä käytiin tiukka keskustelu siitä, mikä olisi hallituksen ja Suomen Pankin linja suhtautumisessa raha- ja valuuttamarkkinoiden kehitykseen: pyrkisikö Suomen Pankki vahvistamaan markan kurssia pitämällä korkotasoa ylhäällä vai annettaisiinko markan kurssin hakeutua markkinoiden määräämälle alhaisemmalle tasolle. Yhtenä syynä tähän keskusteluun olivat edellä kerrotut presidentti Mauno Koiviston lausunnot, jotka henkivät tahtoa palauttaa markalle ennen kellutusta vallinnut kurssi.

Minun kantani oli selvä: korkeat korot vahingoittavat talouttamme, vientiteollisuus tarvitsee hyvän kilpailukyvyn, vahvan markan politiikan jatkaminen olisi vahingollista Suomen talouden kaikille osille. Käytännössä vahvan markan politiikka jatkui myöhään syksyyn.

Kellutus päätöksen jälkeen syntyi jälleen omituista julkisuutta. Kun vierailin syyskuun 14. päivänä Haapajärvellä, annoin televisiuutisille haastattelun, joka noudatti hallituksen yhteistä linjaa. Toimittaja kuitenkin tulkitsi uutisjutun juonnossa lausuntoni siten, että se »poikkeaa presidentti Koiviston, hallituksen ja Suomen Pankin näkemyksistä».

Tästä sai Ilta-Sanomien aiheen pyytää lausunnon valtiovarainministeri Iiro Viinaselta. Viinanen antoi lausuntooni perehtymättä jyrkkäsanaisen lausunnon, josta lehti sai päivän pääuutisen.

Ilta-lehti otsikoi juttunsa räväkästi:

»Iiro Viinanen iskee devalvaatio-Väyrystä: Joko taas, tämä on aivan uskomatonta!».

Itse juttu noudatteli samaa tyyliä:

»Valtiovarainministeri Iiro Viinanen vaatii pääministeri Esko Ahoa panemaan ministeriryhmänsä, erityisesti ulkoministeri Paavo Väyrysen järjestykseen.

Väyrynen teki eilen uuden irtioton hallituksen — ja myös presidentin — valuuttapoliittisista näkemyksistä. Hän toivoi markkan kelloittamisen pikaista lopettamista.»

»IS tavoitti syvään huokailevan valtiovarainministeri Viinasen myöhään maanantai-iltana:

— Joko taas. Tämähän on aivan uskomatonta. Eikö jälki jo näy? Kaikki ovat nähneet, mitä spekulointi aiheuttaa.

Oletteko keskustellut Väyrysen sooloilusta pääministerin kanssa?

— En vielä, mutta asiaan täytyy palata, jos valtion-euvosto ei olekaan yksimielinen. Kyllä keskustan ministeriryhmään pitää saada ryhtiliike. Ei tällaista voida jatkaa.»

Ilta-Sanomien uutisoinnin vuoksi lähetin haastatteluni puretun tekstin tiedoksi presidentti Koivistolle. Liitin mukaan lähetekirjeen:

»Kuten näet, juonto on harhaanjohtava. Iiro Viinanen soitti minulle aamulla ja pyysi anteeksi lausuntoaan — sanoi tulleensa harhaan johdetuksi. Hän totesi itse sano-neensa jossakin tilaisuudessa tänä aamuna kellutuksesta samalla tavalla kuin minäkin eilen. Tämän päivän Helsingin Sanomissa on Sirkka Hämäläisen samansisältöinen kannanotto.»

Julkisuudessa ei Viinanen oikaisuaan ja anteeksipyyntöään kuitenkaan esittänyt.

»En ole pitänyt hallituksen linjaa
joka suhteessa oikeana»

Vuoden 1992 lopun lähestyessä jouduin ottamaan kantaa siihen, olisinko ehdokkaana puolueeni järjestämässä presidentinvaalien esivaalissa. Tästä asiasta päättäminen ei ollut helppoa.

Toimintani Ahon hallituksessa oli ollut hyvin vaikeaa. Hallituspolitiikan tapahtumista oli jatkuvasti syötetty — myös oman puolueeni piiristä — vääriä, minulle vahingollisia väitteitä. Niitä säestivät lehdistöön levitettyt huhut, joiden mukaan pyrin kaatamaan hallitusta. Toimittajat »tiesivät» kertoa, kuinka pidin tässä mielessä tiivistä yhteyttä sosialidemokraatteihin ja erityisesti Ulf Sundqvistiin.

Keväällä 1992 suhteeni Mauno Koiviston kanssa tulehtuivat tavalla, joka teki ulkoasiainministerin tehtävän hoitamisen rasakaaksi. Tässäkin asiassa koin asemani kohtuuttomaksi: olin mielestäni toiminut kaikin puolin asianmukaisesti.

Kesällä 1992 olin jo valmis ajattelemaan luopumista presidenttiehdokkuudesta. Syksyllä tulin kuitenkin siihen tulokseen, että minun on oltava ehdokkaana.

Seuraavaksi jouduin miettimään, olisiko minun luovuttava valtioneuvoston jäsenyydestä. Olin ollut tyytymätön hallituksen talouspolitiikkaan, eikä tilanne siinä suhteessa näyttänyt olevan korjaantumassa. Näköpiirissä oli tilanne, jossa joutuisin yhä pahenevaan julkiseen riepotteluun.

Ehdin jo päättää, että eroan tammikuun lopussa 1993, mutta ystäväni saivat — ennen muuta EY-neuvotteluihin vedoten — minut luopumaan tästä ajatuksesta. Niinpä ilmoitin puoluevaltuuskunnassa marraskuun lopussa 1992 pitämässäni puheessa

vain aikoneeni erota. Samalla huomautin kuitenkin, että »erota ehdin myöhemminkin, jos se käy väistämättömäksi».

Eroaikeillani ei ollut ulkopolitiittisia syitä — tässä suhteessa tilanne oli syksyllä rauhoittunut, mutta sisäpolitiikassa ja erityisesti talouspolitiikassa totesin tilanteen olleen ongelmallinen. Sanoin puheessani, etten ollut pitänyt hallituksen enkä oman puolueenikaan linjaa joka suhteessa oikeana.¹²

EY-neuvottelujen vuoksi päätin siis kuitenkin jatkaa työtäni ulkoministerinä.

Vuoden vaihtuessa tilanne alkoi kuitenkin jälleen muuttua.

Pankkituki paisuu valtionalouden alijäämä kasvaa

Vahvan markan politiikan vihdoin väistyttyä ja korkojen alennuttua nousi valtionalouden alijäämä talouspolitiikan päähuoleksi. Vuoden 1992 lopulla kävi ilmi, että alijäämä oli noin 10 miljardia markkaa suurempi kuin mitä voimassaollutta kehyspääöstä tehtäessä oli ajateltu. Tässä luvussa ei ollut vielä edes mukana pankkituen ennustettua nopeampi kasvu.

Näissä oloissa käytin aikaa ja näin vaivaa selvittääkseni itselleni, kuinka pankkituki olisi viisainta järjestää. Olin vakuuttunut siitä, ettei valtiovarainministeriön suunnittelema malli ollut paras mahdollinen.

Lähtökohtanani oli edellisenä kesänä talouspolitiikan työnjaosta kirjoittamani kolumni, jossa painotin Suomen Pankin vastuuta raha- ja pankkijärjestelmästä. Tältä pohjalta kirjoitin Turun Sanomissa ja Savon Sanomissa 29.1.1993 julkaistun kolumnin.

Totesin kirjoituksessani, että pankkikriisiä on ryhdytty hoitamaan tavalla, joka on hallitukselle raskas ja veronmaksajille kallias. Myönsin, että tälläkin tiellä oli nyt edettävä, mutta esitin,

että sen rinnalla voitaisiin pohtia myös muita vaihtoehtoja. Esitin harkittavaksi periaatteellisessakin mielessä toisenlaista mallia kuin mitä hallitus oli ajanut.

Esitin sille kolme lähtökohtaa:

»1. Pankkikriisiä tulisi hoitaa maamme koko rahoitusjärjestelmän puitteissa eikä vain valtiontalouden kautta ja veronmaksajien rahoilla. Tämä edellyttää sitä, että Suomen Pankilla on kaavailtua keskeisempi rooli kriisin ratkaisemisessa.

2. Pankkikriisiä olisi hoidettava pitkäjänteisesti ja siten, että kiinteistöjen, asuntojen ja osakkeiden tulevat arvonnousut pienentävät tarvittavan tuen määrää.

3. Pankkikriisi olisi ratkaistava siten, että samassa yhteydessä puretaan Suomen omalaatuinen ja monin tavoin epäterve järjestelmä, jossa talletuspankit ovat merkittäviä teollisuuden ja muun yritystoiminnan omistajia. Tämä eriyttäminen toteutettiin Yhdysvalloissa 1930-luvun laman jälkeen.»¹³

Näiden periaatteiden pohjalta esitin mallin, jolla nämä periaatteet voitaisiin käytännössä toteuttaa:

»1. Valtiovalta (Suomen Pankki ja/tai valtio) tulisi niiden pankkien osaomistajaksi, jotka ovat tosiasiassa ajautuneet selvitys- ja konkurssitilaan. Lisäksi valtiovaltan tulisi myöntää näille pankeille vaihtovelkakirjalainoja. Tällä tavoin parennettaisiin pankkien vakavaraisuutta ja annettaisiin samalla valtiovallalle lisää vaikutusvaltaa pankkien tehokkaaksi saneeraamiseksi.

Pankkien tervehtyessä valtiovalta voisi saada ainakin osan niihin tekemistään sijoituksista takaisin.

2. Valtiovallan tulisi edellyttää, että pankit luopuvat kaikesta siitä liiketoiminnasta, joka ei ole varsinaista pankkitoimintaa. Pankeille jäisivät vain talletukset ja lainat sekä niiden omassa toiminnassa tarpeelliset kiinteistöt.

3. Pankkien omistamat kiinteistöt, asunnot ja yritysten osakkeet myytäisiin markkinahintaan uusille sijoitusrahastoille, jotka voisivat olla samantapaisia kuin Ruotsin allemansfondit. Sijoitusrahastot voisivat ainakin perustamisvaiheessa olla ensi sijassa pankkikohtaisia, jolloin niiden omistajakunnan runkona voisivat olla asianomaisen pankin omistajat. Pankki siis tavallaan jaettaisiin kahtia.

Sijoitusrahastojen osakkeita voisivat omistaa vain luonnolliset henkilöt, myös ulkomaalaiset. Niiden omistusosuus kussakin yrityksessä tulisi rajoittaa riittävän pieneksi. Aluksi valtiovaltakin voisi olla osakkaana sijoitusrahastoissa. Myöhemmin valtiolta voisi myydä osuutensa ja saada niistä jopa voittoa.

Sijoitusrahastoihin tehtävät sijoitukset voisivat olla Ruotsin tapaan tiettyyn markkamäärään saakka vähennyskelpoisia henkilökohtaisessa tuloverotuksessa. Tämän ansiosta pankkitalletuksista siirtyisi ilmeisesti runsaasti rahaa näihin rahastosijoituksiin, sillä niihin liittyisi myös realistinen odotus arvonnoususta.»

Toivoin, että esittämästäni mallista ja sen mahdollisista muunnelmista voitaisiin keskustella asiallisesti.

Laajempaa julkista keskustelua ei ehdotuksestani syntynyt. Sain kuitenkin vastaanottaa runsaasti myönteisiä kommentteja alan ammattilaisilta. Liikepankkien johtajat ja niiden institutionaaliset suuromistajat eivät ehdotuksestani tietenkään pitäneet.

Liikepankkien henkilöomistajille ehdotukseni toteuttaminen olisi ollut edullista.

Esittelin ajatukseni Esko Aholle juuri ennen kolumnini julkaisemista. Hän oli niistä kiinnostunut ja piti kirjoituksen julkaisemista hyödyllisenä.

Samassa keskustelussa toin ilmi epäluottamukseni hallituksen mahdollisuuksiin selviytyä edessä olevista vaikeuksista ja ilmoitin, että todennäköisesti lähden hallituksesta vielä ennen kesää. Perustelin epäuskoani sillä, ettei tarvittavia valtiontalouden lisäsäästöjä voitaisi tyydyttävästi hoitaa ilman laajaa puolueiden ja etujärjestöjen yhteisymmärrystä. Sanoin Aholle, että hallitus pohjaa pitäisi sen vuoksi laajentaa.

Kantani perustui niihin tietoihin, joita olin saanut eri ministeriöiden mahdollisuuksista toteuttaa tarvittavat lisäsäästöt: oli ilmeistä, ettei aikaisemmalla linjalla voida enää jatkaa. Momentti-kohtaiset leikkaukset eivät enää toisi kovin suuria säästöjä, sillä monessa tapauksessa valtion menot kasvaisivat tuntuvasti toista kautta. Lisäksi uudet leikkaukset haittaisivat entistä enemmän valtion ja kuntien tärkeiden tehtävien hoitamista ja ne olisivat poliittisesti yhä vaikeammin läpi vietäviä.

Johtopäätökseksi tuli, että lisäsäästöt voidaan toteuttaa vain valtion palkkausmenoja supistamalla. Jos tämä toteutettaisiin irtisanomisten ja lomautusten avulla, olisi seurauksena työttömyyden kasvu sekä työttömyysturvan ja muun sosiaaliturvan menojen lisääntyminen. Ainoa järkevä tie olisi palkkojen ja/tai muiden työvoimakustannusten alentaminen, mikä edellyttäisi sopimusten aikaansaamista julkista sektoria edustavien palkansaajajärjestöjen kanssa.

Tämä järkeily vei minut siis siihen johtopäätökseen, että hallitus pohjaa olisi laajennettava — sosialidemokraatit olisi saatava mukaan päätöksiä tekemään ja vastuuta kantamaan. Samaan johtopäätökseen tulivat samoin perustein samaan aikaan myös

Seppo Kääriäinen, Martti Pura ja Mauri Pekkarinen.

Keskustan eduskuntaryhmässä hallituspohjan laajentamisella oli vankka kannatus. Kun eduskuntaryhmän puheenjohtaja Seppo Kääriäinen kävi vuoden 1993 alkupuolella keskusteluja hallituskysymyksestä, hän toimi asemansa asettamien velvollisuuksien mukaisesti.

Keskusteluja hallituspohjan laajentamisesta

Heti vuoden vaihteen jälkeen näytti tilanne otolliselta, sillä myös sosialidemokraatit käynnistivät tuolloin aikaisempaa vakavampia tunnusteluja hallituspohjan laajentamiseksi.

Hallituspohjan laajentamismahdollisuuksista oli keskusteltu jo edellisen vuoden aikana. Minuun otti tässä tarkoituksessa yhteyttä STTK:n puheenjohtaja Esa Swanljung jo toukokuussa 1992. Hän oli hyvin huolissaan taloutemme tulevaisuudesta. Hän ei uskonut Ahon hallituksen onnistumismahdollisuuksiin. Tällä perusteella Swanljung esitti, että olisi pyrittävä aikaansaamaan kolmen suuren hallitus. Hän piti mahdollisena, että sellainen olisi voitu muodostaa minun johdollani.

Olin hyvin pidättyväinen. Sanoin kannattavani silloista hallitusta. Totesin olevan hyödyllistä tietää hänen ajatuksistaan siltä varalta, että syntyy kriisi ja ryhdytään muodostamaan uutta hallitusta.

Kesällä 1992 tuli julkisuuteenkin tieto Antti Kalliomäen ja Seppo Kääriäisen yhteisestä kalamatkasta Tenolle. Siellä puhuttiin muustakin kuin ilmoista ja kalastuksesta. Muutakin yhteydenpitoa oli pitkin vuotta.

Mutta yhteydenpidon luonne muuttui tammikuussa 1993, jolloin minuunkin otettiin yhteyttä. Tammikuun 28. päivänä tapasin Tampereen kaupunginjohtajan Jarmo Rantasen. Hänellä oli esitettävänään virka-asioita, mutta niiden käsittelemisen jäl-

keen hän halusi puhua poliittisesta tilanteesta.

Rantanen kertoi yksityiskohtiin menemättä, että hän on liikkeellä puolueensa johtohenkilöiden kehotuksesta. Hän kertoi, että SDP:ssa on nähty hyvin vaikeaksi keskustella hallituskysymyksestä pääministeri-puheenjohtaja Esko Ahon kanssa, joka ei näytä haluavan hallituspohjan laajentamista. Tästä syystä hän halusi kuulla minun kantani hallituspohjan laajentamiseen ja siihen, miten olisi toimittava.

Kerroin, että pidän hallituspohjan laajentamista hyvin tärkeänä sen vuoksi, että hallituksen hoidettavana on yhä vaikeampia tehtäviä. Sanoin, että en kuitenkaan haluaisi itse käydä tätä asiaa koskevia keskusteluja. Kehotin ottamaan yhteyden Seppo Kääriäiseen.

En tiedä, mikä merkitys minun ja Rantasen välisellä keskustelulla tapahtumien kulkuun oli, mutta joka tapauksessa yhteydenpitoa syntyi ennen muuta Seppo Kääriäisen ja useiden keskeisten sosialidemokraattien — muun muassa Antti Kalliomäen, Erkki Tuomiojan ja Lauri Ihalaisen — välillä.

Myöhemmin keskustelut laajenivat ja niitä käytiin Esko Ahon johdolla. SDP:n puolelta olivat mukana sekä puolueen että ammattiyhdistysliikkeen johto. Minä en nähin keskusteluihin lainkaan osallistunut.

Helmikuun 19. päivänä tapasin kuitenkin Ulf Sundqvistin. Tämä johtui siitä, että halusin suoraan häneltä selvittää, onko hallituspohjan laajentaminen mahdollista. Lisäksi halusin tietää, olisivatko STS-pankin asiat esteenä hänen omalle ministeriyhdelle. Syynä yhteydenottooni oli se, että Aho oli minulle arvioinut hallituspohjan laajentamisen olevan mahdotonta muun muassa sen vuoksi, ettei Sundqvist ollut hänen mielestään toimintakykyinen.

Sundqvist katsoi, että hallituspohjan laajentaminen on mahdollista. Hän ei uskonut, että STS-pankin selvitykset voisivat

tuoda esiin mitään sellaista, mikä vaikeuttaisi hänen toimintaansa.

Tässä yhteydessä on syytä mainita, että aikaisemmin olin tavannut puheenjohtaja Sundqvistin kahden kesken vain kerran ja silloinkin lähinnä ulkoministerin virkaan liittyvissä asioissa. Näiden kahden tapaamisen lisäksi minulla oli koko Ahon hallituksen toimikaudella vain kaksi muuta tämänkaltaista kontaktia sosialidemokraattien kanssa: edellä selostetut tapaamiset Swanlungin ja Rantasen kanssa.

Tässä oli se »jatkuva, tiivis yhteydenpito sosialidemokraateihin», josta lehdet jatkuvasti kirjoittivat.

Ajattelin, että jotkut saattaisivat selittää tammikuussa käynnistyneet hallituskeskustelut Koivistolle »nurin päin». Siksi kirjoitin hänelle 15. helmikuuta 1993 lähettämässäni kirjeessä myös tästä asiasta:

»Viimeisten parin viikon aikana kulussien takana on käyty hallituspolitiikkaa koskevia keskusteluja. Haluan omalta osaltani varmistaa, että tiedät, mistä on kysymys.

Tapasin 28.1. Jarmo Rantasen hänen pyynnöstään. Hän tunnusteli mahdollisuutta parantaa suhteita Keskuksen ja SDP:n välillä jopa siinä määrin, että voisimme palata keskinäiseen hallitusyhteistyöhön. En antautunut substanssikeskusteluun hänen kanssaan, vaan kehoitin ensi sijassa ottamaan yhteyttä Seppo Kääriäiseen.

Sekä Antti Kalliomäki ja Erkki Tuomioja että lauri Ihalainen ovat sittemmin olleet yhteydessä Kääriäiseen. Näissä keskusteluissa on käynyt ilmi SDP:n mielenkiinto tulla hallitukseen ja SAK:n valmius ajaa hyvin vastuuntuntoista tulopolitiikkaa, jos hallitustilanne korjautuu. Näissä keskusteluissa on käsitelty myötäsukaisessa hengessä ajatusta, että allekirjoittanut voisi vetää mah-

dollisesti syntyvää uutta hallitusta. Kääriäinen on kertonut keskusteluistaan myös Esko Aholle.

Halusin informoida Sinut ylle merkitystä sen vuoksi, että julkisuudessa on jälleen kerran väitetty minun olevan liikkeellä hallitusasiassa. En ole ollut. Aloite on tullut SDP:n suunnalta. En ole keskustellut asiasta muiden kuin oman puolueeni kärkimiesten kanssa.

Sen voin tässä todeta, että oma luottamukseni nykyiseen hallitukseen on heikkenemään päin. Tarve laajan yhteisymmärryksen syntymiseen on kasvanut. Esko Ahon pusero tuntuu olevan jo aika tyhjä. Oma asemani keskeisistä EY-neuvotteluista vastaavana ministerinä on tukala, kuten Sinulle viime marraskuussa kerroin.»

»Ilmoitin,

että lähdän hallituksesta ennen kesää»

Tapaamiseni Ulf Sundqvistin kanssa vahvisti sitä käsitystäni, ettei Esko Aho tosissaan halunnut hallituspohjan laajentamista.

Aholla oli muita optimistisempi käsitys taloudellisesta tilanteesta ja hallituksen selviytymismahdollisuuksista. Hän tiesi, ettei ainakaan hän voisi olla uuden hallituksen pääministeri. Vaikka hän pariin kertaan sanoi, ettei hänen asemansa ole hallituspohjan laajentamisen este, näytti se käytännössä kuitenkin sitä olevan.

Seppo Kääriäinen ja Martti Pura olivat saaneet hallitustunusteluista saman käsityksen kuin minäkin. Jossakin määrin tähän arvioon yhtyi myös Mauri Pekkarinen.

Maaliskuun 8. päivänä järjestettiin Kesärannassa kokous, jossa olivat paikalla Esko Aho, Seppo Kääriäinen, Mauri Pekkarinen ja minä. Siinä sovittiin, että hallituspohjan laajentamista tosissaan yritetään.

Tässä tapaamisessa ilmoitin, että lähden silloisesta hallituksesta ennen kesää. Aholle ilmoitukseni ei tullut yllätyksenä: olin jo tammikuun lopulla hänelle ilmoittanut, että luottamukseni hallituksen toimintakykyyn on hiipunut ja että todennäköisesti eroan hallituksesta.

Tässä keskustelussa Aho myös kysyi, olisinko valmis osallistumaan mahdollisesti muodostettavaan uuteen hallitukseen. Vastasin, että vain pääministerinä.

Tässä Kesärannan tapaamisessa Aho itse totesi, että hallituksen uskottavuus ja toimintakyky ovat heikentyneet siinä määrin, että sitä on perusteellisesti uudistettava, ellei laajempaan hallituspohjaan päästä. Hän puhui vaihdoksista keskeisillä ministeripaikoilla tai jopa salkkujen vaihtamisesta puolueiden välillä.

Aholle antamani vastaus omasta suhtautumisesta uuteen hallitukseen oli kypsynyt mielessäni jo aikaisemmin.

Presidentinvaaleja ajatellen minulla oli kaksi mahdollisuutta.

Ensisijassa ajattelin irrottautumista hallituksesta vielä ennen kesää. Riviministerin paikka uudessa hallituksessa ei ollut mikään vaihtoehto tälle ratkaisulle.

Toinen mahdollisuuteni olisi ollut pääministeriys: olisin voinut toteuttaa tahtomaani politiikkaa ja kantaa siitä päävastuun julkisuudessa; tästäkin vaihtoehdosta olin periaatteessa kiinnostunut. Tammikuulta lähtien olivat useissa keskusteluissa olleet esillä sekä hallituspohjan laajentaminen että hallituksen uudistaminen siten, että pääministerikin olisi vaihtunut.

Tämä oli Aholle antamani vastauksen tausta.

»Maaliskuun puolivälissä hallituspohjan
laajentaminen näytti edelleen mahdolliselta»

Maaliskuun puolivälissä — runsasta viikkoa myöhemmin — tapasin Seppo Kääriäisen ja Martti Puran. Tässä keskustelussa

tilannearviomme oli ennallaan: hallituspohjan laajentaminen oli välttämätöntä ja se näytti edelleen mahdolliselta, vaikkakin tilanne näytti viikko viikolta heikkenevän.

Yhteinen arviomme oli, että SDP:ssa hallitusratkaisun tärkeimmät avaimet ovat Kalevi Sorsan taskussa. Sovimme, että Kääriäinen ja Pura pyrkivät ensi tilassa tapaamaan Sorsan. Lisäksi päätimme myös muutoin tehdä kaikkemme pohjan laajentamiseksi.

Sorsan tapaaminen järjestyi jo seuraavana päivä. Sorsan käsitys oli, että hallituspohjan laajentaminen olisi mahdollista. Hän itse tuki hanketta eikä asettanut sille mitään ennakkoehtoja. Hän kehotti jatkamaan yhteydenpitoa puolueen ja ryhmän johon.

Maaliskuun 24. päivänä tapasin Kääriäisen ja Pekkarisen. Mukana olivat myös puoluehallituksen työvaliokunnan jäsen Olavi Martikainen ja minun erityisavustajani Eero Lankia. Pura ei ollut paikalla, mutta hän oli tietoinen kokoontumisemme tarkoituksesta.

Tapaaminen oli järjestetty sen vuoksi, että halusin kuulla mukanaolleiden lausunnon kirjeestä, jonka aioin lähettää Esko Aholle.

Kirjeeni ensisijainen tarkoitus oli saattaa Ahon tietoon, että lähdän hallituksesta. Ilmoittamalla eroni aikataulun ja selostamalla omat vaihtoehdotni pyrin myös asettamaan Ahon temppelelinharjalle: hallituskysymykseen on saatava viipymättä selvyys.

Mukana olleet tukivat ajatusta kirjeen lähettämiseksi.

Seuraavana päivänä — siis 25. maaliskuuta — lähetin Esko Aholle kirjeen, jossa perustelin eroani ensi sijassa talouspoliittisilla syillä:

»Kirjoitan Sinulle hallituskysymyksestä.

Muistutan mieleesi 27. tammikuuta Kesärannassa

käymämme kahdenkeskisen keskustelun ja samassa paikassa 8. maaliskuuta järjestetyn kokouksen, johon meidän lisäksemme osallistuivat Seppo Kääriäinen ja Mauri Pekkarinen. Näissä tapaamisissa kerroin olevan todennäköistä, että eroan hallituksesta ennen kesää.

Nyt olen ratkaisuni tehnyt. Pyydän vapautusta valtioneuvoston jäsenyydestä. Toivomukseni on, että ministerinvaihdos voitaisiin toteuttaa 15. toukokuuta. Jätän eroanomukseni heti pääsiäisen jälkeen ja julkistan sen silloin.

Erooni on kaksi syytä, joista kumpikaan ei ole Sinulle yllätys. Painavampi niistä on talouspoliittinen.

Nykyisen kurjuutemme keskeinen syy on 1980-luvun puolivälistä lähtien toteutettu vahvan markan politiikka. Jo tuolloin markka oli yliarvostettu. Idänkaupan voimakkaasti supistuessa olisimme tarvinneet tavanomaista paremman hintakilpailukyvyn. Holkerin hallitus ei kuitenkaan ryhtynyt parantamaan kilpailukykyä, vaan talouspolitiikallaan se vain pahensi markan yliarvostusta.

Nykyisen hallituksen pahin virhe oli sitoutuminen vahvan markan politiikkaan. Olin asiasta eri mieltä ja toin kantani esille. Katsoin, että markan yliarvostus olisi tullut purkaa hallitulla tavalla yhdistämällä toisiinsa valuuttakurssi-, tulo- ja finanssipolitiikka. Kun näin ei tehty, jouduimme pakkodevalvaatioon, jossa spekulantit pääsivät käärimään suuria voittoja. Samankaltainen tilanne syntyi viime syksynä, kun silloista kurssia yritettiin liian pitkään puolustaa. Sama linja jatkui varsin pitkään kellutuksen alkuvaiheessa.

Kauan jatkunut kalliin markan politiikka on johtanut osaltaan siihen, että teollisuuden ja viennin osuudet bruttokansantuotteestamme ovat pienentyneet ja olem-

me joutuneet syvään lamaan. Lamaa on pahentanut se hallitsematon tapa, jolla markan yliarvostus purkautui.

Syntyneen syvän laman voittamisessa hallituksen ote ei ole viime aikoina ollut riittävän määrätietoinen. Minulla ei ole enää luottamusta siihen, että voisimme selvittää edessämme olevat vaikeudet nykyisen hallituksen voimin.

Olen joutunut hyvin vaikeaan tilanteeseen. Joudun kantamaan vastuuta sellaisen politiikan tuloksista, jota en ole pitänyt oikeana. Joudun puolustamaan hallitusta, jonka toimintakyvystä en ole vakuuttunut. Siksi on parempi erota.

Toinen perusteeni liittyy EY-kysymykseen.

Kuten kerroin Sinulle tammikuun lopun tapaamisessamme, olin viime syksynä jo päättänyt erota hallituksesta ja määritellyt ajankohdankin, tammikuun lopun. Päätin kuitenkin jatkaa ennen muuta EY-neuvottelujen vuoksi.

Nyt tuo perustelu ei ole enää pätevä. Neuvottelujen aikataulu näyttää olevan niin verkkainen, että ratkaisuvaiheet ovat käsillä vasta presidentinvaalien jälkeen. EY-asian kannalta ei ole ratkaisevaa merkitystä sillä, kuka asetettujen tavoitteiden pohjalta neuvotteluja nyt käy. Presidentinvaalien lopputuloksella on tässä suhteessa sitäkin tärkeämpi merkitys.

Kysyit 8. maaliskuuta Kesärannassa, voisinko olla mukana mahdollisesti muodostettavassa uudessa hallituksessa. Vastasin, että vain pääministerinä. Nyt vastaukseni olisi sama, jos asiaa minulta kysyttäisiin. Jos minun on näinä aikoina kannettava vastuuta hallituksen politiikasta, tahdon myös täysipainoisesti vaikuttaa sen työhön.

Haluan saattaa ylläolevan tietoosi, jotta voit ottaa minun ratkaisuni omassa toiminnassasi huomioon.»

Kirjeeni sisältöön ja sävyyn vaikutti painavasti se, että luottamukseni hallituksen toimintakykyyn oli vuoden 1993 alkukausina entisestään vähentynyt.

Näköpiirissä oli tilanne, jossa menoja ei kyettäisi riittävästi supistamaan puuttumalla julkisen sektorin palkkoihin, vaan jouduttaisiin asiallisesti ongelmalliseen ja poliittisesti raskaaseen »juustohöylän» käyttämiseen. Näistä säästöistä huolimatta näyttivät tavoitteet valtion velkaantumisen pysäyttämiseksi jäävän toteutumatta. Tämän lisäksi näytti myös pankkituen hallitsematon kasvu lisäävän nopeasti valtion velan määrää.

Esko Aho suhtautui kirjeeseeni vakavasti; aikaisemmin hän ilmeisesti ei ollut ottanut todesta aikomustani erota hallituksesta. Kirje johti 31. maaliskuuta järjestettyyn tapaamiseen, jossa Ahon ja minun lisäksi oli mukana myös Kääriäinen.

Vahvistin tässä yhteydessä sen, minkä olin ilmoittanut Aholle 25.3. lähettämässäni kirjeessä: eroan hallituksesta toukokuun puolivälissä ja julkistan asian heti pääsiäisen jälkeen. Sovimme, että minä olen vielä yhteydessä Sorsaan sen selvittämiseksi, voitaisiinko laajapohjaiseen hallitukseen päästä.

Minun poistuttuani Aho ja Kääriäinen jatkoivat. Tällöin Kääriäinen otti esille mahdollisuuden, jota oli käsitelty useissa keskusteluissa: entäpä jos hallitusta uudistettaisiin niin perusteellisesti, että myös pää- ja ulkoministeri vaihtaisivat paikkaa. Tämän ajatuksen Aho jyrkästi torjui. Perustelut olivat henkilökohtaiset. Aho vetosi lisäksi siihen, että tällainen ratkaisu ei tulisi hyväksytyksi Kokoomuksessa ja että presidentti ei sitä hyväksyisi.

»Kun hallituskeskustelut päättyivät tuloksettomina,
toteutui eroni suunnitellulla tavalla»

Tapasin Kalevi Sorsan juuri ennen pääsiäistä. Ennen tapaamista lähetin hänelle kirjeen, jossa selostin tapaamispyyntöni syyn:

»Viime keskiviikkona oli tapaaminen, jossa olivat mukana Esko Aho, Seppo Kääriäinen ja allekirjoittanut. Olimme yhtä mieltä siitä, että hallituspuheen laajentaminen olisi hyvin suotavaa. Kontakteja on ollut, mutta kunnolliseen keskusteluun asiasta ei ole päästy. Yhteinen arviomme oli, että nykytilanteessa Sinä olet SDP:n piirissä avainhenkilö tässä kysymyksessä. Aho ja Kääriäinen pyysivät, että minä selvittäisin Sinun kanssasi vielä kerran SDP:n halukkuuden ja mahdollisuudet olla mukana mahdollisesti muodostettavassa uudessa hallituksessa. Tämä on siis asiani. Olen liikkeellä sekä puolueen puheenjohtajan että eduskuntaryhmän puheenjohtajan kehotuksesta ja heidän valtuuttamana.»

Toiseksi asiakseni ilmoitin sen, että halusin kertoa hänelle ennakkoon toisesta kirjastani, jonka oli määrä ilmestyä juuri ennen SDP:n esivaalia. Totesin, että »haluan huolehtia siitä, että voit jo ennakkoon valmistautua kirjan synnyttämään julkisuuteen». Tällä tavoin halusin välttää samankaltaisen tilanteen, joka syntyi kirjani ensimmäisen osan julkaisemisen yhteydessä.

Tavatessamme Sorsa oli jo ollut yhteydessä puolueeseen ja vastasi: »on halua ja on kykyä, mutta ehtona on se, että pääministerinä on sosialidemokraatti». Tätä aikaisemmissa keskusteluissa sosialidemokraatit eivät olleet ehdottomasti vaatineet itselleen pääministerin paikkaa.

Raportoin Sorsan vastauksen Aholle ja Kääriäiselle. Oma

kommenttini oli, että tältäkin pohjalta voitaisiin laajentamista harkita. Aho ja Kääriäinen katsoivat, ettei sosialidemokraattista pääministeriä voida hyväksyä.

Tämän jälkeen keskusteltiin vielä mahdollisuuksista uudistaa hallitusta nykypohjalla. Kun nämäkin keskustelut päättyivät tuloksettomina, toteutui eroni suunnitellulla tavalla.

Huhtikuun 14. päivän iltana, virkamatkalta palattuani, lähetin presidentti Koivistolle kirjeen, jossa ilmoitin eroavani hallituksesta:

»Huomenna pidetään Keskustan puoluehallituksen kokous, jossa vahvistetaan esivaalin tulos ja tehdään ehdotus minun nimeämisestäni puolueen presidenttiehdokkaaksi. Tarkoitukseni on, että ilmoitan tässä kokouksessa pyytäväni vapautusta valtioneuvoston jäsenyydestä. Aion esittää sen toivomuksen, että ministerin vaihdos voitaisiin toteuttaa toukokuun puolivälissä. Virallisen eroanomuksen jätän myöhemmin.

Eroni perustelut ovat Sinulle tutut sen perusteella, mitä sanoin julkisuuteen marraskuun lopulla. Lisäksi viittaa silloin käymäämme keskusteluun.

Marraskuun lopun jälkeen tilanne on muuttunut siinä mielessä, että EY-neuvottelujen ratkaisuvaiheet näyttävät siirtyvän tuonnemmaksi ja ohj presidentinvaalien. Näitä neuvotteluja voi nyt hoitaa joku muukin kuin minä. Toisaalta viime kuukausina minun luottamukseni nykyisen hallituksen toimintakykyyn on hiipunut. Ministerinä joutuisin puolustamaan politiikkaa, johon en itsekään täysin usko.

Olen kertonut ajatuksistani Esko Aholle jo tammi-kuun lopulla. Maaliskuun 8. päivänä oli neuvottelu, jossa ilmaisin eroaikeni hyvin selvästi. Maaliskuun 25.

päivänä kirjoitin Aholle kirjeen, jossa ilmoitin päättäneeni erota toukokuun puolivälissä ja julkistavani päätökseni heti pääsiäisen jälkeen. Saamani tiedon mukaan Aho on informoinut Sinua kirjeeni sisällöstä.

Ahon pyynnöstä keskustelimme eropäätöksestäni vielä eilen illalla. Keskustelut eivät vaikuttaneet kantaani. Sen olen Aholle todennut, että eroamiseni ajankohdasta voidaan tietysti keskustella.

Olen pahoillani, että saatoin ottaa yhteyden Sinuun vasta nyt. Tämä johtui viime kädessä siitä, että Aho on viimeiseen saakka halunnut keskustella päätöksestäni. Asiaan oli määrä palata vielä tänään. Hän ei kuitenkaan ole enää ottanut yhteyttä, joten kirjoitan nyt Sinulle.

Olen valmis yhdessä Esko Ahon kanssa etsimään mahdollisimman hyvää ratkaisua hallituksen täydentämiseksi. Lisäksi korostan vielä tässäkin, että eroni ajankohdasta voidaan tarvittaessa keskustella.

Eroni ei liity mitenkään työhöni ulkoministerinä tai meidän keskinäiseen yhteistyöhömmä. Olen ollut tässä suhteessa kaikkeen tyytyväinen.»

Seuraavan päivän puoluehallituksen kokouksessa ilmoitin erosani. Puoluehallitus ja eduskuntaryhmä kokoontuivat jo samana päivänä valitsemaan seuraajani.

Heikki Haaviston nimittäminen oli Ahon valinta. Minulle hän puhui asiasta vasta sen jälkeen kun muut hallituspuolueet ja presidentti olivat tämän ratkaisun hyväksyneet. Minäkin sen hyväksyin.

»Nämä eivät olleet hyviä eväitä ehdokkaalle»

Samana päivänä — 15. huhtikuuta — sovimme Esko Ahon kanssa, että ulkoasiainministeri vaihtuu toukokuun puolivälissä, kuten olin ehdottanut. Aho kertoi presidentinkin hyväksyneen tämän ajankohdan.

Seuraavana päivänä ministerinvaihdoksen ajankohdasta syntyi kuitenkin hämminkiä. Minä kuulin siitä vasta iltapäivällä radion uutislähetyksestä; minua vaadittiin eroamaan hallituksesta välittömästi. Radiossa kerrottiin, että asiasta oli sovittu hallituksen piirissä ja presidentin kanssa.

Kun minun kommenttiani kysyttiin, vastasin, että eroni ajankohdaksi on sovittu toukokuun puoliväli ja että haluan keskustella asiasta presidentin ja pääministerin kanssa.

Vaatus eroni aientamisesta perustui 15. huhtikuuta antamaani lausuntoon, jossa sanoin luottamukseni hallituksen toimintakykyyn hiipuneen. Minä en voinut pitää tätä perustetta pätevänä, sillä lausuntoni sanamuoto oli hyvin lievä.

Sanoin julkisuuteen ymmärtäväni sen, että Kokoomuksen johto minua potkiskelee, mutta en sitä, että oman puolueeni puheenjohtaja on hankkeessa mukana.

Tähän tilanteeseen liittyi toinenkin ikävä piirre. Pääministeri Ahon lähipiiristä syötettiin julkisuuteen se väärä väite, että olin vaatinut itselleni pääministerin paikkaa ja eronnut hallituksesta sen vuoksi, että en ollut sitä saanut.

Huhtikuun 18. päivänä kirjoitin presidentille kirjeen, jossa selostin syntyntyttilä tilannetta omalta kannaltani:

»Lähden aamulla Tallinnaan. Tämän epävirallisen käynnin syynä on Paavo Rintalan kirjan julkaisemistilaisuus. Vanha ystäväni Paavo Rintala pyysi minua mukaan sen jälkeen kun hän oli saanut toisen vanhan ystä-

vänsä Lennart Meren kunnioittamaan Viron puolelta tilaisuutta läsnäolollaan.

Tiistain tapaamiseen minulla ei ole esitettävänä virka-asioita. Sen vuoksi pyydän, että voisimme tavata kahden kesken. Haluaisin ennen muuta keskustella ulkoministerin vaihtumisen aikataulusta. Pääministeri Aho ehdotti, että puhuisimme siitä. Lisäksi ottaisin mielelläni esille pari muutakin asiaa.

Jo tässä kirjeessä ajattelin oikaista viime päivinä julkisuudessa esitettyjä virheellisiä väitteitä.

Alkuvuodesta on käyty keskusteluja hallituskysymyksestä. Keskustan osalta ne ovat perustuneet siihen voimakkaaseen käsitykseen, että nykyisen hallituksen on hyvin vaikea selviytyä edessä olevista tehtävistään.

Aluksi selvitettiin hallituspohjan laajentamista. Tässä yhteydessä tuli sosialidemokraattien puolelta esille, että minäkin voisin tulla kysymykseen uuden hallituksen pääministerinä. Itse en näihin tapaamisiin lainkaan osallistunut. Kirjoitin näistä keskusteluista Sinulle 15. helmikuuta.

Sen jälkeen kun oli käynyt ilmi, ettei hallituspohjan laajentaminen onnistu, siirtyi Keskustan sisäinen keskustelu käsittelemään hallituksen uudistamista nykyisellä pohjalla. Periaatetasolla tämän keskustelun avasi pääministeri Aho neuvottelussa, joka järjestettiin 8. maaliskuuta. Lähtökohdana oli se ajatus, että henkilövaihdokset voisivat parantaa hallituksen uskottavuutta ja toimintakykyä.

Maaliskuun viimeisenä päivänä eduskuntaryhmän puheenjohtaja Seppo Kääriäinen otti Ahon kanssa esille senkin mahdollisuuden, että myös pää- ja valtiovarainministeri vaihtuisivat. Keskustan osalta tämä olisi mer-

kinnyt sitä, että olisimme vaihtaneet paikkaa Ahon kanssa. Tämän ajatuksen Aho tuolloin ja myös myöhemmin torjui.

Minä en ole ehdottanut tai vaatinut paikkojen vaihtamista enkä ole ollut pyrkimässä pääministeriksi. Suunnitelmani on koko ajan ollut erota hallituksesta. Olen ollut mukana puolueen sisäisissä keskusteluissa, jotka ovat tähänneet siihen, että maahan saataisiin nykyistä toimintakykyisempi hallitus.

Omalta osaltani olin rajannut vaihtoehdot siihen, että olisin ollut käytettävissä mahdollisesti syntyvään uuteen hallitukseen vain pääministerin tehtävään. Tämän kantani toistin Aholle 25. maaliskuuta lähettämässäni kirjeessä. Olen hämmästynyt siitä, että kirjeestäni on annettu julkisuuteen väärä tieto, jonka nimetön puolueen johdon edustaja on vielä 'vahvistanut'.

Kirjeeni viimeinen kappale oli tällainen:

'Kysyit 8. maaliskuuta Kesärannassa, voisinko olla mukana mahdollisesti muodostettavassa uudessa hallituksessa. Vastasin, että vain pääministerinä. Nyt vastaukseni olisi sama, jos asiaa minulta kysyttäisiin. Jos minun on näinä aikoina kannettava vastuuta hallituksen politiikasta, tahdon myös täysipainoisesti vaikuttaa sen työhön.'

Toivon siis, että voisimme tavata tiistaina kello 11. Jo sitä ennen pyrin keskustelemaan pääministeri Ahon kanssa.»

Sain kuulla, että ehdottamani tapaaminen sopii presidentille. Hän kuitenkin ilmoitti, että aluksi olisi kolmenkeskinen keskus-

telu hänen, pääministerin ja minun välillä.

Sekä ministerinvaihdoksen ajankohtaa että eroamiseeni liittynyttä virheellistä uutisointia käsiteltiin maanantaina 19.4. Kesärannassa järjestetyssä tapaamisessa. Siinä olivat lisäksi mukana puolueen ja eduskuntaryhmän johto.

Tässä tapaamisessa saimme Esko Ahon kanssa sovituksi ministerinvaihdoksen uudeksi ajankohdaksi 4. toukokuuta. Seuraavana päivänä tämä ajankohta vahvistettiin presidentin kanssa. Hän kuitenkin myöhemmin siirsi esittelyn viidenneksi toukokuuta.

Puhuessani Keskustan puoluevaltuuskunnassa 24. huhtikuuta kuittasin huhtikuun tapahtumat toteamalla, että eroni ja seuraajani valinta sujuivat hyvin, mutta:

»Jatko ei mennyt yhtä hyvin. Eroni ajankohdasta synnyttiin yllättävä kiista. Julkisuuteen levitettiin perättömiä väitteitä eroni taustasta. Nämä eivät olleet hyviä eväitä ehdokkaalle.»

Eroni jälkeen julkisuudessa esitettiin arvio, että suhteet Esko Ahon ja minun välillä olisivat olleet murskana. Näin ei ollut. Meillä oli ja on asialliset keskustelu- ja yhteistyösuhteet. Olimme vain eri mieltä siitä, kuinka asiat olisi viisasta hoitaa. Ahon tahto toteutui, minä väistyin sivuun.

»Työtä, toimeentuloa ja
vapaa-aikaa on jaettava uudelleen»

Yksi painava syy eroamiselleni hallituksesta oli se, että voisin siten varata aikaa ja voimia sellaiseen aatteelliseen ja yhteiskunnalliseen ajatustyöhön ja keskusteluun, jolla voisimme löytää itsellemme kestävän tien tulevaisuuteen.

Jo ennen eroamistani hallituksesta aloin suunnata ajatuksiani entistä enemmän kohti Suomen ja ihmiskunnan suuria tulevaisuuden haasteita.

Maaliskuussa käynnistämässäni esivaalikampanjassa otin lähtökohdaksi sen kriisin, jossa Suomi, Eurooppa ja koko ihmis-kunta ovat. Puhuin siitä, että teollistuneet yhteiskunnat ovat tulleet kehityksensä yhden vaiheen päähän ja niiden on nyt etsittävä uutta suuntaa. Tämä oli välttämätöntä, jotta voisimme säilyttää luontoympäristömme elinkelpoisena ja parantaa ihmisten elämisen laatua.

Totesin, että työttömyys on yhteiskuntamme pahin vitsaus, johon on todella kovalla kädellä puututtava.

Talvikauden 1992–93 talouspoliittiset uutiset olivat keskenään ristiriitaiset. Vaikka vienti ja teollisuustuotanto kasvoivat hyvää vauhtia, ei työllisyys lainkaan kohentunut — päinvastoin. Alkoi käydä yhä ilmeisemmäksi, että suurtyöttömyys oli tullut jäädäkseen.

Esivaalikampanjassani kytkin työttömyyden laajempaan yhteyteen, kansainväliseen taluskriisiin. Johtopäätökseni oli, että entisillä keinoilla ei voida enää järjestää kaikille ihmisille mielekästä työtä. Tarvitaan uusia keinoja. Ainakin toistaiseksi on työtä, toimeentuloa ja vapaa-aikaa jaettava uudelleen ihmisten kesken.

Suomen työvoimapolitiittinen keskustelu on ollut äärilaidasta toiseen heittelehtivää.

1970-luvun alussa — taloutemme käydessä sairaasti ylikieroksilla — teollisuus alkoi ensimmäisen kerran vaatia työvoiman tuontia ulkomailta. Ne puheet loppuivat lyhyeen, kun kiihkeän kasvukauden jälkeen jouduttiin lamaan ja suurtyöttömyyteen.

Mitään tästä ei oltu opittu. Kun Holkerin hallitus 1980-luvun lopulla päästi jälleen taloutemme ylikuumenemaan, alkoivat jopa työvoimaviranomaiset esittää ajatuksia työvoimapolusta ja

tarpeesta tuoda maahan siirtotyövoimaa.

Tämä keskustelu oli käynnissä myös kevään 1991 eduskuntavaalien aikaan. Osallistuin siihen »Lapsen ääni» -yhdistyksen vuosikokouksessa pitämälläni, ennen muuta perhepoliittisella alustuksella.

Vastustin jyrkästi laajamittaista muuttoliikettä ulkomailta Suomeen:

»Ulkomaalaisten massamuutto Suomeen ei ole kohtalo, johon meidän on tahdottomasti alistuttava. Olen vakuuttunut siitä, että tällainen kehitys voidaan määrätietoisin toimenpitein välttää.

Mitä Suomessa sitten olisi tehtävä, jotta selviytyisimme välttämättömistä työtehtävistämme ainakin pääosin omin voimin? Tiivistän tarvittavan toimintaohjelman viideksi »pункtiksi»:

1. Suomessa on ryhdyttävä toteuttamaan määrätietoista väestöpolitiikkaa. Syntyvyys on saatava vahvaan nousuun ja pysymään selvästi nykyistä korkeammalla tasolla. Suomessa syntyy nykyään naista kohden noin 1,75 lasta. Tämä luku olisi saatava nostetuksi vähintään 2,1 lapseen, jotta väkilukumme ei alenisi.

Kokemukset sekä Suomesta että ulkomailta osoittavat, että lapsiperheiden olosuhteilla on oleellinen vaikutus syntyvyyteen. Tulonsiirtoja lapsiperheille on lisättävä siten, että lapsiperheen aineellinen elintaso vastaa lapsettoman pariskunnan elintasoa. Nuorten asunto-ongelmat on ratkaistava nopeasti mm. rakennuttamalla riittävästi nuorille sopivia edullisia vuokra-asuntoja. Lasten kotihoidontuen kehittämistä on jatkettava korottamalla tuen tasoa ja ulottamalla se myös yli 3-vuotiaisiin lapsiin.

2. Syntyvyyden lisääntyminen vaikuttaa työvoiman määrään aikaisintaan parin vuosikymmenen kuluttua. Siihen saakka työvoimapulaa voidaan lievittää helpottamalla ulkomaille muuttaneiden suomalaisten ja heidän lastensa paluumuuttoa. Inkeriläisten lisäksi myös muut suomalaisten lähisukulaiset tulee rinnastaa paluumuuttajiin.

3. Työelämää, sosiaaliturvaa, perhepolitiikkaa ja verotusta on uudistettava siten, että ihmiset viihtyvät työelämässä ja haluavat tehdä nykyistä enemmän työtä. Suomessa on jo nyt maailman lyhin työaika, mutta siitä huolimatta työaikaa haluttaisiin edelleen lyhentää. Ja työn tuottavuus on Suomessa alhaisempi kuin monissa meihin verrattavissa maissa.

4. Suomellakin on Ruotsin tauti. Käytämme liian suuren osan voimavaroistamme julkiseen hallintoon, joka pyrkii edelleen voimakkaasti kasvamaan. Toisaalta yksityinen palvelusektori on kasvanut varsinkin viime vuosina liian nopeasti. Kansantalouden ja koko yhteiskunnan rakennetta on kehitettävä siten, että nykyistä suurempi osa työvoimasta ja muista voimavaroista suunnataan teollisuuteen ja muuhun perustuotantoon.

5. Jos kaikista edellä esitetyistä toimenpiteistä huolimatta käy niin, että työvoimaa ei ole riittävästi tarjolla, on järkevämpää siirtää pääomia kuin ihmisiä. Jos jotkut teollisuuden alat eivät saa riittävästi työvoimaa Suomesta, niiden tulee perustaa tuotantoa niihin maihin, joissa työvoimaa on tarjolla. Tällöin työttömät saavat työtä ja toimeentulon omassa maassaan eikä heidän tarvitse muuttaa vieraisiin oloihin. Suomi puolestaan välttyy ulkomaisen työvoiman laajamittaiseen maahanmuuttoon liittyviltä ongelmilta.

Näistä punkteista ensimmäinen on ylivoimaisesti tärkein. Meidän on saatava syntyvyys tasolle, joka turvaa terveen ja tasapainoisen väestörakenteen säilymisen Suomessa. Kansakunnan koko ei ratkaise ulkomaisen työvoiman tarvetta, vaan oleellista on se, mikä on väestön rakenne ja kuinka työvoimaa käytetään.»

Myös Ahon hallituksessa jouduttiin käymään tiukkaa keskustelua ulkomaalaispolitiikasta. Varsinkin Kokoomus ja RKP kannattivat ajattelematonta »liberalismia» ja pitivät tärkeänä varautumista laajaan siirtotyövoiman vastaanottamiseen.

Tämä asenne heijastui myös pakolaispolitiikkaan: varsinkin RKP halusi, että Suomeen vastaanotettavien pakolaisten määrää jyrkästi lisätään. Kesällä 1992 jouduin jopa keskeyttämään lomani, kun sijaiseni toiminut puolustusministeri Elisabeth Rehn ei halunnut rajoittaa Kosovon albaanien tulvaa Suomeen.

Tosiasiassa Suomella on ollut pakolaispolitiikassaan kestävä linja. Olemme ensi sijassa olleet mukana estämässä pakolaisuuden syntymistä ja auttamassa pakolaisiksi joutuneita palaamaan koteihinsa. Toisaalta olemme tukeneet kansainvälisiä järjestöjä pakolaisten auttamiseksi heidän kotialueillaan. Pakolaisten vastaanottamisessa Suomeen on ollut pidättyvä, mutta humanitaarisesti perusteltu linja.

Suomeen pyrkivien albaanien rajoittamaton vastaanottaminen ei olisi ollut tämän linjan mukaista.

Työttömyyden jatkuva paheneminen on muuttanut asenteita myös hallituksessa: enää ei siirtotyövoimasta keskustella ja ulkomaalaislakiakin on voitu tiukentaa.

Onko kylmän sodan päättyminen työttömyyden syy?

Suomessa on nyt puoli miljoonaa työtöntä, noin 20 prosenttia työvoimaan kuuluvista on vailla työtä. Suomessa työttömyys on korkeammalla tasolla kuin muissa vastaavanlaisissa maissa sen vuoksi, että olemme tehneet menneinä vuosina pahoja virheitä.

Mutta työttömyys kasvaa nyt muissakin läntisissä teollisuusmaissa. On ennustettu, että läntisen Euroopan työttömyys kohoaisi yleisesti lähelle sitä tasoa, jolla se on nyt Suomessa. Itäisen Euroopan maissa työttömyysluvut ovat kohoamassa jopa tätä suuremmiksi.

Taloudellinen kasvu ja perinteiset työvoimapolitiikan keinot eivät voi työttömyysongelmaa ratkaista. Kysymyksessä on syvä teollistuneen yhteiskunnan kriisi, jonka ratkaiseminen vaatii kokonaan uudenlaisen talous- ja työvoimapolitiikan kehittämistä.

Jotta voisimme löytää kestäväen perustan uudelle politiikalle, meidän on kyettävä erittelemään nykyisen kriisin syyt. Niitä on useita.

Yksi pessimistisimmistä tulevaisuutemme ennustajista on ollut kirjailija Paavo Haavikko. Hän on ollut myös yksi realistisimmista tulevaisuuden ennakoijista: hän on ollut suurin piirtein oikeassa. Yksi Haavikon teeseistä on se, että lama johtuu 60 vuotta yhtäjakoisesti käynnissä olleen varustautumisvaiheen päättymisestä — siis kylmän sodan päättymisestä. Tämä aikakausi alkoi Saksan liikkeelle panemana varustautumisena 1930-luvulla. Se jatkui sodan jälkeisenä jälleenrakentamisena ja varustautumisena, joka yltyi loppuvaiheessaan laajamittaiseksi kilpavarusteluksi. Tässä väitteessä on vinha perä, mutta se vaatii täydennyksen.

Kylmän sodan kauteen kuului kilpavarustelun ohella myös teknologinen ja taloudellinen kilpailu idän ja lännen välillä. Se antoi molemmille osapuolille motiivin sijoittaa voimavaroja tär-

keille kasvualoille.

Lännen kehitystä edisti lisäksi se, että se saattoi suojautua kilpailulta sekä suhteessa itään että suhteessa etelään: köyhät ihmiset ja samalla halpa työvoima olivat rautaesiripun ja kehitysmaiden rajojen takana. Vaihtosuhte oli läntisille teollisuusmaille hyvin edullinen: rikkaat rikastuivat ja köyhät köyhtyivät. Vain muutamat länsimaiden kanssa läheiseen yhteistyöhön pyrkineet ja päässeet kehitysmaat kykenivät teollistumaan ja nousemaan köyhyydestä.

Uudessa maailmassa ja Euroopassa asiat ovat toisin.

Voimakkaan varustautumisen kausi todellakin on ohi. Mutta ohi on myös se kausi, jolloin vauraat länsimaat saattoivat eristää köyhyyden rajojensa ja rautaesiripun taakse.

Euroopassa on käynnistynyt yleiseurooppalainen yhdentymiskehitys. Berliinin muuri on kaatunut, rautaesirippu on väistynyt. Tavarat ja pääomat, vähitellen yhä enemmän myös ihmiset, liikkuvat vapaasti yli rajojen. Tämä johtaa vähitellen talous- ja työllisyyserojen tasoittumiseen.

Idässä elintaso nousee, kun halvat työvoimakustannukset vetävät sinne investointeja. Lännessä on paineita työvoimakustannusten — siis elintason — alentamiseen, jotta työpaikkoja kyettäisiin säilyttämään. Siitä huolimatta, että joustetaan, työpaikkoja menetetään ja työttömyys kasvaa.

Maailmanlaajuisesti on meneillään saman suuntainen kehitys. Koko maailma on yhdentymässä. Elintaso- ja työllisyyserot tasoittuvat myös maailmanlaajuisesti. Yhdentyvässä maailmassa pääomat hakeutuvat halvan työvoiman luo. Yritysten keskinäinen kilpailu pakottaa ne kaikki toimimaan samalla tavalla.

Raja-aidat tietysti madaltuvat vasta vähitellen. Halvan työvoiman alueilla toiminta on usein hankalaa ja siellä on myös erityisiä kustannuksia. Vaurailta mailla on puolestaan tarjota etuja, joita köyhissä maissa ei ole.

Länsimaat voivat toisaalta helpottaa rajojen avautumisen ja yhdentymisen aiheuttamia työllisyysongelmiaan ryhtymällä toden teolla tukemaan köyhempien maiden kehitystä.

Entisissä sosialistisissa maissa ja kehitysmaissa on valtavat investointi- ja kehittämistarpeet. Teollistuneiden maiden ihmisille riittää yllin kyllin tekemistä niiden tavaroiden ja palvelusten tuottamiseksi, joita köyhempien maiden ihmiset välttämättä tarvitsevat.

Kysymys on vain siitä, kuinka kansainväliset rahoitus- ja yhteistyöjärjestelmät saataisiin toimimaan siten, että työ löytää tekijänsä ja kaikkien ihmisten perustarpeet saadaan tyydytetyiksi. Kaupan laajamittainen vapautuminen ja muu kansainvälinen yhdentymiskehitys ovat siis synnyttäneet ja tulevat edelleen synnyttämään työttömyyttä vauriissa maissa. Tämäkin on osittain seurausta kylmän sodan päättymisestä — tässäkin mielessä Paa-vo Haavikko on siis mielestäni oikeassa.

Huipputekniikka aiheuttaa työttömyyttä

Samaan aikaan kun entistä vapaampi ja kovempi kilpailu synnyttää paineita vähentää työvoimakustannuksia vauriissa maissa, tarjoaa uusin tekniikka siihen ennen näkemättömiä mahdollisuuksia.

Teollisuudessa investoinnit merkitsevät yleensä sekä tuotannon lisääntymistä että työvoiman vähentymistä. Työvoiman tarve pienenee myös peruselinkeinojen piirissä. Viime vuosina uusin tekniikka on alkanut mullistaa myös palveluelinkeinoja: muun muassa konttoritehtävissä ihmistyön tarve on nopeasti ja voimakkaasti vähentynyt.

Näissä oloissa ei vanhalla talous- ja työvoimapolitiikalla voida todellakaan järjestää kaikille ihmisille mielekäästä työtä.

Mitä sitten on tehtävä?

Edelleen tietysti työllisyyden hoidon perusta on terveessä talouspolitiikassa. Pahasti velkaantuneen Suomen on kasvatettava teollisuustuotantoaan: vientiä on lisättävä ja tuontia on korvattava kotimaisella tuotannolla. Yritystoimintaa on kannustettava. Erityisesti työvoiman käyttöön kohdistuvia veroja ja maksuja on kevennettävä ja kerättävä tarvittavat varat muilla keinoin.

Ainakin lähivuosina on työtä, toimeentuloa ja vapaa-aikaa joka tapauksessa jaettava rohkeasti uudelleen ihmisten kesken. Kun esimerkiksi työvoimaa on jossakin vähennettävä, olisi viisaampaa turvautua osa-aikatyöhön kuin siirtää osa väestä kokonaan työttömyyskortistoon. Kun oppilaitoksista vapautuu nuoria työmarkkinoille, olisi viisasta palkata suurempi joukko osa-aikatyöhön kuin jättää suuri osa heistä kokonaan työttömiksi.

Samalla kun työtä suoritusportaassa on pakko nykyoloissa jakaa, tulee johtavassa asemassa olevien työaikaa pidentää; tällä tavoin voidaan parantaa taloutemme ja yhteiskuntamme suorituskykyä ja lisätä työpaikkojen määrää. Ulkomaalaisetkin ihmettelevät sitä, kuinka meillä on varaa antaa esimerkiksi korkeille virkamiehille jopa seitsemän viikon vuosiloma.

Samalla kun me Suomessakin hoidamme työllisyyttä perinteisin keinoin ja työtä jakamalla, on meidän oltava muiden maiden mukana pohtimassa, mitä voisi olla se uusi talous- ja työllisyyspolitiikka, joka toisi meillekin täystyöllisyyden. Tämä keskustelu suuntaa huomiomme talous- ja yhteiskuntajärjestelmiin.

Kommunismiin, sosialidemokratian ja kapitalismin kriisi

Kommunistisen aatteen pohjalle rakentuneet sosialistiset yhteiskunnat luhistuivat ennen muuta siksi, etteivät ne kyenneet menestymään teknologisessa ja taloudellisessa kilpailussa. Tähän yhtenä syynä oli puolestaan se, että kilpavarustelu rasitti suh-

teellisesti enemmän niitä kuin länsimaita.

Poliittisen ja taloudellisen vallan keskittäminen yksiin käsiin johti keskittymiseen ja byrokratiaan. Sosialistiset yhteiskunnat olivat totalitaarisia: niissä rajoitettiin kansalaisten perusoikeuksia ja -vapauksia.

Sosialistisissa järjestelmissä oli toki hyviäkin puolia. Ne loivat ihmisille perusturvallisuutta. Elintaso oli alhainen, mutta tulot olivat kohtuulliset. Sosialismista markkinatalouteen siirtyneissä maissa tehdyt mielipidemittaukset osoittavat, että suuri osa ihmisistä jälkikäteen toteaa vanhassa järjestelmässä olleen jotakin hyvääkin.

Kun sosialistiset järjestelmät luhistuivat, lyötiin länsimaissa rintoihin: markkinatalouteen perustuva kapitalistinen järjestelmä oli osoittanut etevämyytensä. Tyytyväisiä olivat tätä järjestelmää kannattaneet poliitikot sekä vasemmalla että oikealla.

Myöhempi kehitys on osoittanut, että tämä riemu oli ennenaikainen. Myös markkintalousmaat ovat kokeneet pahenevan taloudellisen ja yhteiskunnallisen kriisin.

Markkinatalousmaistakin kriisissä ovat ennen muuta ne, joissa on toteutettu sosialistisiin aatevirtauksiin perustunutta — siis sosialidemokraattista politiikkaa. Taloudelliset paineet pakottavat nyt supistamaan julkisen talouden menoja — sekä sosiaalisia tulonsiirtoja että julkisia palveluja.

Suomi on yksi näistä maista. Meille »sosialismi» tuli Ruotsista. 1960-luvun lopulla Suomessa oli vasemmistoenemmistöinen eduskunta ja hallitus. Silloin meillä ryhdyttiin uudistamaan yhteiskuntaa kopioimalla sitä, mitä Ruotsissa oli tehty. Tämä tapahtui laajan poliittisen konsensuksen hengessä: keskustan ja oikeiston puolueet eivät tajunneet, että ne olivat mukana kopioimassa **sosialidemokraattisia** uudistuksia.

Keskustassa tämä tajuttiin 1970-luvun kuluessa. 1980-luvulla puolueen asemat vahvistuivat ja se haastoi sosialidemokraatit

nimenomaan aatteellisesti herkissä asioissa, kuten lasten päivähoiton järjestämisessä. Taistelu Suomen suunnasta oli kovaa. Minä sain olla koko ajan etulinjassa. Tästäkin oli kysymys keväen 1987 tapahtumissa.¹⁴

Holkerin hallitus toteutti sosialidemokraattista politiikkaa. Menoja paisutettiin nopeasti, veropolitiikka oli yrittämistä ja säästämistä rankaisevaa, työelämän uudistuksissakin oli sosialidemokraattinen ote. Tämä tuntui monista suomalaisista »edistykselliseltä». Tosiasiassa kuljimme väärään suuntaan.

Olemme tottuneet sosialidemokraattisten periaatteiden mukaiseen sosialismiin; se tuntuu monin tavoin luonnolliselta ja turvalliselta. Ihmiset ovat tottuneet siihen, että kunnat ja valtio järjestävät mitä erilaimpia palveluja ja että heillä on oikeus saada yhteiskunnalta myös muita etuja.

Sosialidemokratia on synnyttänyt Suomeenkin keskittyneen ja byrokraattisen yhteiskunnan, joka lamaanuttaa oma-aloitteisuutta ja yrittäjyyttä ja joka passivoi ihmisiä.

Koulutusjärjestelmä kouluttaa ihmisiä nimenomaan palkkatyöhön. Ihmisille on syntynyt se käsitys, että kun yhteiskunta järjestää kansalaiselle tietyn koulutuksen, sillä on myös velvollisuus järjestää hänelle sitä vastaava työ. Ja ellei työtä järjesty tai jos se loppuu, on yhteiskunnalla velvollisuus maksaa lähes täyttä palkkaa vastaava työttömyyskorvaus.

Sosialidemokraattinen yhteiskunta on hätkähdyttävästi samankaltainen kuin mitä sosialistiset yhteiskunnat olivat. Niillä on samoja etuja, mutta myös samankaltaisia haittoja.

Sosialidemokraattinen yhteiskunta on jäykkä ja sanan avarassa merkityksessä »tehoton». Sen rakentajat ovat unohtaneet, että yhteiskunta olemme me itse: kun me kansalaiset vaadimme jotakin yhteiskunnalta, vaadimme sitä itseltämme; itse meidän on erilaiset edut ja palvelut maksettava.

Sosialidemokratian kriisi on ollut oikeistolle enemmän kuin

tervetullut. Nyt kaikkialla vaaditaan verojen alentamista, menojen leikkaamista ja yksityistämistä. Moni vaatijoista ei toimi vain olosuhteitten pakosta, vaan myös oman aatteensa innoituksesta.

Käytännön kokemukset osoittavat jo sen, ettei hyvinvointivaltion alasajaminen ole oikea ratkaisu.

Hyvinvointivaltion järjestelmät on luotu tiettyjen ongelmien ratkaisemiseen ja tiettyjen tärkeiden tehtävien toteuttamiseen. Nämä tarpeet eivät ole mihinkään hävinneet. Nyt meidän tehtävänä on löytää uudenlaisia — joustavampia, tehokkaampia ja halvempia — keinoja niiden tyydyttämiseen.

Tässä tarvitaan ennakkoluulottomuutta ja luovuutta.

Millainen on tulevaisuuden talous- ja yhteiskuntajärjestelmä?

Mutta joudumme menemään yhteiskunnallisessa ajattelussamme vielä tätä syvemmälle: kriisissä eivät ole vain ihmisen luomat yhteiskunnat, kriisissä on myös tapamme elää.

Löytääksemme toiminnallemme kestävä perustan meidän on pureuduttava elämän ja politiikan arvoihin ja sitä kautta yhteiskunnallisen toimintamme perustavoitteisiin. Ilmeisesti meidän on kyettävä tulevaisuudessa luomaan itsellemme uusi talous- ja yhteiskuntajärjestelmä.¹⁵

Kun puhumme kriisistä tai murroksesta, tarkoitamme tavallisesti sitä, että jokin kehityksen jakso on tullut tiensä päähän ja joudutaan etsimään uutta suuntaa.

Näin on nyt käynyt teollistuneille maille ja koko ihmiskunnalle: suuntaa on pakko muuttaa.

Maaailmassa on lähes kuusi miljardia ihmistä ja väkiluku kasvaa nykyään noin sadalla miljoonalla vuodessa. On arvioitu, että maapallon väkiluku kasvaa väistämättä lähivuosisikymmeninä nykyiseen verrattuna noin kaksinkertaiseksi.

Kaikkialla maailmassa ihmiset haluavat itselleen korkeamman aineellisen elintason eli mahdollisuuden kuluttaa enemmän. Kun enemmän kulutetaan, on enemmän tuotettava. Tähän eivät maapallon niukat luonnonvarat riitä, tätä ei herkkä elinympäristömme kestä.

Uusi tekniikka auttaa meitä sopeuttamaan ihmisen taloutta luonnon talouteen, mutta silti joudumme perimmäisten kysymysten äärelle — pohtimaan elämän ja politiikan arvoja.

Samana kysymyksen eteen joudumme myös ihmisen itsensä vuoksi. Samasta syystä, jonka vuoksi luonto kärsii, on ihmistenkin paha olla.

Aikamme onnettomuus on liiallinen aineellisuus, materialismi. Kun olemme ponnistelleet aineellisen hyvinvointimme kohottamiseksi, olemme laiminlyöneet henkisiä, sosiaalisia ja hengellisiä tarpeitamme. Siksi niin moni ihminen on sisältä rikki. Siksi meillä on niin paljon sosiaalisia ja mielenterveydellisiä ongelmia.

Kysymys elämän ja yhteiskunnan kehittämisen perustana olevista arvoista on kipeä ja tärkeä: onko elämän ja yhteiskuntien kehittämisen ylin tarkoitus todellakin aineellisen elintason jatkuva kohottaminen? Eikö elämässä ja politiikassa ole tärkeämpiäkin asioita: henkinen hyvinvointi, hyvät ihmissuhteet, hengelliset arvot?

Näihin kysymyksiin vastatessamme joudumme vallankumouksen tielle, joudumme arvojen ja tavoitteiden kumoukseen.

Jos toimimme oikein, voimme tehdä välttämättömyydestä hyveen. Luonnontaloudellisesti kestävä yhteiskunta, luonnonmukainen sivistisyhteiskunta, voi tarjota meille henkistä rikkautta ja hyvät ihmissuhteet: se saattaa antaa elämälle uutta arvoa ja mielekkyyttä.¹⁶

Tässä voi olla yksi avain myös työn puutteen synnyttämiin ongelmiin.

Monet meistä ovat kokeneet suureksi puutteeksi sen, että meillä on aina kiire: ei ole aikaa itsensä kehittämiseen ja ystävyyssuhteitten vaalimiseen. Nyt kun ihmistyön tarve on edelleen vähenemässä, on meillä vihdoinkin aikaa itsellemme ja toisillemme; tässä mielessä työn puutekin saattaa muuttua siunaukseksi.

Nämä ajatukset saattavat tuntua idealistisilta, jopa utopialta. Sitä ne nyt ovatkin.

Mutta tulevaisuudessa ihmiskunnan on pakko kohdata uudella tavalla olemassaolonsa ja tulevaisuutensa haasteet.

Tarvitaan uudet, nykyistä kestävämmät arvot ja tavoitteet.

Tarvitaan myös uudet keinot: tarvitaan talous- ja yhteiskuntajärjestelmä, joka on kehitetty näitä uusia tavoitteita toteuttamaan.

Millaista talouspolitiikkaa tukisi presidentti Väyrynen?

Talouspolitiikassakin kaiken viisauden alku on tosiasioiden tunnustaminen. Tämä viisaus meidän talouspolitiikastamme on viime vuosina puuttunut — tässä on syvien vaikeuksiemme yksi perussy.

Talouspoliittisen ajatteluni ja toimintani linja käy ilmi siitä, mitä olen vuosikymmenten varrella sanonut ja tehnyt. Julkisuuudessa toimintaani ja sanomisiiani on — ikävä kyllä — usein selostettu tarkoitushakuisesti ja joskus suorastaan väärin, kuten viimeisten kahden vuoden tapahtumatkin osoittavat.

Usein olen saanut kokea todeksi kansanviisauden, ettei totuuden puhujalla ole yösijaa. Aikanaan tosiasiat ovat sitten tulleet luonnonlain väistämättömyydellä esiin, ja tehdyt virheet ovat paljastuneet.

Tästä huolimatta muistutan jälleen talouden tosiasioista. Vaikka teollisuustuotanto nyt kasvaa ja vienti vetää, lisääntyy

valtionalouden velka holtitonta vauhtia. Julkisen velan kasvu varjostaa koko kansantaloutemme tulevaisuutta, ja se johtaa yhä ankarampaan menojen leikkaamisen tulevaisuudessa. Työttömyys ei nykypolitiikalla ainakaan oleellisesti vähene.

Talouspolitiikassa päävastuu on pääministerin johtamalla ministeristöllä. Presidentin tulee seurata talouspoliittista päätöksentekoa ja kiinnittää huomionsa sen päälinjoihin.

Talouspolitiikan onnistuminen ratkaisee kansakuntamme aineellisen hyvinvoinnin tason, työllisyyden ja myös sen, kuinka paljon voimme käyttää voimavarojamme niin sanottuihin pehmeisiin asioihin — muiden muassa julkisiin palveluihin, sosiaaliturvaan, koulutukseen ja kultuuriin.

Presidentin on kannettava huolta talouspolitiikan onnistumisesta myös sen vuoksi, että Suomen kansainvälinen asema ja vaikutusvalta riippuvat ratkaisevasti taloutemme kunnosta. Suomesta tulee edelleen pyrkiä luomaan pieni talousmahti.

Presidentin tulee pitää erityisesti silmällä maamme kilpailukykyä. Vakaan markan tavoite on oikea, mutta markka ei saa olla liian kallis. Suomen kaltaisen maan tulee tarkkaan harkita, millaisessa kansainvälisessä talous- ja rahayhteistyössä olemme mukana. Oma talouspolitiikkamme on suunniteltava siten, että me menestymme kaikissa oloissa.

Toinen tärkeä — edelliseen liittyvä — presidentille kuuluva huolen aihe on maamme vaihtotaseen kehitys. Nyt kun olemme pahasti velkaantuneet, meillä tulee olla ylijäämäinen vaihtotase, jotta voimme lyhentää velkojamme ja vaurastua kansainväliseen toimintaympäristöömme nähden.

Kolmas makrotason kysymys, johon presidentin pitää kiinnittää huomiota, on julkisen talouden tasapainoisuus. Nykyisen suuruinen valtiontalouden alijäämä horjuttaa Suomen talouden kokonaisuutta. Lisäksi se luo kohtuuttomia säästöpaineita tämän vuosikymmenen lopulle ja seuraavalle vuosikymmenelle.

Valtiontalouden tasapainottamisessa tulee olla nykyistä tiukempi ote.

Presidentin tulee ottaa työllisyyden hoito erityiseksi huolekseen — senkin vuoksi, että tämän ongelman ratkaisemiseksi tarvitaan laajaa kansainvälistä yhteistyötä. Työttömyyttä ei kyetä poistamaan, ellei asiaan tartuta ennakkoluulottomasti. Vanhoilla talous- ja työvoimapolitiikan keinoilla ei saada tuloksia aikaan.

Presidenttinä käyttäisin kaikki vaikutusmahdollisuuteni sen hyväksi, että ihmiskunta siirtyisi hallitulla tavalla luonnontaloudellisesti kestäväan kehitykseen. Tähän liittyy erottamattomasti toiminta yleisinhimillisen sivistyksen vahvistamiseksi ihmisyyden ja sen kehitystarpeen pohjalta. Suomella voisi olla tässä työssä omalta osaltaan tien näyttäjän asema.

...entä presidentti Ahtisaari?

En ole havainnut, että Martti Ahtisaari olisi esittänyt mitään talouspoliittisia ajatuksia.

Ennen Geneveen lähtöään Ahtisaari ehdotti, että muut ehdokkaat antaisivat sillä aikaa neuvojaan nykyiselle hallitukselle. Hän esittäisi kommenttinsa Suomeen palattuun.

Odotan niitä.

TODELLISEEN KANSANVALTAAN

Valtiotieteilijänä olen ollut aina kiinnostunut valtiosääntömme ja poliittisen järjestelmämme kehittamisestä.

Vaikka olin nuorena radikaali ja olen monessa suhteessa vieläkin, olen ollut valtiosääntökysymyksissä aina konservatiivi. Tämä on mielestäni oikea asenne.

Vaalikaudella 1983–87 toteutettiin varovainen valtiosäännön osauudistus. Olin mukana siitä sopimassa.

Jo kevään 1983 hallitusneuvotteluissa valtiosäännön uudistamiseen paneuduttiin huolellisesti. Uudistus valmisteltiin asian tuntijatasolla siten, että mukana oli suurimpien poliittisten ryhmien edustus. Myös hallituksessa tehtiin perusteellista työtä. Ennenkuin esitystä tuotiin eduskuntaan, se käsiteltiin hallituspuolueiden eduskuntaryhmissä.

»Holkerin hallituksen toteuttama valtiosääntöuudistus oli arvelluttava»

Holkerin hallitus omaksui näissäkin asioissa uudet tavat. Mihinkään parlamentaariseen tai muuhunkaan kollektiiviseen asian tuntijavalmisteluun ei ryhdytty. Oikeusministeri Matti Louekoski valmisteli uudistuksen yhdessä presidentti Mauno Koiviston kanssa. Valtioneuvostossa ja eduskunnassa se vietiin sellaiseen läpi presidenttiin vedoten.

Holkerin hallituksen toteuttama valtiosäännön osauudistus oli monin tavoin arvelluttava.

Presidentin uusi vaalitapa ei ollut loppuun saakka harkittu.

Kaikki johtavat valtiosääntöasiantuntijat vastustivat sitä Suomen oloihin soveltumattomana. Nyt jälkikäteen monet myöntävät, että tämä mielipide oli oikea.

Pahinta ehkä oli se, että uudistuksen laatijoilta puuttui johdonmukaisuus ajatellen keskeisten valtioelinten asemaa sekä niiden keskinäisiä valta- ja vastuusuhteita. Suora vaalitapa on omiaan vahvistamaan presidentin asemaa. Samaan uudistukseen liittyi kuitenkin julkilausuttu — mutta heikosti toteutettu — pyrkimys vahvistaa eduskunnan asemaa.

»Tämä Pokan hanke lähti alusta alkaen väärään putkeen»

Käytännössä tämä johti siihen, että eduskunnassa hyväksyttiin ponsi, jossa edellytettiin eduskunnan aseman vahvistamista. Tämän perusteella oikeusministeri Hannele Pokka esitti heti nykyisen hallituksen työn alkaessa asetettavaksi toimikunnan valmistelemaan eduskunnan ja sen perustuslakivaliokunnan toiveiden mukaista valtiosääntöuudistusta.

Tämä Pokan uudistushanke lähti heti alusta alkaen väärään putkeen. Tähän työhön olisi tarvittu maan parhaista valtiosääntöasiantuntijoista kokoonpantu komitea. Tässä yhteydessä olisi tullut tarkastella valtiosäännön kokonaisuutta sen keskeisten periaatteiden kannalta.

Ministeri Pokka kuitenkin poimi — vakiintuneen menettelytavan vastaisesti — toimikunnan jäseniksi itselleen mieleisiä henkilöitä eri puolueista. Puheenjohtajaksi hän »kutsui» vihreiden kansanedustaja Paavo Nikulan. Toimeksianto kirjoitettiin sen pohjalta, mitä edellisen eduskunnan perustuslakivaliokunnassa oli ajateltu.

Minä olin virkamatkalla Berliinissä, kun kuulin, että ollaan asettamassa valtiosääntötoimikunta, jonka tehtäväksi tulisi muun muassa ulkopoliittista päätöksentekojärjestelmää koske-

vien uudistusesitysten valmisteleminen.

Vastustin tätä jyrkästi, sillä en katsonut toimikunnan kokoonpanoa tähän tehtävään sopivaksi. Myös toimeksiantoa olisi pitänyt tarkistaa. Tästä syystä jätin sijaiselleni pääministeri Aholle viestin, että asia on pantava pöydälle tai toimeksiannosta on poistettava ulkopoliittista päätöksentekoa koskeva kohta.

Ministeri Pokka kuitenkin väitti valtioneuvoston istunnossa, että asiasta on sovittu minun kanssani sillä ehdolla, että ulkoasiainministeriö saa nimetä asiantuntijan toimikuntaan. Näin ei ollut.

Kun tapasin matkani jälkeen presidentti Koiviston, otin toimikunnan asettamisen puheeksi. Kävi ilmi, ettei ministeri Pokka ollut puhunut asiasta hänellekään. Presidentin pyynnöstä jälkikäteen — 3.7. — lähettämässäni kirjeessä selostin asiaa hänelle vielä näin:

»Toiseksi otin esille valtiosääntötoimikunnan. Sain kuulla Berliinissä, että asia oli esillä valtioneuvoston raha-asiainvaliokunnassa. Pyysin välittämään pääministerille kantani, että toimeksiannosta tulee poistaa ulkopoliittista päätöksentekoa koskeva kohta tai jättää asia pöydälle. Ministeri Pokka oli antanut väärän tiedon, että asiasta on sovittu minun kanssani ja että toimikuntaan on tarkoitus ottaa UM:n edustaja pysyväksi asiantuntijaksi, ja vienyt asian päätökseen. Nyt oikeusministeriö on pyytänyt ulkoasiainministeriötä nimeämään toimikuntaan pysyvän asiantuntijan. Kerroin, että en aio nimetä ketään, koska se merkitsisi tietynlaista sitoutumista toimikuntaan, jonka toimeksianto ja kokoonpano eivät alkuunkaan minua tyydytä.»

»Valtiosääntötoimikunnan asettaminen oli kokonaisuudessaan merkillinen prosessi. Ministeri Pokka jakoi

listan viimeisellä viikolla ennen lomaansa ja vaati — lomaansa vedoten — sen hyväksymistä välittömästi. Hallituksen piirissä ei tietääkseni käyty asiasta mitään ennakkokeskustelua ja ainakin Keskustan edustaja nimettiin kysymättä puolueen tai sen eduskuntaryhmän kantaa. Ymmärtääkseni Sinäkään et tiennyt asiasta mitään. Puutuin Kultarannassa vain ulkopoliittista päätöksentekoa koskevaan kysymykseen, joka kuuluu minun virkaani. Asetettu toimikunta ei mielestäni kykene asianmukaisesti tätä kysymystä selvittämään. Muutoinkin pidän toimikunnan kokoonpanoa epäonnistuneena.»

Heinäkuun 11. päivänä lähetin presidentti Koivistolle kirjeen, jossa kerroin käynnistäneeni ulkoministeriössä työn, jossa tarkastellaan asiaa sen omasta näkökulmasta. Kerroin tutkivani, voisiko ministeriö käynnistää oman selvityksen, jolla voitaisiin torjua ministeri Pokan asettaman toimikunnan vahingollisia pyrkimyksiä.

Heinäkuun lopulla valtiosääntökysymykseen palattiin. Presidentin avustaja toimitti minulle viestin, että presidentti haluaa keskustella asiasta kanssani.

Ennen tapaamista kirjoitin presidentille 21.7. kirjeen:

»Kuulin Martti Manniselta, että haluat keskustella mm. edellisessä kirjeessäni käsittelemästäni valtiosääntöasiasta.

Kuten kirjeessäni kerroin, olen ryhtynyt selvittämään, olisiko UM:llä perusteita käynnistää selvitys ulkopoliittisesta päätöksenteosta. Ensimmäinen muistio on jo valmistunut ja liitän kopion siitä kirjeeni liitteeksi. En ole sen sisältöön täysin tyytyväinen. Muistio kuitenkin mielestäni antaa tukea sille ajatukselle, että voisin ehdottaa

valtioneuvostolle, että se asettaisi komitean tutkimaan ulkopoliittista päätöksentekoa ja alan hallintoa.

Nimenomaisena lähtökohtana tulisi olla nykyinen tehtävien jako keskeisten valtioelinten välillä. Samoin lähtökohtana tulisi olla se, että ulkoministeriöllä on tulevaisuudessakin se erityisasema, jonka voimassaoleva valtiosääntö sille antaa. Selvitys koskisi tällöin mm. sitä, kuinka laajeneva kansainvälinen toiminta kyetään tulevaisuudessa koordinoimaan. Tässä suhteessa on jo nyt ongelmia, mutta ne kasvavat entisestään mm. ETA-sopimuksen voimaantullessa.

Komitean puheenjohtajana voisi toimia esim. Seppo Tiitinen ja siihen voisi kuulua vain muutama ulkopoliitiikan tunteva asiantuntija. Toimeksianto ja kokoonpano voitaisiin suunnitella siten, että työ vahvistaa vakiintunutta ulkopoliitiikan päätöksenteko- ja hallintojärjestelmää. Kun kysymyksessä olisi komitea, se menisi painavuudessaan ministeri Pokan asettaman toimikunnan yläpuolelle.

Uskon, että esitys menisi subteellisen helposti läpi. Keskusteluni ministeri Salolaisen kanssa Pokan toimikunnasta antavat tukea tälle arviolle. Ennenkuin teen mitään, haluan kuitenkin kuulla Sinun käsityksesi asiasta.»

Tämä valmistelutyö johti siihen, että valtioneuvosto asetti pääministerin esittelystä Seppo Tiitisen johtaman komitean, jonka tehtäväksi tuli aluksi laatia ehdotuksia niiksi muutoksiksi valtiosääntöön, jotka ovat tarpeen ETA-sopimuksen vuoksi. Toisessa vaiheessa komitean tuli selvittää, miten valtiosääntöä olisi muutettava Suomen tullessa EY:n jäseneksi. Lisäksi komitealle on annettu tehtäväksi käsitellä ulkopoliittisen päätöksentekojärjes-

telmän uudistamista Nikulan toimikunnan laatiman väliraportin pohjalta.

Poliittisen järjestelmämme valta-
ja vastuusuhteet on selkiytettävä

Nikulan toimikunnan mietintö muun kuin ulkopoliittisen päätöksenteon osalta valmistui keväällä 1993.

Kuten odottaa saattoi, toimikunnan ehdotukset eivät olleet käyttökelpoisia. Niistä puuttui kokonaisnäkemukseen perustuva harkinta.

Suomen valtiosäännön suuri heikous on keskeisten valtioelinten valta- ja vastuusuhteiden sekavuus. Tästä on useita esimerkkejä sekä Urho Kekkosen että Mauno Koiviston presidenttikausilta. Edellinen valtiosääntöuudistus kasvatti näitä ongelmia. Nikulan toimikunnan ehdottamat perustuslakien muutokset pilaisivat valtiosääntöämme edelleen.

Olen itsekin kannattanut eduskunnan aseman vahvistamista hallitusta muodostettaessa. Olen ajatellut, että eduskunnan puhemiehellä pitäisi olla tässä suhteessa keskeinen, lakiin kirjoitettu asema.

Nikulan toimikunta ehdottaa, että pääministerin valinta siirrettäisiin eduskunnalle. Presidentin valtaoikeuksiin se ei esitä mitään merkittäviä muutoksia.

Nikulan toimikunta käsittelee pääministerin valintaa valtaoikeuskysymyksenä. Tosiasiassa kysymyksessä on valtiosääntöön ja Suomen poliittiseen järjestelmään oleellisesti vaikuttava keskeisen valtioelimen valintatapaa koskeva esitys.

Jos pääministerin valinta siirretään eduskunnalle, mutta presidentillä säilytetään nykyiset valtaoikeudet, syntyy omituinen ja sekava tilanne. Suomessa olisi suoralla kansanvaalilla valittu, laajat valtaoikeudet omaava presidentti ja kansanvaalilla valitun

ylimmän valtioelimen eduskunnan nimeämä pääministeri. Tässä tilanteessa valtiosääntömme kaksijakoisuuden aiheuttamat ongelmat olisivat nykyistä suuremmat; valta- ja vastuusuhteet olisivat entistäkin epäselvemmat.

Valtioelinten valintatavan ja valtaoikeuksien tulee olla sopu-
soinnussa keskenään. Jos halutaan parlamentaarinen, eduskun-
takeskeinen järjestelmä, on parlamentin valittava presidentti; tä-
hän malliin ei sovi lainkaan se, että presidentti valitaan suoralla
kansanvaalilla. Suomen valtiosääntöön — presidenttikeskeisen
ja eduskuntakeskeisen järjestelmän yhdistelmään — taas ei sovi
se, ettei presidentillä olisi lainkaan sananvaltaa pääministeriä
valittaessa. Jos pääministerin valinnassa siirrytään eduskunta-
keskeiseen malliin, on myös presidentin valtaoikeudet siirrettä-
vä pääministerille.

»On totuuden aika» -kirjassani olen todennut, että valtio-
sääntömme epäselvät valta- ja vastuusuhteet tulisi selkiyttää. Se
voisi tapahtua siirtymällä joko presidenttikeskeiseen tai edus-
kuntakeskeiseen malliin — siis puhtaaseen parlamentarismiin.
Kun amerikkalaistyyppinen presidenttivetoinen järjestelmä ei
meille sovi, jää ainoaksi vaihtoehdoksi parlamentaarinen järjes-
telmä.¹⁷

Parlamentarismiin siirtyminen edellyttää kuitenkin huolelli-
sesti harkitun valtiosäännön kokonaisuudistuksen toteuttamis-
ta. Omalta osaltani olen valmis — myös presidenttinä — tällais-
ta uudistusta edistämään, jos se saavuttaa riittävän laajan kannat-
uksen. Suomessa parlamentarismiin siirtymistä vaikeuttaa
muun muassa se, että meillä on monipuoluejärjestelmä, jonka
ilmeisesti useimmat suomalaiset tahtoisivat säilyttää.

Etujärjestöjen tulee pysyä lestissään

Menneiltä vuosilta meillä on runsaasti esimerkkejä siitä, että taloudelliset etujärjestöt — varsinkin ammattiyhdistysliike — ovat pyrkineet vaikuttamaan määräävällä tavalla hallitukselle ja eduskunnalle kuuluvaan päätöksentekoon. Tämä on ollut vastoin valtiosääntömme ja kansanvallan periaatteita.

Etujärjestöjen rooli valtiollisessa päätöksenteossa riippuu käsiteltävän asian luonteesta. On luonnollista, että etujärjestöt pyrkivät vaikuttamaan omaa jäsenistöään koskevaan lainsäädäntötyöhön. Sen sijaan niiden ei tulisi sekaantua eduskunnan ja hallituksen päätöksentekoon silloin, kun päätetään myös muita väestöpiirejä koskevista asioista.

Voimakkaimmin etujärjestöt ovat vaikuttaneet valtiolliseen päätöksentekoon silloin kun on tehty suuria tulopoliittisia kokonaisratkaisuja. Niihin on sisällytetty muun muassa merkittäviä, koko kansaa koskevia sosiaalipoliittisia uudistuksia, jotka on ajettu väen väkisin läpi hallituksessa ja eduskunnassa. Sosiaalidemokraatit käyttivät usein näitä tilanteita hyväkseen toteuttaakseen sellaisia tavoitteitaan, joita eduskunta ei olisi muutoin hyväksynyt.

Nyt laman aikana ammattiyhdistysliike on joutunut vaikeaan tilanteeseen. Monet sen vaatimuksesta hyvinä aikoina toteutetut sosiaalipoliittiset järjestelmät ovat osoittautuneet liian kalliiksi — niitä on pakko ainakin osittain purkaa.

Tässä tilanteessa ay-liikkeen toiminta on suuntautunut osittain omaa jäsenistöä vastaan, kun se on puolustanut passiiviväestön etuja. Ellei liian hyväksi säädettyjä sosiaalisia etuuksia voida karsia, muodostuu sosiaaliturvan rahoitus yhä raskaammaksi taakaksi aktiiviväestön harteilla. Korkeat työvoiman käyttöön sidotut sosiaaliturvamaksut myös lisäävät työttömyyttä.

Lakisäateisen sosiaaliturvan rahastointijärjestelmät ovat luo-

neet sen väärän mielikuvan, että aktiiviväestö voi säästää oman sosiaaliturvansa. Koko kansantalouden tasolla aktiiviväestö kuitenkin aina — kunakin hetkenä — elättää passiiviväestön.

Ammattiyhdistysliikettä ja järjestäytyneitä työmarkkinoita tarvitaan myös tulevaisuudessa. Niiden tulee löytää itselleen uusi rooli nyt kun on siirrytty — ainakin toistaiseksi — etujen vaatimisen ja lisäämisen ajasta niiden karsimisen aikaan.

Ammattiyhdistysliikkeen tuleva asema riippuu siitä, kuinka hyvin se kykenee uudistumaan ja löytämään paikkansa nopeasti muuttuvassa toimintaympäristössään. Hyvin toimivat järjestäytyneet työmarkkinat saattavat olla tulevaisuudessa Suomelle hyvin hyödylliset.

Mielikuvapolitiikasta aate-, asia- ja tahtopolitiikkaan

Valtiosääntö määrittelee poliittisen järjestelmämme rakenteen, mutta sen käytäntö muotoutuu mukana olevien ihmisten ja järjestöjen tahdon mukaiseksi.

Muihin maihin verrattuna Suomen poliittinen järjestelmä on toiminut erittäin hyvin. Itsenäisyytemme kaikissa vaiheissa — myös sotavuosina — olemme voineet toimia valtiosääntömme määrittelemän kansanvallan puitteissa.

Poliittinen järjestelmämme tarjoaa äänestäjille runsaasti erilaisia vaihtoehtoja, mutta toisaalta olemme kyenneet aina aikaansaamaan toimintakykyisiä hallituksia.

Historiassamme on oivallisia esimerkkejä siitä, että Suomen kansa on kyennyt ratkaisevissa tilanteissa muodostamaan yhteisen tahdon ja toteuttamaan sen. Poliittinen järjestelmämme on luonut puitteet, joissa on voitu käydä myös aatteelliselle tasolle yltänyttä asiakeskustelua, joka on päätynyt rationaaliseen päätöksentekoon. Ja päätökset on myös kyetty panemaan täy-

täntöön.

Suomalainen tahtopolitiikka on tuottanut kauniita tuloksia.

Viime aikoina poliittisen järjestelmämme kehitykseen on kuitenkin liittynyt myös huolestuttavia piirteitä.

Tulevaisuudessa poliittiset järjestelmät joutuvat kovalle koetukselle. Kansakunnat joutuvat sopeutumaan kansainvälisiin ja jopa maailmanlaajuisiin realiteetteihin.

Jotta kansakunta voisi menestyä, sen tulisi kyetä käymään keskustelua yhteisistä asioistaan — siis poliittista keskustelua. Lähtökohtana tulisi olla tosiasioiden tunnustaminen. Keskustelun kautta meidän tulisi voida päätyä järkeviin ratkaisuihin, joilla edistäisimme tehokkaasti turvallisuuttamme ja hyvinvointiamme. Tarvitaan tiivistä yhteydenpitoa, kommunikaatiota, päätäjien asiantuntijoiden ja kansalaisten kesken, kuten »Yhteinen tehtävämme» -kirjassa esitin.¹⁸

Samalla kun sekä sisä- että ulkopolitiikan haasteet kasvavat, näyttää poliittinen järjestelmämme kuitenkin käyvän yhä kyvyttömämmäksi niitä käsittelemään. Poliittinen elämä on käymässä entistä pinnallisemmaksi ja lyhytjänteisemmäksi, rationaalinen keskustelu yhteiskunnan ongelmista ja niiden ratkaisemisesta on käymässä yhä vaikeammaksi. Poliitikastakin etsitään elämyksiä.

Urho Kekkonen kirjoitti 1930-luvun alussa kirjan »Demokratian itsepuolustus». Hän korosti, että demokratian on voitava käyttää myös pakkokeinoja itsensä puolustamiseen.

Kekkonen pelkäsi heikon hallitusvallan johtavan diktatuuriin. Siksi hän etsi keinoja hallitusvallan vahvistamiseksi Suomessa, ja päätyi ehdottamaan siirtymistä enemmistövaaleihin. 1970-luvulla Kekkonen kuitenkin ilmoitti muuttaneensa tässä suhteessa mielensä.

Nyt poliittista järjestelmäämme ei uhkaa diktatuuri, vaan anarkia. Ellemme käy lujasti puolustamaan kansanvaltaista järjestelmäämme, on tarjolla vaara, etteivät valtiolliset elimemme

kykene lainkaan hallitsemaan kansamme tulevia kohtaloita. Nyt tarvitaan vakavaa ja vastuuntuntoista suhtautumista yhteiskunnallisiin asioihin. Nyt valtiollisten asioiden hoitajiksi tarvitaan mahdollisimman ammattitaitoiset ihmiset. Meillä ei ole varaa turhiin virheisiin.

Vuoden 1994 presidentinvaaleissa mielikuvapolitiikan vaarat ovat todelliset. Sosialidemokraattisen puolueen ehdokas näyttää käyvän kampanjan, joka pitäytyy mielikuvapolitiikkaan. Siihen näyttää liittyvän myös annos politiikanvastaista populismia.

Onkohan Martti Ahtisaari huomannut,
että presidenttiehdokkaana hänkin on »poliitikko»?

Puhuessaan SDP:n puoluekokouksessa Martti Ahtisaari sanoi, ettei Suomessa tarvita »poliitikkojen ammattikuntaa, vaan eri elämänalojen asiantuntijoita, jotka tuntevat yhteiskunnallista vastuuta».

Tämä kannanotto ei ole loppuun saakka ajateltu. Yhteiskunnan asioita hoidettaessa — kunnallisvaltuustossa, eduskunnassa, valtioneuvostossa ja myös presidentinlinnassa — tarvitaan ihmisiä, joilla on laaja-alainen yhteiskunnan tuntemus ja siihen liittyvä ammattitaito.

Mielestäni poliitikon tulisi olla kuin yleislääkäri, joka tuntee kaikkia lääketieteen aloja jonkinverran, mutta jolla on kyky tajuata ihmisen psykofyysinen kokonaisuus ja hoitaa sitä taitavasti. Nykyäänhän myös erikoistutaan yleislääkäriksi.

Tarvitaan siis päättäjiä, jotka tuntevat ihmisten arkielämää ja yhteiskuntaa laajalti ja ymmärtävät sitä. Tarvitaan päättäjiä, jotka hallitsevat laajoja kokonaisuuksia ja jotka osaavat käyttää poliittista järjestelmää niiden ihanteiden ja tavoitteiden toteuttamiseksi, joille he ovat saaneet kansan kannatuksen.

Ajatus, ettei meillä olisi politiikan ammattilaisia — yleislääkä-

reitä —, vaan että valtiollisia asioita hoitaisivat »eri alojen asiantuntijat» on pelottava. Meillä on toki kokemusta eri alojen asiantuntijoita, jotka ovat olleet hyviä omassa ammatissaan, mutta jotka ovat olleet surkeita kansanedustajia ja ministereitä. Parhaimpia kansanedustajia, ministereitä ja presidenttejä ovat olleet ne, joilla on ollut laaja yhteiskunnallinen asiantuntemus ja kokemus. Mauno Koivisto on muuten Suomen tähänastisista presidenteistä ainoa, joka ei ole koskaan ollut parlamentin jäsen.

Päävastuu valtiollisten asioiden hoitamisesta tulee olla politiikan ammattilaisilla, joita tietysti nykyisessä politiikan vastaisessa ilmapiiirissä mielellään puhutellaan »ammattipoliitikoiksi».

Martti Ahtisaari meni populismissaan vielä askeleen pitemmälle heinäkuun 9. päivänä julkaistussa Kotimaa-lehden haastattelussa. Hän sanoi sanatarkasti näin:

»— 'Pitäisi vakavasti harkita sitä, onko yleensä hyvä, että meillä on ammattipoliitikkoja. Eikö voitaisi katsoa, että ihmiset voisivat harrastaa politiikkaa hankittuaan jonkun ammatin ja hankittuaan kokemusta siinä?'

Ahtisaari sanoo miettineensä myös sitä, tulisiko poliitikkojen toimikausia rajoittaa. Tämän asian kääntöpuoli on mahdollinen virkamiesvallan kasvu. Joka tapauksessa hänen mielestään politiikon pitäisi aina muistaa, että poliitikkona — passattavana — olo ei ole kenenkään normaali olotila.»

Kun luin tämän Ahtisaaren lausunnon, tunsin itseni loukatuksi — henkilökohtaisesti loukatuksi.

Ahtisaari suosittelee sitä, että politiikkaa pitäisi »harrastaa» sen jälkeen kun on hankittu ammatti ja kokemusta siinä.

Yleensä poliitikon perusura on juuri tällainen, mutta eduskuntatasolla politiikka ei voi olla harrastus, vaan se on raskas

kokopäivätyö.

Sitten ovat sellaiset tapaukset kuin minä. Minullakin oli ammatti ja työpaikka, kun tulin eduskuntaan — olin televisiotoimittaja. Tämä ura jäi lyhyeksi, sillä Lapin äänestäjät halusivat minut eduskuntaan itseänsä edustamaan ja maakunnan asioita hoitamaan.

Minun mielestäni eduskunnassa tarvitaan myös nuoria ihmisiä, joilla on omakohtainen tuntuma nuorison ja nuorten lapsiperheiden arkielämään. Meillä Suomessakin on riittävästi kokemusta siitä, miten asiat hoidettiin, kun eduskunnassa oli pelkätään keski-ikäisiä ja vanhoja ihmisiä — melkein pelkätään miehiä.

Toki siitä on muutakin hyötyä, että jotkut tulevat nuorina mukaan eduskunnan ja valtioneuvoston työhön: keski-ikäisinä — parhaassa työiässään — heillä saattaa olla yhteisten asioiden hoitamisesta jo pitkä ja monipuolinen kokemus.

Martti Ahtisaari vetää yhtäläisyysmerkit poliittikkona olemisen ja passattavana olemisen välille.

Satun pitkän kokemuksen kautta tietämään, ettei poliitikon elämä ole »passattavana» olemista — kaikkea muuta. Kansanedustajan työ on raskasta eikä siitä maksettava palkka ole työmäärään nähden ainakaan liian korkea, kun sitä verrataan esimerkiksi virkamiesten palkkoihin.

Kun tavallinen ihminen viettää raskaan työviikon jälkeen vapaan viikonlopun, lähtee kansanedustaja liikkeelle maakuntaan. Kun tavallinen ihminen viettää rauhaisan kesäloman, on kansanedustajan oltava aina käytettävissä. Poliitikkojen toimikaudet on tiukkaakin tiukemmin rajattu: se joka ei toimi valitsijoita tyydyttävällä tavalla, ei tule uudelleen valituksi.

Poliitikon luontaisetuihin kuuluu olla jatkuvasti ihmisten haukuttavana, kiitoksen sanaa me kuulemme harvoin. Huippupoliitikkojen luontaisetuihin kuuluu usein myös jatkuva ilkeä

julkisuus. Minä olen saanut sitä osakseni enemmän kuin kukaan muu.

Ja nyt saan lukea lehdestä Martti Ahtisaaren väitteen, että poliitikkona oleminen on »passattavana» olemista. Lausunnon antaja on itse 1970-luvun alkupuolelta lähtien viettänyt diplomaatin elämää, suurimman osan tästä ajasta ulkomailla. Onko-han se ihmisen »normaali olotila»?

Ei ollut tämäkään lausunto loppuun saakka ajateltu.

Onkohan Martti Ahtisaari muuten huomannut, että presidenttiehdokkaaksi asetuttuaan hänkin on »poliitikko»?

Miten presidentti Väyrynen kehittäisi

Suomen poliittista järjestelmää?

Oma maailmankatsomus vaikuttaa jokaisen ihmisen työhön. Erityisen suuri on maailmankatsomuksen vaikutus yhteiskunnallisessa toiminnassa — kansanedustajana, ministerinä, presidenttinä.

Olen keskustalainen, sanan avarassa merkityksessä myös liberaali. Maailmankatsomukseni on siis porvarillinen. Nämä ovat ne peruslähtökohdat, joista käsin olen yhteisiä asioitamme hoitanut ja hoidan. Tälle pohjalle rakentuvat minun haavekuvani tulevaisuuden Suomesta ja maailmasta.

Suomen nykyinen valtiosääntö on tyydyttävä, eikä sitä pidä ryhtyä heikosti valmistelluilla osauudistuksilla muuttamaan. Sen sijaan on vakavasti harkittava sitä, että Suomessakin siirryttäisiin tulevaisuudessa puhtaaseen parlamentarismiin.

Ammattiyhdistysliikkeen ja muiden taloudellisten etujärjestöjen tulee pitäytyä niihin tehtäviin, jotka niille kuuluvat. Koko kansaa koskevan päätöksenteon tulee pysyä eduskunnan ja hallituksen käsissä.

Presidenttinä pyrkisin siihen, että Suomen poliittisessa elä-

mässä voitaisiin tehdä päätöksiä tosiasioiden pohjalta ja järkiperäisesti — muistaen kuitenkin, että tunteet ja inhimillisuus ovat tärkeitä. Toimisin mielikuvapolitiikan vaarojen torjumiseksi.

Presidenttinä pyrkisin suuntaamaan yhteiskunnallista keskustelua keskeisiin asiakysymyksiin. Nostaisin esille erityisesti sellaisia tärkeitä asioita, jotka eivät muutoin saa osakseen riittävästi huomiota — sekä arkipäivän asioita että suuria tulevaisuuden haasteita.

Pitäisin huolta siitä, että yhteiskunnallisesta vallankäytöstä syrjäytyneet ihmiset saisivat äänensä kuuluville ja oikeudenmukaisen kohtelun.

Pyrkisin olemaan koko kansan presidentti.

...entä presidentti Ahtisaari?

Martti Ahtisaari on ollut 1960-luvulta lähtien Suomen sosialidemokraattisen puolueen jäsen, siis myös ne vuodet, jotka hän on toiminut ulkoasiainministeriön virkamiehenä.

Kaikki ulkoasiainhallinnon virkamiehet eivät ole pitäneet puolueen jäsenyyttä virkamiehen asemaan sopivana. Esimerkiksi Ilkka Pastinen — yksi parhaimmista diplomaateistamme — on usein korostanut sitä, että hän päätti periaateystistä heti ministeriöön tultuaan luopua SDP:n jäsenyydestä.

Sosialidemokratian juuret ovat sosialistisissa aatevirtauksissa.

Valtiosääntöasiaan Martti Ahtisaari on ottanut kantaa. Hän on sanonut olevansa valmis karsimaan presidentin sisäpoliittisia valtaoikeuksia, mutta ei ole sanonut miten. Ulkopoliittiset valtaoikeudet hän haluaisi säilyttää ennallaan. Ajatustani siirtymisestä tulevaisuudessa puhtaaseen parlamentarismiin Ahtisaari ei ole tietääkseni kommentoinut.

EY:n huippukokouksissa tulisi Ahtisaaren mielestä Suomen edustajana olla pääministeri, mutta »erityistilanteissa» Suomea

voisi edustaa presidentti. Hän on kuitenkin korostanut, että EY:ssä on toimittava presidentin johdolla — että vastuu on hänellä.

Ammattiyhdistysliikkeen asemasta Ahtisaari on antanut keskenään ristiriitaisia lausuntoja. Oulussa pitämässään puheessa hän arvosteli sitä, että poliittinen järjestelmämme ei nousukautena saanut uudistusvoimaansa suoraan kansalta. »Eduskunta jäi usein sivustakatsojaksi, kun etujärjestöt ja etujärjestöjen ehdoilla toimivat puolueteknokraatit ratkoivat ongelmia», sanoi Ahtisaari.

Oikein sanottu. Mutta myöhemmin hänen kantansa oli toinen. Huhtikuun 19. päivän Demari-lehti kertoi Ahtisaaren puhuneen Tampereella ay-liikkeestä hyvin myönteisesti:

»Ahtisaari tynnytteli puheessaan selvästi niitä tulkin-
toja, joiden mukaan hänen katsottiin Oulun puheessaan ottaneen etäisyyttä ay-liikkeeseen. Ahtisaari totesi olevansa samaa mieltä kuin SAK:n puheenjohtaja Lauri Ihalainen etujärjestöjen asemasta.»

Presidentin asemasta puhuessaan Ahtisaari on korostanut, että hän toimisi kokoavana voimana ja kriisitilanteiden laukaisijana. Sen sijaan hän ei ole kertonut, mihin suuntaan hän pyrki Suomessa ja maamme poliittista järjestelmää kehittämään.

Vai antaisiko hän toisten — esimerkiksi puolue- ja ammattiyhdistysjohtajien — mielensä mukaan määrätä Suomen asioista?

TASAVALLAN PRESIDENTIN VALITSEE SUOMEN KANSA

Vuoden 1994 presidentinvaalit ovat vaikuttaneet monin tavoin Mauno Koiviston presidenttikauden viimeisten vuosien tapahtumiin.

Koivisto varasi valtiosääntöuudistuksessa itselleen mahdollisuuden olla ehdokkaana vielä kolmannelle presidenttikaudelle. Uuden valtiosäännön vahvistamisen yhteydessä heinäkuun loppu 1991 hän lupasi ilmoittaa noin vuoden kuluessa, onko hän ehdokkaana vai ei. Tuolloin — kesällä 1992 — hän kuitenkin lykkäsi kannanottoaan vielä tuonemmaksi, kevääseen 1993 saakka.

Ulkoministeriksi palattuani sujui yhteistyöni Mauno Koiviston kanssa alusta alkaen hyvin. Alkuvaiheessa suhteissamme oli toki varautuneisuutta, mutta varsin nopeasti pääsimme luontevaan yhteistyösuhteeseen. Kevään 1992 ristiriidat tulivat minulle siten täytenä yllätyksenä.

»Harkitsin eroa hallituksesta ja luopumista politiikasta»

Kun vaikeudet Koiviston kanssa jatkuivat useiden viikkojen ajan, jouduin pohtimaan myös omaa asemaani: ei ollut ajateltavissa, että olisin voinut niissä oloissa hoitaa asianmukaisesti ulkoasiainministerin virkaani.

Pohdiskelin kahta mahdollisuutta tilanteen laukaisemiseksi. Yhtäältä ajattelin, että hallituksessa voitaisiin ehkä toteuttaa jokin uudelleenjärjestely, jossa siirtyisin jollekin toiselle ministe-

rinpaikalle. Toinen vaihtoehtoni oli vielä radikaalimpi: jäädä pois hallituksesta ja luopua saman tien myös politiikasta. Keskustelin ajatuksistani myös Esko Ahon kanssa.

Vähitellen ongelmat kuitenkin väistyivät. Tilanteen selkiintymiseen vaikuttivat ehkä osaltaan myös Koivistolle antamani selvitykset, jotka osoittivat, että ongelmat olivat ainakin osittain johtuneet väärinkäsityksistä.

Alkukesästä 1992 pohdin kovasti yleispoliittista tilannetta. Keväällä esiin tulleet ongelmat olivat muistuttaneet niitä vaikeuksia, joita oli esiintynyt vuosina 1985–87. Arvelin, että Koivisto suunnitteli tavoittelevansa kolmatta kautta ja koki minut jälleen kilpailijakseen. Kesällä odotettiin Koiviston ilmoitusta siitä, olisiko hän vielä käytettävissä. Oman asemani koin tukalaksi.

Näinä aikoina keskustelin lähimpien ystäväni kanssa. He olivat sitä mieltä, että minun olisi viisasta osoittaa sympatiaa Koiviston kolmatta kautta kohtaan.

Ystäväni perustelivat, että niin on joka tapauksessa viisasta tehdä. Jos Koivisto on ehdokkaana, hän tulee valituksi, ja tällöin on hyvä olla väleissä hänen kanssaan. Toisaalta sympatian osoittaminen on hyödyllistä siinäkin tapauksessa, ettei Koivisto enää jatka: loppukautenaan hän suhtautuisi minuun suopeasti.

»Kaavailin jopa sitä, että luopuisin
ehdokkaudesta ja tukisin Koiviston uudelleenvalintaa»

Harkittuani asiaa kesälomallani päätin kirjoittaa asiasta Koivistolle. Kirjoittaessani kirjettä 20. heinäkuuta 1992 en vielä tienynyt, että hän lykkäisi kannanottoaan tuonemmaksi. Koivisto sai kirjeeni kuitenkin vasta, kun lykkäysilmoitus oli jo julkisuudessa.

Muotoilin kirjeeni tarkkaan. Kirjoitin kuten silloin ajattelin:

Koiviston olisi hyvä jatkaa, se rauhoittaisi minunkin elämäni. Tuolloin kaavailin jopa sitä mahdollisuutta, että luopuisin ehdokkuudesta ja asettuisin tukemaan Koiviston uudelleenvalintaa.

Kirjeessäni en kuitenkaan sitoutunut mihinkään:

»Ryhdyin kirjoittamaan Sinulle kahdesta asiasta, jotka ovat askarruttaneet mieltäni ensimmäisen lomaviikkoni aikana.

Ensimmäinen asiani on saattanut antaa enemmän päänvaivaa Sinulle kuin minulle — vuoden 1994 presidentinvaalit.

Menen suoraan asiaan ja totean, että mielestäni olisi hyvä, jos olisit vielä ehdokkaana ja jatkaisit presidenttinä. Omalta osaltani olen valmis minulle sopivalla tavalla myötävaikuttamaan tällaiseen ratkaisuun. Lisäksi olen valmis voimieni mukaan tukemaan Sinua korkeassa virassasi.

Kannanottoni perustuu omaan arviooni siitä, mikä olisi Suomen etu. Kansainvälinen tilanne säilyy lähivuosina hyvin pulmallisena ja meillä on edessämme suuria ulkopoliittisia haasteita. Valtiosäännön uudistaminen on vireillä. Sekä ulkopoliitikassa että valtiosäännön uudistamisessa olet toiminut tavalla, joka kaikessa oleellisessa tyydyttää minua. Sinun presidenttikautesi jatkuminen loisi vakautta ja turvallisuutta maamme asioiden hoitoon.

(Se minkä edellä totesin valtiosäännön uudistamisesta, koskee nykyistä tilannetta ja vireillä olevia uudistus suunnitelmia. Kuten muistanet, en ollut ihastunut presidentin vaalitavan muutokseen. Vuoden 1988 vaalitapa oli mielestäni parempi. Valitsijamiesehdokkaiden muka-

naolo vaaleissa oli hyvä järjestelmä. Nyt käytössä oleva malli saattaa synnyttää arvaamattoman ja kehnon lopputuloksen. Yksi tehdyn muutoksen huono puoli on se, että vaalitavan muutoksella perustellaan hyvinkin radikaaleja muutoksia presidentin asemaan).

Presidentinvaalit ovat pulmalliset myös omaa asemaani ajatellen. Keskustan korkea johto on suuressa viisauudessaan ajanut puoluekokouksessa läpi suunnitelman, jonka mukaan puolue asettaa ehdokkaansa ensi vuoden kesäkuussa. Huhtikuussa järjestetään esivaali, johon ehdokkaat tulee asettaa tämän vuoden loppuun mennessä. Kuten ennalta jo saattoi arvata, vaalitoiminta käynnistyi heti Kokkolan puoluekokouksen jälkeen.

Tein parhaani sen hyväksi, että ylimääräinen puoluekokous ja myös esivaali olisi järjestetty vasta syksyllä 1993. Tämä olisi antanut harkinta-aikaa ja rauhoittanut poliittisen tilanteen noin vuodeksi. Minulle käsittämättömistä syistä puolueen johto pysyi kannallaan. Esko Abon kanssa presidentinvaaleista on vaikea keskustella senkin vuoksi, että hänellä näyttää olevan omia pyrkimyksiä jo seuraavia vaaleja silmällä pitäen.

Minun kannaltani tilanne on nyt perin hankala. Jos ryhdyn esivaaliehdokkaaksi, joudun vaalitaistoon kahden EY-jäsenyyttä vastustavan pahan populistin, Hannele Pokan ja Keijo Korhosen kanssa. Hoida siinä sitten samaan aikaan hankalia EY-neuvotteluja! Kaiken huippu on se, ettei esivaaliehdokkailta edellytetä sitoumusta olla vain Keskustan ehdokkaana. Ainakin Korhonen aikoo olla ehdokkaana joka tapauksessa. Hänen ensisijaisena tarkoituksenaan on siis käyttää esivaalin tarjoama julkisuus oman kannatuksensa kasvattamiseen.

Aion näissä oloissa pitää kantani esivaaliehdokkuu-

teeni avoimena aivan vuoden loppuun saakka. Kannattajieni toimintaa en voi kuitenkaan enää pitkään pidätellä, sillä sekä Korhosen että Pokan kannattajat ovat jo aktiivisesti liikkeellä. Joukkoja jaetaan.»

»Toinen asiani» oli talouspolitiikka — kirjeeni tämän osan selostin jo tämän kirjani talouspoliittisessa luvussa.

Presidentti ei reagoinut kirjeeseeni. En sitä odottanutkaan. Saatoin kuitenkin havaita, että hänen asenteensa minua kohtaan muuttui aikaisempaa myönteisemmäksi.

»Tulin siihen tulokseen,
etten voi alistua tällaiseen asetelmaan»

Syksyllä ajatukseni Koiviston jatkoajasta muuttuivat.

Käännekohtaksi muodostuivat ne lausunnot, joita Koivisto antoi sen jälkeen kun markka oli päästetty kellumaan. Tuolloin hän paljasti sen, kuinka keskeinen vaikutus hänellä oli ollut Ahon hallituksen talouspolitiikkaan. Toisaalta hän osoitti aikovansa vaikuttaa asioihin vastaisuudessa entistä enemmän.

Tuolloin myös vahvistui käsitykseni siitä, että Koiviston toiminnan motiivina oli myös entisen oman puolueen auttaminen. Tässä suhteessa hän tulisi toimimaan samoin kuin Urho Kekkonen presidenttikautensa loppupuolella.

Ajattelin, mikä olisi minun asemani, jos Koivisto jatkaisi. Esiko Ahosta oli tullut Koiviston uskollinen isäntärenki, jonka kautta hän saattoi saada tahtonsa toteutetuksi. Minun kohtalokseni tulisi toimia isäntärengin apulaisena toteuttamassa politiikkaa, jonka päälinjaa en pitäisi oikeana.¹⁹ Talouspolitiikassa näkemys- ja linjaero oli selvä. Oli pelättävissä, että EY-neuvottelujen ratkaisuvaiheessa syntyisi vaikea ristiriita Koiviston ja minun välille.

Tässä tilanteessa erittelin itseäni ja tuntojani. Tulin siihen tulokseen, etten voi alistua tällaiseen asetelmaan. Jos olen mukana politiikassa ja kannan vastuuta Suomen asioista, minun on voitava todella vaikuttaa asioihin. Ajattelin myös, millaista kujanjuoksua seuraavat kuusi vuotta minulle olisivat, kun kilpailijani ja vastustajani alkaisivat »valmistautua» seuraaviin, vuoden 2000 presidentinvaaleihin. Alkusyksyn kokemukset olivat muisuttaneet mieleeni suomalaisen presidenttipelin pahimmat puolet.

Tämän ajattelun tuloksena syntyi mielessäni radikaali ajatus omasta tulevaisuudestani: otan seuraavat presidentinvaalit toisiani, ja jos en tule valituksi, luovun politiikasta kokonaan. Tähän suunnitelmaan liittyi ajatus kirjoittaa kirja, jossa puhuisin suuni puhtaaksi kaikesta siitä, mitä olen saanut Mauno Koiviston Suomessa kokea — tässä suhteessa mittani oli täysi.

Edellisen vuosikymmenen tapahtumat oli aikanaan selostettu julkisuudessa voittajien — sosialidemokraattien ja Mauno Koiviston — ehdoin. Nyt olisi totuuden aika. Ajattelin kirjoittaa totuuden — koko totuuden — myös kuluva vaalikauden tapahtumista.

Aikomukseni oli erota hallituksesta, kirjoittaa kirja ja ilmoittaa, että presidentinvaaleissa on vaakalaudalla koko minun poliittinen urani: elleivät presidentinvaalit tuo perusteellista muutosta Suomen politiikkaan, jätän asiat muiden hoidettaviksi. Nykymenossa en aio olla mukana.

Keskustelin suunnitelmastani ystävieni kanssa. He torjuivat suoralta kädeltä sen ajatuksen, että ilmoittaisin luopuvani politiikasta, ellen tule valituksi. Kirja tuli kirjoittaa tämän mukaisesti. Muut ajatukseni he ymmärsivät ja hyväksyivät.

Kirjoitin puheluonnoksen syksyn puoluevaltuuskuntaa varten. Siihen sisällytin ilmoituksen, että eroan hallituksesta. Ajankohdaksi aioin ilmoittaa tammikuun lopun 1993.

Jälleen kävin keskusteluja ystäväieni kanssa. Niiden seurauksena poistin puheestani ilmoituksen erota hallituksesta.

Ennen puoluevaltuuskunnan kokousta kirjoitin kirjeen presidentti Koivistolle ja pyysin saada keskustella hänen kanssaan:

»Samalla kirjoitan Sinulle presidenttikysymyksestä. Kirjoitin siitä edellisen kerran 20.7. Sittemmin tämä asia on askarruttanut minua hyvin paljon.

Pitkän harkinnan jälkeen olen päättänyt olla käytettävissä Keskustan ehdokkaana seuraavissa presidentinvaaleissa. En näe itselläni olevan muuta mahdollisuutta. Puoluekokous teki kesällä täsmällisen ja ehdottoman päätöksen, että Keskustan ehdokas asetetaan ylimääräisessä puoluekokouksessa ja että sitä ennen järjestetään esivaali. Jos kieltäytyisin, olisi ehdokas valittava jo ilmoittautuneista. Se ei olisi hyvä asia sen paremmin maalle kuin puolueellekaan.

Olen tehnyt päätökseni lähtien siitä, että ratkaisuuni ei vaikuta se, oletko Sinä ehdokkaana vaiko et. Suhtaudun edelleen sympatialla siihen, että olisit ehdokkaana ja jatkaisit presidenttinä. Jos olet ehdokkaana, tulee tämä suhtautumiseni esiin vaalitoiminnassani.

Päätös olla käytettävissä presidentinvaaleissa oli vaikea. Tähänastisen kokemukseni perusteella tiedän, että vaalitaistelusta tulee ikävä. Minun asemani on erityisen tukala sen vuoksi, että olen hallituksen jäsen. Olen jo joutunut hallituksen työhön liittyvän valheellisen ja ilkeän julkisuuden kohteeksi. Tämä meno ilmeisesti vain kovenee. Ja vähitellen alkavat myös neuvottelut Suomen jäsenyydestä EY:ssä. Siinä asiassa Keijo Korhonen tekee minun ja koko hallituksen elämän sietämättömäksi.

Näissä oloissa mieleeni on tullut ajatus, että minun

olisi ehkä sekä oman sielunrauhani että hallituksen työrauhan vuoksi erottava hallituksesta. Vuosikausien riepottelun jälkeen en ole enää entiseni. Iskut sattuvat. Vapautuminen hallitusvastuusta olisi tässä tilanteessa minulle helpotus.

Toisaalta tunnen vastuuni maan asioista, enkä tahtois mitenkään vaikeuttaa niiden hoitamista. Siksi olen ollut kallistumassa sille kannalle, että minun tulisi jatkaa työtäni hallituksessa. Päätöstä en ole kuitenkaan vielä tehnyt. Jos jatkan, minun on kai tähänastistakin tarkemmin pidättäydyttävä kaikista sisäpolitiikkaan liittyvistä lausunnoista.

Keskustelisin mielelläni tästä tilanteesta Sinun kansasi perjantai-aamuna, kun meillä on suurlähettilään esittely. Tarvittaessa voin tulla paikalle vaikka varttituntia aikaisemmin, jos sitä tahdot.

Tarkoitukseni on, että ilmoitan viikonloppuna puoluevaltuuskunnassa olevani käytettävissä ehdokkaaksi. En näe mitään syytä lykätä päätökseni julkaisemista. Sitä ei olisi mitään hyötyä, mutta se antaisi tilaa jatkuville spekulatioille.»

Kirjeeni sävy ei paljastanut muuttuneita ajatuksiani: käsittelin edelleen myötäsukaisesti Koiviston omaa ehdokkuutta.

Käydyssä keskustelussa kerroin jo päätyneeni sille kannalle, että jatkan ainakin toistaiseksi hallituksessa. Koivisto harmitteli sitä, että presidentinvaalit olivat käynnistymässä niin varhaisessa vaiheessa. Hän osoitti ymmärtämystä minun vaikeuksiani kohtaan ja totesi, että Pertti Salolaisella oli samankaltainen tilanne.

»Ilmoitin Aholle,
etten ole esivaalissa mukana,
ellei sovittua sitoumusta vaadita»

Seinäjoen puheessani kerroin sen, mitä olin kesän ja syksyn mitaan ajatellut, ja ilmoitin olevani käytettävissä Keskustan presidenttiehdokkaaksi. Puheeni sävyyn vaikutti erityisesti se »tuki», jota olin saanut oman puolueeni piiristä.

Tilanne ei selkiintynyt edes sen jälkeen kun olin ilmoittanut olevani ehdokkaana.

Puoluevaltuuskunta teki päätöksen esivaalin säännöistä.

Puolueen johdon kanssa oli sovittu, että esivaaliehtokkailta vaaditaan sitoumus, jonka mukaan he eivät ole käytettävissä minkään muun puolueen tai ryhmittymän ehdokkaaksi — siis samanlainen sitoumus, jollainen on annettava myös jäsenäänestyksessä kansanedustajaehdokkaista. Asiaa ei kuitenkaan hoidettu puoluevaltuuskunnan asianomaisessa valiokunnassa.

Kun puoluevaltuuskunta kuitenkin edellytti julkilausumassaan kaikkien puolueen jäsenten tukevan asetettavaa ehdokasta, tulkitsi puheenjohtaja Aho tämän tarkoittavan, että kaikkien on sitouduttava esivaalin tulokseen. Puoluevaltuuskunnan jälkeen sovimme Ahon kanssa jälleen kerran, että ehdokkailta pyydetään kirjallinen sitoumus. Puoluehallituskin teki 21. tammikuuta asiasta päätöksen.

Tammikuun 26. päivänä järjestetyssä puoluehallituksen työvaliokunnan kokouksessa tehtiin kuitenkin päätös, että esivaaliehtokkailta pyydetään vain kirjallinen suostumus olla ehdokkaana, mutta ei minkäänlaista sitoumusta.

Mittani täyttyi lopullisesti. Seuraavana iltana ilmoitin Aholle, etten ole esivaalissa mukana, ellei sovittua sitoumusta pyydetä. Ilman ehdokkaiden sitoutumista esivaalilla ei olisi mitään merkitystä. Totesin Aholle, että esivaali on vain neuvoa-antava: el-

leivät sen säännöt ole asianmukaiset, voin mennä suoraan puoluekokoukseen, joka ehdokkaan nimeää. Siellä katsottaisiin, kuka on kuka.

Sitoumuksesta voitiin tämän keskustelun jälkeen lopullisesti sopia ja asia tuli vihdoinkin kuntoon.

»Aho kertoi,

ettei presidenttikään kannata hallituspohjan laajentamista»

Mauno Koiviston suhtautuminen kevätkaudella käytyihin hallituskeskusteluihin oli mielenkiintoinen.

Esko Aho kertoi niiden aikana keskusteluista, joita hän oli presidentin kanssa käynyt. Viesti oli aina sama: presidenttikään ei kannata hallituspohjan laajentamista. Pari kertaa hän arveli presidentin vastahakoisuuden johtuvan myös siitä, että minut oli mainittu mahdollisena uuden hallituksen pääministerinä.

Kuten jo edellä kerroin, kirjoitin presidentti Koivistolle 15. helmikuuta 1993 kirjeen, jolla varmistauduin siitä, että presidentti tietää, millaisista keskusteluista oli kysymys.

Palasin asiaan presidentti Koiviston kanssa vielä kirjeessä, jonka lähetin hänelle 3. toukokuuta 1993. Selostin siinä vielä kertaalleen kevätkauden tapahtumia ja käsittelin myös hänen omaa suhtautumistaan asiaan:

»Valmistaudun parhaillaan matkalle pohjoismaiseen ulkoministerikokoukseen. Eroanomukseni tulee Sinulle yhtä aikaa tämän kirjeen kanssa.

Kun keskustelimme viimeksi, lupasin lähettää Sinulle kirjeen, jossa kerron eroani edeltäneistä tapahtumista ja erityisesti Esko Ahon toiminnasta niiden yhteydessä.

Viime tammikuussa Keskustan ministeriryhmässä ja eduskuntaryhmässä syntyi se käsitys, ettei nykyinen hal-

litus kykene selviytymään tehtävistään. Valtiontalouden vaje osoittautui luultua suuremmaksi, joten tarvittavien säästöjen aikaansaaminen edellyttää työmarkkinajärjestöjen myötävaikutusta. Lisäksi totesimme, että myös työttömyyden vähentämiseksi tarvitaan välttämättä hyvää yhteistyötä työmarkkinajärjestöjen kanssa.

Samaan aikaan sosialidemokraatit ottivat yhteyksiä Keskustaan. Erityisesti puheenjohtajat Sundqvist ja Ihala-lainen tuntuivat pyrkivän tosissaan hallituspohjan laajentamiseen. Näytti olevan mahdollista muodostaa ter-vettä talouspolitiikkaa toteuttava hallitus kohtuullisin ehdoin. Ainakin osa SDP:n väestä piti mahdollisena osallistumista keskustajohtoiseen hallitukseen, ei kuitenkaan Ahon johtamaan.

Minulle kuten monille sosialidemokraateillekin jäi se käsitys, että Aho ei vilpittömästi pyrkinyt hallituspohjan laajentamiseen. Olisiko tässä pyrkimyksessä onnistuttu, jos hän olisi sitä tosissaan halunnut? Sitä en voi tietää, mutta mahdollisuuksia näytti olevan.

Meidän keskusteluissamme Aho viittasi jo viime syk-synä hallussaan olleisiin tietoihin, joiden mukaan Sundqvistin pankkitoimintaan liittyvät epäselvyydet oli-sivat este hänen itsensä hallitukseen tulolle ja että nii-den vuoksi laajentaminen ei onnistuisi. Lisäksi hän usein viittasi siihen, että Sinäkään et halua hallituksen laajentamista. Hän arveli tämän saattavan liittyä siihen, että minut oli mainittu mahdollisena pääministerinä.»

Tämän jälkeen selostin yksityiskohtaisesti Keskustan sisäisiä ta-paamisia ja puolueen piirissä käytyä keskustelua aina siihen saakka, kun eroni hallituksesta toteutui. Jatkoin:

»Jälkikäteen julkisuuteen syötettiin se väärä tieto, jonka mukaan olisin itse ehdottanut tai vaatinut pääministerin vaihtamista ja eronnut sen vuoksi, että näin ei käynyt. Mitään en ehdottanut enkä vaatinut. Olin mukana keskusteluissa siitä, voitaisiinko maahan saada nykyistä uskottavampi ja toimintakykyisempi hallitus. Minun suunnitelmani oli koko ajan erota hallituksesta.»

»Halusin antaa Sinulle tämän selostuksen ennen muuta sen vuoksi, että Aho on hyvin usein hallituskysymyksestä keskusteltaessa vedonnut Sinun mielipiteesi tavalla, jonka korrektiutta olen epäillyt. En ole kuitenkaan ottanut asiaa kanssasi puheeksi, sillä tapahtumat eivät koskaan edenneet tasolle, jolla sitä olisi ollut tarpeen selvittää.

Viimeisten kahden vuoden aikana meillä on ollut hyvä yhteistyö, joten minun on mahdotonta uskoa, että persoonani olisi voinut olla esteenä nykyistä toimintakykyisemmän hallituksen aikaansaamiselle.

Kiitän Sinua yhteistyön vuosista. Toivon, että yhteydenpitomme voisi sopivalla tavalla jatkua.

Kuten jo Sinulle sanoin, on uusi kirjani mielestäni korrekti Sinua kohtaan. Se on häkellyttävän avoin ja siinä mielessä et ehkä siitä kaikin osin pidä. Minulla on puolestani ollut sisäinen pakko tehdä tämä julkinen tilitys menneeseen.»

Presidentin esittely 5.5.1993 oli koruton tapahtuma. Kun ministerinvaihdos oli tullut päätetyksi, nousin, kiitin ja hyvästelin. Koivisto ei vastannut mitään, ei kiittänyt eikä hyvästellyt — nyökkäsi vain.

Kun erosin ulkoasiainministerin tehtävästä, pyydettiin muutamilta alan ihmisiltä arvioita minun toiminnastani. Ilta-Sanomista sain lukea muiden muassa seuraavat arviot:

»Väyrynen osaa asiansa ja hallitsee sisältökysymykset. Doktriinin määrittelyssä hieman vanhakantainen. Joustavuutta vaadittaisiin enemmän.» (Pertti Paasio, eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja)

»Erittäin pätevä. Uskomaton omaksumiskyky. Hänen sokea pisteensä on Itä-Euroopan vapautuminen, jossa hän on seurailut Suomen varovaista linjaa. Neuvoo, ohjaa ja johtaa, mutta ei kuuntele muita.» (Jörn Donner, eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan varapuheenjohtaja)

»Hän on ollut erittäin pätevä, asiantunteva ulkoministeri, joka on hoitanut virkaa erittäin ammattitaitoisesti. Hän on ollut hyvin aktiivinen; hän on hoitanut myös henkilösuhteita tärkeisiin ulkoministereihin ihan viime aikoihin saakka.» (Max Jakobson, ministeri, entinen suurlähettiläs)

Nämä lausunnot lämmittivät mieltäni.

»Monet äänestäjät pitivät Koivistoa epäpoliittisena talousasiantuntijana»

Kun Mauno Henrik Koivisto valittiin presidentiksi, pitivät monet äänestäjät häntä epäpoliittisena talousasiantuntijana.

Elävä elämä on nyt osoittanut, että Mauno Koivisto on taitava poliitikko. Käytännössä on myös voitu havaita, että puoluepoliittiset asenteet — sympatiat ja antipatiat — ovat vaikuttaneet hänen työhönsä presidenttinä.

Jos Mauno Koivisto olisi toiminut niiden parlamentaaristen periaatteiden mukaisesti, joista hän on usein puhunut, olisivat Suomen asiat toisin kuin nyt.

Vuonna 1987 Suomeen olisi muodostettu keskustajohtoinen

hallitus — joko kolmen suurimman puolueen ympärille rakennettu koalitio tai porvarillinen enemmistöhallitus. Tämä hallitus olisi hoitanut asiat toisin kuin Holkerin hallitus: se olisi huolehtinut teollisuuden kilpailukyvyistä, eikä se olisi päästänyt kansantalouttamme velkaantumaa. Seuraavissa eduskuntavaaleissa hallituspuolueet olisivat menestyneet tyydyttävästi, ja sama hallituspohja olisi jatkunut niiden jälkeen.

Mauno Koivisto kuitenkin käytti valtaoikeuksiaan ja muodostutti yhdessä Kalevi Sorsan ja Harri Holkerin kanssa sinipuhallituksen. Tällä tavoin hän tuli auttaneeksi suuren vaalitappion kärsineen sosialidemokraattisen puolueen jopa mahtavamaksi hallitusvallan käyttäjäksi kuin 1960-luvun lopulla, jolloin eduskunnassa oli vasemmistoenemmistö.

Vuoden 1991 hallitusratkaisussa parlamentarismi toimi. Sosialidemokraatit saivat tehdä kuten halusivat ja jäädä oppositioon. Hallituksessa ovat keskustan ja oikeiston puolueet.

Nykyinen asetelma on sosialidemokraateille hyvin edullinen, kohtuuttoman edullinen.

Muut puolueet joutuvat hoitamaan maan asioita äärimmäisen vaikeassa kriisitilanteessa, jonka syntyamisestä ja syvyydestä sosialidemokraateilla on suurempi vastuu kuin millään muulla puolueella.

SDP:n kannatus kasvaa, vaikka puolueella ei ole ollut esittää mitään vaihtoehtoa hallituksen politiikalle. Puolueen kannatuksen kohoaminen siivittää myös presidenttiehdokas Ahtisaaren suosiota. Menestyminen presidentinvaaleissa puolestaan varmistaisi puolueelle murskavoiton seuraavissa eduskuntavaaleissa ja palauttaisi sen myös hallituspolitiikan johtoon.

Tässä tilanteessa on moni kysynyt, miksi Mauno Koivisto on ollut haluton hallituspohjan laajentamiseen siten, että SDP:kin joutuisi vastuun kantajaksi.

Koiviston halu vaikuttaa hallituspohjaan ulottuu hänen seu-

raajansa virkakaudelle: kesällä 1993 hän sanoi, ettei nykyisen hallituksen pidä presidentinvaalien jälkeen jättää eronpyyntöä. Kevään 1987 muotoiluja käyttäen voisi sanoa, ettei Koivisto haluaisi jättää seuraavalle presidentille mitään osaa vaikuttaa siihen, miten hallituskysymys keväällä 1994 ratkaistaan.

Minun käsitykseni on se, että presidentinvaalien jälkeen on viisasta selvittää, olisiko hallitukseen tehtävä muutoksia. Eduskunnan nykyisestä vaalikaudesta on tuolloin jäljellä vielä runsas vuosi. Ryhmien kesken on syytä keskustella siitä, tulisiko ja voitaisiinko hallitus pohjaa laajentaa. Joka tapauksessa olisi hallituksen kokoonpanoa ehkä viisasta tarkistaa.

Oleellista tässä on se, että Suomessa tulee aina olla paras mahdollinen hallitus. Presidentinvaihdos tarjoaa painavan perusteen ja luontevan tilaisuuden hallituskysymyksen tarkastelemiseen.

»Oliko Koiviston toinen kausi liikaa?«

On melkoinen paradoksi, että Suomi suistui talousmiehenä presidentiksi valitun Mauno Koiviston presidenttikaudella historiansa syvimpään lamaan.

On ilmeistä, että presidentillä on ollut keskeinen vaikutus sekä Harri Holkerin että Esko Ahon johtaman hallituksen talouspolitiikkaan. Sama koskee ilmeisesti myös Suomen Pankin noudattamaa linjaa. Vastuun tästä politiikasta ovat kuitenkin kantaneet hallitukset ja niiden tukena olleet eduskuntaryhmät. Mauno Koivisto sen sijaan ei joudu tilille, kun hän ei ole ehdokkaana seuraavissa presidentinvaaleissa.

Viime vuosina monet ovat mielellään viritelleet keskustelua siitä, oliko Urho Kekkosen presidenttikausi liian pitkä. Kaikki ovat kai jälkikäteen yhtä mieltä siitä, että SDP:n vireille panema viimeinen kausi oli liikaa. Monet ovat pitäneet myös poikkeus-

lain säätämistä virheenä.

Minun korviini on kuulunut sama kysymys myös Mauno Koiviston presidenttikausien määrästä: »Oliko Koiviston toinen kausi liikaa?». Sanotaan, että sen varmistaminen vaikutti osaltaan kevään 1987 onnettomaan hallitusratkaisuun. Sanotaan, että sen tulokset — ennen muuta talouspolitiikan osalta — eivät ole mairittelevat.

Tällaisilla kysymyksillä on tietysti vain se arvo, mikä jälkiviisaudella yleensäkin on.²⁰

On mielenkiintoista nähdä, pysyykö presidentti Koivisto vaalitaistelun ulkopuolella — tähän mennessä hän on mielestäni pysynyt.

Jotkut tulkitsivat presidentti Koiviston lausunnot Ahtisaaren siirtymisestä YK-tehtäviin Geneveen tueksi hänelle, minä en. Vaikka Koivisto on kieltänyt tulkitsemasta itseään, kerron tässä, miten minä hänen lausuntonsa ymmärsin.

Koiviston ensisijainen sanoma oli rauhanpyrkimyksistä annettu — mielestäni oikeaan osunut — lausunto, jossa hän arvosteli YK:n uusinta suunnitelmaa Bosnian jakamisesta useammaksi valtioksi. Tällä hän ymmärtääkseni halusi väärinkäsitysten välttämiseksi irrottaa Suomen hallituksen politiikan siitä YK-tehtävästä, johon Ahtisaari oli menossa. Toissijaista oli se, että presidentti perusteli ratkaisuaan suostua Ahtisaaren asettautumiseen tähän YK-tehtävään.

»Tasavallan presidentin valitsee Suomen kansa»

Tammi-helmikuussa 1994 on muutoksen aika: Suomeen valitaan uusi presidentti. Suomen kansa ratkaisee oman tulevaisuutensa suunnan.

Tässä kirjassani olen kertonut omasta linjastani niissä kysymyksissä, jotka ovat presidentinvaaleja ajatellen tärkeimmät: ul-

kopolitiikassa, talouspolitiikassa sekä valtiosääntöasiassa. Olen verrannut kantaani Martti Ahtisaaren näkemyksiin — siltä osin kuin niistä tiedän.

Äänestäjät voivat arvioida minua myös työni ja muun toimintani perusteella.

Jätän levollisin mielin punnittavaksi sen työn, minkä olen kansanedustajana ja ministerinä tehnyt — sitä ei ole yleensä arvosteltu.

Jätän mielelläni arvioitavaksi myös toimintani Keskustan puheenjohtajana; 1980-luvun kuluessa Keskustan kannatuksen taso nousi 16–17 prosentista 24–25 prosenttiin.

Taipaleeni ehdokkaaksi vuoden 1994 presidentinvaaleihin ei ole ollut helppo. Vuosien varrella olen saanut kestää monia iskuja.

Lähden vaaleihin alhaisista suosioluvuista. Suomen johtavat tiedotusvälineet ovat valinneet suosikkinsa, niiden kautta minun on vaikea saada sanomaani perille. »Helsingin herroilta» en sympatiaa saa. Edessäni on raskas, mutta antoisa taival kansan pariin: minun on saatava suora yhteys äänestäjiin.

Monet mainonnan ja tiedotuksen ammattilaiset ovat tarjonneet minulle neuvojan ja palveluksiaan ja ehdottaneet, että minäkin lähtisin mielikuvapolitiikan tielle.

Minulle on kerrottu, että suhteessa muihin pääehdokkaisiin on suurin valttini perhe: viehättävä vaimo ja kolme nuorisoikäistä lasta. Nimenomaan lasten tuominen julkisuuden valokeilaan muuttaisi heidän mukaansa kerta heitolla julkisuuskuvani aivan toiseksi.

Tälle tielle emme lähde. Lapsilla on oikeus yksityisyyteen. Vuokko on mukana siten kuin arvokkaaseen suomalaiseen tyyliin sopii. Tämän perusteella jokainen voi todeta, että hänestä tulisi Mäntyniemeen hyvä emäntä.

Markkinoinnin ammattilaiset ovat esittäneet minulle ihailun-

sa Ahtisaaren kampanjan taitavuudesta ja ehdottaneet minulle samankaltaista toimintalinjaa.

Minua on opetettu sanomalla, että tärkeintä on hakea markkinoiden/äänestäjien näkökulmasta katsoen oikea tuote — sopiva ehdokas — ja huolehtia »tuotekehittämisestä». Ahtisaaren kohdalla kaikki on minulle kerrotun mukaan mennyt juuri niin kuin markkinamiehet ovat suunnitelleet, ja jatko näyttää menevän yhtä hyvin.

Markkinoinnin ammattilaiset ovat sanoneet, että näissä presidentinvaaleissa puhuminen linjasta ja suunnasta on täyttä pupua; tulevaisuudella ei ole merkitystä, tärkeintä on tämä hetki ja jossain määrin lähimenneisyys. Asioilla ei ole kuulemma merkitystä, tunteet ratkaisevat. Kysymys on **sopivan** henkilön valinnasta — kysymys on siitä, kuka on **mielikuvien** perusteella **sopi-
vin**. Minulle on kerrottu, että mielikuvia voidaan mielikuvapolitiikan keinoin muuttaa.

Kaikesta tästä huolimatta en jaksa uskoa, että mielikuvapolitiikka voisi ratkaista vuoden 1994 presidentinvaalit. Ihmiset aavistavat jo, että »herrat» ja »imagot» pyrkivät heitä ohjailemaan ja johdattelemaan. Tämä synnyttää terveen vastavaikutuksen.

Äänestäessään suomalaiset muistavat sen mitä perustuslakimme on kirjoitettu:

»Tasavallan presidentin valitsee Suomen kansa.»

VIITTEET

1. Olen käsitellyt perusteellisesti ulkopoliitiikan tehtäviä ja tavoitteita liseniaattityössäni (Kansakunta-ihmiskunta ss. 19–43) ja väitöskirjassani (Suomen ulkopoliitiikka ss. 61–92).
2. Ulkopoliitiikan ja talouden suhteista olen kirjoittanut kirjoissani Köyhän asialla (ss. 11–20), Kansallisia kysymyksiä (ss. 15–38), Kansakunta-ihmiskunta (63–70) sekä Suomen ulkopoliitiikka (111–117).
3. Keväällä 1989 kirjoittamassani kirjassa »Yhteinen tehtävämme» pidin vielä Suomen EY-jäsenyyttä mahdottomana (ss. 110–113).
4. On totuuden aika 1. ss. 143–150, 182–183, 196–209 ja On totuuden aika 2. ss. 82–94, 359–366.
5. On totuuden aika 2. ss. 359–366.
6. On totuuden aika 1. ss. 166–170, 186–188, 276–279 ja On totuuden aika 2. ss. 100–113.
7. Vuonna 1974 kirjoittamani kirjan »On muutoksen aika» lähtökohtana oli Rooman klubin käynnistämä keskustelu ihmiskunnan tulevaisuudesta. Väitöskirjassani käsitelin laajasti ihmiskuntapolitiikkaa Brundtlandin komission työn pohjalta. Katso myös On totuuden aika 1. ss. 54–78 ja On totuuden aika 2. ss. 94–100, 155–159, 366–369.
8. Yhteinen tehtävämme ss. 159–165.
9. On totuuden aika 1. ss. 123–129, 134–138, 174–177, 179–182.
10. Olen selostanut seikkaperäisesti Holkerin hallituksen syntyvaiheet »On totuuden aika» -kirjan 2. osassa sivuilla 159–164,

168–178, 243–306.

11. 1980-luvun taloudellista kehitystä ja Holkerin hallituksen talouspolitiikkaa käsitteleviä sivuilla 199–220, 236–250, 271–274, 308–310, 331–334, 338–351 ja 404–411.

12. On totuuden aika 1. ss. 7–11.

13. On totuuden aika 2. ss. 181–183.

14. Suuntataistelusta sosialidemokraattien kanssa olen kertonut kirjassani On totuuden aika 1. ss. 293–296 ja teoksessa On totuuden aika 2. ss. 113–116, 123–126, 134–149, 168–178.

15. Näistä asioista olen kirjoittanut 1970-luvun alusta alkaen muun muassa vuoden 1974 »On muutoksen aika» -kirjassani ja teoksessa »Yhteinen tehtävämme». Katso myös On totuuden aika 2. ss. 94–99, 155–159 ja 366–369.

16. Luonnonmukaisen tietoyhteiskunnan käsitteen otin käyttöön Helsingin Sanomiin kirjoittamassani artikkelissa vuonna 1983. Kerron siitä kirjassa On totuuden aika 2. sivuilla 94–100. Vuoden 1988 presidentinvaalien yhteydessä aloin puhua luonnonmukaisesta **sivistysyhteiskunnasta** (Yhteinen tehtävämme ss. 159–165).

17. On totuuden aika 2. ss. 423–425.

18. Yhteinen tehtävämme ss. 139–149.

19. Käytän tässä sanaa »isäntärenki» samassa merkityksessä kuin Lasse Lehtinen kirjassaan »Virolainen — tasavallan isäntärenki».

20. »On totuuden aika» -kirjojeni johdanto- ja yhteenvetoluissa olen arvioinut Urho Kekkosen (osa 1. ss. 18–28 ja 355–362) ja Mauno Koiviston (osa 2. ss. 18–30 ja 420–432) presidenttikausia.